

Glossa Iuridica

2023/3. szám

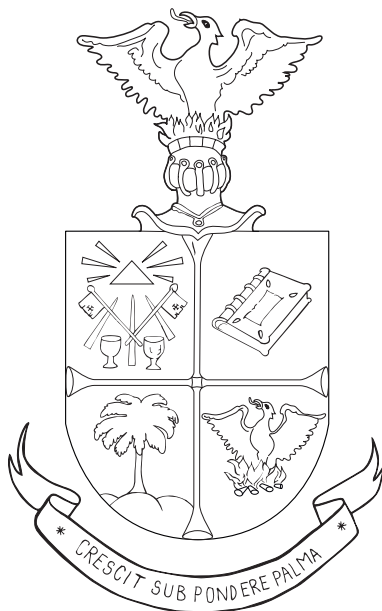
Tematikus szám

Glossa Iuridica

X. évfolyam, 3. szám

Tematikus szám

Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra?

Budapest, 2023

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Patrocinium Kiadó

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGI ELNÖK:

Miskolczi Bodnár Péter

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Antalóczy Péter, Birher Nándor, Bónis Péter, Böcskei Elvira, Bruhács János,
Csáki-Hatalovics Gyula, Cservák Csaba, Czine Ágnes, Dobrocsi Szilvia,
Domokos Andrea, Homicskó Árpád Olivér, Jakab Éva, Köbel Szilvia,
Kukorelli István, Kun Attila, Liviu Radu, Manzinger Krisztián,
Miskolczi Bodnár Péter, Móré Sándor, Osztoivits András, Pulay Gyula,
Rixer Ádám, Erik Stenpien, Stipta István, Szabó Imre, Szabó Zsolt,
Szalma József, Szuchy Róbert, Tamás András, Tóth András,
Tóth J. Zoltán, Törő Csaba Attila, Trócsányi László, Udvary Sándor

FŐSZERKESZTŐ:

Rixer Ádám

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK:

Homicskó Árpád Olivér, Szuchy Róbert, Udvary Sándor

SZERKESZTŐK:

Boóc Ádám, Cservák Csaba, Domokos Andrea, Stipta István

E SZÁM SZERKESZTŐI:

FÓRIS ÁGOTA, SÓLYOM RÉKA

ISSN 2064-6887

A tanulmányok és a lapszám elkészítését a Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely
„Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra?
Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása” című pályázata keretében
a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara támogatta.

Kiadja

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter, dékán

valamint

Patrocinium Kiadó

Felelős kiadó: Hegedűs Botond László, ügyvezető

TARTALOMJEGYZÉK

Köszöntő7

RIXER ÁDÁM

Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra?
Gondolatok egy kutatás margójára9

Terminológiastratégia

FÓRIS ÁGOTA

A terminológiastratégia szempontjai a jogi-közigazgatási
területen35

SÓLYOM RÉKA

Magyarország Alaptörvényének metaforikus terminusai
– kognitív nyelvészeti elemzés65

DOBROCSI SZILVIA

A büntetőjog nyelve – változások a változatlanságban79

LÁNCOS PETRA LEA

Mi legyen a (magyar) jogtudomány nyelve?93

DOBOS CSILLA

Az intralingvális fordítás jogi aspektusa105

KORHECZ TAMÁS

A magyar jogi szaknyelv helyzete Szerbiában: büszke múlt,
küzdelmes jelen, bizonytalan jövő133

Közérthetőség

TÓTH JUDIT

A közérthetőség kutathatósága és a jogi nyelv reformja?153

SZABÓ MIKLÓS

Természetes/mesterséges jogi nyelv167

BALOGH DORKA

Jogi szövegtípusok és közérthetőség177

TÓTH MIHÁLY

Noteszlapok a jogi nyelvünk állapotáról szóló vitához197

ARATÓ BALÁZS

Fogalmi zavarok az adó- és illetékjogban215

UDVARY SÁNDOR

Igényérvényesítés és nyelvi akadályok227

SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA MÁRIA

A jogi-közigazgatási szövegek fordításának nehézségei
a romániai közigazgatásban használt hivatalos űrlapok
kétnyelvűsítésének fényében243

Szerkesztési szabályok259

KÖSZÖNTŐ

Jelen különszám a Károli Gáspár Református Egyetem Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhelye által összefogott, és nyelvészek, terminológusok, illetve jogászok közreműködésével zajló, *Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra? Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása* címmel elindult kutatás egyik mérföldköveként jött létre.

A kutatócsoport tagjai Prof. Dr. Fóris Ágota kutatásvezető-helyettes, Prof. Dr. Udvary Sándor, Prof. Emeritus Tóth Mihály, Dr. Andó Éva, Dr. Dobrocsi Szilvia, Dr. Sólyom Réka, Szabó Dániel, Zárda Alexandra és Prof. Dr. Rixer Ádám kutatásvezető.

A kötet tanulmányai a kutatás részeredményeit hivatottak bemutatni, elsősorban két, a kutatócsoport által szervezett, külsős előadókat is bevonó tudományos konferencia előadásainak írott változataiként. A *határon túli magyar jogi-igazgatási nyelv állapota* című online tudományos ülésre 2022. december 1-én, míg a *Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra? Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása* című jelenléti konferenciára 2023. március 9-én, a Károlyi-Csekonics-palotában került sor.

A bevezető tanulmány röviden bemutatja a kutatás előzményeit, okait és főbb céljait, illetve vázlatosan bemutatja azokat a társadalmi körülményeket és tudományos kereteket, amelyek között jog és nyelv kapcsolata ma leginkább megragadható és értelmezhető.

A további tanulmányokat két csokorba szedtük, egy részüket a terminológiastratégia cím alatt közöljük, míg a többit a közérthetőség témakörébe soroltuk. A tanulmányok kifejezett célja, hogy felmérjék a szűkebb terminológiai munka és a tágabb értelmű nyelvújítás lehetőségeit, szükségességét, valamint az esetleges beavatkozási területeket és a megvalósítás lehetséges formáit is, mintegy megalapozva a 2024 nyarán véget érő kutatás címében feltett kérdésre adott majdani válaszokat.

Olvasóink kitüntető érdeklődését és a megindult tudományos párbeszédbe való bekapcsolódását megköszönve, üdvözlettel:

Rixer Ádám
a kutatócsoport vezetője

Budapest, 2023 júniusában

SZÜKSÉG VAN-E MAGYARORSZÁGON JOGI-IGAZGATÁSI SZAKNYELVÚJÍTÁSRA? GONDOLATOK EGY KUTATÁS MARGÓJÁRA

RIXER ÁDÁM
egyetemi tanár (KRE ÁJK)

Absztrakt

A tanulmány a Károli Gáspár Református Egyetemen 2022 szeptemberében *Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra? Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása* címmel elindult kutatás céljait, valamint a már megszületett részeredményeket mutatja be. A Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely által összefogott, és nyelvészek, terminológusok, illetve jogászok közreműködésével zajló kutatás a jogi-igazgatási szaknyelvújítás, illetve egy önálló terminológiastratégia kialakításának szükségességét méri fel, azonosítva a beavatkozási területeket és a megvalósítás lehetséges formáit is.

A tanulmány egyrészt beszámol a kutatás főbb előzményeiről, indokairól és célkitűzéseiről, másrészt önálló fejezetben katalogizálja a magyar jogi-igazgatási nyelv jelen helyzetét alakító legfontosabb körülményeket, a terület főbb gyakorlati és tudományos csomópontjait, végül pedig a már lezajlott két konferencián elhangzottak ismertetése és a további kutatási célokat is rögzítő rövid összefoglalás teszi teljessé a képet.

Kulcsszavak: magyar jogi-igazgatási nyelv, közigazgatás, nyelvújítás, terminológiastratégia

IS THERE A NEED FOR LEGAL-ADMINISTRATIVE LANGUAGE REFORM IN HUNGARY?
REFLECTIONS ON THE MARGINS OF A RESEARCH

Abstract

The present study identifies the aims of a research supported by the Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, and the partial results already obtained. The research, the title of which is "Is there a need for legal-administrative language reform in Hungary? Developing a strategy for legal-administrative terminology" is being carried out by the Lőrincz Lajos

Research Centre for Public Law with the participation of linguists, terminologists and lawyers. It assesses the need for the renewal of legal-administrative terminology and the development of an independent terminology strategy, identifying areas of intervention and possible forms of implementation.

The study provides an account of the main background, motivations and objectives of the research, while two separate chapters catalogue the most important circumstances shaping the current situation of the Hungarian legal-administrative terminology, the main practical and scientific nodes in the field, *and* provide a brief summary of the two conferences that have already taken place.

Keywords: Hungarian legal-administrative language, language reform, public administration, terminology strategy

1. Bevezetés. A kutatásról röviden

Jelen tanulmány célja a Károli Gáspár Református Egyetemen 2022 szeptemberében *Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra? Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása* címmel elindult, és 2024 augusztusáig tartó kutatás okainak és céljainak bemutatása, valamint a már megszületett részeredmények prezentálása.

A Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely által összefogott, és az Egyetemen elnyert pályázati pénzből finanszírozott kutatás a jogi-igazgatási szaknyelvújítás, illetve egy önálló terminológiastratégia kialakításának szükségességét járja körül nyelvészek, terminológusok és jogászok közreműködésével. A KRE ÁJK-n 2011-ben létrejött Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely nem első alkalommal vállalja fel tudományos igényű és a jogtudomány határait átlépő párbeszéd kezdeményezését: közel 10 évvel ezelőtt a Kutatóműhely és KRE BTK közös rendezvényeként valósult meg *A magyar nyelv és a magyar jogi műnyelv megújulása* c. konferencia 2013. december 5-én. Akkor a konferencián elhangzott előadások írott változatai, valamint a témában született további tanulmányok a *Glossa Iuridica* tematikus számaiban, a 2014/1. és 2014/2. számokban jelentek meg.

Nem haszontalan ma, 10 esztendővel később visszatekinteni, felidézve az akkor elhangzottakat. Pomogáts Béla, a jeles irodalomtörténész tartotta a bevezető előadást, aki akkor a legnagyobb általános, a jogi szférán túlmutató veszélynek a magyarul beszélők számának gyorsuló csökkenését tartotta. A 2023-as év elején láttak napvilágot a legutóbbi magyarországi, romániai és

szerbiai népszámlálások előzetes adatai – és sajnos nincs változás, a magyart anyanyelvként beszélők számának csökkenése mindenütt gyorsult a magunk mögött hagyott évtizedben is.

A kutatás egésze felfogható egyetlen izgalmas nyelvstratégiai párbeszédként is, amelynek keretében nem csupán egyes részkérdésekbe, így például a jogi szakfordítás kortárs nehézségeibe vagy éppen az EU-s magyar jogi szaknyelv kiépülésének folyamatába nyerhetünk bepillantást, hanem a legalapvetőbb, átfogó, a jog és nyelv kapcsolatának alapjaitól hatoló kérdésekre is választ kaphatunk.

A vizsgált téma jelentőségét felnagyítja, hogy a magyar nyelv és nyelv-közösség helyzetének és jövőjének jelentős gazdasági és versenyképességi vonzata van, a magyar jogi-közigazgatási szaknyelv egységességének és versenyképességének megőrzésében pedig fontos szerepe van a terminológiának. Az UNESCO 2005-ben kiadott terminológiastratégiai dokumentuma minden nemzet számára javasolja egy olyan kormányzati terminológiastratégia kialakítását, amely egyfajta „nyelvi akadálymentesítés”-ként is felfogható, s keretétül szolgálhat egy szisztematikus szaknyelvi fejlesztéspolitikának.¹

A kutatók egyúttal továbbvizik azt a munkát is, amelyet a KRE BTK kutatói indítottak el a nemzeti terminológiastratégia kialakítására tett korábbi javaslataikkal;² s jelen kutatás is néhány újabb lépést jelent ebben az irányban a) a jogi-igazgatási szaknyelv helyzetének vizsgálatával; b) a terület kutatóinak, szakembereinek, érintett intézményeinek feltérképezésével és a vizsgálatokba történő bevonásával; c) a téma releváns bibliográfiájának összeállításával; továbbá d) az eredmények publikálásával.

1 *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities.* Paris, UNESCO, 2005.

2 FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea: *Ajánlások a magyar terminológiastratégiához.* In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen.* Budapest, L'Harmattan–OFFI Zrt., 2019, 140–164. FÓRIS Ágota: *A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról.* In: BENŐ Attila – GÚTI Erika – JUHÁSZ Dezső – SZOTÁK Szilvia – TERBE Erika – TRÓCSÁNYI András (szerk.): *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai.* Törökbálint, Termini Egyesület, 2017, 120–128.; FÓRIS Ágota – FALUDI Andrea: *A szakírás és a dokumentáció mint nyelven belüli szakfordítás.* In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás.* Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 37–58.; SÓLYOM Réka: *Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2020; SÓLYOM Réka: *Egy magyar nyelvű európai uniós rendelet terminusainak szemantikai jellemzői.* In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2021, 189–208.

A mintegy kétszáz éve lezajlott első hazai nyelvújító mozgalom kiváltó okai között is hangsúlyosan jelent meg az a tény, hogy a magyar nyelv lexikája egyes területeken – különösen a tudomány területén – elégtelennek bizonyult, a szakterminusok ugyanis akkoriban jórészt német vagy latin szavak voltak. *Részen* hasonló folyamatokkal kell számolnunk ma a jogi-igazgatási szaknyelvben az angol nyelv térhódítása, illetve az ún. euronyelvi hatások okán is. Fontos kérdés ma, hogy a technikai fejlődés és az ezzel is összefüggő új, a nyelvi térben is egyre gyorsabban és egyre nagyobb tömegben felbukkanó idegen eredetű – fonetikusán átírt vagy egyenesen az eredeti formában beépült – szavak és kifejezések (neologizmusok) tömegessége nyomán mikor jön el az a pont, az a pillanat, amikor már egyszerűbb lesz az adott szakterületen a tudományos és akár a hétköznapi jellegű kommunikációt is teljes egészében idegen nyelven, jelesül angolul folytatni. Reális-e a funkcionális nyelvvesztéstől való félelem? Egyáltalán ezek a szaknyelvi folyamatok igényelnek-e beavatkozást, s ha igen, úgy miért és milyen formában? A változások mely elemei tekinthetőek egy alapvetően egészséges és szerves fejlődés részeinek, s melyek azok, amelyek felvetik a tudatos beavatkozás szükségességét?

A kutatás alapkérdései közé tartozik, hogy milyen állapotban van ma a magyar nyelv, illetve annak részeként a jogi-igazgatási szaknyelv. Melyek azok a jogterületek (ha egyáltalán vannak ilyenek), amelyek szókészlete leginkább igényelné az új magyar megfelelőket? A kutatás kitér olyan – a szűkebb téma szempontjából megkerülhetetlen – kérdésekre is, mint a határon túli magyar jogi szaknyelv(ek) szétrétegződésének folyamata, vagy éppen a jogi szakfordítás kortárs nehézségeinek bemutatása, kiemelten kezelve a terminológiai harmonizáció feladatát is. A Magyarországon az elmúlt évtizedekben lezajlott egyéb szaknyelvújítások tapasztalatai is jó támpontként szolgálhatnak annak eldöntésekor, hogy a vizsgált, szűkebb terület nyelvi megújítására szükség van-e. A szaknyelvújítás szükségességét természetesen nem csupán a tudományok képviselőinek álláspontja, illetve a jogalkalmazók nézőpontja alapozhatja meg: legalább ilyen lényeges a laikus joghasználat szempontja is, amennyiben az egyértelműség, a közérthetőség – végső soron a használhatóság – gyakorlati kontextusa is meg kell, hogy jelenjen a kérdésről szóló diskurzusban.

A problémakör úgy is megragadható, hogy miután a jogi-igazgatási szaknyelvbe való tudatos beavatkozás egyébként is folyamatosan zajlik egy hullámszerű, szakaszos formában (jogalkotással, a negatív jogalkotásként is értelmezhető deregulációval, az utóbbtól független nyelvi egyszerűsítéssel, és legújabban a mesterséges intelligencia felhasználási területeire irányuló kísérletezéssel), a kérdés csupán az, hogy ma – a 2020-as években – szükség van-e az ezen

formákat meghaladó beavatkozásra a vizsgált szaknyelv életében.

A kutatás kezdeti fázisában kibontakozó szakmai vita adhat választ arra az előkérdésre, hogy a jogi-igazgatási nyelv fogalmi határait a résztvevők kiterjesztik-e a jogi és közigazgatási nyelv határain túlra, így például az üzleti menedzsment területére (szókészletére) is.

A kutatás végeredményben arra kérdésre keresi a választ, hogy indokolt-e egy szaknyelvújítás kezdeményezése a jogi-igazgatási területen. Ennek érdekében a kutatócsoport tagjai álláspontjaikat belső megbeszéléseken egyeztetik, továbbá – külső meghívottak bevonása mellett – két magyar nyelvű és egy angol nyelvű nemzetközi konferencia keretében ütköztetik.

Az első magyar nyelvű, ám nemzetközi rendezvény a határon túli magyar jogi-igazgatási nyelv helyzetét volt hivatva vizsgálni, így 2022. december 1-én a *Határon túli magyar jogi-igazgatási nyelv helyzete* címmel szerveztünk sikeres konferenciát. A magyarországi mellett szlovákiai, szerbiai és romániai nyelvészeket és jogászokat is bevonó workshop előadásai a szétrétegződés kiteljesedéséről, a hivatalos eljárásokban, illetve a közszolgáltatások igénybevétele során a magyar jogi-igazgatási szaknyelv, sőt, általában az anyanyelv használatának visszaszorulásáról számoltak be, egyúttal azonban erőteljes módon mutatták be azt a heroikus munkát, amely néhány műhelyben folyik, s amelyek esetében az az egymás közti, határokon átnyúló együttműködések erősítése látszik a közeljövő egyik lényeges feladatának (*a konferencián elhangzott előadások rövid összefoglalását lásd a 2. fejezetben*).

A második magyar nyelvű konferencia külsős előadóitól – azon túl, hogy bemutatták saját, szűkebb témáikat – kifejezetten azt kértük, hogy nyilatkozzanak a hazai jogi-igazgatási szaknyelvújítás szükségessége, terjedelme, illetve esetleges lebonyolításának mikéntje, azaz a „technológiai” kérdések tárgyában is, illetve, hogy szükségesnek tartanák-e, és ha igen, milyen módon, egy jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítását (*a konferencián elhangzott előadások rövid összefoglalását lásd a 2. fejezetben*). A 2023. év végén sorra kerülő angol nyelvű nemzetközi konferencia keretében pedig külföldi előadóink majd arról osztják meg velünk és egymással tapasztalataikat, hogy hogyan, milyen intézményesített formákban zajlik az egyes, tipikusan nem angol nyelvű európai országokban a jogi-igazgatási nyelv gondozása, fenntartása és megújítása. A kutatási folyamat záróeseménye pedig az az ülés lesz, amely a folytatásról lesz hivatott dönteni, elsősorban az addig felhalmozott tudományos eredmények birtokában. Az addigi eredmények, a kutatás két évének felismerései egy közös összefoglaló tanulmányban is rögzítésre kerülnek.

Jelen tanulmányban a továbbiakban – az 1. fejezetben – azokat a fejleményeket, új intézményeket és folyamatokat mutatom be, amelyek saját kutatásaim során a mai magyar jogi-igazgatás nyelv leglényegesebb alakítóinak bizonyultak, valamint – a 2. fejezetben – összefoglalom a két már lezajlott konferencia fontosabb felismeréseit, az előadók legfontosabb megállapításait is, érzékeltetendő vizsgálódásaik irányát. Munkámat rövid összefoglaló zárja, amely egyúttal jelzi a további lehetséges célokat, irányokat is.

2. A magyar jogi-igazgatási nyelv főbb kortárs kérdései

A következőkben kísérletet teszek arra, hogy a magyar jogi-igazgatási nyelvet érdeemben befolyásoló legfontosabb változásokat, illetve a jogtudománynak és a nyelvtudománynak a jogi-igazgatási nyelv kutatásával összefüggő főbb irányait, módszereit és a két terület egymáshoz való viszonyát meghatározó álláspontokat összegyűjtsen. Teszem ezt azon felismerés birtokában, hogy azok a külső társadalmi, politikai változások, amelyek közvetlenül vagy közvetve befolyásolják a vizsgált szaknyelv sajátosságait, egyúttal – szükségképpen – tudományos problémaként is megjelentek már, vagy – és néhány esetben erről van szó – ezek vonatkozásában éppen most indul a tudományos diskurzus. A felsorolás révén nem teljeskörűsége töreksem: az általam kiemelkedően fontosnak tekintett területek kiemelésével csupán azt a sokszínűséget igyekszem láttatni, amely a nyelv és jog kapcsolatának utóbbi éveit a praxisban és a tudományban jellemezte és jellemzi.

2.1. A jogi-igazgatási-szókincs (szókészlet) korábban onnan kikopott magyar szavakkal való 'újráfeltöltése'

A 2010-es évektől kezdődően – ha nem is nagy esetszámmal, de érzékelhetően növekvő számok mellett – megindult a magyar jogi-igazgatási-szókincs (szókészlet) korábban onnan kikopott szavakkal való 'újráfeltöltése', kiegészítése. A jelenség nem egészen új a magyar jogi (szak)nyelv történetében sem, amennyiben a vizsgált szaknyelv anyanyelvi terminusainak kialakításában egyéb minták és források mellett az első nyelvújítók (szótárszerkesztők, nyelvészek, szaktudósok) is gyakran folyamodtak a régi nyelvhasználathoz, a népnyelvhez, amelynek egyes, esetleg már feledésbe merült kifejezéseit új életre keltették a közvetlen, belső minták alkalmazásával. Ilyen, mai régi-új szavak – egyebek mellett – a főispán, a vármegye vagy éppen a sommás

eljárás,³ amelyek esetében igencsak élő jogintézményekről van szó, még ha tartalmuk részben meg is változott. E körben leginkább az okoz nehézséget, hogy a legtöbb esetben nem tudjuk, hogy ezek a jogalkotással elért változások az egyes esetekben nyelvpolitikai megfontolások vagy más okok folytán következtek-e be, de a szókészlet régi szavakkal való feltöltése egyértelmű és önálló irányként azonosítható folyamat a jogi-igazgatási szaknyelv életében.

2.2. A jogi-igazgatási nyelv mint identitáselem

Az állam szerepfelfogásának, illetve ön- és énképének változásával függ össze az ún. identitástudomány körvonalainak megjelenése. Szinte egyik pillanatról a másikra jelent meg *nagy hangsúllyal* a közéletben és a tudományban is a '10-es években a kérdés, hogy miben is áll a magyarság politikai, jogi és egyéb természetű identitása (önazonossága). Az identitástudomány fogalmát korábban szűkítő módon a néprajzra, s az ahhoz hasonló – a hagyományok leírását, rendszerezését végző – tudományokra értették. Ehhez képest *ma előtérbe kerül a jogi, illetve alkotmányos identitás*, a különféle – államéletben is szerepet játszó – szereplők, entitások, így a közigazgatás egésze és egyes elemei vonatkozásában is.⁴ Az európai integráció némileg átalakította, de egyúttal meg is erősítette az egyének és közösségek (nemzetek) önazonosság-igényét.⁵ A globalizációval párhuzamosan ezért is vált/válik az *identitáskutatás* az egyik meghatározó stúdiummá, az identitástudomány pedig az egyik leggyorsabban fejlődő interdiszciplináris tudományterületté. Miután pedig az indentitás legtömegesebb és legegységesebb elemei és eszközei között a nyelv mellett a jog is megtalálható (amennyiben annak révén egyneműsíthetőek a legkönnyebben a minket körülvevő világ és egy adott állam jelenségei), nem a véletlen műve, hogy növekszik azon szakmunkák száma, amelyek a két területet valamilyen módon az identitás-kérdés keretében össze is kapcsolják – akár történeti, akár kortárs problémákra szorító elemzésekben.⁶

3 Lásd az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény 41. §-át.

4 A témához az újabb szakirodalomból lásd: RIXER Ádám: Az identitás-vita újabb fejleményei Magyarországon. *Glossa Iuridica*, 2017, 4 (1-2), 147–171.

5 Lásd részletesebben NAVRACSICS Tibor: Nemzeti érdek és Európa. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2014, 2 (4), 100–104.

6 S. VARGA Pál: *Állam, nemzet, nyelv és kollektív emlékezet viszonya a 19. századi magyar irodalmi diskurzusban*. In: ORBÁN Balázs – SZALAI Zoltán (szerk.): *Ezer éve Európai közepén – a magyar állam karaktere*. Budapest, Mathias Corvinus Collegium, 2019, 175–191.

2.3. Diskurzuselemzések a(z alkalmazott) nyelvészet, a jogtudomány és más diszciplínák határán

A jog és nyelv területén már az 1970-es évektől kezdve az egyik legtöbbet kutatott terület a tárgyalótermi diskurzusoké,⁷ emellett pedig egyre inkább előtérbe kerül a különféle kihallgatások és egyéb többszereplős interakciók tudományos nézőpontú vizsgálata is.⁸ A kutatók a bíróságon vagy más jogi környezetben zajló diskurzusstratégiákat vizsgálják; hagyományosabb megközelítésben az igazságügyi nyelvészet vállalkozik a jogi eljárásokban megjelenő írott vagy beszélt szövegek elemzésére, újabban pedig *például* több tudományterület képviselő is arra keresik a választ, hogy a jogászok hogyan használják a (jogi) nyelvet a hatalom és egyenlőtlenség fenntartásának eszközeként.⁹ A különböző megközelítéseket alkalmazó kutatások fogalmi keretétől, ha úgy tetszik hívószavául pedig már egy jó ideje a „sikeres kommunikációs stratégiák” kifejezés szolgál.¹⁰

A megközelítés fontosságát jelzi, hogy az USA-ban külön *Courtoom Studies* nevű diszciplína is létezik, illetve hazánkban mind a jogtörténeti és eljárásjogi, mind a nyelvészeti területen elterjedt a periratok vizsgálata, amely a (jogi) nyelv történetét és jelen helyzetét kifejezetten használatközpontú megvilágításban tárja fel, azaz a jogi szaknyelvet már nem csupán elvont módon, azt annak terminológiájára szűkítve elemzi, hanem a valós élethelyzetekben megfigyelhető működést vizsgáló pragmatika eszköztárát is felhasználja.¹¹

7 TORMA Judit: Jog, nyelv, pszichológia. A jog és nyelv kutatásának pszichológiai vetületei I. *Magyar Jogi Nyelv*, 2020/1, 9–12.

8 HAVASI Zsuzsanna: Hatósági kontrollt tükröző kérdések – a jogi nyelv történetéből kiindulva. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 2022, Különszám: Alkalmazott nyelvészet és kriminalisztika, 8; a kérdéskör kapcsán lásd még: VARGA Marianna: *Magyar büntetőperes bírósági kihallgatások komplex nyelvészeti elemzése*. PhD-értekezés. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2020.

9 TORMA i. m. 9.

10 Lásd például: TROSBORG, Anna: *Rhetorical Strategies in Legal Language. Discourse Analysis of Statutes and Contracts*. Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1997.

11 Ehhez lásd még: DOBOS Csilla: *Jogi pragmatika. A tárgyalótermi kommunikáció pragmatikai szempontú vizsgálata*. In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Nyelvben a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2010, 29–63; és ORTUTAY Katalin: *Pragmatika és jogi nyelvhasználat. A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata - Journal of Teaching Hungarian as a 2nd Language and Hungarian Culture*, 2006/1–2, 36; továbbá KARCSAY Sándor: *Jog és nyelv. Jogtudományi Közöny*, 1981/4, 329; illetve SÁROSI Zsófia: *Pragmatika, szociopragmatika, udvariasságkutatás a magyar nyelvtörténetben. Magyar Nyelv*, 2015, 111 (2), 129–146.

A tárgyalótermi, illetve más hasonló, formális keretek között zajló jogias diskurzusokat elemző kutatások között érzékelhetően megnőtt a pszichológiai irányultságú munkák aránya is; a tárgyalótermi diskurzuselemzés egyes pszichológiai vetületeit az általános és kísérleti lélektan, azokon belül pedig gyakran az emlékezés, a nyelv, a fogalmi konstrukciók és a sémaelméletek területei révén látjuk megjelenni az újabb munkákban.¹² Különösen izgalmasak azok a kutatások, amelyek a jog, a nyelv és a pszichológia eszköztárát egyidejűleg kívánják használni. Egy közelmúltbéli hazai empirikus kutatásban azt vizsgálták, hogy hogyan befolyásolja a munkavállalók érzelmi attitűdjét a munkáltató írásbeli kommunikációjában megjelenő jogi nyelv.¹³

2.4. Egyes szakigazgatási területek nyelvének előtérbe kerülése

A közigazgatás nyelve nem egy homogén jelenségcsoport: a hatalmas szókészleten belüli elkülönülés egyik hagyományos szempontja – egyebek mellett – a szakigazgatási területek (például oktatás, egészségügy, vízügy, honvédelem) szerinti, illetve funkcionális, azaz valamennyi szakigazgatási területen egyként jelenlevő területek (például fenntartás, személyügy, informatika) szerinti felosztás. A globalizáció és digitalizáció hatásai valamennyi nyelvi területen felgyorsítják a nemzetközi hatások felerősödését és beépülését, ám akadnak olyan klasszikus szakigazgatási területek, amelyeken ez az intenzitás még az átlagosnál is erőteljesebb – általában nem a tudomány oldalán jelentkező okok folytán... Ilyennek tekinthetjük például a katonai igazgatás nyelvét, amely kiterjesztően magában foglalja a hadkiegészítési és toborzási feladatokkal kapcsolatos szókészleten túl mindazt, ami béke vagy az Alaptörvény szerinti minősített helyzetek idején a honvédelmi feladatok ellátásával kapcsolatban felmerül. Magyarország a Varsói Szerződés tagjaként is jelentős energiákat ölt a katonai (igazgatási) nyelv fenntartásába, frissítésébe, a nemzetközi együttműködési kötelezettségből adódó nyelvi kapcsolatok folyamatos erősítésébe,¹⁴ de ez a NATO tagjaként, illetve háborúval sújtott ország szomszédjaként nem csupán megmaradt, de tovább is erősödött, ideértve a kérdéskör tudományos feldolgozását is.¹⁵

12 TORMA i. m. 9.

13 BÉRES Attila: A jogi nyelv hatása a munkahelyi kommunikációra és az ehhez fűződő attitűd vizsgálata. *Miskolci Jogi Szemle*, 2022, 17 (3), Klsz: Jogpszichológiai szakjogász képzés válogatott dolgozatai, 35–56.

14 ELEK Katalin – KURUCZ Imréné: *Általános katonai szókincs – orosz nyelvi jegyzet*. Szentendre, Magyar Néphadsereg Kossuth Lajos Katonai Főiskola, 1970., illetve OLAJOS József: *Angol – orosz – magyar repülési szakszótár*. Budapest, LRI Repülőfelügyeleti Főosztály, 1969.

15 Sz. n.: A katonai szaknyelv jövője című tudományos konferencia – Annavölgy, 2001.

2.5. A közérthetőség követelményének további erősödése

A közérthetőség követelménye a jogi-igazgatási szövegek (normatív és egyedi aktusok) tartalma kapcsán régóta meglévő jelenség. Az ezzel kapcsolatos igények, elvárások erősödése talán összefügg azzal, hogy az általános szerződési feltételek tömegessé válása, a jogalkotás minőségének hanyatlása és általában az információ-mennyiség megsokszorozódása már nem csupán kellemetlenségek generálójává, hanem a modern piacgazdaságok és részvételi típusú tömegdemokráciák egyik lassító tényezőjévé, veszélyévé is vált. Ez a problémakör pedig a jogalkotó és jogalkalmazó szervek, valamint a jogtudomány képviselői mellett a nyelvtudomány érdeklődését is felkeltette. A jogalkotó és a jogtudomány újabb és újabb deregulációs hullámokkal, nyelvi egyszerűsítési programokkal, illetve azokra irányuló javaslatokkal, valamint szakemberek (nyelvi szakértők) bevonásával próbál úrrá lenni a helyzeten, míg a nyelvészet – egyebek mellett – a szintaktika körében veti fel azt a kérdést, hogy általában a szaknyelveket, de különösen a jogi nyelvet hogyan lehetne „tökéletesíteni”, azaz közelebb hozni a köznapi nyelvhez, érthetőbbé téve azt a laikusok számára. „Ez a nyelvtisztítói hevület azonban gyakran megfélekedezik arról, hogy a szaknyelveknek elsősorban szakmai funkciója van, és különösen fontos, hogy a terminológia, a definíciók pontosan legyenek, és azokat úgy is alkalmazzák. Ugyanakkor a közérthetőség igénye a laikusok részéről a jogi nyelv esetében mégiscsak indokoltabb, mint más szaknyelveknél, hiszen a jogszabályokban előírt magatartási normák az emberek életének szinte valamennyi területére kihatnak, és állampolgári kötelességünk is a jogszabályok ismerete és követése vagy alkalmazása.”¹⁶

A jogalkotói professzió, a jogtudomány és a nyelvészet kifejezetten „egybeér” olyan mozgalommá szerveződött törekvésekben, mint amilyen a *Clear Writing* mozgalom, amely Uniós szinten is jól látható irány, nem utolsósorban az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságának törekvései révén.

szeptember 18. *Hadtudományi Tájékoztató*, 2001/10, 3–9, illetve Sz. n.: *Katonai szó és kifejezés gyűjtemény – kézikönyv*. Budapest, Honvéd Vezérkar Haderőtervezési Csoportfőnökség. Honvéd Vezérkar Haderőtervezési Főcsoportfőnökség, 2004; BERKÁNE DANESCH Marianne (szerk.) – M. SZABÓ Miklós – MEZŐ András (katonai szakmai szerk.): *Katonai terminológiai értelmező szótár*. [Terminológiai szakértő: FÓRIS Ágota], Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015.

16 VINNAI Edina: A jogi nyelv nyelvészeti megközelítése. *PUBLICATIONES UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS SECTIO JURIDICA ET POLITICA*, 2010, 28 (1), 165.

2.6. Digitalizáció, MI a jogi-igazgatási nyelvben

A digitális fejlődés eredményei révén számos területen már most megjelennek a jog és nyelv kapcsolatát is radikálisan befolyásoló jelenségek. Így a jogi szakfordításban¹⁷ és a közérthetőséget előmozdító szoftverfejlesztési törekvésekben is, amelyek automatikus közérthetőségi javaslatokkal támogatják a jogszabály-, illetve határozatszerkesztési munkát.¹⁸ Egyre gyakrabban és egyre hangosabban megfogalmazódó kérdés az is, hogy a mesterséges intelligencia (MI) vagy a robotok elveszik-e a jogászok és igazgatási szakemberek munkáját,¹⁹ sőt egyre több olyan, már ténylegesen is használt eszközt és felületet látunk, amelyek már a jelenben is léteznek a napi praxisban: a gépi tanulás révén a jogforráskutatás (*legal research*), vagy éppen a bizonyítékok felkutatása és elemzése egyes vonatkozásokban látványosan felgyorsult az utóbbi időben, de akár egyes, valószínűségeken alapuló mérlegelést igénylő lényeges eljárási kérdésekben is egyre inkább támaszkodhatunk a gépi algoritmusokra.²⁰ És akkor a legkézenfekvőbb ügyviteli tevékenységről még szót sem ejtettünk...²¹ A legfrissebb kutatások és szakmai természetű párbeszédok pedig jelentős számban irányulnak a ChatGPT és társai további felhasználási területeinek feltárására az egyes jogász foglalkozási csoportokhoz (hivatásrendekhez) kapcsolatosan.²² Mindezek a változások pedig *szükségképpen* a kommunikációtudományi, illetve nyelvészeti kutatások egyik legfrekvenciáltabb témájává teszik a jogi nyelvet érő új hatásokat és azok eredményeit, a jog technológiai átalakulásának valamennyi dimenzióját.

17 ASZTALOS Zsófia et al.: Számítógéppel támogatott jogi szakfordítás a gyakorlatban. Beszámoló a PPKE JÁK Jog és Nyelv Kutatócsoportja és a LITHME 2. munkacsoportja konferenciájáról. *Modern Nyelvoktatás*, 2021, 27 (3–4), 140–145.

18 ÜVEGES István: Automatizálható a közérthető megfogalmazás? Jog, számítógépes nyelvészet és pszicholingvisztika találkozása. *Magyar Jogi Nyelv*, 2020/1, 1–8.

19 DR. ZÓDI Zsolt: *A mesterséges intelligencia és a jog elveszik-e a jogászok munkáját (is)?* Előadás a Jogelméleti és Jogszociológiai TDK keretében az SZE DFK Jogelméleti Tanszékén – Győr, 2019. március 7. [https://jet.sze.hu/images/TDK/Besz%C3%A1mol%C3%B3%20TDK-esem%C3%A9nyr%C5%91%20\(Z%C5%91di%20Zsolt\)%20.pdf](https://jet.sze.hu/images/TDK/Besz%C3%A1mol%C3%B3%20TDK-esem%C3%A9nyr%C5%91%20(Z%C5%91di%20Zsolt)%20.pdf) (2023. 03. 11.)

20 FANTOLY Zsannett – HERKE Csongor: A mesterséges intelligencia a hatékonyabb büntetőeljárás szolgálatában. *Magyar Jog*, 2023/4, 223–228.

21 NAGY Anita: Mesterséges intelligencia szerepe a bírósági büntető ügyvitelben. *Büntetőjogi Szemle*, 2022/1, 62–70.

22 Lásd például: VADÁSZ Pál – GÖRÖG György: A kis jogi irodák jövőjéről a mesterséges intelligencia fejlődésének fényében. *Közjegyzők Közlönye*, 2022/3, 42–59.

2.7. Kétnyelvűség, határon túli magyar jogi-igazgatási nyelv és nyelvhasználat

A magyar közigazgatás fogalma az elmúlt években jelentősen kibővült, tekintve, hogy a határon túli magyarokkal kapcsolatos igazgatási feladatok ellátása rendszerszintűvé és folyamatossá vált, továbbá szinte valamennyi szakigazgatási területre kiterjed.²³ Részben ebből következően a határon túli és a diaszpórában élő magyarság nyelvhasználat, a különféle jogi és igazgatási fórumok, illetve humán közszolgáltatások igénybevételekor alkalmazott nyelvi stratégiák kérdése egyre hangsúlyosabban van jelen a közbeszédben és a különféle tudományterületi diskurzusokban is. Nyelvészeti megközelítésben a kétnyelvűség,²⁴ a nyelvcsere és a nyelvvesztés témái kerülnek előtérbe, igen gyakran a jogi-igazgatási területek példái révén. A szociolingvisztika a nyelvhasználat és a társadalmi helyzet összefüggéseit elemzi, különös tekintettel a hierarchikus, illetve aszimmetrikus társadalmi szituációkra, a társadalmi környezet egyenlőtlenségeire.²⁵ A tudományos eredmények azt mutatják, hogy egyes helyeken (Ausztria, Szlovénia) az oktatásban, az egészségügyben, a hivatalos ügyek intézése során már nincs jelen a magyar nyelv használata,²⁶ míg másutt vagy még csupán visszaszorulóban van ez a fajta nyelvhasználat, vagy egyenesen a folyamatok megfordítását tűzték ki célként, nem utolsósorban a jogászok és nyelvészek együttműködése keretében, jogi-igazgatási-oktatási szótárak elkészítése és frissítése révén. A kétnyelvű közigazgatási szótárak a nyelvvesztés előtti talán utolsó pillanatban nyújthatnak segítséget a határon túli, nagyobb tömböket alkotó magyarságnak, tekintettel arra is, hogy a magyar kisebbségek szempontjából létkérdés a magyar jogi-igazgatási műnyelv fennmaradása. Így például a Magyar-szlovák, szlovák-magyar jogi szakszótár²⁷ mellett a szlovák kormányzati portálon érhető el a 2012-ben elkészült és több ízben frissített szlovák–magyar közigazgatási szótár, amelyen egy négytagú, nyelvész-jogász szakértői csoport dolgozott éveken keresztül,

23 Bővebben lásd: RIXER Ádám: *A köz természete. Új irányok a magyar közigazgatásban és közigazgatás-tudományban*. Budapest, Patrocinium, 2012, 150–152.

24 A fogalomhoz lásd bővebben: BARTHA Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.

25 VINNAI (2010) i. m. 163. A témakörhöz lásd bővebben: WARDHAUGH, Ronald: *Szociolingvisztika*. Budapest, Osiris, 1995.

26 SZÉPFALUSI István et al.: *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Budapest – Alsóőr – Lendva, Gondolat Kiadó, 2012.

27 CSERBA Lajos – MEDE István – NAGY Andrea (szerk.): *Magyar–szlovák, szlovák–magyar jogi szakszótár*. Miskolc, Magyar Jogász Egylet BAZ megyei szervezete, 2013.

rendkívül nehéz körülmények között.²⁸ A szótár mintegy 1500 különböző ügýtípus úrlapja alapján készült el. Romániában Fazakas Emese, Benő Attila és munkatársaik rendkívüli erőfeszítésekkel állították elő előbb a román–magyar közigazgatási szótárát,²⁹ majd pedig magyar–román közigazgatási szótárát a 2000-es évek elején. Áldozatos munkával készült el 2008-ban a román–magyar oktatásterminológiai szótár Sárosi-Mardirosz Krisztina közreműködésével.³⁰

Gyorsan bővülő irodalma van a nyelvi jogok témájának is: e munkák a környező államok által létrehozott belső jog, az uniós jog vagy éppen a további nemzetközi normák bemutatásával foglalkoznak leginkább, nagy terjedelemben elemezve a tényleges joggyakorlatot is.³¹ Maleczki rögzíti azt is, hogy egy általános nyelvstratégia részeként az „elszakított nemzetrészek nyelvi jogainak megfogalmazása” is meg kell, hogy történjen a közeljövőben.³²

Önálló és izgalmas kérdés a külhoni magyarság jogismerete és jogtudata is, amely szintén felmérések tárgyaként része a tudományos megközelítéseknek, pontosítva az egyes nyelvi tömbökkel kapcsolatos tudásunkat, bővítve a helyi nyelvhasználat-tal-nyelvválasztással kapcsolatos ismereteinket.³³

2.8. Tudománynpszerűsítés

A vizsgált területen, azaz a jog és nyelv kapcsolatában önálló aspektus a második generációs egyetemek harmadik generációs egyetemekké történő

28 CÚTH Csaba – HORONY Ákos – KAMONCZA Márta – SZABÓMIHÁLY Gizella: *Szlovák – magyar közigazgatási szakszótár*. Pozsony, Kisebbségügyi Kormánybiztosi Hivatal, 2013. https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/data/files/2221_madarsky.pdf (2023. 01. 20.)

29 FAZAKAS Emese (szerk.): *Román–magyar közigazgatási szótár*. Sepsiszentgyörgy, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 2002.

30 BENŐ Attila – FAZAKAS Emese – SÁROSI-MARDÍROSZ Krisztina (szerk.): *Román–magyar oktatásterminológiai szótár*. Sepsiszentgyörgy, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 2009.

31 A korábbi irodalomból lásd például: CSERNICSKÓ István: A nyelvi jogi szabályozást meghatározó tényezők Ukrajnában. *Magyar Tudomány*, 2009/11, 1297–1303; KORHECZ Tamás: A hivatalos nyelvhasználat jogi keretei a Vajdaságban – Szerbiában – jog és gyakorlat. *Magyar Tudomány*, 2009/11, 1313–1320; VERES Emőd: Nyelvhasználati jogok a román közigazgatásban. *Romániai Magyar Jogtudományi Közöny*, 2006/2, 35–41.

32 MALECZKI József: *A jogi és a közigazgatási nyelven való fogalmazás pontosságának jelentősége, különös tekintettel ennek nyelvstratégiai összefüggéseire*. Eger, Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 2017, 55.

33 FERENC Viktória: Magyar vagy ukrán nyelvű ügyintézés? Jogismeret, jogtudatosság és nyelvválasztás összefüggései a kárpátaljai magyarok körében. *Pro Minoritate*, 2015/3, 54–68.

átalakulása is,³⁴ amennyiben „[a] második generációs – tudományközpontú – egyetemek (2GU) kizárólag a tudományra összpontosítottak és figyelmen kívül hagyták a létrehozott know-how piaci hasznosításának feladatát. A harmadik generációs egyetem ellenben aktívan törekszik a létrehozott *tudás kiaknázására, hasznosítására és üzleti alapokra helyezésére*, egy új, harmadik célt teremtve magának, amely egyenértékű a korábbi kettő, a tudományos kutatás és az oktatás fontosságával”.³⁵ Erre az új szempontra, a még tudatosabb kifelé fordulásra, a tágabb közösség megszólítására utal az Nftv. 2. § (5a) bekezdése is, amelynek értelmében „[a] felsőoktatási intézmény az alaptervékenységéből származó szellemi értékek közösségi célú megismertetésével és gazdasági hasznosításával hozzájárul a térsége társadalmi és gazdasági fejlődéséhez”.

A harmadik generációs egyetem törekvései pedig legalább részben a *tudományos ismeretterjesztés* keretében vagy azt is felhasználva valósíthatók meg: a felhalmozott tudás társadalmi disszeminációjának, a PR-hatások fokozásának, a figyelem felkeltése révén az egyéb szolgáltatások felkínálásának és értékesítésének egyik legkorszerűbb új-régi eszköze a tudományos ismeretterjesztés, a *tudománynépszerűsítés*. A hazai tudásipar részeként tehát *egy olyan közeg, egy olyan szegmens erősödik*, amelyben a jog és nyelv kapcsolata, a kettő metszetében létező jelenségcsoportok és egyedi példák különösen látványosan jelenhetnek meg: a népszerű tudomány – a tudománynépszerűsítés keretei között a szűk szakmai közönségen túli személyi kör, a tágabb társadalom megszólítása, bevonása is megtörténhet. A jogélet nyelvi dimenzióinak láttatása, a jogalkotásban-jogalkalmazásban fellelhető látványos nyelvi visszasságok megjelenítése, a jogi retorika csúcsteljesítményeinek levetítése, a jogi nyelv fejlesztési lehetőségeinek játékos, a közönséget ténylegesen bevonó bemutatása igen életszagú, érdekes és feltétlenül interdiszciplináris előadások, szabadegyetemi jellegű kurzusok, eseti bemutatók tárgya lehet. A lehetőségek szinte korlátlanok: a helységnevek átalakulásától³⁶ kezdve a jog és szépirodalom irányzat bemutatásán át a közigazgatás és jog területéig³⁷ számos irányból közelíthet önnön tárgyához a

34 WISSEMA, J. G.: *Towards the third generation university. Managing the university in transition*. Northampton, Edward Elgar Publishing Inc., 2009.

35 DEÉS Szilvia: *Egyetemi tudománymarketing. A harmadik generációs egyetem szemlélete és kommunikációja*. Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, 2011, 35–36.

36 TÓTH Valéria: *Településnevek változástudományja*. Debrecen, DE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 2008.

37 RIXER Ádám: Jog és szépirodalom. *Iustum Aequum Salutare*, 2012, 8 (2), 165–194; illetve RIXER Ádám: Közigazgatás és szépirodalom. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2016, 3 (3), 49–72.

jog és nyelv kapcsolatrendszerének tudományos megközelítéseit népszerűsítő, a szórakoztatást a legértékesebb tudásokkal ötvöző szándék. A tudományos ismeretterjesztés a 'jog és nyelv' kapcsolatrendszer új, feltételezésem szerint növekvő jelentőségű eleme: megkockáztatom, hogy ez jelenti a terület fejlesztésének egyik (arany)tartalékát, amely alkalmas lehet arra is, hogy idővel *érdemben* visszahasson saját tárgyára.³⁸

3. A kutatás keretében szervezett konferenciákon elhangzottak

A jelzett kutatás keretében két nagyobb szabású, külső előadók bevonásával megvalósult tudományos ülésre is sor került. Az alábbiakban a két rendezvényen elhangzott előadások közül azok eredményeit foglalom össze röviden, amelyek nem csupán egy-egy szűkebb jogi vagy nyelvészeti terület specifikus kérdéseit dolgozták fel, hanem valamilyen szempontból átfogó jellegűek voltak, illetve több tudományterület megközelítéseit is alkalmazták.

3.1. *A határon túli magyar jogi-igazgatási nyelv állapota című workshopon elhangzott főbb megállapítások*³⁹

Veress Emőd előadásában a romániai magyar jogászképzés kapcsán emlékeztetett arra, hogy 1945-ben még két jogi kar volt Kolozsváron, a román mellett egy magyar is, s a magyar nyelvű jogászképzés csak 1959-ben szűnt meg. Miközben a mai romániai népesség mintegy 6,5%-a magyar, a bírák

38 Bővebben lásd: Rixer Ádám – CSÁKI-HATALOVICS Gyula – REPPONI Felícia: *A közigazgatási jogtudomány mint népszerű tudomány*. In: FURKÓ Péter – SZATHMÁRI Éva (szerk.): *Népszerű tudomány – tudománynépszerűsítés: A Károli Gáspár Református Egyetem 2019-es évkönyve*. Budapest, KRE – L'Harmattan Kiadó, 2019, 49–65.

39 A határon túli magyar jogi-igazgatási nyelv állapota című, online tudományos ülésre 2022. december 1-én került sor. A levezető elnök Prof. Dr. Fóris Ágota (KRE BTK Terminológiai Kutatócsoport vezetője) volt. Előadóként közreműködtek Prof. Dr. Rixer Ádám (KRE ÁJK Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely vezetője), Prof. Dr. Benő Attila (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék), Dr. Sárosi-Márdirosz Krisztina-Mária PhD (Sapientia EMTE – Marosvásárhelyi Kar, egyetemi adjunktus), Dr. Szabó Mihály Gizella PhD (Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete), Dr. Tamás Dóra Mária PhD (OFFI Zrt., vezető terminológus), Prof. Dr. Korhecz Tamás (UNION Egyetem, Belgrád, egyetemi tanár; alkotmánybíró), Prof. Dr. Veress Emőd (Sapientia EMTE – Kolozsvári Kar, Miskolci Egyetem ÁJK), Dr. Pál Előd (Sapientia EMTE – Kolozsvári Kar, tanársegéd), Dr. Székely János (Sapientia EMTE – Kolozsvári Kar, egyetemi adjunktus), Dr. Kádár Hunor (Sapientia EMTE – Kolozsvári Kar, egyetemi adjunktus).

között csak 1,5% ugyanez az arány, az ügyvédek között pedig 2,5%. Utóbbi arányok alapján, számításai szerint mintegy 300 magyar bíró és 980 magyar ügyvéd hiányzik a romániai igazságszolgáltatási rendszerből. A javulás 1990 után is csak a stagnálást biztosítja, miközben pozitívumok is kiemelhetők a vizsgált területen: a jogtudományban sok magyar rendelkezik tudományos fokozattal, és a Sapientia kétnyelvű képzése is elindult 2010-ben, ami azt jelenti, hogy létrejött egy magyar szellemiségű és részben magyar nyelvű jogtudományi műhely. A műhely feladata a szaknyelvi revitalizáció, aminek legfőbb formája a párhuzamos jegyzetek készítése, azaz a román mellett a magyar nyelvű tankönyvek megalkotása is, ami a román jog magyar terminológiájának kialakítását, fejlesztését is jelenti.

Korhecz Tamás a szerbiai magyar jogi nyelv kapcsán kiemelte, hogy annak állapota tényszerűen attól függ, hogy a szerbiai államszervezet mennyire használja a magyar jogi nyelvet. Ezt elvileg elősegítheti, hogy a magyar nyelv egyes helyeken (területeken) hivatalos nyelv státusú. Természetesen a megengedő jogi keretek csak akkor tölthetők meg tartalommal, ha egy adott perben mindkét oldalon ismerik a magyar jogi nyelvet, illetve fennáll egy igény is annak használatára. Jelenleg akkreditált magyar vagy kétnyelvű jogászképzés nincs, korábban létezett ilyen Újvidéken, Várady Tibor akadémikus által összefogottan.

Benő Attila a nyelvtervezés jelentőségét emelte ki a határon túli magyar közösségek vonatkozásában, s a vizsgált terület (szaknyelv) kapcsán – egyebek mellett – felhívja a figyelmet Katona Hajnal Tünde *Jogismeret az erdélyi magyar közösségekben* c. munkájára, valamint a Benő Attila, Kokoly Zsolt és Benő Lóránd által jegyzett, a román és a magyar jogi terminológia témájában íródott munkára. Az erdélyi magyar beszélők verbális repertoárja kapcsán kiemeli, hogy meghatározó a nyelvjárás, a nagy mértékben jelen lévő nyelvi régiségek szerepe, a kétnyelvűség, a szaknyelvi bizonytalanság, továbbá az a fajta funkcionális elkülönülés, amelynek részeként sok esetben a szaknyelv a román, de a társalgás nyelve a magyar. A kétnyelvűség tehát erősen aszimmetrikus. A mai Erdélyben a román eredetű szavak mintegy 50%-a a jogi-közigazgatási nyelvhasználatból származik. Kutatásai alapján kétnyelvű úrlapok vannak, de azokat nem használják. A kitörési pontokat keresve rögzíti, hogy legtöbbit a magyar jogi-igazgatási nyelv használatának fejlesztéséért a magyar önkormányzati vezetők tehetnék, továbbá szükségét látja a nagy jogi területek szerinti szótáraknak is.

Pál Előd a jogi szövegek fordítása kapcsán kiemeli, hogy „a jogintézményt kell lefordítani, s csak másodsorban kell ragaszkodni az írott textusokhoz”, azaz

a szóhűség nem mindig jó, mert csorbíthatja a szöveg értelmét. A fordításokat nem szabad a beszélt nyelvhez igazítani, a nyelvi feszültségek feloldásának jogi szövegek esetében nem lehet ez az elsődleges módja.

Szabómihály Gizella azt a kérdést járta körül előadásában, hogy hogyan érdemes viszonyulnunk a tükörfordítással előállt azon terminusokhoz, melyeket a többségi nyelvből fordítottak. Kiemeli, hogy a jogi nyelvtervezés jogszabályi háttér és intézményrendszer, például nyelvtervezési tanács nélkül kevéssé megvalósítható. Hiányolta a kétnyelvű űrlapokat, s felhívta a figyelmet arra, hogy a jogszabályfordítások mellett hatalmas szerepe lehetne a szerződésmenták és önkormányzati rendeletmenták megalkotásának és közzétételének is. A dél-tiroli helyzettel is összevetette a szlovákiai helyzetet, sorolva az ottani kétnyelvűséget elősegítő intézményes megoldásokat (pl. a kormánybiztos létét). A nyelvtervezést és a terminológia fejlesztését egy párhuzamos feladatnak látja.

Tamás Dóra Mária az adatbázisépítés, a szaknyelvi adatbázisépítés jelentőségét emeli ki, hangsúlyozva, hogy a részleges fogalmi egyenértékűség elérése a cél, nem pedig a teljes ekvivalencia. Kiemelte, hogy az ekvivalensek rendkívül jogrendszerfüggők és országspecifikusak, ami nagyban befolyásolja a jogszabályfordításokat és a hiteles fordítások készítését is.

3.2. A Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra? Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása című konferencián elhangzott főbb megállapítások⁴⁰

Fóris Ágota *A terminológiastratégia szempontjai a jogi-közigazgatási területen* című előadásában körülhatárolta a terminológiastratégia kortárs jelentését, továbbá kiemelte annak jelentőségét a jogi kommunikációban, a közigazgatás vonatkozásában és az ezekkel is összefüggő e-kormányzás területén. Felhívta a figyelmet a hazai terminológiastratégia hiányára, utalva azokra a

40 A Károlyi-Csekonics-palotában, 2023. március 9-én megrendezett konferencia előadói voltak: Prof. Dr. Rixer Ádám, Prof. Dr. Fóris Ágota (KRE BTK, MaTT), Dr. Tamás Dóra Mária (OFFI Zrt., MANYE), Dr. Szoták Szilvia (OFFI Zrt.), dr. Gáspár Endre (IM), dr. Györgyi Dániel (IM), Dr. Sólyom Réka (KRE BTK), Dr. habil. Tóth Judit (SZTE ÁJK), Dr. habil. Gerencsér Balázs Szabolcs (PPKE JÁK, LITHME), Prof. Emeritus Dr. Szabó Miklós (ME ÁJK), Dr. Németh Gabriella (METU, OFFI Zrt.), Dr. Zakariás Kinga (PPKE JÁK), Dr. Dobrocsi Szilvia (KRE ÁJK), Dr. Arató Balázs (KRE ÁJK), Prof. Dr. Udvary Sándor (KRE ÁJK), Dr. habil. Láncoz Petra Lea (PPKE JÁK, LITHME). A rendezvény levezető elnöke Prof. Emeritus Dr. Tóth Mihály DSc. (KRE, MTA TK JTI) volt.

műhelyekre és művekre is, amelyek régóta kiállnak annak létrejöttéért.⁴¹ Felvázolta azt az utat is, amely elvezethet egy ilyen stratégia létrejöttéhez. Egy terminológiastratégiai tervdokumentum előkészítése mellett érvelt, s ennek részeként egy vitaindító, középtávú (4-10 év) stratégiai tervdokumentum, úgynevezett „Zöld könyv” kiadását is szükségesnek látta. Állítását azzal is alátámasztotta, hogy már a kormányzati stratégiai irányításról szóló 38/2012. (III. 12.) Korm. rendelet 38.§-a is utalt arra, hogy e területen egy Zöld könyvnek kellene felhívnia a figyelmet a terminológia mint szakpolitikai terület legfontosabb megoldatlan kérdéseire, továbbá ugyanez a jogszabály rendelkezett arról, hogy az érintett szervek a kérdésekkel a kormányzati stratégiai irányítás keretein belül foglalkozzanak. Ehhez kapcsolódóan Fóris egy Terminológiastratégiai Tanácsadó Testület létrehozását is szükségesnek látta. Kiemelte továbbá a területen bekövetkezett pozitív változásokat is, így például a KRE TERMIK (Terminológiai és Kommunikációs Kutatócsoport) terminológiai, dokumentációs és fordítással kapcsolatos kutatásait, az OFFI Zrt. kiemelkedő szerepét, a Magyarországi Intézet (korábban Nyelvstratégiai Intézet) szervezésében 2021-ben megrendezett Nyelvstratégiai Műhelybeszélgetés jelentőségét, továbbá említette a Nyelvtudományi Kutatóközpont Lexikográfiai Osztályán belül 2022-ben létrejött Terminológiai Kutatócsoportot, illetve a Magyar Terminológiai Koordinációs Központot. Felhívta a figyelmet a többnyelvűségen alapuló szaknyelvi kommunikáció támogatására irányuló kezdeményezésekre, továbbá a nemzeti terminológiai portálok, adatbázisok és adatbankok jelentőségére is.

Sólyom Réka *Magyarország Alaptörvényének metaforikus terminusai – kognitív nyelvészeti elemzés* c. előadásában kiemelte, hogy egy jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása során indokolt azoknak a nyelvi jellemzőknek, kommunikációs folyamatoknak az áttekintése is, amelyek a jelen jogi nyelvhasználatát jellemzik. Ez pedig leginkább a mai magyar jogi szaknyelv körébe tartozó dokumentumok elemző vizsgálatával lehetséges. Ennek egyik irányaként azonosítja a metaforák szaknyelvi nyelvhasználatban történő vizsgálatát, amennyiben a metafora- és metonímiahasználat a szaknyelvi kommunikációban is érdemben segíti elő a megértési folyamatokat, különösen, hogy a szaknyelvi metaforák döntően állandósult szókapcsolatok, nem pedig egyedi, egyéni alkotások, mint a költészetben. Lakoff–Johnson

41 Lásd különösen: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest, L'Harmattan – OFFI Zrt., 2019. <https://www.offi.hu/offiakademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasoka-magyar-nyelvteruleten> (2023. 04. 20.)

nyomán hangsúlyozta, hogy a metafora nem egy fölösleges díszítőeszköz, hanem az emberi gondolkodás és megértés egyik elengedhetetlen kelléke. Az Alaptörvény mint szakszöveg nagyon sok megszemélyesítést és metaforikus terminust tartalmaz, szám szerint 227, illetve 164 darabot – Sólyom kutatása pedig éppen ezek áttekintésére és csoportosítására törekszik.

Tóth Judit *A közérthetőség kutathatósága és a jogi nyelv reformja?* c. előadásában rögzítette, hogy a jogi szövegtípusok közérthetősége számos alapjog érvényesítésének a feltétele, és a jogforrások közérthetősége is alkotmányos parancs, ugyanakkor nincs konszenzus arról, hogy a közérthetőséget hogyan lehet előírni/szabályozni, mérni, kikényszeríteni, ezek révén is javítva a szövegekhez való hozzáférést. Hozzátette azt is, hogy ameddig a közérthetőségre vonatkozó minőségi, képzési, kodifikációs eljárási, tesztelési szabványok szövegtípusonként (különösen jogalkotási és hatósági/bírósági döntések, közjogi szervezetszabályozók) létre nem jönnek, addig a jogi nyelv megalapozott reformjára sincs mód, hiszen mércék híján a kutathatóság, az összevetés és az igazolhatóság (ellenőrizhetőség) lehetősége hiányzik. A továbbiakban a közérthetőséggel kapcsolatos definíciós kísérleteket tekintette át, majd pedig 2022-es kutatásának eredményeit ismertette a jelenlévőkkel, rögzítve, hogy a közérthetőség követelménye a vizsgált időszakban 116 jogszabályban, 47 közjogi szervezetszabályozó eszközben és 11 alkotmánybírósági határozatban összesen 270 esetben került elvárásként megfogalmazásra. Ezt a mennyiséget pedig – az összes normatív jellegű jogforrás számához viszonyítottan – marginálisnak tekintette. Nehezményezte, hogy a jogszabályba foglalt absztrakt közérthetőségi előírás értelmezése, magyarázata, akár példalózó jelleggel, a vizsgált jogi szövegtípusokból teljes mértékben hiányzik. A kutatás kimutatta azt is, hogy a jogi előírások közérthetőségére irányuló elvárások az előfordulások négyötödében a végrehajtó szervekre és a jogalkalmazókra hárítják a feladatot (azaz egyértelmű szabály hiányában magyarázattal vagy tájékoztatóval kell elérnie az érthetőséget pl. az adatkezelőnek, az ajánlatkérőnek vagy éppen az ágazati hatóságnak). Kifejtette továbbá, hogy a további kutatás súlypontját érdemes áthelyezni a jogalkalmazásra (például az ügyfelek elégedettségét, a jogszabályok, tájékoztatók, szerződési feltételek, szabályzatok tartalmát érintő szövegértést mérve a lakosság, az ügyfelek, a fogyasztók, a diákok stb. körében).

Szabó Miklós *Természetes/mesterséges jogi nyelv* c. előadásában felhívta a figyelmet arra, hogy bár vannak materiális (pl. épületek, öltözetek) és szociális (pl. viselkedésformák, viszonytípusok) elemei is, a jogrendszer alapvetően szimbolikus rendszer, azon belül meghatározó módon nyelvi rendszer. Ismer-

tette az alkothatóságra vonatkozó jogpozitívista és természetjogi irányzatok főbb jegyeit, illetve felhívta a figyelmet arra az alapvető ellentmondásra, hogy miközben a jogi szaknyelv elsődleges célja, hogy a mesterség képviselőinek egymás közti akadálymentes kommunikációját előmozdítsa, emellett a professzionisták és a laikusok érintkezését, vagyis a jog közérthetőségét is biztosítani kell. A „két úr” szolgálata pedig – egyidejűleg – igen nehéz helyzetbe hozza a mindenkori jogalkotót.

A mai jogi szaknyelvújítás szükségessége kapcsán megállapítja, hogy a hajtóerőt változatlanul a jog, s a jogintézmények változása/fejlődése szolgáltatja, s immár nem a latin, hanem egy újabb *lingua franca*: az angol terminológia átültetésének nyelvújításait igényelve. A *trust*, *tort*, *leasing* stb. kifejezések befogadható „magyarítása” várat magára – jelzi Szabó. Rögzíti azonban azt is, hogy a jogi szövegek „tartalomszolgáltatói” nem csak, s még csak nem is elsősorban a jogászok, hiszen a szabályozási tárgyak az élet számos – inkább számtalan – területéről származnak: az építészet, gyógyászat, bányászat, agrárium stb. professzionális művelői minden esetben hozzák magukkal a szaknyelvüket is. Ha ezek nem integrálódnak a jogi nyelvbe, akkor dezintegrálják azt. Szabó szerint tehát ha jogi nyelvújításról beszélünk, akkor ebbe bele kell érteni általában a szaknyelvi nyelvújítást, vagyis minden szakterület munkálkodását saját nyelvének a magyar nyelvbe integrálásán.

Kiemeli, hogy míg a korábbi magyar „nyelvújítási hevület”, amelyet a nemzeti nyelv kiteljesítésének vágya szított, dominánssá tudott válni a különféle hatások és törekvések között, manapság a globalizációt, a nemzetköziesedést szolgáló törekvések jutottak túlsúlyra, egyre több területen a nemzetek fölötti kommunikáció egységesített médiumának – vagyis az angol nyelvnek – kedvezve. Hangsúlyozta továbbá, hogy a szaknyelv szempontjából a „jogi” és „igazgatási” területek nem vonhatóak egybe egy kötőjellel, amennyiben a jogi nyelv problémái csak annyiban relevánsak a közigazgatás számára, amennyiben a közigazgatási *jogi* szegmensről van szó, hiszen a (magán- vagy köz) igazgatás *igazgatás*-specifikus területei – mint a PR, QM, IT, HR, s általában a menedzsment – saját szaknyelvvvel rendelkeznek, melyek különállását jelzi „elangolosodásuk” előrehaladottságának mértéke is.

Tamás Dóra Mária *A jogi és közigazgatási terminológia kihívásairól a fordításban* c. előadásában a terminológiapolitikát és a szaknyelvújítást a fordításorientált, gyakorlati terminológiai munka (adatbázis-építés) szemszögéből közelítette meg. A vonatkozó ISO szabvány nyomán rögzítette, hogy a jogi szakfordítások számos speciális kompetenciát igényelnek a szűken vett fordítási készségeken túl is, így a szövegértés, a jogi ismeretek, az információk

felkutatása és megfelelő hasznosítása, továbbá a jogi kulturális háttértudás és a technikai kompetencia is lényeges összetevők.

Az OFFI Zrt. fordítási és hitelesítési tevékenységéhez kapcsolódóan, a jogi és közigazgatási terminológia kihívásairól szólva kifejtette, hogy az ekvivalencia gyakran nem teljes, azaz gyakori a részleges fogalmi egyenértékűség, ami jórészt az adott terminusok rendszerhez kötöttségéből (jogcsaládhoz, jogrendszerhez, jogághoz és jogszabályhoz kötöttségéből), kontextusfüggőségéből és országspecifikusságából következik. A kihívásokra adott gyakorlati válaszokat bemutatva – egyebek mellett – olyan megoldásokat említett, mint a funkcionális ekvivalensek alkalmazása, az új fordítói megoldások használata vagy éppen a fogalmi hálóban való értelmezés. Tamás az OFFI Zrt. terminológiai projektjei között beszámolt a IUSterm jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis 2016 óta zajló építéséről, valamint a OFFI Akadémia keretein belül megvalósuló, képzéseket és kiadványokat is magában foglaló tudástranzferről.

Szoták Szilvia *Nyelvstratégia, terminológiastratégia, hasznos nyelvészet – az igazságügyi nyelvi közvetítés terminológiastratégiai kérdései* című előadásában meghatározta az alkalmazott nyelvészet funkcióját, ami elsősorban a nyelvet felhasználó bármely tudomány (szakma) és az adott társadalom bizonyos feladatai közötti viszony azonosítása, a feladatok tanulmányozása, a problémák lelkiismeretes szakmai követése, végül pedig ezen problémák megoldása. A közérthetőségről szólva rögzítette, hogy különösen a jogi-közigazgatási nyelvhasználat szinterein alakulnak ki nagy számban olyan beszédhelyzetek, amelyekben a laikusok közléseit kell a szakterület megfelelő szakmaiságának szintjén újrafogalmazni, vagy éppen a szaknyelvet kell közérthetővé tenni a laikusok számára.

Kiemelte, hogy feltétlenül szükség van terminológiastratégiára, egy egyetemes magyar nyelvstratégia részeként. Mivel bármely közösség nyelvi viselkedése csak az őt érintő szociokulturális környezet ismeretében értelmezhető, a magyar nyelv jövőjéről szóló stratégia megalkotásához is alapos helyzetfelmérés szükséges, majd ezután következhet a cselekvési terv a felelősök megnevezésével, határidők kijelölésével és a lehetséges költségek megtervezésével. A nyelvi tervezés körében Szoták elkülönítette a státustervezés (helyzettervezés), a korpusztervezés és a nyelvelsajátítás-tervezés szakaszait – a jogi-igazgatási nyelvvel (és valamennyi egyéb szaknyelvvél) kapcsolatos szabályozási és egyéb feladatokat a korpusztervezés körébe utalva.

Gáspár Endre és Györgyi Dániel *In varietate concordia. Terminológiai aspektusok az Igazságügyi Minisztérium jogszabályfordítási programja tükrében* c. előa-

dásukban kifejtették, hogy az egyes terminusok mögötti fogalmak leírással, rendszerezéssel, „kodifikálással” tehetőek egyértelművé, és ennek a munkának a folyamatos és tudatos ellátása jelenti a terminológiamenedzsmentet, ami leginkább a feldolgozás, egységesítés, hozzáférhetővé tétel részfeladataiból áll össze. Ezen feladatok ellátása pedig szükségképpen kialakítja, illetve felerősíti a terminológiastratégia megalkotásának igényét is. Gyakorlati példákkal is alátámasztott előadásukban a célnyelvi terminusok meghatározásának folyamatát mutatták be – igen nagy részletességgel.

Németh Gabriella *Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra... és terminológiastratégiára?* c. előadása felhívta a figyelmet azokra az új jelenségekre, amelyek révén a sablonizált és automatizált jogi szaknyelvi tartalmak tipikussá, de legalábbis általánossá váltak. Ilyennek tekinthetőek az online ÁSZF-ek is, amelyeket az egyéb, hagyományos jogi szövegektől megkülönböztet a beszédszerűség hiányából adódó érthetlenség erősödése vagy éppen az algoritmusok általi vizsgálhatóság. Ezek a tények két irányban is következtetések levonását teszik szükségessé: *egyrészt*, ha a fogyasztó számára a leírt szöveg érdemben, tartalmilag nem hozzáférhető, azaz nem érthető, akkor az nem is fog érvényesülni, ami pedig a jó állam megvalósulása, a hatékony kormányzás, és végső soron az egyéni szempontokon túlmutató közérdek ellenében is hat: a szaknyelvújítás egyik célja tehát a nyelvi értelemben is fogyasztóbarát jogalkotás megteremtése kell, hogy legyen. *Másrészt* pedig multi-, illetve interdiszciplináris megközelítés indokolt a jogi szövegek vizsgálata esetében is, tekintettel a hagyományos dogmatikai és jogszociológiai módszerek elégtelenségére.

A jogi-igazgatási szaknyelvújítás kapcsán Németh kiemelte, hogy a téma régóta napirenden van, de egyelőre nincs áttörés, az érintettek nincsenek bevonva a fejlesztésébe, és a létező szaknyelv is gyakran csupán a magasabbban kvalifikáltság/hivatalosság érzetének előidézéséhez szolgál eszközként. Az előadás visszatérő eleme volt a képzések hiányára utalás.

Láncos Petra Lea *Mi legyen a (magyar) jogtudomány nyelve?* című előadásában kitért arra, hogy a technológiai fejlődés egyrésztől felgyorsítja, nyitottabbá teszi a tudományos diskurzust, másfelől azonban felerősíti azt a kérdést is, hogy kinek is szól valójában a jog tudománya, illetve, hogy milyen nyelven is kellene művelni azt. Hiszen a jog tudományos igényű művelésével összefüggő bármely tevékenység jellegét és tartalmát – *nyelvi értelemben is* – alapvetően határozza meg, hogy az az adott intézmény fenntartója, a szakmai közönség (a hivatásrendek), a szélesebb társadalmi nyilvánosság vagy éppen a tudományos élet szereplői felé irányul-e. Példaszerűen össze

is hasonlította a kutatási profilú MTA TK JTI és az oktatási profillal rendelkező PPKE JÁK elvárásait, különös tekintettel a tudományos teljesítmények nyelvére; továbbá bemutatta a MAB egyetemi tanári pályázati feltételeinek nyelvi természetű kritériumait. Feltette továbbá a kérdést, hogy kell-e egyetemi, illetve kutatóhelyi nyelvstratégia, s ha igen, úgy milyen tartalommal érdemes létrehozunk azokat, illetve rámutatott a MAB közvetett szerepére is, amennyiben annak elvárásai érdemben képesek alakítani az intézményi és egyéni nyelvstratégiákat is.

4. Összefoglalás

A jog és a nyelv is olyan területei az államilag szervezett társadalomnak, ahol különösen nagy súllyal jelenik meg számos globális hatás, így a digitális transzformáció, az azzal szorosán összekapcsolódó mediatizáltság, és az angol nyelv hatása és az identifikációs törekvések. Következésképpen, a két terület metszetében megjelenő jogi-igazgatási szaknyelv is fokozottan ki van téve azon hatásoknak, amelyek feltétlenül a) tudományos leírást, b) értelmezést és c) egy tudatos és folyamatszerű nyelvi, nyelvstratégiai tervezés keretei közé illesztést igényelnek. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a jogi-igazgatási szaknyelvújítás szükségességét firtató kérdés megválaszolása, azaz a nemleges válasz megadása, vagy az igenlő válasz esetén a részterületek beazonosítása és a beavatkozás formáinak „feltalálása” is csak ezen előkérdések tisztázását, egy érdemi és összetett szakmai kontextus kialakítását, ha úgy tetszik: nyelvstratégiai kontextus létrehozását követően kerülhet sorra. Ebben lehet segítségünkre jelen kutatásban – egyebek mellett, így a legújabb kortárs problémák felvetésén túl – a vonatkozó nemzetközi tapasztalatok, a már létező válaszok összegyűjtése – kutatásunk soron következő lépése is.

Terminológiastratégia

A TERMINOLÓGIASTRATÉGIA SZEMPONTJAI A JOGI-KÖZIGAZGATÁSI TERÜLETEN¹

FÓRIS ÁGOTA
egyetemi tanár (KRE BTK)

Absztrakt

A tanulmány célja áttekinteni a terminológiastratégia fogalmát és szintjeit, összegyűjteni a terminológiastratégia legfontosabb dokumentumait, valamint a magyar terminológiastratégia általános kérdéseit és a legfontosabb ajánlásokat. Az írás elemzi a közérthetőség mint 'akadálymentes jogi kommunikáció' szerepét a szövegalkotásban (fogalmazásban) és a fordításban, illetve bemutatja a közérthetőség jelentését a terminológia területén, valamint foglalkozik a digitalizációnak a terminológiakezelésre gyakorolt hatásával.

Kulcsszavak: terminológia, terminológiastratégia, terminológiai adatbázis, közigazgatás, jogszabályok

ASPECTS OF THE TERMINOLOGY STRATEGY IN THE LEGAL-ADMINISTRATIVE AREA

Abstract

The purpose of the study is to review the concept and levels of the terminology strategy, to collect the most important documents of the terminology strategy, as well as the general questions of a Hungarian terminology strategy and the most important recommendations. It analyzes the role of comprehensibility as a 'barrier-free legal communication' in text creation and translation, and presents the meaning of comprehensibility in the field of terminology, as well as deals with the impact of digitalization on terminology management.

Keywords: terminology, terminology strategy, terminology database, public administration, legislation

1 A tanulmány elkészítését a Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely „Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra? Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása” című pályázata keretében a Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK támogatta.

1. Bevezetés

Az UNESCO által 2005-ben kiadott dokumentum alapján a terminológiastratégia² olyan, formálisan rögzített stratégiák együttese, amelyek segítségével koordinálják a határozatokat és célokat, és/vagy egy meghatározott társadalmi csoport terminológiáját (pl. egy adott nyelvközösségét), vagy egy államét.³ A 2020-ban megjelent terminológiastratégiai szabvány⁴ alapján a terminológiastratégia olyan elvek és stratégiák összessége, amelyek egy adott szaknyelv vagy domén terminológiájának fejlesztéséhez és szabályozásához alapul szolgálnak.⁵

A magyar terminológiastratégia általános kérdéseinek tárgyalása mellett számos alkalommal felmerül, hogy az egyes szaknyelvek és/vagy domének (tárgykörök) esetében is szükséges és hasznos lehet terminológiastratégia kialakítása. Az egyik legjelentősebb a jogi szaknyelv, a jogi dokumentáció területe, amely nem csak a jog legkülönbözőbb területein dolgozó szakembereket érinti, de azokat a laikusokat is, akiknek az életét, munkáját, mindennapjait szabályozzák a jogi dokumentumok és más hivatalos iratok. Különösen fontos lehet a kormányzás területeit érintő jogi-közigazgatási terminológiastratégia kialakítása, illetve a jog egyes tárgyköreiben már használatban levő stratégiák bemutatása, az információk és jó gyakorlatok közzététele. A három hatalmi ág – a törvényhozás, az igazságszolgáltatás és a végrehajtás (közigazgatás) – közül a kormányzásba mindhárom ágat beleértik, a közigazgatásba pedig beletartozik az önkormányzati igazgatás és az államigazgatás is. A jogi-igazgatási területen egyre nagyobb arányban folynak a munkálatok digitális felületeken, ahol nem csak egyirányú, hanem kétirányú kommunikáció folyik, és az állampolgárok számára számos esetben lehetséges az e-ügyintézés a kormányzati felületeken. Már közel két évtizede dolgoznak többek között az e-kormányzás felületeinek kialakításán, működtetésén és továbbfejlesztésén. Az e-kormányzatba a kormányzás három nagy területét – a törvényhozást,

2 Szinonimája: terminológiapolitika. Angol megfelelője: terminology policy.

3 *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities.* Paris, UNESCO, 2005; magyar nyelven elérhető: *Terminológiapolitikai irányelvek. A terminológiapolitika kialakítása és megvalósítása különböző nyelvközösségekben.* (Ford.: SOMOGYI Zoltán, lektorálta: B. PAPP Eszter.) In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen.* Budapest, L'Harmattan–OFFI Zrt., 2019, 167–218.

4 ISO 29383:2020 Terminology policies — Development and implementation.

5 „Terminology policy: set of principles and strategies used as a basis for developing and regulating terminology for a specific language(s) or domain(s)”, ISO 29383:2020.

az igazságszolgáltatást és a végrehajtást (közigazgatás) – sorolják be, és ezek mindegyikét bevonták a kormányzati információk és szolgáltatások online módon történő eljuttatásába interneten vagy más digitális médián keresztül. Ebben a munkában fontos szerepe van a terminológiának.⁶ Az UNESCO irányelvei megerősítik, hogy a nyelv fontos szerepet játszik a tudásalapú társadalom létrehozásában és működtetésében, valamint a digitális szakadék áthidalásában, ami pedig „összefügg az információhoz és a tudáshoz való hozzáférés egyenlőtlenségével”. „A nem megfelelő terminológia kulcsfontosságú tényező a nyelvi hozzáférés egyenlőtlenségében, és a »funkcionális analfabetizmusban« mutatja meg hatását az információkhoz való hozzáférés és a számítógép-használat kontextusában.”⁷

A KRE ÁJK Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhelye⁸ rendszeresen foglalkozik a jogi nyelvújítás, a jogi terminológia, a jogi szaknyelv kérdéskörével.⁹ A 2023. március 9-én tartott konferencia témája két fő kérdéskörre helyezte a hangsúlyt: 1) szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra; továbbá 2) szükség van-e, és ha igen milyen módon, jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítására?

Az elsőként feltett kérdéssel már foglalkoztam egy korábbi írásomban,¹⁰ ahol arra a következtetésre jutottam, hogy „A kérdésre igennel vagy nemmel nem válaszolhatunk, hiszen a válasz attól függ, mit értünk nyelvújításon. Amit biztosan állíthatunk az az, hogy szükség van a terminológiai adatok összegyűjtésére, ezek terminológiai (nyelvészeti és szakmai) szempontú feldolgozására, nyilvános közzétételükre többnyelvű terminológiai adatbázisokban (magyar és angol, illetve más idegen nyelveken). De »nyelvújításra«, új terminusok létrehozására csak akkor van szükség, ha a meglévő rendszerben hiányosságot, ambiguitást tapasztalunk. Amire pedig valójában nagy szükség van, különösen a jogi szaknyelv területén, az a terminológiai harmonizáció.”¹¹ Ahogy ebből

6 MAJZIKNÉ BAUSZ Ágota: Az e-kormányzat, e-közigazgatás problémái és terminológiai vonatkozásai Magyarországon. *Magyar Terminológia*, 2008, 1 (1), 59–76, DOI: 10.1566/MaTerm. 1.2008.1.5

7 Terminológiapolitikai irányelvek 2019. i. m. 172.

8 Lásd RIXER Ádám: A Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2016, 3 (3), 80–91.

9 RIXER Ádám: A magyar nyelv és magyar jogi műnyelv megújulása. *Glossa Iuridica*, 2014, 1 (1), 11–17.; lásd a *Glossa Iuridica* című folyóirat 1. évfolyam 1. számában megjelent tanulmányokat.

10 FÓRIS Ágota: Van-e szükség magyar nyelvújításra napjainkban? A terminológia és a fordítás nyelvújítási vonatkozásai. *Glossa Iuridica*, 2014, 1 (1), 49–59.

11 Uo. 58–59.

az idézetből – és más írásaimból – is kitűnik, a terminológiai harmonizáció szükségessége mellett foglalkozni állást, amelynek fontos eszközei a (nyilvános) terminológiai adatbázisok. A terminológiai harmonizáció, a terminológiai adatok rögzítése és ezek követhetősége elősegíti a szaknyelvi-terminológiai harmonizációt, szükség esetén a terminológia megújítását és szabványosítását is. Ennek nagyszerű példája az európai uniós igazgatásban a fordításokhoz kapcsolódó terminológiai munka és a terminológiai adatok adatbázisban történő közzététele.¹²

E tanulmány célja a téma áttekintésével hozzájárulni a jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakításához. Először a terminológiastratégia jelentését, módszereit és legfontosabb dokumentumait tekintem át, majd a magyar terminológiastratégia általános kérdéseit veszem számba. Ezt követően a jogi-közigazgatási területre koncentrálni a közérthetőség kérdéseivel foglalkozom a szövegalkotás és a fordítás oldaláról, végül pedig a közérthetőség, a terminológia és a digitalizáció kapcsolatát és legfontosabb kérdéseit tárgyalom.

2. A terminológiastratégia

2.1. A terminológiastratégia dokumentumai

A terminológia szónak három különböző jelentését különítik el a szakirodalomban: a *terminológia* ('terminology') egy területhez vagy tárgyhoz tartozó jelölések és fogalmak összessége; a *terminológiatudomány* ('terminology science', 'terminology studies') az a tudomány, amely a terminológiákat, a terminológiai munka szempontjait, az ebből származó terminológiai forrásokat és a terminológiai adatokat tanulmányozza; a *terminológiai munka / terminológiamenedzsment* ('terminology work' / 'terminology management') a fogalmak és jelölők szisztematikus gyűjtésének, leírásának, feldolgozásának és közzétételének összefoglaló neve.¹³

12 IATE (Interactive Terminology for Europe), <https://iate.europa.eu/>; részletes elemzését lásd LESZNYÁK Ágnes: Az Európai Unió intézmények terminológiai adatbázisa: a IATE. *Magyar Terminológia*, 2010, 3 (2), 161–182.; az Európai Unióban folyó, többnyelvűségből adódó fordítási problémák összefoglaló bemutatását lásd LÁNCOS Petra Lea: Az uniós jog többnyelvűsége által támasztott fordítási kihívások, különös tekintettel az Európai Bíróság Fordítási Főigazgatóságának tapasztalataira. *Glossa Iuridica*, 2014, 1 (1), 92–107.

13 Lásd az ISO 1087:2019 Terminology work and terminology science – Vocabulary című szabványt, továbbá FÓRIS Ágota: *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat*. Budapest, KRE–L'Harmattan, 2020, 31–33.

A *terminológiastratégia* ('terminology policies') olyan elvek és stratégiák együttese, amelyek alapul szolgálnak egy adott szaknyelv vagy tárgykör terminológiai fejlesztéséhez és szabályozásához.¹⁴ Már évtizedek óta számos nemzetközi dokumentum hívta fel a figyelmet a terminológia fontosságára a többnyelvűségben, a kulturális sokszínűség megőrzésében és az információhoz és a tudáshoz való egyetemes hozzáférésben. Az általános terminológiastratégiai elvek a 2000-es években jelentek meg a nemzetközi dokumentumokban.¹⁵ Ezek közül a legfontosabb, általános ajánlásokat tárgyaló, illetve összegző dokumentumokat sorolom fel itt a továbbiakban (ezek a Brüsszeli nyilatkozat, az UNESCO-irányelv és a vonatkozó szabvány).

A *The Brussels Declaration for international cooperation on terminology (Brüsszeli nyilatkozat a nemzetközi terminológiai együttműködésért)*¹⁶ számos javaslatot fogalmazott meg a többnyelvűségen alapuló szaknyelvi kommunikáció elősegítése érdekében. Ezek között a terminológiastratégia kialakítása támogatásának fontosságát, az ipar és az állami hatóságok terminológiai munkákban való részvételének ösztönzését, az egy nyelvet beszélő, ám eltérő nyelvi normákkal rendelkező országok közötti párbeszédet, a többnyelvűség terminológiai támogatását az oktatásban, az állami- és a közigazgatásban, továbbá a terminológiák térítésmentes terjesztését és hozzáférhetőségét.

A *Guidelines for Terminology Policies (Terminológiapolitikai irányelvek)*¹⁷ című dokumentum az UNESCO keretében készült 2005-ben. Ezt vette alapul az ISO szabványosító szervezet a terminológiastratégiáról szóló *Terminology policies — Development and implementation (Terminológiastratégia – kidolgozás és megvalósítás)* című szabvány elkészítéséhez. A szabvány első vál-

14 „terminology policy: set of principles and strategies used as a basis for developing and regulating terminology for a specific language(s) or domain(s)”, ISO 29383:2020 Terminology policies — Development and implementation, 3.2.

15 Részletes ismertetésüket lásd B. PAPP Eszter: *A terminológiastratégia kérdései Európában*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen. Budapest, L'Harmattan–OFFI Zrt., 2019, 94–104.

16 *The Brussels Declaration for international cooperation on terminology*. EAFT, 2002, <http://www.eaft-aet.net/fileadmin/files/declaration/en.pdf>; magyar fordítása megjelent: *Brüsszeli nyilatkozat a nemzetközi terminológiai együttműködésért*. (Ford.: GAÁL Péter, lektorálta: B. PAPP Eszter.) In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen. Budapest, L'Harmattan–OFFI Zrt., 2019, 165–166.

17 *Guidelines for Terminology Policies*; magyar nyelven: *Terminológiapolitikai irányelvek*. i. m.; a fordításra és tolmácsolásra vonatkozó terminológiai szabványokról lásd SERMANN Eszter: *Terminológiai szabványosítás és nyelvi közvetítés*. Szeged, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2021.

tozata 2010-ben készült el, második, átdolgozott változatát 2020-ban tették közzé.¹⁸ Az UNESCO irányelvek és az ISO 29383:2020 szabvány útmutatást és módszertant nyújt a kormányok, a közigazgatás, a nonprofit és a profit-orientált szervezetek döntéshozói számára a terminológia tervezésével és kezelésével kapcsolatos átfogó stratégia kidolgozásához és végrehajtásához. A szabvány átdolgozott változata az előző kiadáshoz képest, összhangban a kapcsolódó szabványokkal, megújította a terminusokat és a definíciókat; felülírta a terminológiastratégia kidolgozásának folyamatát; és friss példákat és forgatókönyveket tett közzé a terminológiastratégiai gyakorlatból. A szabvány általános útmutatót ad, de, ahogy arra az előszó is rámutat, a valóságban nincs két teljesen egyforma helyzet, és minden szervezet terminológiastratégiája szükségszerűen egyedi. Nemzeti szinten a terminológiastratégia *jogi dokumentum vagy információs stratégia formájában* szokott megjelenni, míg kisebb szervezetekben többnyire *a munkafolyamatra és az azt támogató technológia használatára vonatkozó irányelvek formájában* hozzák létre, gyakran a „terminológia” szó sem szerepel benne.¹⁹ Vannak olyan nyelvek, amelyek esetében elkészült már a nemzeti terminológiastratégia és létrehoztak terminológiai intézetet vagy tanácsot (lásd pl. kanadai, svéd, norvég, finn, ír, walesi, dél-afrikai, valamint Spanyolországban belül a katalán és a baszk intézmények és adatbázisok); másutt más keretek között foglalkoznak a terminológiastratégiai kérdésekkel, például Horvátországban nemzeti tudományfejlesztési stratégiát hoztak létre és a Horvát Nyelvi Intézet koordinálja a horvát szakterületi terminológiai projektet.²⁰

Az UNESCO irányelvek és az ISO 29383:2020 szabvány is négy fázisát különbözteti meg a terminológiastratégiának: I. előkészítés; II. kialakítás; III. megvalósítás; IV. a terminológiai infrastruktúra fenntartható működtetése és a terminológiastratégia mechanizmusainak adaptálása. Ezek a fázisok többnyire nem egymás utáni sorrendben valósulnak meg, hanem egymással átfedésben vagy párhuzamosan, ezért projektmenedzsment módszerek alkalmazása szükséges, továbbá elengedhetetlen a stakeholderek közötti rendszeres konzultáció (pl. workshopok és konferenciák az érdekeltek részvételével).

18 ISO 29383:2020 Terminology policies — Development and implementation.

19 ISO 29383:2020, Introduction.

20 Ezek összefoglaló ismertetését lásd B. PAPP Eszter: *A terminológiastratégia kérdései Európában*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest, L'Harmattan–OFFI Zrt., 2019, 94–104., valamint FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea: *Ajánlások a magyar terminológiastratégiához*. In: FÓRIS–BÖLCSKEI (2019a) i. m. 140–164.

Az előkészítési fázis egyik fontos feladata a meglévő jogszabályok nyelvi és terminológiai környezetének felmérése, ennek magában kell foglalnia „a kormányzati vagy politikai keretrendszerben végzett felmérést az információra vonatkozóan (alkotmányjog, nemzeti irányelvek, rendeletek stb.). Hasznos lehet rámutatni az egymást fedő következetlenségekre és ellentmondásokra a jelenlegi jogi szabályozásban és politikában”.²¹ Az összes fázis során folyamatosan tájékoztatni kell az érintetteket, és állandóan hangsúlyozni, hogy a terminológia elválaszthatatlan a szakmai információktól.

2.2. A magyar terminológiastratégia általános kérdései

A magyar terminológiastratégia általános kérdéseivel, előkészítésével, megalapozásával több tanulmány foglalkozott.²² A nemzetközi útmutatások alapján már 2018-ban indítványoztuk egy összehangolt magyar nemzeti terminológiastratégia előkészítését. Az ennek megalapozására szervezett konferencián²³ számos magyarországi és határon túli tudományos intézet és szervezet képviselője vett részt meghívott előadóként. A konferencia szervezői és előadói együttesen törekedtek az együttműködésre és a stratégia megalapozására, illetve megállapodásra azokról az elvekről, amelyek elvezetnek a magyar terminológiastratégia létrehozásához. A konferencia előadásainak írott változatát tanulmánykötetben jelentettük meg.²⁴ A magyar terminológiastratégia kialakítására vonatkozó ajánlásokat a kötet záró tanulmányában foglalmazták meg a szerző-szerkesztők. Ezek a következők:

- „A terminológiastratégiai tervdokumentum előkészítése érdekében vitaindító, középtávú (4-10 év) stratégiai tervdokumentum, úgynevezett „Zöld könyv” kiadása. A 38/2012. (III. 12.) Korm. rendelet a kormányzati

21 Terminológiaipolitikai irányelvek i. m. 200.

22 Pl. FÓRIS Ágota: *A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya*. In: HIRES-LÁSZLÓ Kornélia – KARMACSI Zoltán – MÁRKU Anita (szerk.): *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest–Beregszász, Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, 2011, 421–428.; FÓRIS Ágota – B. PAPP Eszter: *A terminológiai szabványosítás és harmonizáció a nyelvi jogok érvényesítésének szolgálatában*. In: HIRES-LÁSZLÓ et al. i. m. 429–433.

23 Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen. 2018. március 9. MTA Könyvtára, Budapest.

24 FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest, L'Harmattan–OFFI Zrt., 2019b, <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>

stratégiai irányításról 38.§-ának értelmében a Zöld könyv felhívja a figyelmet a terminológia mint szakpolitikai terület legfontosabb megoldatlan kérdéseire és kezdeményezi, hogy az érintett szervek a kérdésekkel a kormányzati stratégiai irányítás keretein belül foglalkozzanak.

- Egy úgynevezett terminológiastratégiai tervdokumentum tervezet elkészítése.
- Terminológiastratégiai tanácsadó testület létrehozása.
- A terminológiastratégiai tervdokumentum tervezet elkészítése és közzététele nyomán érkezett visszajelzések alapján a részletes dokumentumok: terminológiastratégiai tervdokumentum és program elkészítése.
- Magyar Nemzeti Terminológiai Portál elindítása.
- Magyar Nemzeti Terminológiai Adatbázis megtervezése, költségigényének, személyi és eszközfeltételeinek kidolgozása.”²⁵

A konferencia szervezésében részt vett szervezetek, intézmények mindegyike folytatta valamilyen módon a terminológiastratégiával kapcsolatos munkákat az azóta eltelt időszakban, ezeket az alábbiakban összegzem röviden.

A KRE BTK *Terminológiai és Kommunikációs Kutatócsoportja (TERMIK)* terminológiával, fordítással, dokumentációval és tartalommenedzsmenttel kapcsolatos kutatásokat végzett, illetve a terminológia elveivel és alkalmazásával kapcsolatos publikációkat jelentetett meg.²⁶ A *Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa (MaTT)* továbbra is olyan tanácskozó testületként működik, amely összefogja a magyarországi terminológusokat.

Az *Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI Zrt.)* azon dolgozik, hogy a jogi és közigazgatási fordítások területén előmozdítsa a terminológiai egységesítést és harmonizációt, ennek érdekében többnyelvű, belső használatú terminológiai adatbázist is létrehoztak és több kiadványt jelentettek meg a témában. Az OFFI a kormányzat számára is számos fordítási feladatot lát el, ezen keresztül pedig a kormányzati dokumentumokban megjelenő magyar nyelvű terminológiára is jelentős hatása van.

A *Magyarságkutató Intézet* (ebbe olvadt bele a korábbi Nyelvstratégiai Intézet) létrehozott egy Nyelvtervezési Kutatóközpontot,²⁷ majd Magyar

25 FÓRIS–BÖLCSKEI (2019a) i. m. 157.

26 A megjelent publikációk listája elérhető a TERMIK honlapján: <https://btk.kre.hu/index.php/2015-12-05-09-31-20/kari-kutatocsoportok/824-terminologiai-kutatocsoport-terminik.html>

27 <https://mki.gov.hu/hu/intezet-hu/kutatokozpontok-hu/nyelvtervezesi-hu> (2023. 04. 28.)

Nyelvstratégiai Műhelybeszélgetés címmel szervezett két napos tanácskozást 2021-ben, ennek egyik szekciója volt a „Szótárak és terminológia” rész, azonban ennek végeredménye nem került publikálásra.

A *Nyelvtudományi Kutatóközpont* felkarolta az általános terminológiastratégia kialakítására tett erőfeszítéseket, és 2021-ben megalapította a Terminológiai Kutatócsoportot,²⁸ majd – a már idézett ajánlásokat követve – létrehozta a Terminológiastratégiai Tanácsadó Testületet (TTT),²⁹ célként tűzte ki a Magyar Terminológiai Koordinációs Központ megalapítását, illetve dolgozik az ajánlás többi pontjának megvalósításán, többek között folyamatban van a „zöld könyv” elkészítése.³⁰ A zöld könyv feladata felhívni a figyelmet a terminológia mint szakpolitikai terület legfontosabb megoldatlan kérdéseire és kezdeményezni, hogy az érintett szervek a kérdésekkel a kormányzati stratégiai irányítás keretein belül foglalkozzanak. Ilyen zöld könyvek elkészítése szakterületenként is hasznos lehetne, így például a jogi-közigazgatási szakterületen is fontos a terminológiai problémák feltárása, leírása és az arra történő rámutatás, hogy mely pontokon érinti mindez a szakterületi, illetve a kormányzati stratégiát. Korábban is amellet foglaltunk állást, hogy „szervezeti, tudományos és informatikai háttérénel fogva az ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont (...) lenne a legalkalmasabb egy nyilvános nemzeti terminológiai adatbázis létrehozására és fenntartására”.³¹ Prószéky Gábor főigazgató egy előadásában³² összefoglalta a kutatóközpontban folyó munkákat: ebből kitűnik, hogy nagyszámú köznyelvi szövegtörzset (írott és beszélt nyelvi) érhető el a honlapjukon,³³ de a szaknyelvi törzsek és a terminológiai adatbázis(ok) még hiányoznak. Szaknyelvi törzsek és terminológiai adatbázis(ok) létrehozásához jól felszerelt intézményi háttér,

28 <https://nytud.hu/kutatocsoport/terminologia-kutatocsoport/kutatasi-terulet> (2023. 04. 28.)

29 <https://nytud.hu/terminologiastrategiai-tanacsado-testulet>; elnök: Prószéky Gábor, társelnök: Fóris Ágota (2023. 04. 28.)

30 A Nyelvtudományi Kutatóközpont Terminológiai Kutatócsoportja nyilvánosan közzé fogja tenni a honlapján.

31 FÓRIS Ágota: *Bevezető gondolatok a terminológiastratégiáról*. In: TAMÁS Dóra Mária – SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest, OFFI Zrt., Budapest, 2021, 52.

32 PRÓSZÉKY Gábor: *A magyar nyelv digitális fenntarthatóságáért*. Elhangzott: az MTA Magyar Nyelv a Tudományban Elnöki Bizottság ülésén, Budapest, 2021. március 1., https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/Pr%C3%B3sz%C3%A9ky_-_A_magyar_nyelv_digit%C3%A1lis_fenntarthat%C3%B3s%C3%A1g%C3%A1%C3%A9rt_2021.pdf (2023. 04. 28.)

33 www.nytud.hu (2023. 04. 28.)

megfelelő infrastruktúra, a terminológia területén képzett szakemberek és anyagi támogatás szükséges.

Ma már kijelenthetjük, hogy a *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* címmel tartott tanácskozás és a megjelent kötet³⁴ hatással volt és van a terminológiastratégiával kapcsolatos gondolkodásra és egyaránt ösztönzőleg hatott a tudományos szférára és a gyakorlatban történő alkalmazásokra. A magyarországi terminológiai munkák szükségességén túl arra is többen rámutattak, hogy a több országban használt magyar nyelvű terminológiát harmonizálni szükséges egymással, össze kell gyűjteni és közzé kell tenni, milyen terminusokat használnak a szakemberek az egyes szakmákban, az egyes szakterületeken és az egyes országokban.³⁵ A terminológiát nem csak magyar nyelven célszerű közzétenni, hanem többnyelvű adatbázisokban érdemes a harmonizációs feladatokat megoldani, így angol nyelven, valamint horvát, német, román, szerb, szlovák, ukrán stb. nyelveken is célszerű a terminusokat harmonizálni és közzétenni.³⁶ Magyar–magyar szótárként hozták létre a Termini szótárát,³⁷ ez azonban köznyelvi és nem terminológiai szótár. Azonban ehhez hasonló szemléletű és struktúrájú, de terminológiai tartalmú szótárak létrehozása sokat segítene a különböző országokban beszélt magyar nyelvű terminológia harmonizációjában. A jogi területen két ilyen, a többnyelvű jogi terminológiát harmonizációs céllal és módszerekkel közzétevő kötet született meg, amelyek módszertani mintaként is jól alkalmazhatók a későbbiekben hasonló szemléletű kötetek vagy adatbázisok létrehozásához.³⁸

A Kárpát-medencei magyar nyelvészek kezdeményezésére az 1990-es években megindult a magyar nyelv határtalanítási folyamata, amelyet a Ter-

34 FÓRIS–BÖLCSKEI (2019b) i. m.

35 TOLCSVAI NAGY Gábor: *Nyelvstratégia és terminológia*. In: FÓRIS–BÖLCSKEI (2019b) i. m. 33–46.; BENŐ Attila – PÉNTEK János: *A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben*. In: FÓRIS–BÖLCSKEI (2019b) i. m. 59–72.; LANSTYÁK István: *Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia*. In: FÓRIS–BÖLCSKEI (2019b) i. m. 73–93.; korábban FÓRIS Ágota: *Hat terminológia lecke*. Pécs, Lexikográfia Kiadó, 2005, 112–113.

36 Lásd FÓRIS (2005) i. m.; és FÓRIS–BÖLCSKEI (2019a) i. m.

37 *Termini magyar–magyar szótár és adatbázis*, <http://termini.nytud.hu/htonline/present.php?action=bemutatas> (2023. 04. 28.)

38 TAMÁS Dóra Mária: *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó – OFFI Zrt., 2019a, 2. átdolgozott kiadás, <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/bevezetes-a-jogi-terminologiaba-a-terminologus-szemuvegen-at>; TAMÁS Dóra Mária – SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest, OFFI Zrt., 2021, <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategia-es-jogi-alapterminusok-a-szomszedos-orszagok-nyelven> (2023. 04. 28.)

mini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tagjai végeznek az MTA támogatásával.³⁹ Tolcsvai Nagy Gábor a szűk értelemben vett határtalanítást egyszerre tartja nyelvtudományi leíró tevékenységnek és nyelvi tervezési tevékenységnek. Álláspontja szerint „ennek mai legnyilvánvalóbb formája a külső régiók és az anyaország szókincsének egyesítése (nem egységesítése), azaz közös és reflektált tudás részévé tétele, mind leíró, mind nyelvtervezési munkákkal”.⁴⁰ A terminológia határtalanítása nagy feladat, legcélszerűbbnek látszik szakterületekre, tárgykörökre lebontva végezni ezeket az egy időben leíró nyelvészeti és nyelvtervezési munkákat. Ehhez a témához kapcsolódva, a határon túli jogi-igazgatási nyelv és nyelvhasználat helyzetének megismerését célozta e pályázat keretében a határon túli magyar jogi nyelv állapotáról tartott tanácskozás „A határon túli magyar jogi-igazgatási nyelv állapota” címmel.⁴¹

A terminológiastratégiai kérdéseknek a jogi-igazgatási területen történő elemzéséhez, megvitatásához és értékeléséhez szerettünk volna hozzájárulni a Károli Gáspár Református Egyetem Lőrincz Lajos közjogi Kutatóműhelye „Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra? Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása” című projektjével. Egy jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakításához szükség van a jogi-igazgatási szaknyelv helyzetének vizsgálatára; a terület kutatóinak, szakembereinek, érintett intézményeinek a vizsgálatokba történő bevonására; továbbá a téma releváns bibliográfiájának összeállítására.

3. Jogi-közigazgatási terminológiastratégia kialakítása

Egy jogi-közigazgatási terminológiastratégia kialakításának a bázisául – célszerűen – az általános terminológiastratégiai elvek és módszerek szolgálhatnak. Az UNESCO irányelvek és az ISO 29383:2020 szabvány egy olyan elméleti keret és módszertani útmutató, amelyet nemzetközi keretben, több ország tapasztalatai alapján fogalmaztak meg. Az általános elveket és módszereket

39 BENŐ Attila – PÉNTEK János (szerk.): *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok.* Kolozsvár–Dunaszerdahely, Gamma Nyelvi Iroda–Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, 2011.

40 TOLCSVAI NAGY Gábor: Az anyaország és a külső régiók, a határtalanítás. In: TOLCSVAI NAGY Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2017, 160.

41 A határon túli magyar jogi-igazgatási nyelv állapota. KRE ÁJK, 2022. december 1.; a tanácskozásról megjelent beszámolót lásd: KURTÁN Zsuzsa: Szétágazási folyamatok és összehangolási törekvések a magyar jogi szaknyelv fejlesztésében. *Magyar Jogi Nyelv*, 2022/2, 29–39.

azonban át kell ültetni a jogi-közigazgatási területre, amelyben maguknak a szakértőknek, vagyis a jogászoknak és más közigazgatási szakembereknek van jelentős szerepe.

A közigazgatás területét két nagy ágra szokták osztani: az államigazgatás (pl. jogalkotási tevékenység, adózás, honvédelem, közrend, külügyek) és az önkormányzati igazgatás területére. Ezen belül is léteznek az igazgatásnak más területei, ilyen pl. a kulturális igazgatás [részterületei „a kulturális örökségvédelem ügye, a művészetügy (előadó és alkotóművészet, film és audiovizuális ügyek), a közművelődésügy, valamint a közgyűjtemények (muzeális intézmények, könyvtárak, valamint levéltárak) ügye”].⁴² A közigazgatási szervek adminisztratív feladatokat látnak el, melynek során az ország hivatalos nyelvét használják, esetünkben a magyar nyelvet. Magyarország állampolgáraival magyar (köz)nyelven kommunikálnak, de számos esetben jogi-közigazgatási szaknyelvet használnak a kommunikáció során.

A jogi területen ritkán van nevesítve a terminológiastratégia. A nyelvi-terminológiai kérdések leggyakrabban a *közérthetőség* és az *akadálymentes jogi kommunikáció* kérdésköréhez kapcsolódva jelennek meg a publikációkban, ezeket pedig a hatékonysággal és az etikai kérdésekkel kapcsolják össze. A jogi területen leginkább a jogszabályalkotásban és a jogszabályok fordításában jelenik meg a közérthetőség kérdése, míg a közigazgatási területen elsősorban az állampolgárokkal – többnyire laikusokkal – történő kommunikáció, hivatalos iratok készítése, megfogalmazása során válik fontossá.

3.1. Közérthetőség

A közigazgatás nyelvhasználata elsődlegesen írásbeli, formalizált. Az állampolgárok számára írott dokumentumok közérthető megfogalmazása egyszerre etikai, kommunikációs és pénzügyi kérdés is: egyrészt az állampolgárok emberi joga, hogy anyanyelvükön tudjanak kommunikálni, másrészt a közérthető nyelvhasználat része az akadálymentes kommunikációnak, harmadszor pedig gazdasági érdek, hogy az állampolgár megértse a neki szóló hivatalos iratot, és ne terhelje az ügyintézők, információs szolgálatok munkaidejét olyan kérdésekkel, amelyek érthető fogalmazás esetén elkerülhetők, illetve a saját idejéből is minél kevesebbet kelljen az ügyintézésre fordítania. Az adminisztrációs terhek csökkentése jelentős pénzügyi megtakarítást eredményez. Tóth Judit az akadálymentes kommunikációt etikai követelményként tartja számon

42 SZABÓ Annamária Eszter: *A kulturális igazgatás*. Budapest, NKE, 2014, 4.

(és csak részben jogi követelményként), és rámutat, hogy milyen sokféle elvárásnak, követelménynek kell megfelelnie a heterogén jogalkalmazói közösségnek: „A jogkereső ügyfél és a jogalkalmazás egyszerre követeli meg a gazdaságosságot, a racionális pénzügyi terhelést, a jóhiszemű, pártatlan és jogszerű intézkedést, valamint a konkrét ügyhöz igazodó természettudományos vagy egyéb szakismeret alkalmazását, mégpedig úgy, hogy minél kisebb kommunikációs szakadék legyen a jogalkalmazó (szakértő, közjegyző, ügyvéd, végrehajtó, köztisztviselő, bíró, ügyész) és az ügyfél között.”⁴³ Németh Gabriella több írásában is arra hívja fel a figyelmet, hogy a *közérthetőség* etikai elvárásként jelenik meg nem csak a jogszabályok, de más jogi, igazságügyi tartalmak esetében is. „Ha egy jogi tartalom vagy a szakvélemény egyértelmű, nincs szükség külön értelmezésre.”⁴⁴ „A jogi relevanciával bíró dokumentumok tartalmát – ideértve például akár egy igazságügyi eljárásban elkészített szakértői szakvéleményt vagy a szakértői bizonyítást is támogató bírósági formanyomtatványokat – egységes iránymutatást tartalmazó igazságügyi nyelvstratégia hiányában is, a társadalom rétegződése szerint is különböző regisztereket használva kellene közzétenni, közérthetően, hiszen a tartalom egyszerre érintheti a szakma művelőit és a laikusokat.”⁴⁵ Drinóczi a minőségi jogalkotáshoz sorolja a jogszabályok érthetőségét,⁴⁶ Novák hangsúlyozza, hogy „a jogalkotástan szempontjából a terminusokkal szemben támasztott legfőbb elvárás a jogbiztonság megtartása, a jogszabályok tartalmi megfelelősége, érthetőség, kifejezőerő, adekvátság, valamint konzekvens megjelenítés”, illetve hogy a jogszabályok közérthetősége és a terminológiai helyesség a minőségi jogalkotás (és jogalkalmazás) kulcseleme.⁴⁷ Zódi Zsolt a „joghoz való hozzáférés” témakörében helyezi el a jogi szövegek érthetőségének kérdéskörét.⁴⁸ A

43 TÓTH Judit: Az akadálymentes jogalkalmazói kommunikációról. *Magyar Jogi Nyelv*, 2017/2, 14–19.

44 NÉMETH Gabriella: Közérthető, tisztességes, hatékony és kompetens – Etikai minőségbiztosításra tett kísérletek az igazságügyi szakértői közreműködésben. *Jog – Állam – Politika*, 2022, 14 (1), 167.

45 NÉMETH Gabriella – SZOTÁK Szilvia: *Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései a jog és nyelv vonatkozásában*. In: TAMÁS–SZOTÁK (2021) i. m. 28-29.

46 DRINÓCZI Tímea: *Minőségi jogalkotás és adminisztratív terhek csökkentése Európában*. Budapest, HVG ORAC, 2010, 23.

47 NOVÁK Barnabás: *A terminológiai munkafolyamat a minőségi jogalkotásban. Magyar-olasz összehasonlító vizsgálat az alkotmányjogi terminológia területén*. PhD-értekezés. Pécs, PTE, 2018, 31, 144.

48 PL. ZÓDI Zsolt: *A jog érthetőségének határai: Meg tudják-e oldani a nyelvészek a jogi szövegek érthetlenségének problémáját?* In: SZABÓ Miklós – VINNAI Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018, 241–260.

közérthető kommunikáció tulajdonképpen akadálymentesített kommunikáció (akadálymentes jogi kommunikáció). Az állam hatékony működése összefügg a szabályok érthetőségével, vagyis a hatékony kommunikációval. A szabályok közérthetősége elősegíti azok követhetőségét, mindez pedig a digitális térben a korábbinál is fontosabbá válik. „Még az állam működése is függ attól, hogy mennyire érti az állampolgár (mint az állam ügyfele) a jogszabályok ismeretéből következő teendőit. A Jó Állam Jelentés éppen azt hivatott mérni jól kidolgozott indikátorok segítségével, hogy mennyire működik jól (takarékosan, érthetően, ügyfélbarát módon, bürokráciamentesen) az Állam maga.”⁴⁹ Tóth Judit⁵⁰ vizsgálta, hogy az országos normákban miként szerepel a „közérthetőség” követelménye. Megállapítja, hogy „a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény általános előírásként fogalmazza meg, igen absztrakt módon, hogy a szabályozási tartalmat úgy kell meghatározni, hogy az egyértelmű legyen a jogszabály címzettjei számára, vagyis azoknak, akiket kötelezni kíván az állam valamely magatartásra”, tehát a közérthetőség követelménye nem szerepel magában a jogszabályban.⁵¹

Külföldön több kezdeményezés indult a hivatali nyelvhasználat érthetőségének javítására. Angolszász területen a *Plain Language Movement* az 1970-es években indult az USA-ban, ennek keretében elsősorban a hivatali nyelvhasználat közérthetőbbé tétele céljából fogalmaztak meg stilisztikai, szintaktikai és lexikai ajánlásokat. Angliában *Plain English Campaign* ('közérthetően angolul mozgalom') néven az 1980-as években erősödtek meg a közérthetőségre vonatkozó törekvések. Mindkét országban társadalmi nyomásra, a fogyasztóvédelem megerősödésével, civil kezdeményezésként indultak és erősödtek meg e mozgalmak, majd az államigazgatás és a közigazgatás is felkarolta ezeket és jogszabályokban is megjelent az eredményük. A mozgalmak történetéről és eredményeiről több szerző is írt részletes elemzést.⁵² Ezekről a mozgalmakról többnyire a nyelvészeti szakirodalomban kevesebb

49 NÉMETH Gabriella: Jogászai etikai kihívások a technológiai fejlődés tükrében: az etika és jog innovációjának aktuális kérdései. *Jog – Állam – Politika*, 2020, 12 (1), 30.

50 TÓTH Judit: A közérthetőség úgy, ahogy a jogalkotó elképzei. *Közjogi Szemle*, 2022/4., 20–27.

51 Uo. 20.

52 HELTAI Pál – NAGY Róbert: Nyelvművelés Angliában és Amerikában: a Plain English Campaign. *Magyar Nyelvőr*, 1997, 121 (4), 396-409. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1214/121402.htm>; Üveges István: A Plain Language Movement kulturális kontextusa – társadalmi háttér, történeti irányok és eredmények az Egyesült Államokban. *Magyar Jogi Nyelv*, 2020/2. <https://joginyelv.hu/a-plain-language-movement-kulturalis-kontextusa-tarsadalmi-hatter-torteneti-iranyok-es-eredmenyek-az-egyesult-allamokban/>

szó esik, mint a jogi témájú írásokban. A nyelvészeti elemzések arra hívják fel a figyelmet, hogy a jogi szövegek érthetőségére vonatkozóan nincsenek univerzálisan alkalmazható irányelvek, hogy önmagában a használt nyelvezet egyszerűsítésével (pl. mondatok hosszának rövidítése, terminusok cseréje köznyelvi szavakra) nem feltétlenül lesz a szöveg közérthető, valamint, hogy a szakmai pontosság és a közérthetőség gyakran ellentétben áll egymással. Fontos annak figyelembevétele is, hogy ki a szöveg célközönsége, és ő milyen jogi és nyelvi háttérismeretekkel rendelkezik. Az utóbbi években egyes jogászok is arra hívják fel a figyelmet írásaikban,⁵³ hogy a morfológiai, szintaktikai és szóhasználati vizsgálatokon túl a szemantika és a pragmatika vizsgálati módszereire is szükség van; mindez pedig összhangban van a terminológiai szakirodalomban foglaltakkal.⁵⁴ A jogi szövegek közérthető módon történő létrehozását angol nyelvterületen egyébként számos jogi kézikönyv tárgyalja.⁵⁵

Az Európai Bizottság „Clear writing for Europe” (jogalkotás érthetően – a pontos fogalmazás művészete)⁵⁶ néven 2010-ben indított kampányában szintén a közérthetőségre való törekvést tűzték ki célul, összhangban azzal a törekvéssel, hogy az Európai Unió polgárait közelebb hozza a jogalkotáshoz, és hogy a jogszabályok a hétköznapi ember számára is érthető nyelven legyenek megfogalmazva. Rendszeresen tartanak konferenciát a témában (2019, 2021, 2023), ahol praktikus tanácsokat adnak a fordítóknak, valamint kiadták 24 hivatalos nyelven *A pontos fogalmazás művészete (How to write clearly)* című füzetet,⁵⁷ amely az európai uniós dokumentumok létrehozását, megfogalmazását segíti, részben szerkesztési, részben fogalmazási, részben nyelvhelyességi tanácsokkal. Ez a kiadvány tíz pontban összegzi a pontos

53 Pl. ZÓDI (2018) i. m.; PÁZMÁNDI Kinga: *A jog nyelvi dimenziói és a fogyasztóvédelem „devizahiteles” perek szereplőinél azonosítható nyelvi attitűdök*. In: SZABÓ–VINNAI (2018) i. m. 261–280.

54 Pl. CABRÉ, Maria Teresa: *Terminology. Theory, Methods and Applications*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 1998., Zauberga, leva.: *Handling Terminology in Translation*. In: KÁROLY Krisztina – FÓRIS Ágota (eds.): *New Trends in Translation Studies*. In Honour of Kinga Klauzy. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005, 107–116.; L’HOMME, Marie-Cloude: *Lexical Semantics for Terminology*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 2020.

55 Pl. GARNER, Bryan A.: *Legal Writing in Plain English*. (Chicago Guides to Writing, Editing, and Publishing) Third Edition. Chicago, University of Chicago Press, 2023.

56 Clear writing for Europe, https://commission.europa.eu/about-european-commission/departments-and-executive-agencies/translation/clear-writing-europe_en (2023. 04. 28.)

57 *A pontos fogalmazás művészete*. Luxembourg, Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2011, http://publications.europa.eu/resource/cellar/725b7eb0-d92e-11e5-8fea-01aa-75ed71a1.0009.01/DOC_1 (2023. 04. 28.)

fogalmazás feltételeit, szerepelnek benne a tervezésre, a formai követelményekre, a terpeszkedő szerkezet és a kétértelműség kerülésére vonatkozó, továbbá stiliztikai jellegű ajánlások. Az ehhez kapcsolódó, elsősorban az európai uniós jogszabályfordítással és annak magyar nyelvű vonatkozásaival foglalkozó konferencia anyaga⁵⁸ nem csak a Clear writing kampánnyal és annak jogalkotásban való alkalmazhatóságával, valamint az uniós joganyag fordítása során tapasztalt nyelvi és kodifikációs nehézségekkel foglalkozott, hanem olyan kérdésekre is kitért, mint a jogszabályszerkesztés fontossága, illetve hogy kinek a számára is legyen érthető a jogszabály: a jogász vagy az állampolgár számára.⁵⁹ Az Európai Bizottság által indított "Clear writing for Europe" kampány javaslatai, előírásai hasznosnak bizonyulnak például a fordításoktatásban és a nyelvpedagógiában.⁶⁰ Más országokban is indultak kampányok a közérthető hivatali nyelvezet bevezetésére, az ehhez szükséges személyi feltételeket pedig megfelelő képzéssel igyekeztek biztosítani, például Svédországban.⁶¹

A szakszövegek előállítása mindig valamilyen jogi-szabályozási környezetben történik, különböző szövegtípusokról van szó, amelyek létrehozását szabványok, törvények és más előírások szabályozzák. A közérthetőségre való törekvések, előírások többnyire olyan szövegtípusok esetében jelennek meg, ahol szakmai információkról tájékoztatnak laikusokat, vagyis a befogadók nem (csak) szakemberek. Például a műszaki dokumentációs területen ilyenek a 'használati és kezelési útmutatók',⁶² az orvosi dokumentáció területén

58 KATONA József Álmos – MALECZKI József (szerk.): *A pontos fogalmazás művészete*. Budapest, Magyar Nyelvstratégiai Intézet, 2016; a konferencia részletes ismertetését lásd: NOVÁK Barnabás: *Jogalkotás érthetően - a pontos fogalmazás művészete*. *Jogtudományi Közlöny*, 2015/1, 66–68.; A borítón kifejtett célok és a tartalom ellentmondására hívta fel a figyelmet az e-nyelv.hu-n közzétett hozzászólásában Lengyel Zsolt, valamint rámutatott az intralingvális fordítás fontosságára. LENGYEL Zsolt, 2017, <http://e-nyelvmagazin.hu/2017/06/20/szociolingvisztikabol-nyelvpolitikabol-elegtelen/> (2023. 04. 28.)

59 SÁRKÖZY Tamás: *Kinek a számára is legyen érthető a jogszabály? A jogász vagy az állampolgár számára?* In: KATONA–MALECZKI i. m. 108–114.

60 BALOGH Dorka: *A jogi szaknyelvtanítás és a jogi szakfordítóképzés kapcsolódási pontjai. Fordítási és közvetítési feladatok a jogi szaknyelvi képzésben*. *Modern Nyelvtanítás*, 2017, 23 (3–4), 3–22.

61 STRANDVIK, Ingemar: *A közérthető nyelvhasználat Svédországban*. In: KATONA–MALECZKI i. m. 60–73.

62 Lásd pl. FÓRIS Ágota – FALUDI Andrea: *A dokumentáció és a dokumentum-menedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal*. *Fordítástudomány*, 2017, XIX (2), 25–39.; B. PAPP Eszter: *A professzionális dokumentáció a 21. században*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*.

pedig a betegtájékoztatók dokumentumai;⁶³ e dokumentációk szabályozása jogszabályokban (is) történik. Ezeken a területeken is megjelenik – többnyire törvényben előírt követelményként –, hogy e dokumentációknak közérthetőnek és egyértelműnek kell lenniük. Vagyis a legkülönbözőbb szakterületekre vonatkozik, hogy amennyiben nem szakemberek számára készítik a szakszövegeket, hanem a téma szempontjából laikus befogadók számára, akkor törvény által előírt kötelezettség a megszövegezés közérthetősége.

Szoták Szilvia a hivatali nyelvhasználat egyszerűsítését olyan stratégiai feladatnak tartja, „amely kivitelezhetetlen az irányító szervek akarata nélkül”, és felhívja a figyelmet arra, hogy „nincs olyan egységesen kidolgozott kommunikációs stratégia és cselekvési terv a közérthetőség megvalósítására, amely áthatná a teljes közigazgatást”, és „Nincsenek folyamatos és kidolgozott felsőoktatási képzések és továbbképzések” az adminisztratív nyelvhasználat egyszerűsítésére vonatkozóan. Több példát sorol fel arra, hogy vannak olyan hivatalok, amelyek készítettek a hivatali kommunikációra vonatkozó stratégiai dokumentumokat és alkalmazzák is ezeket, pl. a Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztési Stratégia (2014–2020, Magyar-program), a NAV 2018-ban indult közérthetőségi programja, a rendőrségi szóvivők képzése a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen.⁶⁴ Jogi és adminisztratív célra készült szövegek egyszerűsítésére, érthetőbbé tételére is számos tanulmány mutat be példákat.⁶⁵

Ehhez kapcsolódva csak érintem azt a kérdést, hogy mit is tartunk szakszövegnek, és milyen jellemzőket kell figyelembe vennünk akkor, amikor különböző tudással rendelkező befogadók számára készítünk szakszövegeket. A különböző kutatásokból ma már tudjuk, hogy egy szöveg érthetősége

Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 59–79.; Csontos Nóra: *A műszaki szöveg szöveg-típológiai megközelítése*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás. Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 147–168.

63 Pl. FOGARASI Katalin – PATONAI Zoltán: *Az egészségügyi dokumentációs szerepe és jelentősége*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti vonatkozások. Budapest, KRE – L'Harmattan, 2021, 265–288; VARGA Éva Katalin – FOGARASI Katalin – PATONAI Zoltán: *A kórházi ellátás dokumentumai*. In: FÓRIS-BÖLCSKEI (2021) i. m. 289–326.

64 SZOTÁK Szilvia: Társadalmi különbségek, közérthetőségi dilemmák – A közérthetőségről szociolingvisztikai megközelítésben. *Jog – Állam – Politika*, 2021, XIII (1), 89–101.

65 Pl. HORVÁTH Péter: Mitől közérthető és tömör egy jogi szöveg? *Jog – Állam – Politika*, 2021, XIII (1), 103–113.; TÓTH Judit: *Nyelvi ragályok a jogalkotásban*. In: RIXER Ádám (szerk.): A járvány hosszútávú hatása a magyar közigazgatásra. Budapest, KRE ÁJK, 2021, 69–76.; HETTINGER Sándor: A közérthetőség követelményének érvényesítése az általános szerződési feltétellel létrejövő szerződések magyarra fordításakor. *Jog – Állam – Politika*, 2021, XIII (1), 77–88.

nem csak a benne használt terminusokon múlik, vagyis nem csak lexikai szinten, hanem más nyelvi szinteken (a mondat, a szöveg szempontjából és pragmatikai szempontból) is érdemes vizsgálni a szövegek érthetőségének kritériumait. Csontos Nóra funkcionális kognitív szemléletű tanulmányában⁶⁶ arra hívja fel a figyelmet, hogy a szakszövegek létrehozása szabályozott módon, *intézményesített tudás* mentén történik: „a szakszövegek létrehozása ugyanis intézményesített tudás mentén megy végbe: dokumentáció, szabvány, törvény szabályozhatja a szöveg tartalmi és formai összetevőit, de ide sorolhatók például a tudományos szövegek stíluslapjai is, valamint a kereskedelmi forgalomban megjelenő termékek esetében a marketing”.⁶⁷ Csontos arra is felhívja a figyelmet, hogy a szövegekben foglalt tudás és annak megosztathatósága nem csak a szöveg íróján múlik: „A szakszövegek közös összetevője a TUDÁS és annak megosztása”, ahol a szövegalkotó és befogadója között olyan párbeszéd folyik, amelynek során a befogadó a szövegek megteremtéséhez a szövegek megértésével és értelmezésével járul hozzá.⁶⁸ A kognitív szemantikai szakirodalom alapján a metaforák használata elősegíti a szövegek megértését, de ezeket korábban csak elvétve vizsgálták szakszövegekben. Új megközelítésnek tekinthetők Sólyom Réka vizsgálatai, aki a jelentéskiterjesztés négy fajtáját [fogalmi metafora, metonímia, megszemélyesítés, fogalmi integráció (blending)] vizsgálta könyvében az előállításhoz és értékesítéshez kapcsolódó magyar nyelvű szaknyelvi szövegekben.⁶⁹ A szövegek megértését nehezítő tényezők között a terminológiahasználatot, illetve a mondattani és szövegtani jellegzetességeket szokták kiemelni. A Miskolci Jogi Korpusz elemzésével kapcsolatos anyagban Vincze Veronika⁷⁰ az alábbi, a jogi szövegek megértését nehezítő mondattani tényezőket sorolja fel (a pszicholingvisztikai szakirodalomra⁷¹ hivatkozva): mondat- és szóhossz, a hagyományostól eltérő szórend, ige nélküli mondatok, szövegek tagolása, beágyazott mondatok, személytelen szerkezetek használata.

66 CSONTOS Nóra: *A tudás megosztásának módja a szakszövegekben*. In: FÓRIS–BÖLCSKEI (2021) i. m. 93–122.

67 Uo. 97.

68 CSONTOS 2021. i.m. 113.

69 SÓLYOM Réka: *Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések*. Budapest, KRE – L’Harmattan, 2020.; jelen kötetben pedig az Alaptörvénnyel kapcsolatos vizsgálatai látnak napvilágot: SÓLYOM Réka: Magyarország Alaptörvényének metaforikus terminusai – kognitív nyelvészeti elemzés. *Glossa Iuridica*, 2023, 10 (3).

70 VINCZE Veronika: *A Miskolci Jogi Korpusz nyelvi jellemzői*. In: SZABÓ–VINNAI (2018) i. m. 9–36.

71 PLÉH Csaba – LUKÁCS Ágnes: *Pszicholingvisztika 1-2*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014.

A jog és nyelv témaköre már a 19. században összekapcsolódott egymással, majd a magyar jogi szaknyelv kutatása a 20. század hatvanas éveiben kapott új lendületet, amikor már megfogalmazták a jogi nyelv közérthetőségével kapcsolatos aggályokat. Az 1980-as években kutatások kezdődtek a jogi nyelv mint szaknyelv legfontosabb sajátosságairól, és a nyelvhelyességi szempontokon túl a különböző nyelvi szintek és a nyelvhasználat jellegzetességeinek leírása is megkezdődött. Az ezredfordulót követően az európai uniós adminisztráció nyelvhasználati jellegzetességeinek vizsgálata irányította a figyelmet a jogi szövegek fordítása és a jogi terminológia kérdései felé. A jog és nyelv területének kutatásával kapcsolatban Vinnai Edina nyújt hozzáértő áttekintést.⁷² A jogi szövegek közérthetőségének témája korpuszalapú kutatásokban is megjelent. A Miskolci Egyetemen azzal a céllal hozták létre *A miskolci jogi korpusz-t*,⁷³ hogy megfelelően nagy jogi szövegtörzset lehessen a jogi szövegek jellegzetességeit korpusznyelvészeti módszerekkel vizsgálni. Ezekben a kutatásokban jogászok és nyelvészek együttműködésben vizsgálták, hogy vannak-e a magyar jogi nyelvnek olyan jellegzetességei, amelyek a közérthetőséget akadályozzák.⁷⁴ A kötet tanulmányai egyrészt mondatszerkezeti és helyesírási jellegzetességeket vizsgáltak (állítmányi szerkezetek, alanyi szerkezetek, mellérendelés és alárendelés, központosítás), másrészt a fogalmi és terminológiai struktúrát, a szövegek jelentésszerkezetét elemezték. A joghoz való hozzáférés és a tisztességes eljárás nyelvi feltételrendszerének egyes grammatikai, szemantikai, pragmatikai elemeit igyekeztek megragadni. Megállapításaik között szerepel többek között, hogy a legkönnyebben érthetőnek a fórumszövegek és az átiratok bizonyultak, ezt követték a jogszabályok és a kódexjog, a legnehezebben érthetőnek pedig az ítéletek és a magyarázó szövegek mutatkoztak;⁷⁵ hogy a szemantikai és a pragmatikai jellemzőknek is jelentős szerepet kell kapniuk a vizsgálatokban, illetve hogy a jog gyakran a szabályozott valóság nyelvezetét veszi át, és a nehézséget sokszor nem a jog, hanem az adott szakma ismeretlen terminusai, valamint az ismeretlen sémák és forgatókönyvek okozzák.⁷⁶

Látható tehát egyrészt, hogy a közérthetőség követelménye nem minden egyes szövegtípusra vonatkozik, hanem azokra, amelyeket szakemberek készítenek laikus, köznyelvet beszélő befogadók számára. A közérthetőség

72 VINNAI Edina: A magyar jogi nyelv kutatása. *Glossa Iuridica*, 2014, 1 (1), 29–48.

73 VINCZE i. m.

74 SZABÓ Miklós – VINNAI Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018.

75 Uo. 33.

76 ZÓDI (2018) i. m. 260.

általános követelményét jogszabályok tartalmazzák, míg a közérthetőség megvalósításának részleteit szabványok, illetve különböző stíluslapok, nyelvi útmutatók mutatják. A jogi dokumentumok közérthetősége részben nyelvészeti, részben jogi kategória, vizsgálata sok szempontú változók mentén lehetséges.

3.2. Közérthetőség a fordításban

A jogi-igazgatási dokumentumok *fordítása* kiemelt terület hazánkban. Ez érinti mind az idegen nyelvű dokumentumok magyar nyelvre fordítását, mind a magyar nyelvű dokumentumok idegen nyelvre történő fordítását. Ebben a munkában számos intézményi szereplő érintett, ezek közül kiemelten fontos az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Irodában, valamint az Igazságügyi Minisztériumban és az Európai Unió Fordítószolgálatánál folyó munka.

Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI Zrt.) 2020-ban elindított egy könyvsorozatot, melynek célja, hogy a napi működés során felmerülő jó gyakorlatokat megosszák más szakemberekkel (pl. fordítókkal, egyetemi oktatókkal, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban dolgozókkal). Németh Gabriella vezérigazgató álláspontja,⁷⁷ hogy egy országos nyelvstratégia létrehozásakor a közigazgatás és igazságszolgáltatás területén elsősorban a közérthetőségre törekvés szükségességét tartaná fontosnak deklarálni. Ugyanebben a kötetben Szoták Szilvia és Tamás Dóra Mária arra hívják fel a figyelmet, hogy a fordítás egy speciális fajtájában, a hiteles fordításokban a közérthetőség mint alapvető elvárás jelenik meg, továbbá, hogy a terminológia megfelelése elősegíti az akadálymentesített kommunikációt.⁷⁸

Itt szükséges még említést tenni Tamás Dóra Mária könyvéről,⁷⁹ amely egységesítési célokat szolgált az EU jogszabályfordítási programja keretében, főleg az angol nyelvű terminusok esetében. E könyv három részből áll. Első része a jogi terminológiába történő elméleti bevezetés, amelyben a szerző kifejti, hogy célja, a modern terminológiai szemléletnek megfelelően, a jogi terminusok onomasziológiai szemléletű (fogalomközpontú) feldolgozása több nyelven, ami egyúttal a definíció középpontba helyezését is jelenti. A második rész egy konkrét jogi terminusokat bemutató és ábrázoló szócikkgyűjtemény.

77 NÉMETH Gabriella: *Az igazságügyi szaknyelvi közfeladatok ellátásának aktuális kihívásai. Sorozatszerkesztői előszó.* In: SZOTÁK Szilvia (szerk.): *A hiteles fordítás mint közfeladat.* Budapest, OFFI Zrt., 2021, 7–9.

78 SZOTÁK Szilvia – TAMÁS Dóra Mária: *A hiteles fordítás közérthetősége.* In: SZOTÁK (2021) i. m. 46–66.

79 TAMÁS (2019a) i. m.

Ennek kiinduló nyelve a magyar, ezen a nyelven adja meg a főbb információkat (terminus, definíció, tárgykör, megjegyzés a fordítói gyakorlatról, kontextus, dokumentumtípus, források), ezeket egészíti ki angol, francia, német és olasz nyelvű ekvivalensekkel és fordítási tanácsokkal, főleg a különböző országok jogrendjeinek fogalmairól, például országspecifikus jellemzőikről. A könyv harmadik része, a Függelék pedig egy olyan iratgyűjtemény, amelyben a szerző egyrészt bemutatja az alapvető irattípusokat, másrészt szövegkörnyezetükben mutatja be a könyvben elemzett jogi terminusokat. E kötet folytatásának tekinthető egy másik – már többszerzős – könyv,⁸⁰ amely elsődlegesen terminológiasztratégiai célokat szolgál, és a szomszédos országok hivatalos nyelvein teszi közzé a jogi terminusok megfeleltetését. A modern terminológiai szemléletnek megfelelően ebben a könyvben is onomasziológiai szemléletű a jogi terminusok feldolgozása. A kiinduló nyelv a magyar, ezen a nyelven adja meg a főbb információkat (terminus, definíció, tárgykör, megjegyzés a fordítói gyakorlatról, kontextus, dokumentumtípus, források), és ezeket egészíti ki szerb, horvát, szlovén, román, szlovák és ukrán nyelven ekvivalensekkel és fordítási tanácsokkal. Ezen túl a tanulmánykötetben szereplő írások a határon túli régiók jogi terminológiájának helyzetét tekintik át a státusztervezés, a korpusztervezés, a terminológiaipolitika és a jogi szakfordítás szempontjából.

A fordítási projektfolyamat támogatásának fontos része a *terminológiai támogatás*, amely ma már nélkülözhetetlen a minőségi jogi fordítások készítéséhez. Az OFFI-ban folyó hiteles fordítás támogatásához kapcsolódva Tamás és munkatársai⁸¹ számolnak be részletesen a terminológiai támogatás gyakorlatáról, melynek során a terminusok pontos használata kiemelt figyelmet kap. Az OFFI fontos lépése volt, hogy elindította a IUSTerm nevű jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis munkálatait.⁸² Mivel az OFFI az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alatt álló, állami tulajdonban levő nyelvi szolgáltató gazdasági társaság, amely egyúttal közfeladatot lát el, az általuk létrehozott terminológiai

80 SZOTÁK Szilvia – TAMÁS Dóra Mária (szerk.): *Magyar jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest, OFFI Zrt., 2021, <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategia-es-jogi-alapterminusok-a-szomszedos-oroszagok-nyelven>

81 TAMÁS Dóra Mária – POLÁCSKA Edina – KLENK Márk: *A hiteles fordítás terminológiai támogatásának lehetőségei*. In: SZOTÁK Szilvia (szerk.) *A hiteles fordítás mint közfeladat*. Budapest, OFFI Zrt., 2021, 113–128.

82 TAMÁS Dóra Mária: *Az OFFI Zrt. tevékenységének és terminológiai projektjeinek bemutatása*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (főszerk.): *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben. I. Terminológia, lexikográfia, fordítás. (A MANYE Kongresszusok Előadásai 12/1.)* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020, <https://mersz.hu/a-manye-kongresszusok-eloadasai>

adatbázis az állami-közigazgatási szférában egyrészt elősegíti a többnyelvű szakmai kommunikációt és a terminológiai harmonizációt, másrészt a magyar nyelvű terminológia stabilitásában és egységesítésében is szerepet játszik. Helyzeténél és szerepénél fogva az OFFI saját vállalati terminológiástratégiája a kormányzati terminológiástratégiára is pozitív hatást gyakorolhat, amivel egyúttal a magyar terminológiástratégiát is támogatja.

Az Európai Unió nyelvi szolgáltatásainak elvégzésére több szervezeti egységet hozott létre, ezeket Lánkos sorolja fel és magyarázza tanulmányában: „az Európai Bizottság (Fordítási [DGT] és Tolmácsolási [SCIC] Főigazgatóság), az Európai Parlament (Fordítási és Tolmácsolási Főigazgatóság), az Európai Unió Tanácsa (Tanács Főtitkárságának Fordítószolgálat), az Európai Bíróság (Fordítási Főigazgatóság és Tolmácsolási Főigazgatóság), az Európai Központi Bank és az Európai Számvevőszék (Fordítási Igazgatóság) mellett is működik nyelvi szolgálat. Végül a Tanács 1994-ben, luxemburgi székhellyel létrehozta az Európai Unió Szerveinek Fordítóközpontját, mely elsősorban az Unió szerveinek és ügynökségeinek nyújt fordítási, lektorálási és terminológiai szolgáltatásokat.”⁸³ Az Európai Unió terminológiai adatbázisa a IATE.⁸⁴ Az európai uniós jogi és adminisztrációs szaknyelv és terminológia az Európai Unió intézményeinek működtetése során használatos. Az európai uniós jogszabályfordítási munkák a 2004-es csatlakozást megelőzően az Igazságügyi Minisztériumban folytak, a magyar nyelvű terminológiát az Igazságügyi Minisztérium által fenntartott Termin⁸⁵ adatbázisban tették közzé; a csatlakozást követően a terminusokat a IATE adatbázisába töltötték. A Termin jelenleg is működik, a magyar jogszabályok jellemző szakkifejezéseit tartalmazza magyarul és angolul. Az IM 2017-ben átfogó jogszabályfordítási programot indított el (az OFFI-val együttműködésben) azzal a céllal, hogy a magyar jogszabályok angol nyelven is elérhetőek legyenek. A magyar jogszabályok angol nyelvre fordításának eredményeit a Nemzeti Jogszabálytárban⁸⁶ tették közzé, a jogszabályok fordítása során keletkezett terminusokat pedig a Termin adatbázisban rögzítették. A munkákhoz készítették egy Jogszabályfordítási útmutatót, amely általános formai, módszertani, helyesírási, tagolási útmutatót tartalmaz.⁸⁷

83 LÁNCOS i. m. 93.

84 IATE, <https://iate.europa.eu/>; lásd LESZNYÁK i. m.

85 Termin, <https://termin.im.gov.hu/> (2023. 04. 28)

86 Nemzeti Jogszabálytár, www.njt.hu (2023. 04. 28)

87 Az ennek kapcsán folyó munkákról részletesebben lásd pl. GÁSPÁR Endre – SOMSSICH Réka: *Nemzeti jog nemzetközi térben, avagy terminológiai és stilisztikai dilemmák a magyar joganyag angol nyelvre fordítása során*. In: SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Diszciplínák találkozásai: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest, OFFI Zrt., 2019, 28–41., GÁSPÁR

3.3. Közérthetőség, terminológia és digitalizáció

Terminológiai nézőpontból a nyelv olyan kommunikációs rendszer, amelynek feladata a fogalmakban absztrahált és a fogalmi rendszerekben összefoglalt ismeretek közvetítése. „A terminológiai munkák fő feladata a terminusok és a terminológiai rendszerek, a fogalmak és a fogalmi rendszerek leírása, ezek jellemzőinek megadása (általában jelentésmegadás, definíció segítségével, és a jelentésvizonyok leírása egy adott doménen belül), valamint a terminusok nyelvi és pragmatikai jellemzőinek megállapítása és lejegyzése.”⁸⁸ Az utóbbi évtizedekben a terminológiai munka és kutatás eszköztárában megjelent modern technikai eszközök nemcsak könnyebb, gyorsabb munkát tettek lehetővé, hanem új elvek kialakítását és ezek alapján új munkamódszerek kidolgozását is. A terminológiai munka elsősorban *deskriptív*, ahol a cél az adott domén terminológiai rendszerének leírása; de oktatási céllal, egységesítési céllal a *preskriptív* típusú munka is elterjedt, amelynek során a terminushasználat segítése és tanácsadás a cél, előíró jelleggel. A terminológiai munka lehet *doménorientált* vagy *szövegorientált* (valamint *eseti*).⁸⁹ A közérthetőséggel foglalkozó publikációkban többnyire a szövegorientált terminológiai munka elvei jelennek meg, például az, hogy a szövegek érthetősége szempontjából lényeges, hogy egy szövegen belül következetesen használják ugyanazokat a terminusokat (pl. a szinonimák használata nem ajánlott), mert ez elősegíti az adott szöveg koherenciáját.

A terminológiával kapcsolatos közérthetőségi problémák megoldásaként gyakran javasolják a közismert szavak használatát, vagyis köznyelvi szavak használatát a szakszavakkal szemben. A szakszövegeknél azonban ez csak bizonyos szövegtípusok esetében, adott célközönség számára és alacsony absztrakciós szinten kivitelezhető. Ezzel szemben áll az az ajánlás, hogy az érthetőség elősegítésére a szakszövegekben szereplő terminusok jelentését és a szakmai fogalmi rendszerben elfoglalt helyét meg kell adni egy szójegyzékben vagy adatbázisban. Ebben a felfogásban kiemelten szerepel a terminológiai

Endre – SOMSSICH Réka: A magyar jog fordítva: Az Igazságügyi Minisztérium átfogó fordítási projektje a magyar joganyag angol nyelvű elérhetőségének biztosítására. *Fontes Iuris: Az Igazságügyi Minisztérium szakmai folyóirata*, 2019/1, 55–60., SOMSSICH Réka: *Nyelvfejlesztés és nyelvvédelem a magyar nyelvű uniós jogalkotásban*. In: KRUSZLIC Péter – SULYOK Márton – SZALAI Anikó (szerk.): *Liber Amicorum László Trócsányi*. Tanulmánykötet Trócsányi László 65. születésnapja alkalmából. Szeged, SZTE ÁJK NRTI, 2021, 441–452.

88 FÓRIS (2020) i. m. 35.

89 FÓRIS (2020) i. m. 33–34.

adatbázisok készítésének fontossága. Érdeemes átnézni, mit is találunk ezzel kapcsolatosan a különböző szabványokban.

Az IEC/IEEE 82079-1:2019 szabvány⁹⁰ alapján dokumentáció készítése során figyelembe kell venni az információ minőségének hat alapelvét. Ezek a teljesség ('completeness'), minimalizmus ('minimalism'), helyesség ('correctness'), tömörség ('conciseness'), konzisztencia ('consistency'), közérthetőség ('comprehensibility'), hozzáférhetőség ('accessibility'). Az információ közérthetősége arra vonatkozik, hogy a szövegnek a célközönség számára érthetőnek kell lennie. Laikus befogadóknak szánt szöveg esetében közérthető szövegre és terminushasználatra van szükség, továbbá közérthető illusztrációkra, biztonsági jelzésekre és grafikus szimbólumokra, valamint közérthetőségre a tájékoztatói módszerek és az adathordozó használatában. A közérthetőség magában foglalja a világosságot és az érthetőséget. A terminológiára vonatkozóan olyan további szabályokat is érdemes figyelembe venni, mint a köznyelvi kifejezések használatának, illetve a nevek és a termékjellemzők nem tipikus, regionális változatának kerülése. Ha egy terméket szakismeretekkel nem rendelkező célközönségnek szánnak, akkor a terminológiát magyarázni kell, például definíciókkal, hivatkozásokkal vagy glosszáriumok használatával. E szabvány szerint az elkerülhetetlen akronimákat, rövidítéseket és szakkifejezéseket, amelyek a célközönség számára nem könnyen befogadhatóak, szintén fel kell sorolni és magyarázni kell. Ha pedig kétségek merülnek fel arra vonatkozóan, hogy a szakkifejezések érthetőek-e a célközönség számára, akkor empirikus vizsgálatokat kell végezni (pl. interjúk, fókuszcsoportos vizsgálatok, használhatósági tesztelés, szakértői lektorálás, panaszkezelésből származó visszajelzések).

A terminológiai munka jellemzően az alábbi tevékenységeket foglalja magában: a terminusok azonosítása, gyűjtése, elemzése és leírása; a terminusok osztályozása és ábrázolása; az esetlegesen hiányzó terminusok képzése és pótlása; a terminológiai rendszer terminusainak szabványosítása és érvényesítése; végül azok kezelése, rögzítése és közzététele. A fordítói és a dokumentációs projektfolyamatban többnyire többnyelvű, szövegorientált terminológiai munka szükséges.⁹¹

90 IEC/IEEE 82079-1:2019 Preparation of information for use (instructions for use) of products — Part 1: Principles and general requirements.

91 ISO 1087:2019 Terminology work and terminology science – Vocabulary; részletesen lásd még FÓRIS (2020) i. m., és FALUDI Andrea – FÓRIS Ágota: *A terminológiai munka a komplex dokumentációs és fordítási projektfolyamatban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2023, <https://mersz.hu/faludi-foris-a-terminologiai-munka-a-komplex-dokumentacios-es-forditasi-projektfolyamatban/>

A terminológiai munka során és a terminológiastratégiában is központi feladat a *terminológiai adatbázisok* létrehozása. A terminológiai adatbázisok terminológiai bejegyzésekből állnak. Az ISO 12616-1:2021 szabvány⁹² alapján a *terminológiai bejegyzés* nélkülözhetetlen részei a következők: terminus, definíció vagy magyarázat vagy kontextus, szófaj, bevitel ideje, forrás vagy forrásazonosító, fogalomazonosító. (Az e szabványban megfogalmazottak ellenére a fordítói gyakorlatban gyakran a kétnyelvű megfeleltetéseket tartalmazó glosszáriumokat is terminológiai adatbázisnak nevezik.) Egy jogi-közigazgatási terminológiastratégia kialakításkor az egyik legfontosabb feladatnak látom a már létező terminológiai adatok összegyűjtését, közzétételét terminológiai adatbázis(ok)ban és az adatok további bővítését.

Mivel a szakmai szövegek rétegzettek, és megértésük függ a befogadók előismereteitől, műveltségétől stb., a szakfordítással foglalkozó szakirodalomban megjelent az úgynevezett *nyelven belüli fordítás* (*intralingvális fordítás*) témaköre. Mivel a terminusok a szakmai információ hordozói, ezért egy szakember–laikus kommunikációban a szakember a terminusok „fordítását” is végrehajtja. A szükséges „fordítás” mértéke a célközönség előzetes ismereteitől függ, a nyelvhasználók lehetnek a fogalmak passzív és teljes megértői. A passzív értés azt jelenti, hogy rendelkezünk egy hozzávetőleges elképzeléssel arról, hogy az adott fogalom és hol helyezkedik el a doménben; teljes értés esetén egy fogalom más fogalmakkal való kapcsolatának pontos „helyét” is tudjuk.⁹³ Faludi és Fóris például a szakszövegírók munkáját nyelven belüli fordításnak tekinti, mert a szakszövegíró közvetítő szerepet tölt be különböző ismeretekkel rendelkező aktorok kommunikációjában, továbbá azért is, mert saját ismereteik is eltérnek a kommunikációs folyamatban részt vevő más személyek ismereteitől. Meglátásuk szerint az „egyértelműséget a megfelelő fogalmak, terminusok használata, a közérthetőséget pedig elsősorban a szakmai fogalmak megfelelő »fordítása«, vagyis az előismereteknek, képzettségi szintnek megfelelő terminusok használata biztosítja”.⁹⁴ Mindebből arra következtetnek, hogy mind a szakszövegek megfogalmazása (a doku-

92 ISO 12616-1:2021 Terminology work in support of multilingual communication — Part 1: Fundamentals of translation-oriented terminography; részletesen lásd még TAMÁS (2019) i. m.

93 BAKER, Mona – SALDANHA, Gabriela: *Terminology, theory*. In: Routledge Encyclopedia of Translation Studies. Routledge (3rd ed.), 2019.

94 FÓRIS Ágota – FALUDI Andrea: *A szakírás és a dokumentáció mint nyelven belüli szakfordítás*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*. Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 37–58.; lásd még FALUDI–FÓRIS (2023) i. m.

mentációírás), mind a fordítás során fogalomalapú, a terminusautonómiát figyelembe vevő terminológiai adatbázisok létrehozására lenne szükség.⁹⁵ Megfelelő terminológiai adatbázis hiányában számos minőségi probléma nagyobb valószínűséggel fordulhat elő a szövegek létrehozása és fordítása során, például inkonzisztens terminushasználat. A terminológiai inkonzisztencia nehezíti a szövegértést, csökkenti a nyelvtechnológiai alkalmazások használatának hatékonyságát, fordítás esetén nőnek a költségek és a munkaidő. Ezen túl olyan problémák is felmerülhetnek, amelyeket ugyan nem minden esetben nevezhetünk terminológiai problémának, de terminológiai adatbázis használatával könnyen kiküszöbölhetőek.

Heltai⁹⁶ egy- és kétnyelvű, azaz nyelven belüli és nyelvek közötti fordítást különböztet meg, mindkettőt értelmező nyelvhasználatnak tekinti. Véleménye szerint a fordítás tulajdonképpen másodlagos kommunikációs helyzetben történő nyelvhasználat, amelynek szükségességét a befogadónak az eredetitől eltérő kognitív környezete teremti meg. Dobos a nyelven belüli fordítást úgy definiálja, hogy az „Olyan interpretatív tevékenység, amelynek eredménye egy másodlagos, azaz az elsőtől, az eredetitől függő szöveg létrehozása”.⁹⁷ „Legfőbb értelme és célja a befogadás lehetővé tétele, illetve a feldolgozási erőfeszítés optimális csökkentése, ami az egyes ekvivalenciatípusok szándékos figyelmen kívül hagyásával valósítható meg (kivételt képez a referenciális ekvivalencia)”.⁹⁸ Példaként hozza a következőt: „(...) *lopás* helyett azt mondjuk, hogy *jogtalan eltulajdonítás*, a *vonat* helyett *vasúti gördülőállományról* beszélünk, a *tavasztól őszig* kifejezés helyett pedig a *gyöngyvirágtól lombullásig* szókapcsolatot használjuk”.⁹⁹

A terminológiakezelés kérdéseit részben egyszerűsíti, részben bonyolítja az egyre nagyobb fokú digitalizáció, robotizáció és a mesterséges intelligencia egyre szélesebb körű alkalmazása.¹⁰⁰ A digitalizáció eredményeképp

95 FÓRIS–FALUDI (2019) i. m.

96 HELTAI Pál: *Mitől fordítás a fordítás?* Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2014, 261.

97 DOBOS Csilla: Lexikai átváltási műveletek a nyelven belüli fordításban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 2014, 9 (2), 64.

98 DOBOS Csilla: A nyelven belüli fordítás különböző típusai. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 2013, 8 (2), 70.

99 DOBOS Csilla: *Az intralingvális fordítás sajátosságai*. In: ILLÉSNÉ KOVÁCS Mária (szerk.): *Docēre et movēre – Bölcsészeti- és társadalomtudományi tanulmányok a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 20 éves jubileumára*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012, 101.

100 A mesterséges intelligencia és annak alkalmazhatósága a terminológiamedzsetment témában nemrégiben tartott kerekasztal-beszélgetés meghallgatható itt: AI and Ter-

egyszerűbbé és gyorsabbá vált például a szövegekhez való hozzájutás és az adatbázisok építése, és egyre több munkafolyamat elvégzését tudjuk a gépekre és a mesterséges intelligenciára bízni. A gépeknek és szoftvereknek azonban pontos adatokra, utasításokra, megfelelő kérdésekre van szükségük, és olyan háttérkorpuszokra és adatbázisokra, amelyekre támaszkodhatnak a munkájuk során. A szövegek gépi feldolgozásához az érthetőség, egyértelműség fontos előfeltétel. Németh például az érthetőséget nem csak etikai követelménynek tartja, hanem elengedhetetlennek „a jogi dokumentumok vizsgálatához, elemzéséhez, akár gépi feldolgozásához”.¹⁰¹

A gyakorlatból vett példák, esettanulmányok mindig érdekesek; példaként egy olyan, a témánk szempontjából hasznos, összetett projektet választottam, amely szakembereket és laikusokat egyaránt érint: az e-közigazgatás bevezetését és annak terminológiai vonatkozásait.

A 2000-es években megkezdődött digitalizáció az adminisztráció minden területét érintette, a közigazgatásra pedig különösen nagy hatást gyakorolt a digitális ügyintézés bevezetése. Terminológiai – és közérthetőségi – szempontból egy ilyen új folyamat fontos része, hogy az ügyfelek és a hivatalok azonos fogalmakat, fogalomrendszert és terminológiai rendszert használjanak. Az e-kormányzat, e-közigazgatás bevezetése jelentős terminológiai munka elvégzését is jelentette egyúttal a digitalizációt végző szakemberek számára.¹⁰² Majzikné Bausz Ágota tanulmányában részletesen ismerteti ezeket a munkálatokat. A fejlesztők feladata nem egy teljesen új terminológiai rendszer felépítése volt, hanem a „már létező közigazgatási és információtechnológiai terminológiai rendszert” építették be egy „olyan elektronikusinformatikai rendszerbe, amelyen keresztül az ügyintézők és ügyfelek többszintű kommunikációja megvalósítható”. Ennek a feladatnak a része volt „az a terminológiai osztályozási folyamat, amelyet a szakemberek egyrésztől a nyelvi jelölők harmonizációján, másrésztől a fogalmak egységesítésén keresztül” valósítottak meg.¹⁰³ A fejlesztők tehát egyúttal terminológiai tervezést hajtottak végre és terminológiai munkát végeztek, és a közigazgatási terminusok jelentésen

minology Management webinar on April 27, 2023, Termweb, <https://www.youtube.com/watch?v=d-paUPPcUeE>; a mesterséges intelligencia jogi szabályozásáról lásd TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai: Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.

101 NÉMETH Gabriella: *A normahatás és a közérthetőség összefüggései a sablonizált elektronikus szerződésekben*. *Jog – Állam – Politika*, 2021, XIII (1), 56.

102 MAJZIKNÉ (2008) i. m.

103 Uo. 60.

alapuló hierarchikus rendszerét írták le az információs technológiák segítségével. Az e-kormányzat nagyon sokféle típusú rendszert foglal magába, például internetes, telefonos, faxos, SMS-, MMS-alapú, biometrikus azonosítási ügyintézési lehetőségeket. Az e-kormányzatnak technológiaspecifikus alkategóriáit is megkülönböztetik: m-kormányzat (mobile government), a mobil távközlési technológiákra alapozva; u-kormányzat (ubiquitous government), valós idejű, mindenhol elérhető e-kormányzat; g-kormányzat (GIS/GPS-alapú e-kormányzati alkalmazások).¹⁰⁴ Mára már a kormányzat egészében folynak az infokommunikációs technológiai fejlesztések. Majzikné részletesen bemutatta az e-kormányzat bevezetéséhez szükséges lépéseket és hangsúlyozta, hogy ezek nem informatikai projektek; egyik első lépésük, hogy az igazgatási munkafolyamatokat áttervezik úgy, hogy azok illeszkedjenek az elektronikus rendszerekhez, és e munkák során az igazgatásszervezési és az informatikai szakembereknek együtt kell működniük és egymás számára is érthető terminológiát kell használniuk. A folyamat fontos része az ügyiratkezelő rendszerek használatának bevezetése (ma már a vállalatok is komplex, tartalommenedzsment, illetve dokumentummenedzsment rendszereket használnak). A nyilvántartások (adatbázisok) vezetését össze kellett kapcsolniuk a szakági rendszerek működésével, és lehetővé kellett tenni az interoperabilitást (az együttműködő képességet) a rendszerek között. Az interoperabilitás nem csak technikai és szervezeti együttműködőképességet jelent a rendszerek között, hanem szemantikai interoperabilitást is, vagyis, hogy az információk jelentése azonos legyen az alkalmazók számára. Az e-közigazgatás használóinak, az ügyfeleknek az azonosítására dolgozták ki és folyamatosan fejlesztik az ügyfélkapu rendszerét. Tanulmánya végén Majzikné megállapítja, hogy „Terminológiai szempontból az e-kormányzat azért is igen érdekes és jelentős terület, mert a közigazgatás terminusait (alakját és jelentését) eddig a közigazgatásban dolgozó szakembereknek kellett ismerniük és használniuk. A rendszer bevezetésével a tárgykör terminológiájának szakszerű és pontos használata kiterjed a teljes magyar társadalomra. A közigazgatási terminológiát használó ügyfélként jelennek meg az egyszerű állampolgároktól kezdve a vállalatok, hivatalok vezetői és alkalmazottai egyaránt. Ebből fakad az a követelmény, hogy a rendszer zökkenőmentes működtetéséhez minden érintettnek tisztában kell lenni a használt fogalmi rendszerrel.”¹⁰⁵

104 Uo. 61.

105 Uo. 75.

4. Összegzés

A tanulmányban először áttekintettem a terminológiastratégia fogalmát és szintjeit, bemutattam a terminológiastratégia legfontosabb dokumentumait, továbbá a magyar terminológiastratégia általános kérdéseit és a legfontosabb ajánlásokat. Ezt követően elemeztem a közérthetőség mint 'akadálymentes jogi kommunikáció' szerepét a szövegalkotásban és a fordításban, majd a terminológia és terminológiamenedzsment területét kapcsoltam össze a közérthetőség fogalmával. Végezetül a digitalizációnak a terminológiakezelésre gyakorolt hatásával foglalkoztam.

Fontos kiemelni, hogy az általános terminológiastratégiai ajánlásokon túl egyes szakterületeken és doméneken is hasznos és szükséges terminológiastratégia kialakítása. A jogi-közigazgatási szakterület és az itt használatos szaknyelv a jogi-igazgatási területeken dolgozókat és a laikusokat egyaránt érinti. Nem csak a kormányzás területeit érintő jogi-közigazgatási terminológiastratégia kialakítása fontos, hanem a már használatban levő stratégiák bemutatása, az információk és jó gyakorlatok közzététele is.

A digitalizációs folyamatokban a terminológiának fontos szerepe van. Az e-kormányzás [törvényhozás, igazságszolgáltatás, végrehajtást (közigazgatás)] kiépítésének egyik fontos eleme többek között a megfelelő terminológiakezelés és dokumentumkezelés.

A terminológiastratégia egyik fontos feladata a meglévő jogszabályok nyelvi és terminológiai környezetének felmérése, ezen belül például a hatályos jogszabályok, nemzeti irányelvek, rendeletek összegyűjtése és elemzése; illetve az ezzel foglalkozó tanulmányok összegyűjtése. Emiatt is fontos volna egy olyan átfogó bibliográfia elkészítése, amely tartalmazza a jogi-közigazgatási terület terminológiájára és terminológiakezelésére vonatkozó jogszabályok, szabványok és tanulmányok adatait.

Nagyon fontos a magyar nyelvű terminológia összegyűjtése, lejegyzése és (nyilvános) közzététele, amely a más nyelvek terminológiájával történő harmonizáció előfeltétele is egyben. Terminológiastratégiai szempontból különösen fontos olyan gyűjtemények és adatbázisok készítése és közzététele, amelyek a magyar nyelvű terminológia mellett angol nyelven és a szomszédos országok hivatalos nyelvein is tartalmazzák a terminusokat. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy a terminológia elválaszthatatlan a szakmai információktól, a szakmai tartalomtól, ezért az adatbázisokban fontos a definíciók (jelentés) és a kontextus (domén és szöveggörnyezet) megadása.

A szövegek érthetősége nem csak a bennük használt terminusokon múlik, vagyis nem csak lexikai szinten, hanem más nyelvi szinteken, így a mondat és a szöveg szintjén (pl. a szerkezeten), illetve a kontextust is figyelembe kell venni, amikor a szövegek érthetőségének kritériumait vizsgáljuk. Sőt, a közérthetőséggel kapcsolatos vizsgálatok, tanulmányok elsősorban a szövegek tagolására, a mondatok hosszára, bonyolultságára és szerkezetére, a szórendre, a személytelen szerkezetekre, továbbá a helyesírásra vonatkozóan fogalmaznak meg megállapításokat és útmutatásokat; jóval ritkábban találunk a terminusok cseréjére vonatkozó javaslatokkal, ott is sokkal inkább stilisztikai jellegű útmutatókat találunk, pl. a szinonimahasználat kerülését. Az sem mindegy, hogy ki az adott jogszabály vagy irat célközönsége (pl. jogász vagy laikus), és hogy milyen az adott szövegtípus.

A terminológia érthetősége kétféle módon biztosítható (illetve ezek kombinációjával). Az egyik megoldás, amikor a befogadók szempontjából nehezebb vagy ismeretlen szakszavakat ismertebb (esetleg köznyelvi) szavakra cserélik a szövegekben – ezt az intralingvális (nyelven belüli) fordítás területéhez soroljuk. A másik megoldás, amit a műszaki szabványok is megfogalmaznak, úgy segíteni elő a szakszövegek érthetőségét – mind a jogászok és más szakemberek, mind a laikusok számára –, hogy a bennük szereplő terminusok jelentését és a szakmai fogalmi rendszerben elfoglalt helyét szójegyzékben vagy adatbázisban teszik közzé. Ez utóbbi ajánlás megvalósításában kiemelt szerepe van a terminológiai adatbázisok készítésének. Magyar jogi és/vagy közigazgatási terminológiai adatbázisok – tudtommal – fordítástámogatási céllal készültek eddig. A jövőben megfontolandónak tartanám olyan terminológiai adatbázisok építését, amelyek elősegítenék a jogi-közigazgatási terminológia lejegyzését, rögzítését, definiálását stb., ezzel egyaránt segítve a szakemberek munkáját, és a jogászok, közigazgatásban dolgozók és laikusok közötti kommunikációt.

MAGYARORSZÁG ALAPTÖRVÉNYÉNEK METAFORIKUS TERMINUSAI – KOGNITÍV NYELVÉSZETI ELEMZÉS

SÓLYOM RÉKA
egyetemi docens (KRE BTK)

Absztrakt

A tanulmány Magyarország Alaptörvényének szövegében vizsgálja a metaforikusság megjelenését kognitív nyelvészeti keretben. A téma indokoltságát a jogi-igazgatási terminológiastratégiai megközelítés adja: a jogi szakszöveg metaforáinak tanulmányozása nemcsak a szövegben megjelenő metaforáknak a koherenciát és a megértést szervező funkcióját mutatja be, hanem segíthet megérteni az adott szakterület nyelvhasználatában történő változásokat, aktuális kérdéseket, jövőbeli teendőket is. A tanulmány a jogi szaknyelvi kommunikáció nyelvészeti szempontú jellemzése után részletesen, példákkal bemutatja és jellemzi azokat a prototipikus fogalmi metaforákat forrástartományuk szerinti bontásban, amelyek az Alaptörvény szövegében megtalálhatók.

Kulcsszavak: Alaptörvény, forrástartomány, kognitív nyelvészet, metafora, terminológiastratégia

METAPHORICAL TERMS IN THE FUNDAMENTAL LAW OF HUNGARY – A COGNITIVE
LINGUISTIC ANALYSIS

Abstract

By employing a cognitive linguistic frame, this paper focuses on the metaphorical features in the text of the Fundamental Law of Hungary. The topic is triggered by the viewpoint of terminology strategy: on the one hand, the analysis of metaphors in legal technical texts shows the functions of metaphors in coherence and organising understanding; on the other hand, the analysis can help understand the changes, actual questions, and future tasks in the field of legal language use. After focusing on the characteristics of the specialised language of law, examples are going to be shown with examples for the prototypical metaphors in the text analysed. Conceptual metaphors

are analysed according to their source domains, which can be found in the text of the Fundamental Law of Hungary.

Keywords: Fundamental Law of Hungary, source domain, cognitive linguistics, metaphor, terminology strategy

1. Bevezetés

A tanulmány Magyarország Alaptörvényének szövegében elemzi a *fogalmi metaforák*, illetve a fogalmi metaforákhoz kapcsolódó *metaforikus kifejezések* megjelenését, arányát és típusait. A kutatás indokoltságát jelzi, hogy a szaknyelvi szemantikai elemzések más szaknyelvek esetében is gyümölcsözőnek bizonyultak: segítségükkel feltárhatók azok a tendenciák, tulajdonságok az adott szakterület nyelvhasználatában, amelyek a szövegkohéziót, a szövegek megértését és szakszövegek terminusait jellemzik.

A kutatás elméleti keretét a *kognitív szemantika* adja: a szerző korábbi, más szaknyelvi szövegeken végzett elemzése során bebizonyosodott, hogy ebben a nyelvhasználók tapasztalatait, értelmezési stratégiáit figyelembe vevő elméleti keretben jól elemezhetőek a szaknyelvi metaforák és metaforikus kifejezések.¹ A jelen tanulmányban bemutatásra kerülő elemzések azon túl, hogy számba veszik és jellemzik az Alaptörvényben található fogalmi metaforákat, a hozzájuk kapcsolódó metaforikus kifejezéseket, illetve azokat a prototipikus forrástartományokat, amelyek megjelennek bennük, hozzájárulhatnak egy jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakításához is, hiszen nyelvészeti szempontból, nyelvészeti eszközökkel mutatnak rá a szakszövegben érvényesülő egyik fontos jelentésszervező elvre, a metaforikusságra.

2. Szaknyelvi nyelvhasználat és terminusalkotás

A *terminusalkotás* olyan természetes és szükséges folyamat, amely az európai nyelvekben a nemzeti nyelvek szakszókincsének bővítése és rendszerezése iránti igény következtében más-más időpontokban és módokon jelent meg

1 Vö. SÓLYOM Réka: *Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2020, illetve SÓLYOM Réka: *Metaforák a minőségügy magyar–angol terminusaiban. Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 2022, 15 (3), 137–147. https://matarka.hu/koz/ISSN_1788-9979/vol_15_no_3_2022/ISSN_1788-9979_vol_15_no_3_2022_137-147.pdf

– mutat rá Fóris Ágota.² A magyar nyelv történetében a nyelvújítás időszaka, a 18–19. századi szóalkotások és szakszótárak megjelenése volt különösen fontos periódus. Bár a szaknyelvi neologizmusokkal szemben megfigyelhetők az olyan elvárások, mint például a szabatosság, az egyértelműség vagy a magyarosság, tény, hogy ezek a követelmények a valóságban nem mindig teljesülhetnek.³ A felgyorsult szaknyelvi bővülésről és az új fogalmak gyors terjedéséről tett megjegyzések ugyanakkor egybevágóan azoknak a terminológiai munkáknak a megállapításaival, amelyek hangsúlyozzák *a kreativitás fontosságát* a szaknyelvi terminusalkotásban is.⁴

A szaknyelvek történetének tárgyalása során Kiss Jenő több más szempont között kiemeli az alábbi három jellemzőt:⁵ a szaknyelvek bővülése rendkívüli mértékben felgyorsult; a modern információs társadalmakra jellemző az új fogalmak gyors és tömeges elterjedése; a globalizációnak köszönhetően általánosan jellemző a nemzetközi méretű szaknyelvi szabványosítás.⁶

A szakszókincs árnyalt felosztását mutatja be Baker⁷ alapján Kurtán Zsuzsa.⁸ E szerint a felosztás szerint vannak a szaknyelvekben olyan általános fogalmak, amelyek minden diszciplínában megtalálhatóak. Megjelenhetnek továbbá köznyelvi elemek, amelyek specifikus jelentéssel bírnak egy vagy több diszciplínában. Vannak továbbá olyan specifikus elemek, amelyek különböző jelentésre tesznek szert különböző diszciplínákban, valamint olyan általános elemek, amelyeknek korlátozott (szűkített) jelentése van különböző

- 2 FÓRIS Ágota: A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés. *Magyar Nyelv*, 2010, 106 (4), 426.
- 3 FÓRIS i. m. 424–439; SÓLYOM (2020) i. m. 22–23.
- 4 SÓLYOM, Réka: *Semantics of a technical language in Hungarian: Metaphors and metonymies in the terms of quality assurance*. In: CIGAN, Vesna – KRAKIC, Ana-Marija – OMRČEN, Darija (eds.): IV. International Conference From Theory To Practice In Language For Specific Purposes. Conference Proceedings. Zagreb, Association of LSP Teachers at Higher Education Institutions, 2019, 301–310., illetve TEMMERMAN, Rita – VAN CAMPENHOUDT, Marc: *Introduction*. In: TEMMERMAN, Rita – VAN CAMPENHOUDT, Marc (eds.): *Dynamics and Terminology. An Interdisciplinary Perspective on Monolingual and Multilingual Culture-Bound Communication*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, 2014, 1–13.
- 5 KISS Jenő: *A szaknyelvek történetéből*. In: KISS Jenő – PUSZTAI Ferenc (szerk.): *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2018, 350–351.; SÓLYOM (2020) i. m. 22.
- 6 Vö. FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2019.
- 7 BAKER, Mona: Sub-technical vocabulary and the ESP teacher: an analysis of some rhetorical items in medical journal articles. *Reading in a Foreign Language*, 1988, 4 (2), 91–105.
- 8 KURTÁN Zsuzsa: *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 157.

diszciplínákban. Feltűnhetnek olyan általános elemek is, amelyeket más, hasonló szóknál gyakrabban használnak műszaki folyamatok, funkciók leírására, magyarázatára – ezek elsősorban tudományos kutatások terminusaira jellemzőek. Vannak végül olyan, szintén elsősorban tudományos kutatásokban előforduló elemek, amelyek a beszélő szándékait vagy a közléssel kapcsolatos értékelését fejezik ki.

3. A jogi szaknyelv a kommunikációs folyamatban

Nyelvészeti szempontból kiemelendő, hogy *a jog és nyelv irányzat* mint önálló kutatási és tudományterület az 1970-es évektől jelentkezik az angolszász szakirodalomban – mutat rá Vinnai Edina.⁹ A korábbi időszakról elmondható, hogy jog és nyelv egymáshoz való viszonyát a jogtudomány eszköz jellegűnek, míg a nyelvtudomány technikai jellegűnek látta.¹⁰ A jogi nyelvet sokáig kizárólag szaknyelvi megközelítésből, mint a szaknyelvek egyikét tanulmányozták, „(...) és csak később, a nyelv kommunikációs célokra való felhasználásának kutatásával került előtérbe a nyelvhasználat bizonyos jogi kontextusokban való vizsgálata, és kezdődtek meg a szociolingvisztikai és pragmatikai kutatások”.¹¹ A wittgensteini nyelvfiziológiai fordulat után azonban a szociolingvisztika, a pragmatika és a pszicholingvisztika, a beszédaktus-elmélet, a konverzációanalízis, valamint a kommunikatívkompetencia-kutatás is foglalkozni kezdett jog és nyelv kapcsolatával. Az e témakörbe tartozó kutatások virágkorukat az 1990-es évek elejétől élték.¹² Később, az ezredfordulót követő években publikált kutatásokra jellemző, hogy jog és nyelv kapcsolatát közelebb kívánják hozni a gyakorlathoz, ilyen módon alkalmazott tudományként igyekeznek felhasználni a módszereket és az eredményeket az igazságszolgáltatásban.¹³

A jogi fogalmak és a jogi norma témakörei, megfogalmazási módjai, illetve nyelvezete *mind a jogtudomány, mind a nyelvtudomány kutatási területéhez tartoznak*;¹⁴ mint Dobos Csilla rámutat: „(...) a jog és a nyelv között rendkívül

9 VINNAI Edina: *A „jog és nyelv” kutatások*. In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2010, 65.

10 VINNAI i. m. 65–66.

11 VINNAI Edina: *Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017, 136.

12 VINNAI (2010) i. m. 66, 73.

13 VINNAI (2010) i. m. 79.

14 OLIVECRONA, Karl: *A jogi nyelv és a valóság* (ford. SZABÓ Miklós – Zódi Zsolt). In: SZABÓ Miklós – VARGA Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2000 [1962], 153–185; SZABÓ Miklós: *Szó szerint... A jog és a nyelv interferenciájáról*.

szoros az összefüggés”.¹⁵ Elmondható továbbá, hogy a nyelvi forma egyaránt alkalmas a jogi gondolat általános és egyedi tartalmának hordozására.¹⁶

A jelen tanulmány a jogi nyelvhasználatban elemzi a megjelenő fogalmi metaforákat, kimondottan egy magyar nyelvű forrásra: Magyarország Alaptörvényének szövegére koncentrálna. A jogi nyelv mint szaknyelv nyelvészeti szempontú tanulmányozása fontos és időszerű kérdés, különösen azért, mert ilyen szempontú: kognitív szemantikai keretben végzett metaforakutatás a jogi szövegekben kevés van Magyarországon, magyar nyelven. A téma fontosságát, aktualitását Karl Olivecrona már az 1960-as években megfogalmazta, amikor a jogi nyelv és a valóság kapcsolatáról a következőképpen írt: „Amikor ezt a nyelvet használjuk, úgy tűnik, mintha az empirikus világhoz képest egy másik valóságba kerülnénk. Ez azonban a legcsekélyebb mértékben sem zavarja a jogászokat, de a hétköznapi embereket sem. Jogi ügyekben a lehető legtermészetesebbnek tűnik, hogy úgy beszéljünk, ahogy beszélünk. A rendelkezésünkre álló nyelvet használjuk gyakorlati ténykedésünk során, mégpedig nyilvánvaló sikerrel. (...) Egyszóval senki sem nyugtalanítja magát azzal a kérdéssel, hogy mi a viszony a jogi nyelv és a valóság között. (...) A teoretikus azonban más helyzetben van. Ő késztetést érez, hogy megkérdezze: miről is van itt szó?”.¹⁷

4. Metaforák a szaknyelvi nyelvhasználatban; a kognitív metaforaelmélet alkalmazásának indokoltsága, lehetőségei

A kutatás ezen pontján érdemes tisztázni, meghatározni *a metaforakutatás relevanciáját, hasznát a szaknyelvi nyelvhasználatban*, különös tekintettel a kognitív metaforaelmélet alkalmazásából fakadó előnyökre, haszonra. Szaknyelvi metaforakutatással a magyar nyelvben több nyelvészeti munka foglalkozott az elmúlt évtizedekben; a kognitív metaforaelmélet alapján történő gyűjtésre, rendszerezésre és elemzésre I. például Kabán 2001 szakszótárakon végzett elemzéseit,¹⁸ Temmerman vizsgálatát a természettudo-

In: SZABÓ Miklós – VARGA Csaba (szerk.): *Jog és nyelv. Jog és nyelv*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2000, 1–47, idézi DOBOS Csilla: *Jogi szaknyelv és szakmai kommunikáció*. In: DOBOS Csilla (szerk.): *Szaknyelvi kommunikáció*. Miskolc – Budapest, Miskolci Egyetem – Tinta Könyvkiadó, 2010, 257.

15 DOBOS i. m. 257.

16 DOBOS i. m. 257.

17 OLIVECRONA i. m. 154.

18 KABÁN Annamária: *Metaforák a tudományos nyelvben*. In: KEMÉNY Gábor (szerk.): *A metafora grammatikája és stilsztikája*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2001, 126–130.

mányos metaforákkal kapcsolatban,¹⁹ Ureña Gómez-Moreno–Faber–Buendía 2013 és 2022 fogalmi integrációhoz kapcsolódó kutatásait a tengerbiológia és a szaknyelvi diskurzuselemzésben,²⁰ vagy Sóllyom 2020-nak a minőségmenedzsment szaknyelvén – azon belül is az előállításhoz és értékesítéshez kapcsolódó magyar nyelvű szakszövegek vonatkozó terminusain – végzett szemantikai elemzéseit.²¹

A szaknyelvi nyelvhasználat szemantikájával kapcsolatban Rita Temmerman is kiemeli: a metafora- és metonímiahasználat a szaknyelvi kommunikációban nemhogy felesleges, hanem ellenkezőleg: *elősegítheti a megértési folyamatokat*.²² A szaknyelvi metaforákkal kapcsolatban pedig Kegyesné Szekeres Erika kiemeli: „(...) általánosan használatos metaforákról, metaforikus jellegű állandósult szókapcsolatokról van szó, nem pedig egyedi, egyéni alkotásokról, mint a költészetben. A metafora használata konvención alapul, mivel a szaknyelvi metafora általában szaknyelvi fogalmakat takar, tehát érthetősége kevésbé függ a szövegkörnyezettől, a beszédhelyzettől. Ebből az a következtetés vonható le, hogy jelentése állandóbb, időtállóbb, mint irodalmi társaié”.²³

A jelen elemzések elméleti alapját a kognitív metaforaelmélet, elsősorban a Lakoff–Johnson nevéhez köthető fogalmimetafora-elmélet adja.²⁴ Ennek az elméleti keretnek az alkalmazására metaforaelemzések esetében magyar nyelven is számos elemzés olvasható, és részletes bemutatása megtalálható például Kövecses Zoltán, Kövecses Zoltán és Benczes Réka, illetve Tolcsvai Nagy Gábor munkáiban.²⁵

19 TEMMERMAN, Rita: Les métaphores dans les sciences de la vie et le situé socioculturel. *Cahiers du Rifal*, 2007, 26, 72–82.

20 UREÑA GÓMEZ-MORENO, José Manuel – FABER, Pamela – BUENDÍA, Miriam: Frame Blending in Specialized Language: Harmful Algal Bloom. *Terminology* 2013, 19 (2), 175–201., UREÑA GÓMEZ-MORENO, José Manuel – RUIZ DE MENDOZA, Francisco: *Conceptual metaphors in terminology and specialised language discourse*. In: FABER, Pamela – L'HOMME, Marie-Claude (eds.): *Theoretical Perspectives on Terminology. Explaining terms, concepts and specialized knowledge*. Amsterdam, John Benjamins, 2022, 377–396.

21 SÓLYOM (2020) i. m.

22 TEMMERMAN, Rita: *Metaphorical Models and the Translation of Scientific Texts*. *Linguística Antverpiensia*, 2002, 1, 211.

23 KEGYESNÉ Szekeres Erika: *Metaforahasználat a szaknyelvekben*. In: KEMÉNY Gábor (szerk.): *A metafora grammatikája és stilisztikája*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2001, 135.

24 LAKOFF, George – JOHNSON, Mark: *Metaphors We Live By*. Chicago – London, The University of Chicago Press, 1980.

25 KÖVECSES Zoltán: *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*.

Lakoff és Johnson az 1980-ban megjelent *Metaphors We Live By* című könyvükben leszögezik: (1) a metafora elsősorban a fogalmak, és nem a szavak jellemző tulajdonsága; (2) a metafora funkciója az, hogy segítse bizonyos fogalmak megértését, és ne csupán művészi vagy esztétikai célokat szolgáljon; (3) a metafora nem egy fölösleges (...) díszítőeszköz, hanem az emberi gondolkodásnak és megértésnek elengedhetetlen kelléke.²⁶ „A kognitív nyelvészet szerint a metafora egyszerre nyelvi, fogalmi, társadalmi és kulturális, testi és idegi jelenség. A metafora két olyan fogalmi keret közötti megfelelések rendszere, ahol a két fogalmi keret a fogalmi rendszerünk két különböző (»távoli«) területéről származik. A megfelelések (leképezések) azért alakulhatnak ki, mert a két keret hasonló struktúrával bír, vagy a keretek – testi tapasztalataink során – szoros korrelációt mutatnak egymással” – foglalja össze a fogalmi metaforák legfontosabb jellemzőit a Kövecses–Benczes-féle *Kognitív nyelvészet* című könyv.²⁷ A metafora esetében tehát egy fogalomhoz tartozó kifejezéseket egy másik fogalmi tartományhoz tartozó kifejezésekkel magyarázunk.²⁸ A metafora ilyen módon a kognitív elméleti keretben két fogalmi tartomány közötti megfelelés, leképezés eredményeképpen jön létre. Azt a fogalmi tartományt, ahonnan a metaforikus kifejezéseket merítjük, forrástartománynak, azt az elvontabb, nehezebben konceptualizálható tartományt pedig, amelynek a tartalmát a forrástartomány kifejezéseinek a segítségével magyarázzuk meg, céltartománynak nevezzük. Gyakori forrástartománynak számítanak például az EMBERI TEST, EGÉSZSÉG ÉS BETEGSÉG, ÁLLATOK, NÖVÉNYEK, ÉPÜLETEK ÉS ÉPÍTKEZÉS, GÉPEK ÉS ESZKÖZÖK, SPORT ÉS JÁTÉKOK, PÉNZ ÉS ÜZLET, FŐZÉS ÉS ÉTELEK, HIDEG ÉS MELEG, VILÁGOSSÁG ÉS SÖTÉTSÉG, ERŐK, MOZGÁS ÉS IRÁNYOK.²⁹ Fontos megjegyezni, hogy az úgynevezett leképezés (tehát a két tartomány közötti megfeleltetések rendszere) a forrás- és a céltartomány között mindig részleges, soha nem valósul meg teljes mértékben, viszont minél több jól „működő” metaforikus kifejezés tartozik egy fogalmi metaforához, annál kevesebb üresen maradó terület, „lyuk” marad a szerkezetben, és ilyen

Budapest, Typotex Kiadó, 2005; KÖVECSES Zoltán – BENCZES Réka: *Kognitív nyelvészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010; TOLCSVAI NAGY Gábor: *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest, Osiris Kiadó, 2013, 208–227.

26 idézi KÖVECSES i. m. 14.

27 KÖVECSES–BENCZES i. m. 93.

28 LAKOFF–JOHNSON i. m. 52.

29 KÖVECSES i. m. 31–36. A fogalmi metaforák jelölése a kognitív nyelvészeti szakirodalomban egységesen kiskapitális betűtípussal történik (pl. AZ ÉLET UTAZÁS, AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK).

módon annál jobban fog működni, annál frappánsabb, annál teljesebb lesz a fogalmi metafora az adott kontextusban.

5. Magyarország Alaptörvényének metaforái – áttekintés és a rendszerezés elvei

A jelen kutatás korpuszát, a metaforaelemzések alapjául szolgáló szöveget Magyarország Alaptörvényének szövege adja. A kutatás hipotézise – a szerző korábbi, szaknyelvi szövegeken végzett hasonló szemantikai elemzése alapján – az volt, hogy várhatóan az Alaptörvény szövegében is *releváns mennyiségben megtalálhatóak és számszerűen kimutathatóak* lesznek olyan fogalmi metaforák, amelyekhez nagyobb mennyiségben kapcsolódnak metaforikus kifejezések a szövegben, és amelyek kigyűjtésének és rendszerezésének, csoportosításának segítségével meghatározhatóvá válnak bizonyos prototipikus alkategóriák a metaforákon belül. Ez a jellemző, illetve munkamódszer gyümölcsözőnek bizonyult a minőségügyi szaknyelv terminusainak gyűjtése során is.³⁰

Az Alaptörvény szövegének tanulmányozására a következőképpen került sor 2023 február–március hónapjában: a szövegből szoros olvasással történt a metaforikus kifejezések, valamint a megszemélyesítések gyűjtése, majd ezek rögzítésére és rendszerezésére került sor Excel-táblázatban. A megszemélyesítésekkel kapcsolatban a tanulmány az alábbi állásfoglalást teszi: az elemzés a példányok nagy száma miatt a megszemélyesítést elkülöníti a fogalmi metaforáktól, nem elemzi külön metaforacsoportként, bár tény, hogy ezek az ún. ontológiai metafora egyik típusának is tekinthetők.³¹ Külön metaforakategória felvétele helyett a tanulmány a megszemélyesítéseket *az ún. antropomorfizáló jelenségek típusába sorolja*,³² és nem tárgyalja részletesen. Amennyiben ontológiai metaforaként tekintünk a megszemélyesítésekre, akkor az ebbe a kategóriába tartozó metaforikus kifejezések esetében az EMBER: egyes cselekedetei, tulajdonságai, jellemzői jelennek meg forrástartományként. Meg kell említeni, hogy az Alaptörvény szövegében igen nagy számban fordultak elő megszemélyesítések: összesen 227 esetben került sor megszemélyesítések azonosítására. Ez a jellemző nemcsak a jogi szaknyelvben, hanem más szakterülethez tartozó szakszövegekben is

30 Vö. SÓLYOM (2020) i. m.

31 KÖVECSES i. m. 51.

32 MELION, Walter S. – RAMAKERS, Bart A. M.: *Personification: An Introduction*. In: MELION, Walter S. – RAMAKERS, Bart A. M. (eds.): *Personification. Embodying Meaning and Emotion*. Leiden, Brill, 2016, 1–40.; SÓLYOM i. m. 51–54.

megfigyelhető, így például a minőségirányítási szabványokban, ahol a SZERVEZEThez mint céltartományhoz kapcsolódik sok megszemélyesítés.³³ Hasonló módon megfigyelhető, hogy az Alaptörvényben is elsősorban *testületekhez* (Országgyűlés, Kormány, Alkotmánybíróság, Országos Bírói Tanács, Állami Számvevőszék stb.) kapcsolódnak a megszemélyesítések, igei metaforák (pl. *dönt, felhatalmaz, felfüggeszt, köteles, rendeletet alkot*). Hangsúlyozni kell tehát, hogy – mint fentebb is olvasható – nagy mennyiségben jelennek meg megszemélyesítések a szövegben. Megállapítható, hogy ezek nem kizárólag igei metaforák, hanem különféle szófajú kifejezések lehetnek. Az 1. számú diagram ábrázolja az Alaptörvény szövegében feltárt megszemélyesítéseket is számszerűen, hiszen így nyerhető releváns kép a metaforatípusok arányáról forrástartományaik alapján elkülönítve. Az Alaptörvény szövegében jelen lévő megszemélyesítések elemzésére, részletes bemutatására ugyanakkor a jelen tanulmányban nem kerül sor.

Az Alaptörvény szövegének áttekintése során nyert általános tapasztalatként elmondható, hogy a „Nemzeti Hitvallás” és az „Alapvetések” című bevezető részek stílusa fennköltebb, metaforákban bővelkedőbb, mint a későbbi szakaszoké. Például: „(...) Szent István királyunk ezer évvel ezelőtt szilárd alapokra helyezte a magyar államot (...)” (p. 2); „(...) az elmúlt évszázad viharaiban részekre szakadt nemzetünk (...)” (p. 2); „(...) az emberi lét alapja az emberi méltóság (...)” (p. 2).

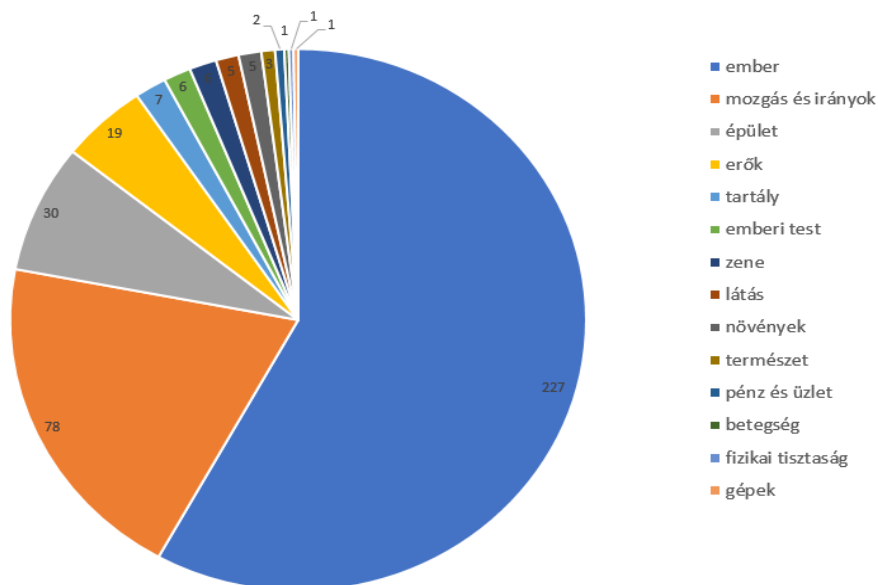
Általánosan megállapítható továbbá, hogy a teljes szöveg metaforái között a Kurtán Zsuzsa által idézett Baker-féle, fentebb részletezett felosztásból³⁴ főként az alábbi típusok találhatók meg: (1) minden diszciplínában megtalálható általános fogalmak; (2) köznyelvi elemek specifikus jelentéssel egy vagy több diszciplínában; (3) általános elemek, amelyeknek korlátozott (szűkített) jelentése van különböző diszciplínákban.

A kutatás során összesen 164 db olyan metaforikus terminus azonosítására került sor az Alaptörvény szövegében, amely a köznyelvihez képest vagy általános jelentésében, vagy specifikusan, vagy korlátozott (általában metonimikusan szűkített) jelentésben szerepel. Elmondható, hogy ezek a szavak, kifejezések jellemzően olyan terminusok, amelyek a köznyelvben is megtalálhatók, de jelentésük, referenciájuk az ottanihoz képest sok esetben specifikusabb vagy szűkebb. A tipikus forrástartományok előfordulási arányát (a hozzájuk köthető metaforikus kifejezések számával jelölve) az 1. számú diagram mutatja be.

33 vö. SÓLYOM i. m. 102–105, 113–118, 124–131.

34 KURTÁN i. m.

Forrástartományok a példák számával

1. számú diagram: az Alaptörvényben szereplő fogalmi metaforák aránya forrástartományaik alapján

6. Fogalmi metaforák és hozzájuk tartozó metaforikus kifejezések Magyarország Alaptörvényében – részletes bemutatás

Az alábbiakban a korpuszban, Magyarország Alaptörvényében található metaforák bemutatására kerül sor. A csoportosítás *a tipikus forrástartományok bemutatásával kezdődik* (a kognitív nyelvészeti hagyománynak megfelelően kiskapitális betűtípussal szedve a fogalmi metaforákat), ezután következik az adott fogalmi körhöz tartozó *terminusok, metaforikus kifejezések bemutatása* a példák száma szerinti csökkenő sorrendben. Az egyes csoportoknál minden esetben sor kerül konkrét példák bemutatására is (kurzív kiemeléssel jelezve bennük a metaforikus terminust), de azokban az esetekben, ahol nagyon nagy a példák száma, a tanulmány nem sorolja fel az összes terminust, amely az adott metaforához tartozik, hanem példákat említ belőlük.

6.1. MOZGÁS ÉS IRÁNYOK

Ezen a fogalmi metaforán összesen 78 db terminus alapul az Alaptörvény szövegében. A metafora forrástartományát ebben az esetben valamilyen mozgás vagy irány adja, amely szó szerinti jelentésében térben történő elmozdulást jelöl. A szaknyelvi használatban ez a jelentés metaforizálódik, sok esetben dinamikussá téve a szöveg stílusát. Ide tartoznak például az alábbi kifejezések: *előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal* (p. 3); *kizárja e jog gyakorlásából* (p. 11); *Az ügyészség (...) elősegíti a jogellenes cselekmények megelőzését* (p. 22).

6.2. ÉPÜLETEK

Ebbe a típusba összesen 30 db terminus tartozik a vizsgált korpuszban. Jól ismert forrástartomány, az ÉPÜLET és annak különféle részei, „tartozékai” adják a metafora forrástartományát. Ide tartoznak például az alábbi kifejezések: *az emberi lét alapja* (p. 2); *támogatásra jogosult* (p. 10); *A bírósági szervezet többszintű.* (p. 21).

6.3. ERŐK

Összesen 19 db terminus képviseli ezt a metaforát, amelynek forrástartományi bemenetét az erődinamikán alapuló szavak, kifejezések adják. Annyiban különbözik ez a típus a fentebb részletezett MOZGÁS ÉS IRÁNYOK alcsoporttól, hogy itt kimondottan erő kifejezésre, gyakran erőszakos módon végrehajtott cselekedetre kerül sor a metaforikus kifejezésekben. Ide tartoznak például az alábbi kifejezések: *részekre szakadt nemzetünk* (p. 2); *terhelik azok a kötelezettségek* (p. 7); *a törvényes rend megdöntésére (...) irányuló* (p. 27).

6.4. TARTÁLY

A TARTÁLY – amely elsősorban metonimikus kifejezések megkonstruálásában játszik szerepet³⁵ – az Alaptörvény szövegében több, összesen 7 db terminus esetében metaforikusan jelent meg, olyan értelemben, hogy kijelölt egy határvonalat, vagy utalt ennek a határvonalnak a fenyegetettségére, kereteire a vonatkozó metaforikus kifejezésekben. Ide tartoztak a következő kifejezések:

35 KÖVECSES–BENCZES 2010: 72

együttélésünk legfontosabb keretei (p. 2); [*Alaptörvényünk*] *Élő keret* (...) (p. 2); *az Alaptörvény értékrendjét sértené* (p. 16).

6.5. EMBERI TEST

Összesen 6 db terminus képviseli ezt a metaforatípust az Alaptörvény szövegében. Ezekben a metaforikus kifejezésekben az EMBERI TEST vagy szó szerint (például egy szótőben) megjelenik, vagy valamely testrészt megnevezése olvasható a példák között, de előfordul olyan eset is, amikor az emberi testhez kapcsolódó valamilyen cselekvés manifesztálódik a metaforikus kifejezésben (például *átruház*). Ide tartoznak az alábbi kifejezések: *Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét* (p. 2); *alárendelt szervek* (p. 18); *átruházott nemzeti vagyont* (p. 25).

6.6. ZENE

A zene mint forrástartomány – tehát a zenével, prototipikusan az összhangzattal kapcsolatos kifejezések – összesen 6 db terminus esetében figyelhető meg a korpuszban. A következő kifejezések tartoznak ide: *történelmi alkotmányunk vívmányaival összhangban* (p. 5); *kérheti az Alaptörvénytől való összhang vizsgálatát* (p. 15); *egybehangzóan állapítja meg* (p. 28).

6.7. LÁTÁS

Összesen 5 db terminus található az Alaptörvény szövegében, amelyben a LÁTÁS mint forrástartomány jelenik meg, prototipikusan az *átláthatóság* kifejezés használatával megkonstruálva. Az alábbi kifejezések tartoznak ebbe az alcsoportba a korpuszban: *az átláthatóság biztosításával* (p. 25); *tevékenysége átlátható* (p. 25); *közpénzeket és a nemzeti vagyont az átláthatóság (...) elve szerint kell kezelni* (p. 25).

6.8. NÖVÉNYEK

A NÖVÉNYEK forrástartományként – amelyek esetében a növényi létezőkhez kapcsolódó szavak és kifejezések, illetve a növény egyes részei jelennek meg – összesen 5 db terminus esetében figyelhetők meg az elemzett szövegben. Ezek a következők: *történelmi alkotmányunkban gyökerező önazonosságunk*

(p. 2); *mai szabadságunk az 1956-os forradalmunkból sarjadt ki* (p. 2); *nemzetközi szerződésből eredő kötelezettség* (p. 15).

6.9. TERMÉSZET

A TERMÉSZET mint forrástartomány összesen 3 db terminus esetében jelent meg a korpuszban. Ezekben a metaforikus kifejezésekben különféle természeti jelenségekhez kapcsolódó terminusok figyelhetők meg. A következő kifejezések tartoznak ebbe a csoportba: *az elmúlt évszázad viharai* (p. 2); *A közhatalom forrása a nép.* (p. 3); *források felhasználását* (p. 26).

6.10. PÉNZ ÉS ÜZLET

Összesen 2 db terminus képviseli ezt a fogalmimetafora-típust a szövegben. Ezekben az esetekben az anyagiakhoz, pénzhez és üzlethez kapcsolódó terminusok jelennek meg metaforikusan, az alábbi módon: *osztóznak elődjeik felelősségében* (p. 6); *Az Alkotmánybíróság véleményüket eljárása során beszerzi* (p. 21).

6.11. BETEGSÉG

Erre a metaforatípusra mindössze 1 db példa található a korpuszban: *az áldozatok emlékének ápolására* (p. 6).

6.12. FIZIKAI TISZTASÁG

Szintén 1 db terminus képviseli ezt a forrástartományt a szövegben: *a közélet tisztaságának elve* (p. 25).

6.13. GÉPEK

Ehhez a forrástartományhoz is 1 db terminus tartozik: *működésének valószínűségű feltárását* (p. 6).

7. Összegzés, kitekintés

A tanulmány *a kognitív metaforaelméletet alapul véve* elemezte Magyarország Alaptörvényének metaforáit. Az elemzés során a gyűjtött metaforák csoportosítására a *prototipikus forrástartományok alapján* került sor.

A gyűjtés, valamint a csoportosítás során kimutathatóvá váltak olyan, a hétköznapi nyelvhasználatban is nagy számban jelen lévő metaforatípusok, amelyek közül sok megtalálható ugyan a hétköznapi és a művészi (írói, költői) nyelvhasználatban is, ugyanakkor elmondható róluk, hogy a jogi szaknyelvben is *fontos jelentésszervező szerepet töltenek be*. Ezek a metaforák, illetve a hozzájuk kapcsolódó metaforikus kifejezések vagy eredeti, vagy módosult jelentésükben szerepelnek az Alaptörvény szövegében, ahol jól funkcionálnak és koherens egészévé szervezik a szöveget.

A kutatás hipotézise ilyen módon beigazolódott: nagy számban jelennek meg Magyarország Alaptörvényének szövegében is fogalmi metaforák, illetve ezekhez a metaforákhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések. Mivel ezek a metaforikus kifejezések gyakran visszatérnek a szövegben, elmondható róluk, hogy – hasonlóan a hétköznapi vagy a művészi nyelvhasználathoz – a jogi szakszövegben is segíthetik a megértést, mivel jellegzetesek és képszerűek. Elmondható továbbá, hogy kimutathatóvá váltak olyan *prototipikus forrástartományok*, amelyekhez kapcsolódó metaforikus kifejezések kiemelkedően nagy számban fordultak elő a szövegben. Ezek a forrástartományok a következők voltak: MOZGÁS ÉS IRÁNYOK, ÉPÜLET, ERŐK. Nem szabad megfeledkezni továbbá *a megszemélyesítések nagy számáról* sem: ezeknek az esetében az EMBER jelent meg forrástartományként. A tanulmány nem elemezte ezeket a kifejezéseket a fogalmi metaforák között, hanem – antropomorfizáló típusként – külön csoportnak tekinti ezt a jelenséget, amelyet a jövőben célszerű részletesen megvizsgálni, különös tekintettel arra a jelenségre, amikor a visszatérő, prototipikus, illetve kimondottan egy-egy törvény szövegében szereplő, metonimikusan, egyes szám harmadik személyben megjelenített embercsoporthoz (például: *Bíróság, Kormány, Országgyűlés*) kapcsolódnak ezek a megszemélyesítések.

A jelen kutatás eredményei részben *kijelölik a jövőbeli teendőket, lehetőségeket is*: célszerű további magyar nyelvű jogi szakszövegek (elsősorban törvények) metaforáit összegyűjteni, tanulmányozni, különös tekintettel a prototipikusan megjelenő metaforatípusokra (forrástartományaik alapján csoportosítva őket) és a hozzájuk kapcsolódó metaforikus kifejezésekre. Ezek előfordulási aránya, valamint fajtáik ilyen módon *összehasonlíthatóvá válnak* a különböző tartalmú és célú törvények szövegeiben.

A BÜNTETŐJOG NYELVE – VÁLTOZÁSOK A VÁLTOZATLANSÁGBAN

DOBROCSI SZILVIA
egyetemi docens (KRE ÁJK)

Absztrakt

A büntetőjog szaknyelvi terminológiája a XIX. század első felében gyors fejlődés során alakult ki és a század végére elnyerte a ma is ismert tartalmát. A XX. században a tágabb értelemben vett büntetőjog szabályozása folyamatosan változott, de terminológiai szempontból nem sok módosítás történt. A változások inkább politikai okokra vezethetők vissza. Az elmúlt huszonöt évben azonban ismét élénk kodifikációs munka folyt és ezúttal terminológiai kérdések is felvetődtek a büntető anyagi jog, eljárási jog és végrehajtási jog szabályozásában. A jogalkotást a múltba való visszatekintés, a tartalmi és terminológiai egységesítés és egyszerűsítés és a terminológiai tudatosság vezette.

Kulcsszavak: nyelvújítás, büntetőjog, büntetőeljárási jog, bűnügyi tudományok, terminológiai készenlét, terminológiai tudatosság, egységesítés

THE LANGUAGE OF CRIMINAL LAW – CRACKS IN THE PERMANENCE

Abstract

The terminology of criminal law developed quickly in the first half of the 19th century and reached its presently known form and content by the end of the century. The regulation of the wider criminal law changed many times throughout the 20th century, but not many changes happened with regard to terminology. The changes were mainly due to political reasons. However, in the past 25 years active codification procedures were conducted and this time some terminology issues were raised in the field of criminal law, criminal procedure law and prison law. Codification was inspired by achievements of the past, and its goal was material and terminology unification and simplification with the approach of terminology consciousness.

Keywords: language reform, criminal law, criminal procedure law, criminal sciences, terminology awareness, terminology consciousness, unification

1. Bevezetés

Váratlan kihívásokkal találkozok a bűnügyi tudományok művelője akkor, amikor a gyakran forgatott büntetőjogi, büntető eljárásjogi és büntetés-végrehajtási kódexeket nem a szokásos módon, hanem nyelvi szempontból vizsgálja. Kivételes is ez a helyzet azonban, hiszen lehetőséget ad a jól ismert törvények más, sajátos szempontból történő alapos áttekintésére, ami sajátos összefüggések felfedezésére és egy kivételes időutazásra viszi a kutatót.

Tanulmányomban a magyar büntetőjogi nyelv és terminológia kialakulását, fejlődését és jelenlegi helyzetét vizsgálom. A „büntetőjog” kifejezés a kutatásom során a tágabb értelemben vett büntetőjogot, azaz a bűnügyi tudományok egészét jelentette, ide értve a büntető anyagi, eljárási és végrehajtási jogot is, és ez nincs másképp a kutatást összefoglaló írásban sem.

A kutatás legfőbb kérdése az volt, hogy (i) szükség van-e nyelvújításra a magyar büntetőjog területén, továbbá ha nem, akkor (ii) szükséges-e a büntetőjogi terminológia bármilyen felülvizsgálata, modernizálása. Hipotézisem a kutatás elején az volt, hogy nincs nyelvújítási kényszer a büntetőjogban, ezt a kutatás végeztével jórészt igazolva láttam azzal, hogy a terminológiával kapcsolatban mégis mindig szükség van bizonyos változtatásokra a jogalkotás és a jogalkalmazás egységesítése, egyszerűsítése érdekében.

2. A nyelvújítás

A nyelvújítás alapvetően a nyelv olyan jellegű megújítását jelenti, amelyben a könnyebb és remélhetőleg jobban elterjedő nyelvhasználat elősegítése érdekében történnek változtatások, új szavak keletkeznek, régi szavak eltűnnek, érthetőbb, egyszerűbb szókapcsolatok alakulnak ki, egyszerűbben használható kifejezések honosodnak meg a nyelvben.

A nyelvújítás, amely az 1700-as évek végén, 1800-as években zajlott, kezdetben nem kifejezetten a szaknyelvi terminológia megújítására szolgált, ezért a büntetőjog kapcsán sem nyújt igazán támaszt a korai források tanulmányozása. Nem felejthetjük el azonban azt, hogy a nyelvújítás során alkalmazott megközelítési módok – a régi kifejezések felelevenítése, a latin/

német kifejezések átvétele és a tükörfordítás – nagy hatással voltak később a jogi terminológia kialakítására is.¹

A fenti megállapítások ellenére sem jelenthetjük ki azonban azt, hogy a nyelvújítás nem volt hatással a büntetőjogra. Bár a nyelvújítás kifejezetten nem érintette a szaknyelvi terminológiát, mégis találunk néhány olyan kifejezést, ami értelemszerűen a büntetőjogi terminológia része lett: *fegyenc, börtön, bűn* és annak összetett szóváltozatai (*bűnpör, büntettes, bűnügy, bűnjel* stb.), *fegyház, halálbüntetés, indíték* stb.²

Az is egyértelmű, hogy a magyar nyelvet, a magyar nyelv használatát ösztönző mozgalom egyre népszerűbbé tette anyanyelvünket. A magyar nyelv egyre általánosabbá, egyre inkább elfogadottá, használttá vált a mindennapokban. Ez a hatás begyűrűzött a szaknyelvekbe is. A nyelvújítási mozgalom támogatói azt várták, hogy a következő évtizedekben a magyar nyelv ismerete és használata jelentősen és gyorsan nő majd. Ez a várakozás a büntetőjogi kodifikációs folyamatban részt vevő jogtudósok között is megjelent. A magyar büntetőeljárás szabályait összefoglaló tervezet megalkotásánál, a kodifikálandó szabályok körének meghatározásánál felmerülő egyik fontos kérdés az esküdtszék intézményéhez kapcsolódott. Mivel a cél az volt, hogy a büntetőjogot magyar nyelven kodifikálják és az eljárásokat a jövőben magyar nyelven folytassák, az egyik legfőbb aggály a társadalom nyelvhasználatával kapcsolatban fogalmazódott meg: vajon mennyire értik majd meg a magyar nyelven folyó eljárást a felállítandó esküdtszék tagjai.³

A magyar büntetőjogi szaknyelv a maga hagyományos értelmében nem tekint vissza nagyon-nagyon régmúltra, hiszen tulajdonképpen csak az 1800-as évek elejétől beszélhetünk valódi magyar nyelvű büntetőjogi szabályozásról.

1 Vö. SZÉP Beáta: Adalékok a magyar jogi szaknyelv kialakulásának történetéhez. *Magyar Nyelvőr*, 2009/3, 310–313.

2 Lásd: SZILY Kálmán: *A magyar nyelvújítás szótára. A kedveltebb képzők és képzésmódok jegyzékével*. Budapest, Hornyányszki Viktor kiadása, 1902.

3 FAYER László: *Bűnvádi eljárásunk reformjához*. Budapest, Franklin-Társulat Könyvnyomdája, 1884, 69–84.; CSEMEGI Károly: *A bűnvádi eljárás tervezetének indokai*. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság, 1882, 55.

3. A büntetőjog nyelve

3.1. *Latinul vagy magyarul? A XIX. század dilemmái*

A büntetőjog nyelve hazánkban a kezdetek óta a latin volt. Latinul jelentek meg Szent István dekrétumai, Nagy Lajos törvényei, más uralkodók dekrétumai, a különböző törvénycikkek. Werbőczy István Tripartituma, az a nagy jelentőségű és nagy hatású munka, ami 1517-ben összefoglalta a hazánkban hatályban lévő jogszabályokat, ugyancsak latinul jelent meg. Ebből a szempontból igazán magyar nyelvű gyökerei a magyar nyelvű büntetőjogi szabályozásnak nem voltak. A három nagy büntetőjogi jogterület a Reformkorig nem is különült el a szabályozásokban. A források mégis megemlítik, hogy a mindennapokban szükségszerűen mégiscsak létezett egymás mellett egy időben a latin és a magyar büntetőjogi terminológia.⁴ Ez egyre inkább így volt, ahogy közeledett a reformkor. A büntetőjogról szóló diskurzusok is egyre inkább magyarul zajlottak, és természetesen a nyelvhasználat elterjedéséhez a nyelvújítási mozgalom is hozzájárult.

A magánjog területén a magyar nyelv használatát érintő nyelvújítás hamarabb eredményre vezetett, mint a büntetőjogban. A magyar nyelv használatáról szóló 1805. évi IV. törvénycikk előírta a magyar nyelv használatát – helyenként a latinnal párhuzamosan – a hivatalos eljárásokban.⁵ Az 1830-as évek közepére általánosan elterjedt a magyar nyelv alkalmazása. 1836-tól az Ítéletábra is magyarul fogalmazta meg ítéleteit.⁶ Hozzájárult a jogi szaknyelv fejlődéséhez, elterjedéséhez az is, hogy 1844-től az Országgyűlés magyar nyelven alkotott törvényt,⁷ az iskolákban a közoktatás nyelve a magyar lett,⁸ a pesti jogi kar pedig – a büntetőjog és a bányajog kivételével – minden jogi tárgyat magyar nyelven oktatott. A magyar nyelvű oktatás 1845-től a két említett területen is elkezdődött.⁹

4 SzÉP i.m. 316.

5 A magyar nyelvről szóló 1805. évi IV. törvény <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80500004.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1805> (2023. 05. 19.)

6 A magyar nyelvről szóló 1836. évi III. tc. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=83600003.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1836> (2023. 05. 19.)

7 A magyar nyelv és nemzetiségről 1844. évi II. tc. 2. § „A törvénycikkek valamint már a jelen országgyűlésen is egyedül magyar nyelven alkottattak és erősítették meg: úgy ezentúl is mind alkottatni, mind királyi kegyelmes jóváhagyással megerősítettetni egyedül magyar nyelven fognak.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84400002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> (2023. 05. 19.)

8 Uo. 9. § „Ő Felsége méltóztatott kegyelmesen rendeléseket tenni már az iránt is, hogy az ország határain belőli iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen.”

9 NÓTÁRI Tamás: Megjegyzések a magyar jogi műnyelv kialakulásának törvényi hátteréhez. *Glossa luridica*, 2014/1, 132–138.

A magyar büntetőjogi terminológia tényleges kialakulásának kezdetét keresve az 1840-es évekig kell visszanyúlnunk. Természetesen a magyar jogtudósok ezt megelőzően sem tétlenkedtek, de mivel a magyar büntetőjognak nem volt egységes magyar szókincse, külföldi, elsősorban nyugat-európai és észak-amerikai büntetőjogi, börtönügyi megoldásokat, példákat vizsgálva, szakirodalmat fordítva igyekeztek olyan megfelelő magyar szakkifejezéseket találni, adott esetben kitalálni, amelyek képesek visszaadni a tárgyalt jogintézmények tényleges tartalmát.¹⁰ A magyar nyelvű büntetőjogi szakirodalom megjelenése is az 1830-as évek közepére tehető.¹¹

1840 után történt végre olyan esemény a magyar büntetőjogi kodifikációban, amely a büntetőjog magyar nyelven történő alkalmazása szempontjából végül jelentősnek bizonyult. 1840-ben az V. számú törvénycikkkel elhatározták a büntetőjogi terület magyar nyelvű szabályainak létrehozását.¹² „Ezen választmány, tekintetbe vévén a külföld jelesebb büntető s javító börtöneinek elrendezését, javaslatot készítsen az Ország különös körülményeihez képest azon rendszernek legcélszerűsőbb módon mi alakban lehető alkalmazása – az e végből szükséges fogházaknak hol, mennyi számban s mi módon felállítása – azoknak felállítására, belső igazgatására s fentartására megkívántató költségeknek a lehetőségig közelítő kiszámítása felől, s az iránt is, hogy azon költségek honnan fedeztessenek? egyszersmind pedig javaslatot készítsen a felől, hogy a most említett börtöni s javító intézet mellett a büntetések törvényes céljának elérése végett gyakorlati alkalmaztatás tekintetében, az 1827-ik évi országgyűlésről kiküldött országos választmány által javaslatképen bemutatott büntető-törvénykönyvnek tökéletesítésére mik kívántatnak? s mind ezekről készítendő munkálatát a legközelebbi országgyűlésnek okvetetlenül bemutatni köteleztessék.” Ez azt jelenti, hogy kifejezetten az volt a cél, hogy a három ide tartozó terület, az anyagi jog, az eljárási jog, és akkori kifejezéssel élve a börtönügy szabályozását magyar nyelven kodifikálják. Bár szinte semmilyen kodifikációs előzményre nem támaszkodhattak,¹³ hatalmas lendülettel indultak meg a munkálatok, Deák Ferenc vezette elsősorban a kodifikációt,

10 Részletesen lásd: LŐRINCZ József – MEZEY Barna: *A magyar börtönügy története*. Budapest, Dialóg Campus, 2019, 79–80.

11 FINKEY Ferencz: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Politzer Zsigmond és fia könyvkereskedése, 1902, 89.

12 1840. évi V. törvénycikk a büntető- s javító-rendszer kidolgozására országos választmány küldetik ki. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84000005.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1840> (2023. 05. 19.)

13 BATÓ Szilvia: *A büntetési rendszer átalakításának megjelenése Kossuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844)*. Budapest, Pólay Elemér Alapítvány, 2010.

különösen az anyagi jog területén, az ehhez kapcsolódó javaslat szinte teljes egészében az ő munkája.¹⁴ 1843-ra elkészültek azok a törvényjavaslatok, amelyek mindhárom területet felölelték. Visszatekintve és a korabeli források alapján is nagy ívű, modern, klasszikus jogszabály-tervezetekről van szó.¹⁵ Nem váltak végül törvénnyé, nem fogadták el őket, ennek ellenére a magyar büntetőjogi szabályozás és egyébként a magyar büntetőjogi jogalkalmazás egyik legfontosabb előfutáraként tekintünk rájuk. A XX. század első felének neves jogtudósa, Finkey Ferencz szerint „az 1832–1848-ig terjedő dicsőségteljes reformkorszak egyszersmind büntetőjogunk fellendülésének, a magyar büntető jogtudomány megalakulásának korszaka, büntetőjogi codificatióknak pedig fénykora, melynek eredménye az európai hirü 1843-iki javaslat.”¹⁶

Bár a szabadságharc és az azt követő fordulat befolyásolta a magyar jogi szabályozás alakulását is, de innen már tulajdonképpen nem volt visszaút, újabb kodifikációs munkák kezdődtek, és jórészt az 1843-as javaslatokra építkezve kidolgozták végül a Büntető Törvénykönyvről szóló 1878. évi V. törvénycikket, a Csemegi-kódexet, majd a Bűnvádi perrendtartásról szóló az 1896. évi XXXIII. törvénycikket (a továbbiakban: Bp.). A század végére tehát elfogadtak és ki is hirdettek két olyan jogszabályt, amire nagyon-nagyon sokat vártak a bűnügyi tudományok művelői. A börtönügy egyelőre nem kapott saját törvénykönyvet, a szankciók végrehajtásának szabályait a Csemegi-kódex és a Bp. tartalmazták.

Az utóbbit tekintve Finkey írta 1903-ban, hogy a bűnvádi perrendtartás számtalan erénye dicsőítendő, mégis „sok helyt a szövegezés homályos, néhol nem magyaros és terjengős”,¹⁷ magyartalan, kifincmodott mondatokkal teli, „a mi számos controversiára adott okot az életbelépés első éveiben”,¹⁸ helyenként kétségsbe vonva a szabályozás valódi értelmét.

Mások szerint ugyanakkor „a Csemegi-kódex mély nyomokat hagyott a magyar jogi gondolkodásban. Számos jogászévfolyam, három teljes nemzedék tanulta a szövegét, sajátította el a szemléletét. Innen tanulta a tömör jogi fogalmazást, és sajátította el a jogász absztraháló készséget. Számos törvényi szövegrész még ma is fülünkbe cseng, és hat a magyar jogi nyelvre.”¹⁹

14 FINKEY Ferenc: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok száz év távlatából*. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1942, 7–8.

15 Uo. 16.

16 FINKEY (1902) i.m. 68.

17 FINKEY Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*. Budapest, Politzer Zsigmond és fia kiadása, 1903, 40.

18 Uo.

19 LŐRINCZ – MEZEY i.m. 109.

A büntetőjogi szaknyelv terén a magyarosítás, a magyar nyelvű jogszabályalkotás kapcsán finomításokra volt szükség. A büntetőjogi terminológia ugyanakkor jórészt kialakult a XX. század elejére. A kifejezések, amelyeket az említett jogszabályokban olvashatunk, szinte ugyanolyanok, mint ma. Természetesen régiesnek minősíthetjük a törvénycikk CZ-vel való írásmódját, és az egyéb írásbeli, megjelenésbeli és nyelvtani szabályok alkalmazását, de közelebbről vizsgálva a jogszabályokat kijelenthetjük, hogy elsősorban ezek voltak azok, amelyek a további fejlődés során változtak, nem maga a terminológia.

A kutatás további részét tekintve felmerül a kérdés, hogy ha a büntetőjogi terminológia alapjai már a XX. század elején kialakultak, a XIX. század során a jogtudósok kidolgozták a szükséges szakkifejezéseket, vagyis tulajdonképpen létrehozták, megújították a büntetőjogi szaknyelvet, akkor milyen további nyelvújítási igényről, vagy terminológiai kérdésekről folyhat további kutatás.

Véleményem szerint a klasszikus értelemben vett nyelvújításra a büntetőjog területén a Csemegi-kódex és a Bp. fényében, illetve a büntetőjogi szabályok régre visszanyúló kidolgozása után nincs szükség. Ez azonban nem a szakkifejezések teljes változatlanságát jelenti. Vannak olyan kifejezések, amik megváltoztak, *börtönügy* helyett *büntetés-végrehajtást* mondunk már, *bűnvádi perrendtartás* helyett *büntetőeljárás* törvényt. Vannak olyan jogintézmények, amelyek újonnan alakultak ki és saját szakkifejezéseket igényeltek. Vannak továbbá olyan területek is, amelyek a társadalmi, politikai és jogi fejlődés során, nemzetközi hatásra jelennek meg új szabályozási területként, amelyek magyar terminológiáját az idegen nyelvű forrásokkal harmonizálva kell kidolgozni.

3.2. A XX. század során bekövetkezett változások

A XIX. század végén elfogadott büntetőjogi tárgyú törvénycikkek hosszú évtizedekig hatályban voltak. A Bp-t 1951-ben váltotta fel a II. Bűnvádi perrendtartás, a Csemegi-kódex pedig még ennél is tovább volt irányadó: általános része 1951-ig, különös része pedig 1962-ig maradt hatályban. A büntetőjog szabályozása fejlődött, de változás alapvetően szakmai, és nem terminológiai szempontból történt.

Vannak olyan kifejezések, amelyek a XIX. század végén részei voltak a szabályozásnak, később azonban kikoptak belőle: ennek azonban elsődleges oka a jogintézmény megszűnése, nem a szó eltűnése, helyettesítése. Nincs már vizsgálóbíró, nincs esküdtszék, nincs kihágás, mert változott a szabályozás, de a szavak megmaradtak, nyelvi módosításukra nem volt szükség.

A szóhasználat változásai tekintetében a politikai célú vagy politikai okokból történt módosítások voltak azok, amelyek véleményem szerint ebben az időben inkább alakították a büntetőjog terminológiáját, mint a tényleges szükségszerűségek. A bírósági szervezetrendszer 1949-ben, a régi Alkotmány megalkotásával és a közigazgatási rendszer átalakításával teljes megnevezésbeli változtatáson esett át: a Kúria Legfelsőbb Bíróság lett, az ítéltábla felsőbíróság, a törvényszék megyei bíróság, a járásbíróság városi bíróság.

A *bűnvádi perrendtartás* megnevezés 1962-ben *büntetőeljárás*i törvényre változott, azt jelezve ezzel, hogy a nyomozás a bírósági eljárással egyenértékű eljárási szakasz, amit a törvény nevében is igyekeztek kifejezni.²⁰ A büntetőjogi és a büntetőeljárás jogi terminológia együtt változott, például a büntett–vétség fogalompár újabb tisztázásakor, az 1970-es években *büntetti és vétségi eljárást* is kialakítottak az új büntetőeljárás törvényben. A szocialista időszak alatt a büntetés-végrehajtás önálló szabályozására is sor került.

Érdekes módon a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: régi Be.) megalkotásakor a kodifikátorok új alapokra kívánták helyezni a büntetőjogi felelősségre vonást és a Bp. szabályozásából merítették ihletet, sőt, sok szempontból a Bp. szabályozását vették alapul. A jogalkotói indokolás szerint „a törvény feléleszt néhányat az 1896. évi XXXIII. törvénynek a második világháborút követően indokolatlanul mellőzött elvei és intézményei közül”, míg más, a Be. rendszerében jól működő elveket az azokat támogató politikai rendszer megítélése ellenére megőriz.²¹ A büntetőpolitika irányát ily módon meghatározó döntés terminológiai változások sokaságát hozta magával.

Az új törvény régi-új jogorvoslati rendszere nem csak a szabályrendszert, hanem az intézményrendszert is érintette, ugyanis – néhány év elteltével – visszaállították a bírósági szervezetrendszer régi megnevezéseit. Ennek szimbolikus jelentősége van, ami a szocialista időszak politikai nézeteivel, illetve politikai motivációjú módosításaival kapcsolatos szakítást jelenti.

3.3. A mai terminológia kialakulása és alakulása

A büntetőjog területét érintő jogalkotási hullám legutóbbi tetőzésekor, a 2010-es években a teljes büntetőjogi szabályrendszer revíziójára sor került. 2012-ben új Btk.-t, 2013-ban új Bv-törvényt, 2017-ben pedig új Be.-t fogadott

20 KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris, 2008, 70.

21 Lásd a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény jogalkotói indokolását. <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/4/id/99800019.TVI/> (2023. 05. 10.)

el az Országgyűlés.²² A jogalkotási folyamat egyik érdekessége a jogalkotó által tanúsított terminológiai tudatosság, amelyet a törvények indokolásaiban is megtalálunk. A jogalkotó elsősorban a terminológia egységesítése érdekében tett változtatásokat a büntetőjogi és eljárási jogi szabályozásban.

Bizonyos módosítások azért történtek, hogy a Btk-n belül egymással harmóniában legyenek a kifejezések, illetve azért, hogy a más törvényekben található szabályoknak és szóhasználatnak megfeleljenek. Ilyen egyébként a büntető törvénykönyvben számos esetben előfordult (*különleges, adat, kulturális javak, egyes kerettényállások*).

Jellemző a nemzetközi kötelezettségeknek való megfelelés érdekében bevezetett módosítás, például akkor, ha egy-egy nemzetközi szerződés bizonyos terminológiát alkalmaz egy-egy bűncselekmény megjelölésére. Ez nem pusztán fordítási kérdés, hiszen nem csak arról van szó, hogy egy-egy kifejezést hogyan fordít a fordító, hanem arról, hogy tulajdonképpen mit takar maga a tényállás, ezért szükség esetén a szabályozást is módosítja a hazai jogalkotó. A Be.-ben érdekes változásokat figyelhetünk meg a terminológiai tudatosság kapcsán. Vannak olyan kifejezések, amelyeket a régi Be.-ből nem vett át a jogalkotó, bizonyos területeket pedig másképp nevez.

A korábbi *titkos információgyűjtés* jelenlegi megnevezése *leplezett eszközök alkalmazása*. Ez látszólag csak terminológiai változtatás, de véleményem szerint az új kifejezések a jogalkotó szándékait, az adott jogintézményről vallott felfogását is kifejezik. Felfedezhetünk olyan érdekes finomításokat is, amelyek terminológiai szempontból valóban indokoltak lehetnek. A Bp. óta *előzetes letartóztatásnak* hívott eljárási kényszerintézkedést egyszerűen *letartóztatásnak* hívja a törvény. „Az előzetes letartóztatás elnevezése a kényszerintézkedés pontosabb megjelölése érdekében letartóztatásra változik.”²³ Az indok az az, hogy nem előzetes, hiszen nincs letartóztatásnak nevezett másik jogintézmény a Be.-ben, így észszerűtlen lehetne *előzetes letartóztatásról* rendelkezni. Tehát ha *előzetes fogvatartásnak* hívnák, akkor lehet, hogy az terminológiaiilag indokolt lenne.

A régi *házkutatás* most már csak *kutatás*, és magában foglalja a motozást is. Azért szüntették meg a 'ház' előtagot, mert a jogalkotó rámutatott arra, hogy tulajdonképpen nem csak a házat lehetett átkutatni akkor sem, amikor

22 A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.), a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: bv-törvény) és a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.).

23 Lásd a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény jogalkotói indokolását.

ez volt a megnevezése, hanem a hozzá tartozó bekerített helyet és egyéb helyiségeket. „A terminológia megváltoztatása igazodik a kényszerintézkedés tartalmához.”²⁴ Úgy tekinthetünk tehát e változásokra, mint terminológiai észszerűsítés eredményeire. Ez egyébként az egyik célja volt ennek a tervezetnek.

Egy további példa az eljárás során folytatott, gyógyító jellegű kényszerintézkedéssel kapcsolatos. A *kényszergyógykezelés* az intézkedés, de a büntető-eljárás során – a régi Be. szóhasználatával – *ideiglenes kényszergyógykezelés* volt elrendelhető. Ma a Be. ezt *előzetes kényszergyógykezelés*nek hívja. Ez a letartóztatással kapcsolatban megállapított terminológiai módosítások ellentéte, hiszen itt később valóban várható kényszergyógykezelés, ezért indokolt lehet az *előzetes* jelző használata, és jobb választás, mint az *ideiglenes*, ami a *végleges* intézkedés ellentétéként fogalmilag nem is állja meg a helyét.

A fenti nyelvi kérdések jól példázzák a büntetőeljárás törvény kodifikációja során felmerült terminológiai dilemmákat és az azokra adott válaszokat. Véleményem szerint azonban ezt nyelvújításnak nem tekinthetjük, legfeljebb terminológiai pontosításnak.

A terminológiai tudatosság szerepe leginkább a büntetőjogra ható nemzetközi hatások kezelése kapcsán válik jelentőssé. Fontos kérdés a nemzetközi (elsősorban európai és uniós) szabályozás megfeleltethetősége a magyar jogintézményeknek, az, hogy a különböző joganyagok fordítása során választott terminológia mennyire határozza meg a magyar büntetőjogot, illetve mennyire határozza meg azt, hogy a jogalkotó eleget tesz-e az átültetési kötelezettségeinek. Az angolszász jogrendszer eltérő büntetőjogi felfogása miatt nehéz az egyes jogintézményeket egymásnak megfeleltetni, időnként azért, mert a hazai jogunk nem tartalmaz minden olyan jogintézményt, amely az angolszász büntetőjogban megjelenik. Nem mindegy az sem, hogy a meglévő fogalmakat hogyan feleltetjük meg egymásnak az európai uniós joganyagok átvétele. A *victim* kifejezés fordítása során nagy felelősség terheli a fordítót akkor, amikor dönt, hogy a *sértett* vagy az *áldozat* a megfelelő terminus, hiszen a két fogalom nem fedi egymást.²⁵

24 Uo.

25 A Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings esetében a fordításban 'sértett jogai' szerepel, míg a felváltásáról szóló, tíz évvel később elfogadott irányelv, a Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime magyar fordításában már az 'áldozatok jogairól' esik szó. A terminológiai különbség egyébként helyes és indokolt, tükrözi a bűncselekmények áldozatainak jogaival kapcsolatos hazai felfogásbeli előrelépést is.

A terminológiai tudatosság akkor is fontos, amikor magyar jogszabályt fordítanak idegen nyelvre, sőt, ez esetben a fordító jogi szaktudására és szakértelmére is nagy szükség van. A büntetőeljárás szabályozás régóta rendelkezik például a *bíróság elé állítás szabályairól*. Ez a kifejezés azonban a szaknyelvben nem azt a köznyelvi tartalmat takarja, amikor a terhelt ténylegesen megjelenik a bíróság előtt. Valójában egy külön eljárásra utal, azt a gyorsított eljárást jelenti, amikor a bizonyítékok birtokában, tettenérés vagy beismerő vallomás nyomán rövid nyomozás után az ügyész a bíróság elé viszi a terheltet. Szakértelem és a kontextus megfelelő ismerete nélkül a fordító tévútra juthat a fordítás során, ezért a terminológia helyes meghatározásához a fordító szakmai és nyelvi tudatossága is elengedhetetlen.

4. Terminológiai készenlét

A kifejtettekre tekintettel véleményem szerint nincs szükség a klasszikus értelemben vett nyelvújításra a büntetőjog területén. Hiszem azonban, hogy a büntetőjogi szaknyelv területén a terminológiai kihívások kezeléséhez *terminológiai készenlét* szükséges, amely lehetővé teszi a gyors és szakszerű problémamegoldást.

Megfelelő, egységes, szakmailag helyes terminológiai stratégia kidolgozása, a terminológusok jogi szakmai és nyelvi felkészültsége és folyamatos képzése lehet ennek a kulcsa, amely segít az újonnan felmerülő terminológiai kérdések hatékony megválaszolásában.

5. Összegzés

A nyelvhasználat egyszerűsítésének, a szaknyelv közérthetőbbé tételének igénye elfogadható, de kérdés, hogy az államnak érdeke-e a büntetőjogi szabályok egyszerűsítése és közérthetőbbé tétele. Szükség van a hatályos szabályozás módosítására annak érdekében, hogy a büntetőjog közérthetőbb legyen? Aligha.

A tényállások megfogalmazása folyamatosan egyszerűsödött az elmúlt százötven évben. Az *emberölés* tényállása ma már egyszerűbb nem is lehetne: „Aki mást megöl, emberölést követ el”.²⁶ A Csemegi-kódex ezt hosszabban fogalmazta meg: „A ki embert előre megfontolt szándékból megöl: a gyilkosság büntetettét követi el, és halállal büntetendő. [...] A ki embert szándékosan

26 Btk. 160. §

megöl, ha szándékát nem előre fontolta meg: a szándékos emberölés büntettét követi el, és tiz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.”²⁷ A *lopás* tényállásának megfogalmazása egyszerűsödött az idők folyamán úgy, hogy a lényegi elemeit nem veszítette el. Korábban így rendelkeztek róla: „A ki idegen ingó dolgot másnak birtokából vagy birlalatából, annak beleegyezése nélkül, azon célból vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa, lopást követ el.”²⁸ Jelenleg így szól: „Aki idegen dolgot mástól azért vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa, lopást követ el.”²⁹ A mai szövegezés 1961 óta változatlan. A hatályos Btk. tényállásait nehéz úgy megfogalmazni, hogy a büntetőjog céljai, a tényállások tartalma ne sérüljön. Ám szükség van vajon magyarázó, empatikus, a társadalom nem jogász tagjának szóló megfogalmazásra? Véleményem szerint nincs, mert ezzel a jogszabály elveszíteni normajellegét.

A jogi szaknyelv³⁰ csoportnyelv, és annak egy része, a büntetőjogi terminológia rétegnyelv, mind szókészletében, mind kifejezéstárában különbözik a köznyelvtől és a jogi szaknyelv egyéb területeitől. Ennek megfelelően büntetőjogi jogszabály a társadalom egésze számára nem feltétlenül könnyű olvasmány, viszont a szabályozás céljának megfelel. Vannak rendelkezések, amelyeket nem lehet másképp, akár egyszerűbben kifejezni, mert a szövegezés módosítása épp körülményesebb megfogalmazással és bizonyos esetekben a jogszabály lényegének elvesztésével járna. A büntetőjog szabályainak közérthetőbbé tétele a társadalmi tájékoztatás, képzés, és a jogalkalmazás feladata.

A nyelv és a büntetőjogi szaknyelv állandó kölcsönhatásban állnak. A nyelvújítás előkészítette a büntetőjogi szaknyelv kidolgozásának folyamatát. A nyelvhasználat egyszerűsítésével a szaknyelvi terminológia kidolgozása is könnyebbé vált. Ám nem csak a köznyelv hat a szaknyelvre (lásd 1. pont), ez visszafelé is igaz. A mindennapi beszédben teljes természetességgel használunk számos olyan kifejezést, ami a régi büntetőjogból ered. *Lebilincselő* az érdekes előadás, bár a bilincs a rab visszatartására szolgált már a középkorban is; a kitartó ember *körömszakadtáig küzd*, ami a régi kínvallató eszköz, a körömszorító elnevezéséből ered; hasonló kínvalló módszer volt a megfeszítés, aminek nyomán *feszült figyelemmel* kísérik az érdekességeket; a *megbélyegez*, *pellengérre állít* és *meghurcol* kifejezések mind régi bünteté-

27 Csemegi-kódex 278-279. §

28 Csemegi-kódex 333. §

29 Btk. 370. §

30 A jogi szaknyelvről lásd: SZOTÁK Szilvia: Társadalmi különbségek, közérthetőségi dilemmák – A közérthetőségről szociolingvisztikai megközelítésben. *Jog – Állam – Politika*, 2021/1, 89–102.

sekre vezethetők vissza, csakúgy, mint a *pálcát tör felette*, vagyis véleményt mond róla, amit a régi bíró is megtett, amikor a halálos ítélet meghozatalát követően egy pálcát három darabra törve ejtett az elítélt lába elé, jelezve, hogy nincs mit tenni az ügyben.³¹

A büntetőjogi szaknyelv a köznyelvvvel együtt fejlődik, figyelemmel van annak változásaira és trendjeire, de jellegéből és funkciójából adódóan az állandóságot képviseli. A büntetőjogi terminológia fejlesztése során figyelemmel kell lenni a büntetőjog céljára, a hazai és nemzetközi jogalkotási trendekre, a szabályozandó társadalmi viszonyok sajátosságaira és változásaira. A változtatás azonban nem lehet öncélú, gyakori és váratlan – a terminológia gondozása tudatosságot, megfelelő tájékozottságot és tervszerűséget igényel.

31 TOLNAI Vilmos: A régi büntetőjog néhány nyelvi maradványa. *Belügyi Szemle*, 2015/10, 87–94.

MI LEGYEN A (MAGYAR) JOGTUDOMÁNY NYELVE?

LÁNCOS PETRA LEA¹
egyetemi docens (PPKE JÁK)

Absztrakt

A globalizáció és digitalizáció hatására egyre több jogtudományi kutatóhely és egyetem kapcsolódik be a nemzetközi tudományos diskurzusba. A tudományos kutatás nemzetköziesedése fontos dilemma elé állítja a jogtudomány szereplőit: mi legyen a jogtudomány nyelve – a fenntartó és a hazai hivatásrendek nyelve, vagy az angol mint a tudományos eszmecsere *lingua franca*-ja? Írásomban több külföldi és hazai példát hozok a kutatóhelyek és egyetemek explicit és implicit nyelvstratégiáira, illetve igyekszem feltárni az intézményi nyelvstratégiákra ható legfontosabb tényezőket.

Kulcsszavak: nemzetköziesítés, nyelvstratégia, egyetemi tanári feltételek, indexált folyóirat, teljesítményarányos minőségi támogatás

WHAT SHOULD BE THE LANGUAGE OF (HUNGARIAN) LEGAL SCHOLARSHIP?

Abstract

As a result of globalisation and digitalisation, more and more law research centres and universities are joining the international academic discourse. The internationalisation of academic research poses an important dilemma for legal scholars: what should be the language of jurisprudence - the language of the funding entity and the members of the domestic legal professions, or English, the *lingua franca* of academic discourse? In my paper, I provide several examples of express and implicit language strategies of research institutions and universities from abroad and Hungary, in an attempt to identify the most important factors influencing institutional language strategies.

Keywords: internationalisation, language strategy, conditions for acquiring full professorship, indexed journal, performance-related quality support

1 Köszönettel tartozom Gárdos-Orosz Fruzsínának, Szemesi Sándornak és Pogácsás Anettnek a konferenciaelőadás összeállításához nyújtott segítségükért.

1. Bevezetés

Doktori tanulmányaimat 2004-ben kezdtem meg, amikor még a kutatási tevékenység fő helyszíne a könyvtár volt, ahol elsősorban magyar nyelvű szakkönyveket böngészhattünk, igaz, a CEU könyvtára már akkor jelentősebb idegen nyelvű könyvállománnyal rendelkezett. Ugyanebben az időszakban a világhálón még csak néhány html és rtf fájl árválkodott, melyekből azért valamelyest képet kaphattunk az angol, német, francia stb. nyelvű jogtudomány több évvel korábbi eredményeiről. 2006-ban egy évet töltöttem a Max Planck Összehasonlító Jogi és Nemzetközi Közjogi Intézetében, ahol a hatalmas alagsori könyvtár mellett már megjelent a német és idegen nyelvű szakfolyóiratok munkatársak által szabadon hozzáférhető, elektronikus adatbázisa is. És éppen 2007 nyarán, az Intézetből való távozásomkor bontották ki és ajándékozták el az első emeleti kerengőt körbefutó, impozáns fa könyvtári kartotékszekrényeket – a továbbiakban nem volt már rájuk szükség. A technológiai fejlődésnek hála a tudományhoz való hozzáférés gyorsabbá és szélesebb körűvé vált: a könyvtár helyett immár a számítógépünkről egy kattintással a korábbinál jóval szélesebb körben értünk el – akár idegen nyelvű – szakirodalmat is.² Ezzel új lendületet kapott a (jog)tudomány „nemzetköziesedése”, a tudományok *lingua francájának*, az angol szaknyelveknek térhódítása.

A Max Planck-os kutatóévem alatt nem csupán a kutatás technológiaváltásának lehettem tanúja, de egy másik, ezzel szorosan összefüggő kérdés is foglalkoztatta az Intézetet. Intézetigazgatónk beszélgetést kezdeményezett arról, mi legyen az Intézet nyelvstratégiája. Ehhez tudni érdemes, hogy a Max Planck kutatóintézeteket a német állam tartja fenn, sok esetben az állam megrendelésére készítenek szakvéleményt. Történetileg német igazgatók német munkatársakkal a német jogtudomány eredményeiről, német

2 A bölcsészettudományok kapcsán Botos Máté erről érzékletesen így ír: „Az internet eredményeként a korábban csak nyomtatott verzióban, esetleg korlátozott példányszámban vagy adott esetben nemzeti nyelveken megjelentetett tudományos eredmények ma már elérhetők a humán tudományok területén is. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a jelentős tudományos felfedezések elszigetelt kultúrákban maradván nem jutnak el a tudományos világ fősodrába (Bolyai-szindróma), másrészt azt, hogy igazolhatatlanná válik számos kutatás, amelyet eddig azért végeztek párhuzamosan, mert nem volt információ arról, hogy hol és kik foglalkoznak még az adott problémával. A kutatási tevékenység ennek köszönhetően új lendületet kaphat, ahogyan ez a mesterségesen elválasztott szervezeti egységek integrációja során szükségszerűen bekövetkezik.” BOTOS Máté: A bölcsészettudományok jövője. *Századvég*, 2015, 77 (3), 101.

nyelven adtak számot, illetve német doktoranduszok német nyelvű disszertációit gondozták. A nagy múltú heidelbergi Intézetben az hozott fordulatot, amikor Armin von Bogdandy igazgató immár külföldi munkatársakat is felvett csapatába, idegen nyelvű disszertációkat is gondozott, illetve bevezette, hogy a hetente megrendezett intézeti ülések közül minden másodikat angol nyelven tartásuk meg. Azaz a kutatóintézet az ezredfordulón nyitott a külföldi kutatók irányába és idegen nyelvű konferenciákkal és publikációkkal kapcsolódott be a nemzetközi tudományos diskurzusba. Ebben a kontextusban merült fel, hogy pontosan milyen nyelven folyják az intézeti kutatás és a tudományos közlés. Az igazgató több lehetőséget vázolt fel (és itt csupán emlékeimre tudok hagyatkozni ezek felidézésénél):

- a kutatási eredményeket *német nyelven* közölgék – ezt a megoldást támasztja alá, hogy az intézeti kutatások nagy része német állami forrásból valósul meg. A német jogi nyelvet ápolni, fejleszteni kell, illetve a német ajkú kutatók, oktatók számára elérhetővé kell tenni a német jogtudomány eredményeit;
- a kutatási eredményeket *angol nyelven* közölgék – emellett szól, hogy a német jogtudomány eredményeit szélesebb körben ismerhetik meg a tudományos élet szereplői, ha azokat a tudomány *lingua francáján*, azaz angol nyelven közlik. Az Intézet ezzel bekapcsolódhat a nemzetközi tudományos életbe, illetve megerősítheti abban betöltött pozícióját, részt vehet az aktuális jogtudományi diskurzusokban, megjelenítheti a német jogtudományi álláspontot;
- a kutatási eredményeket *német és angol nyelven egyaránt* közölgék – a német jogi nyelv ápolása, fejlesztése, a német tudományos élet kiszolgálása, valamint a német jogtudományi eredmények idegen nyelven történő becsatornázása a nemzetközi tudományos életbe egyaránt legitím célok, amelyek mind a fenntartó német állam érdekeit szolgálják.

A témában szervezett vita nem zárult le távozásomig, így a mai konferenciára készülve megkerestem Armin von Bogdandy professzort – aki továbbra is intézetigazgató –, hogy a vita kapcsán sikerült-e intézményi nyelvstratégiát kidolgozni a kutatóintézet számára. Sokatmondó, hogy az Intézet azóta se dolgozott ki egyértelmű stratégiát a kutatás nyelve kapcsán. Elmondása alapján elsősorban angol és német nyelven publikálnak, miközben a fiatal munkatársak körében erős az igény arra, hogy angol nyelven dolgozzanak a „nemzetközi karrier és nemzetközi reputáció” megalapozása érdekében: „számukra a német nyelvterület túlságosan szűkös”. Ugyanakkor von Bog-

dandy igazgató hozzátette: „természetesen azért is kapjuk azt a sok közpénzt, hogy a német joggyakorlatot támogassuk” német nyelvű anyagokkal.

Egy további német példát hoznék még a kutatás és tudományos közlés nyelvével kapcsolatos dilemmára: a speyeri Német Közigazgatástudományi Egyetem (Deutsche Universität für Verwaltungswissenschaften) esetét. Míg a Max Planck Összehasonlító Jogi és Nemzetközi Közjogi Intézet már csak az összehasonlító jogi, nemzetközi közjogi és uniós jogi fókusza miatt is óhatatlanul dolgozik idegen nyelvű forrásokkal, illetve nem maradhat ki a nemzetközi tudományos diskurzusból, a speyeri egyetem kifejezetten a német közigazgatás támogatására jött létre. Az egyetem kivételes intézmény, hiszen kizárólag posztgraduális oktatást nyújt német köztisztviselők számára, és valamennyi német *Land* részt vesz a finanszírozásában. Mindezekre tekintettel különösen élesen merül fel a kérdés, hogy a nemzeti közigazgatás tanulmányozására és támogatására létrehozott intézmény mennyiben vegyen részt a nemzetközi tudományos diskurzusban – ha egyáltalán. 2016 és 2019 között a speyeri egyetem Közigazgatási Kutatóintézetében (Deutsches Forschungsinstitut für öffentliche Verwaltung) egy külső finanszírozású, uniós témájú kutatási projektben vettem részt, amelybe kifejezetten azért kerestek külföldi kutatókat, hogy azok angol nyelvű publikációkban közöljék tudományos eredményeiket. A projekt folyamán külföldi kutatók angolul, német kutatók pedig németül közöltek tanulmányokat, így a Kutatóintézet kutatási eredményei mind a nemzetközi, mind pedig a német tudományos térben megjelentek. A projekt lezárultával ismét a német közigazgatás német nyelven történő kutatása felé fordult a kutatóintézet, a projektnek a nemzetközi tudományos élet felé történő, rövidtávú nyitásának egyelőre nincs folytatása.

A két kiragadott német példából is kitűnik, hogy a tudományos élet „nemzetköziesedése, a forrásokhoz és közlési felületekhez való könnyebb hozzáférés tükrében a tudományos élet valamennyi szereplőjének el kell gondolkodnia azon, milyen nyelvstratégiát folytat, hogy továbbra is betöltsse funkcióját, releváns maradjon és mindezekhez mérten bekapcsolódjon a nemzetközi tudományos diskurzusba.

Az első példában a németországi meghatározó kutatóhálózat egyik szereplője, a másodikban pedig egy német egyetem formálódó nyelvstratégiájáról volt szó, amelyet egyelőre egyik vizsgált intézmény sem foglalt írásba. Jól látszik a két példából, hogy ezek az intézmények eltérő funkcióval és nagyon más profillal rendelkeznek: a Max Planck Intézetek kutatóhelyek, míg az egyetem elsősorban oktatási funkciókkal bír. Fontos szempont, hogy az összehasonlító joggal, nemzetközi joggal foglalkozó kutatóintézet már csak

tárgyánál fogva sem maradhat ki a nemzetközi tudományos diskurzusból, míg a német közigazgatási jogra specializálódott intézmény esetében ez már nem törvényszerű. A jogtudomány nyelvével kapcsolatos gondolkodásban tehát előkérdésként merül fel, hogy „kinek szól a tudomány”: a finanszírozó fenntartónak, a szakmai közönségnek, jogkereső polgároknak vagy annak, aki a tudományos élet szereplőjeként reflektál a kutatási eredményekre. Az első esetben a nemzeti nyelven folytatott kutatás, publikáció és előadás kerül előtérbe, ám a második két esetben már a tudomány *lingua francájának* használata is felmerül.³

2. A magyar jogtudomány nyelve. A jogtudomány nyelvstratégiája

A jogtudomány hazai intézményei felé fordulva is feltehető a kérdés, mi a magyar jogtudomány (tudományos kutatás és közlés) nyelve? Milyen célok mentén dől el ez a kérdés és ki dönt erről? Szükség van-e országos vagy intézményi tudományos nyelvstratégiára? Ami a magyar jogtudomány nyelvét illeti, az alábbiakban két nagy kategóriát különböztetek meg, a jogtudományi kutatóintézetek, valamint a jogi fakultások által képviselt nyelvstratégiát. Az alábbiakban mindkét kategóriából bemutatok egy-egy példát.

2.1. Kutatóintézeti nyelvstratégia

Elsőként az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) részét képező Jogtudományi Intézet (JTI) mint kutatóhely nyelvstratégiáját vizsgálom.⁴ Az ELKH

3 Köszönettel tartozom Szemesi Sándornak a jogtudomány nyelvének előkérdéseivel kapcsolatos ötletért!

4 A korábban a Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeteként működő JTI-re a továbbiakban már nem irányadó a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény. Pedig az MTAtv. világos nyelvstratégiát képvisel, mikor kimondja preambulumban, hogy az MTA-t „a nemzet a magyar nyelv ápolására, a tudomány szolgálatára hozta létre”, valamint az MTA közfeladatai között említi a magyar nyelv fejlődésének segítését és a tudomány magyar nyelven történő művelését (MTAtv. 3. § (1) bek. f) pont). Az MTA Alapszabályának 3. § (4) bek. szerint pedig „az Akadémia támogatja a magyar nyelv történetének, szókincsének, nyelvtanának kutatását, a kutatások eredményeinek kiadását, és a magyar tudományos szaknyelv művelését”. A törvény a magyar nyelv fejlődésének segítését és a tudomány magyar nyelven történő művelését nem korlátozza az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályára, az valamennyi osztály feladata. A „tudomány magyar nyelven történő művelése” egyértelmű nyelvstratégiát tükröz, hiszen az MTAtv. a tudomány egyéb nyelveken történő műveléséről nem rendelkezik, a nemzetközi tudományos életben történő részvétel kapcsán pedig csupán

Alapító Okirata, Szervezeti és Működési Szabályzata, illetve az ELKH jogállását szabályozó, a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvény mind hallgatnak arról, hogy az ELKH kutatóhelyei mely nyelven kutassanak, illetve közöljenek tudományos eredményeket. Az ELKH honlapja szerint ugyanakkor „az ELKH küldetésének tekinti jelenlétének erősítését a nemzetközi szintéren,” ösztönözve a határon átnyúló kutatási együttműködések, valamint az uniós kutatási programokban való részvételt, célja továbbá az ELKH kutatóhelyei és kutatói nemzetközi kapcsolatrendszerének élénkítése.⁵ Az ELKH részévé váló Jogtudományi Intézet célkitűzése és feladatai között említi, „hogy a nemzetközi jogtudományi diszkurzusba bekapcsolódjon és azt egyes területeken érdemben befolyásolja. Külföldi partnerintézményekkel hatékony együttműködést alakít ki, valamint az Intézet tevékenységébe külföldi kutatókat közvetlenül is bevon.”⁶ Ezt a célkitűzést váltja aprópénzre a JTI tudományos és szakmai koncepciója, amely kifejezetten kitér az Intézet nyelvstratégiájára is: „Mivel a nemzetközi publikálás mint output elsődleges szereppel jelenik meg az intézeti stratégiában, szem előtt kell tartani, hogy nemzetközileg is releváns kutatásokat folytasson az intézet.” Ezért a koncepció szerint a JTI kezdeményezője, résztvevője nemzetközi tudományos projekteknek, illetve jelentős nemzetközi kapcsolatrendszert tart fenn. A JTI teljesítményértékelési és előmeneteli rendszerében a „nemzetközi publikálás” is megjelenik, mint értékelési szempont. A koncepció szerint azonban „a nemzetközi publikálás jelenlegi előtérbe állítása (...) semmi esetre sem vezethet a hazai, magyar nyelven folytatott tevékenység háttérbe szorulásához, másodlagossá válásához, különös tekintettel arra, hogy az intézet az MTA részeként közfeladatot is ellát. Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a jogtudomány – minden nemzetközi vonatkozása ellenére – a 21. században is megmaradt nemzeti jogtudománynak. A nemzetközi szintéren sikerrel bemutatható tudományos eredményeket ezért magyar nyelven is elérhetővé kell tenni, hiszen csak így érhetik el a hazai szakmai közönség többségét, és csak így szolgálhatják a magyar tudomány fejlődését. Fontos, hogy a joggal hivatásszerűen foglalkozó különféle hivatásrendek (ügyvédek, bírák, ügyészek, az államigazgatás-

annyit tartalmaz, hogy a köztestület „megállapodásokat köt és kapcsolatokat tart fenn hazai, külföldi és nemzetközi tudományos intézményekkel és szervezetekkel” (MTAtv. 3. § (1) bek. f) pont).

5 <https://elkh.org/az-elkh-strategiai-celrendszere> (2023. 03. 06.)

6 A Jogtudományi Intézet célkitűzése és feladatai, <https://jog.tk.hu/intezet-feladatai> (2023. 03. 06.)

ban dolgozó hivatalnokok stb.) is megismerhessék ezeket az eredményeket. A jogtudományi kutatások egy része nemcsak a szakmai közönségnek szól, hanem a magyar társadalom egészének, tudománynpszerűsítő és tudományos ismeretterjesztő jelleggel, például a jogtudat erősítése céljából, ami közvetlenül összefügg a jogkövetéssel, és így az egész társadalomra kihat.”⁷

A JTI tudományos és szakmai koncepciója világosan azt a nyelvstratégiát tükrözi, amely egyszerre szolgálja ki a hazai tudományos és szakmai élet, valamint a jogkereső magyar közönség igényeit, egyben elősegíti az Intézet bekapcsolódását a nemzetközi tudományos diskurzusba, illetve ösztönzi a magyar jogtudomány eredményeinek határainkon túli terjesztését.

2.2. Egyetemi nyelvstratégia

Hogy az egyetemi szférából hozzak példát nyelvstratégiára, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Doktori Szabályzatát vizsgáltam részletesebben. Az egyetem oktatási intézményként a jogalkotás, jogalkalmazás nyelvéhez igazodóan a nemzeti jogot, tudományos eredményeket tárja a hallgatók elé. Emellett ezekben az intézményekben is zajlik kutatás, hiszen az Nftv 26. § (1) bekezdése alapján az oktató munkaidejének legalább húsz százalékában tudományos kutatást folytat. A jogtudományi kutatás és tudományos közlés kapcsán elsőként a Doktori Szabályzat említhető, mely a 18. § (1) bekezdésben rendelkezik a nyelvhasználatról: „Az értekezés 18. § (1) Az értekezés a doktorandusz célkitűzéseit, új tudományos eredményeit (szakmai alkotásának leírását, szakirodalmi ismereteit, kutatási/alkotó módszereit) bemutató, összefoglaló jellegű munka, amely magyarul vagy a tudományterületi/tudományági doktori tanács által engedélyezett nyelven is írható.”⁸ A Jog- és Államtudományi Doktori és Habilitációs Tanács 2021/47. sz. határozata alapján ugyanakkor „a doktori fokozatszerzéshez szükséges publikációs követelmények” körében előírja, hogy a doktori értekezés nyilvános vitára bocsátása előtt a doktorandusznak minimálisan legyen „megjelent vagy közlésre elfogadott 6 magyar nyelvű, valamint 1 idegen nyelvű tudományos publikáció[ja]”.⁹

7 Koncepció az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének működtetésére, <https://jog.tk.hu/szakmai-koncepcio> (2023. 03. 06.)

8 Pázmány Péter Katolikus Egyetem Egyetemi Doktori Szabályzat, <https://jak.ppke.hu/jog-es-allamtudomanyi-doktori-iskola/szabalyzatok/egyetemi-doktori-szabalyzat> (2023. 03. 06.)

9 DHT 2021/47. sz. határozata <https://jak.ppke.hu/jog-es-allamtudomanyi-doktori-iskola/szabalyzatok/mukodesi-szabalyzat> (2023. 03. 06.)

Nem csupán a doktori kutatás nyelve főszabályként a magyar, a habilitációs szabályok is úgy rendelkeznek, hogy „a habilitációs eljárás magyar – kivételesen a kari habilitációs bizottság döntése szerinti idegen – nyelven folyik. Az eljárás során a jelölt köteles általa kutatott tárgyról tudományos előadást, a hallgatók részére tantárgyi előadást, valamint a kari habilitációs bizottság előtt idegen nyelvű (szabad) előadást tartani általa javasolt és a bizottság által elfogadott témákról” (1. § (6) bek.).¹⁰ Magyar anyanyelvű pályázó nyilvános tantárgyi előadását kizárólag magyar nyelven tarthatja, a nem magyar anyanyelvű pályázó számára a kari habilitációs bizottság engedélyezheti, hogy más nyelven tarthasson előadást (8. § (8) és (9) bek.). Mivel az Egyetem a habilitáció feltételeit már a Magyar Akkreditációs Bizottság által meghatározott egyetemi tanári kinevezés feltételeihez közelíti, a Habilitációs Szabályzat alapján a habilitációs kérelem egyebek között a „külföldi publikációk jegyzékét”, valamint a „külföldi előadások jegyzékét” egyaránt tartalmazza. A „külföldi” publikáció, illetve előadás nehezen értelmezhető, de valószínűsíthető, hogy az idegen nyelvű publikációkra, előadásokra utal. Vagyis az egyetemi előmenetel a habilitáció pontján már több „külföldi” publikációt és előadást elvár, ám ezek számát vagy arányát nem nevesíti.

Többek között ezt az előmeneteli szempontrendszer támogatja a PPKE JÁK által alkalmazott tudományometriai szempontrendszer, amely magasabb pontszámmal honorálja a Q1-Q4-es folyóiratokban, illetve az MTA IX. osztály nemzetközi folyóiratjegyzékének A-B kategóriás folyóiratában megjelent tanulmányokat, továbbá egyéb, külföldön vagy Magyarországon, idegen nyelven publikált tanulmányokat, monográfiákat és más közleményeket, mint a magyar nyelven megjelent, hasonló munkákat.

Az egyetemi nyelvstratégiához kapcsolódóan mindenképpen meg kell említeni a MAB által a társadalomtudományok tudományterületre vonatkozóan megállapított egyetemi tanári pályázati feltételeket, hiszen ahogyan arra a fentiekben utaltam, ezek jelentős húzóerőt fejtenek ki az egyetemek nyelvstratégiájára. A MAB által meghirdetett, 2023-as egyetemi tanári pályázatokra vonatkozó értékelő lap „teljesítési minimumként” legalább 80 óra idegen nyelvű oktatás igazolását írja elő, továbbá megköveteli a „nemzetközileg elismert, kiemelkedő tudományos teljesítmény bemutatását”.¹¹

10 A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Habilitációs Szabályzata, <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/905980/file/Egyetemi%20Habilit%C3%A1ci%C3%B3s%20Szab%C3%A1lyzat.pdf> (2023. 03. 06.)

11 Magyar Akkreditációs Bizottság: *Egyetemi tanári pályázat dokumentumai (2023. január 15-től)*. Állam- és jogtudományok, Közigazgatás-tudományok, Média- és kommunikációs

E feltétel teljesítési minimuma a „legalább két idegen nyelvű, szakterületi szempontból releváns területen megjelent nemzetközi listás Q1-es vagy Q2-es, vagy az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya nemzetközi folyóiratjegyzéke A, illetve B kategóriájába tartozó tanulmány vagy legalább egy ismert nemzetközi kiadó által idegen nyelven kiadott monográfia”. Habár a további feltételek közvetlenül nem írják elő az idegen nyelvű kutatást és közlést, a megkövetelt legalább húsz tudományos közlemény, mely legyen az MTA IX. Osztály listája szerint hazai A-B kategóriás, valamint nemzetközi A-B-C-D, vagy Q1-Q2-Q3 besorolású, még ha teljesíthető is oly módon, hogy a pályázó kizárólag hazai A-B kategóriában publikál, annak a minimumkövetelménynek a teljesítése, miszerint a pályázó közleményeire legyen legalább 30 „külföldi idegen nyelvű hivatkozás” már nehezen elképzelhető idegen nyelvű publikációk nélkül. Végül, a „nemzetközi elismertség körében” szerepel a nemzetközi szakmai díj, elismerés, nemzetközi tudományos folyóiratnál betöltött szerkesztőbizottsági tagság, rangos nemzetközi konferencia stb. szervezése, szakmai előadás „nemzetközi meghívás” alapján. Utóbbi feltételek nem, vagy csak kivételesen teljesíthetők magyar nyelven. A MAB egyetemi tanári pályázatra vonatkozó kritériumai tehát részben kifejezetten (idegen nyelvű oktatás, idegen nyelven megjelent Q1, Q2, nemzetközi A, B kategóriába tartozó tanulmány vagy idegen nyelvű monográfia), részben legalábbis implicit módon az követelik meg a pályázótól, hogy a magyar nyelvű oktatás és kutatás mellett jelentős idegen nyelvű tudományos eredményeket mutasson fel. A MAB egyetemi tanári pályázati feltételei a pályázó nemzetközi elismertségét, nemzetközileg elismert tudományos teljesítményét kívánják mérni, ezt pedig a pályázó nagyrészt idegen nyelvű publikációk, előadások, idézettség alapján tudja igazolni. Így bár a MAB által meghirdetett feltételek önmagukban nem állnak össze nyelvstratégiává, meghatározó jelentőséggel bírnak az egyetemek kifejezett vagy implicit nyelvstratégiájára. Az egyetemek ugyanis a habilitációs cím, a docensi és adjunktusi beosztás elnyeréséhez szükséges feltételeket a MAB által megszabott egyetemi tanári feltételrendszerhez igazítják.

Vizsgálódásaim idején még nem világos, hogyan reagálnak az egyetemek a felsőoktatás finanszírozásában megjelent „teljesítményarányos minőségi támogatás” kategóriájára, mely egyebek között az intézmények kutatói által megjelentetett Q1-Q2-es minősítésű publikációkat, illetve a WoS/Scopus

tudományok, Politikatudományok, Rendészettudományok, Szociológiai tudományok tudományágakra. Társadalomtudományok tudományterület – Társadalomtudomány, <https://www.mab.hu/egyetemi-tanari-palyazat/> (2023. 03. 06.)

azonosítóval rendelkező közleményeikre kapott idézők számát veszi figyelembe a támogatás megítélésakor.¹² Egyértelmű intézményi érdek, hogy az egyetemek növeljék a kutatóik indexált folyóiratokban publikált közleményeinek számát, melyet a jogtudomány területén idegen nyelvű közleményekkel lehet teljesíteni. Ugyanakkor mivel még nem világos, milyen intézkedésekkel ösztönzik az egyetemek a kutatókat e mutatók javítására, a teljesítményarányos minőségi támogatás húzóereje egyelőre elmarad a MAB egyetemi tanári feltételektől.

3. Kinek szól a jogtudomány? Nemzeti vs. nemzetközi előmenetel

A JTI, valamint a PPKE JÁK nyelvstratégiája kapcsán is felmerül a kérdés: kinek szól jogtudomány? A finanszírozó fenntartónak, a szakmai közönségnek vagy a tudományos élet szereplőinek? Kutatóhelyként a JTI profilja arra engedne következtetni, hogy munkája elsősorban a tudományos élet szereplőjéhez szól, akik a tudományos diskurzus keretében reflektálnak az Intézetben létrejött tudományos eredményekre, amely erőteljes „nemzetköziesedést” feltételez. A JTI koncepciója azonban kiemeli, hogy nem csupán a tudományos élet szereplőjéhez, hanem a hivatásrendekhez, illetve tudományos ismeretterjesztő jelleggel az egész társadalomhoz szól. Az egyetemek elsősorban oktatási intézmények, a nemzeti jogot, jogalkalmazást oktatják, ám kutatási tevékenységükben – már csak egyéni előmenetelük miatt is – idegen nyelven is publikálnak, előadnak.

Mi a magyar jogtudomány nyelve tehát? A JTI kifejezett nyelvstratégiája, valamint a PPKE JÁK előmeneteli és tudománymetriai rendszeréből kikövetkeztethető nyelvstratégiája alapján a hazai jogtudomány mindkét pillére, a kutatóhelyek, illetve egyetemek olyan „vegyes” nyelvstratégiát folytatnak, mellyel egyfelől építeni kívánják a magyar nyelvű jogtudományt és ezzel a tudományos terminológiát, másfelől a nemzetközi tudományos diskurzusba is igyekeznek bekapcsolódni, idegen nyelvű publikációk, előadások, kutatási együttműködések által. Miközben azonban a JTI tudományos és szakmai koncepciója alapján a munkatársak irányába általános elvárás a „nemzetközi publikálás”, mindez az PPKE JÁK-on az előmeneteli feltételekben jelenik meg egyre erősebb követelményként. Habár egyik vizsgált nyelvstratégia sem határoz meg intézményi vagy egyéni kutatói szinten teljesítendő ár-

12 SASVÁRI Péter – FEJES Zsuzsanna: Publikációs lehetőségek Scopus által indexált folyóiratokba állam- és jogtudomány esetén. 2022. november. <https://www.researchgate.net/publication/365636651> (2023. 03. 06.)

nyokat a magyar, illetve idegen nyelvű publikációk, előadások kapcsán, a MAB által megállapított, mindenkori egyetemi tanári pályázati feltételek legalábbis egyéni szinten erős húzóerőt képviselnek és minimumszámaikkal orientálják a kutatókat. További egyéni húzóerőt képvisel, hogy a JTI és a PPKE JÁK egyaránt figyelembe veszi és honorálja az idegen nyelvű publikációkat, előadásokat a kutatók teljesítményértékelésekor.

4. Összegzés

Előadásom végére következtetések helyett kérdéseket fogalmazok meg: helyénvaló-e, hogy jelenleg a MAB egyetemi tanári pályázati feltételek jelentik a legerősebb húzóerőt az egyetemi nyelvstratégiában? Szükség volna-e írásban szabályozni a kutatóhelyek, egyetemek nyelvstratégiáját? Milyen kifejezett célokat szolgálhatnak ezek a nyelvstratégiák az előmenetelen és a teljesítményarányos minőségi támogatás intézményi elnyerésén túl, pl. magyar (szak)nyelv ápolása, fejlesztése, jogi ismeretterjesztés a hazai közönség számára? Kell-e intézményi és/vagy kutatói szinten nyelvi arányokat meghatározni a magyar és idegen nyelvű publikációk és előadások kapcsán, és ha igen, szükséges-e differenciálni az intézmény vagy a kutató profilja alapján, esetleg preferált idegen nyelv alapján?

AZ INTRALINGVÁLIS FORDÍTÁS JOGI ASPEKTUSA

Fordítástudományi szempontok a jogi-közigazgatási területen

DOBOS CSILLA

egyetemi docens (Miskolci Egyetem BTK)

„A jog a szó hivatása.”

Davis Mellinkoff

Absztrakt

A terminológiastratégia mint tipikus multidiszciplináris terület, számos olyan célt és feladatot foglal magában, amelyeknek elérése, illetve megoldása döntő fontosságú minden szak- és tudományterület fejlődése, valamint a hatékony tudománykommunikáció szempontjából. Az eredményes szakmai tudástranszfer egyik szilárd alappilléret – többek között – a szakmai és nyelvi szempontból egyaránt megfelelő, szabványosított és harmonizált terminológia használata jelenti. Azokon a kommunikációs színtereken, ahol szakemberek és laikusok közötti kommunikáció folyik, egy további igény merül fel: itt a hatékony információcsere céljából rendszerint szükség van (lenne) a terminusok laikusi célcsoport számára történő speciális, ún. laikusi definíciójára. Az alábbiakban azt kívánjuk bemutatni, hogy a terminológia leírása, szabványosítása, harmonizációja, nyilvános közzététele, valamint a nyelvhez és a szaknyelvhez való egyenlő hozzáférés jogának biztosítása és számos további célkitűzés mellett, a terminológiastratégia fontos területét alkotja a jogi verbális akadálymentesítés, vagyis az a törekvés, hogy az anyanyelvhasználó laikusi célcsoport számára – megfelelő nyelvi reprezentáció segítségével – érthetővé és széleskörűen hozzáférhetővé váljon a szakmai, közte a jogi-igazgatási terminológia. Ennek egyik – fordítástudományi megközelítésen alapuló – hatékony eszköze a jogi szaknyelvről köznyelvi irányban megvalósuló, regiszterváltáson alapuló intralingvális (nyelven belüli magyar–magyar) fordítás.

Kulcsszavak: intralingvális fordítás, magyar-magyar nyelven belüli terminológia fordítás, célcsoportfüggőség, közérthetőség

THE LEGAL ASPECT OF INTRALINGUAL TRANSLATION
Translational viewpoints in legal and administrative fields

Abstract

As a typical multidisciplinary field, terminology strategy includes a number of goals and tasks, the achievement and solution of which is crucial for the development of all disciplines and fields of science and for effective science communication. One of the substantial pillars of ensuring effective professional knowledge transfer is – among others – the use of professionally and linguistically appropriate, standardised and harmonised terminology. In the scenes of communication between professionals and laymen an additional need arises: a special, so-called layman’s definition of terms for the target group (i.e., laymen) is usually necessary for the purpose of efficient information exchange. In the following, we would like to introduce that – in addition to the description, standardisation, harmonisation, and public availability of terminology, and ensuring equal access to both everyday and technical language, and a number of other objectives – legal verbal accessibility is an important part of terminology strategy. That is, the aim of making the professional, legal-administrative terminology wide-spread, inclusive and easily accessible. One of the effective tools – based on a translation science approach – for this is intralingual (Hungarian-Hungarian within language) translation based on register change from legal terminology to laymen language.

Keywords: intralingual translation, Hungarian-Hungarian terminology translation, target group dependence, comprehensibility

1. Néhány gondolat az intralingvális fordításról mint a fordítás egyik típusáról

Minden olyan kutatási területen, amelynek tárgykörébe tartozik az intralingvális fordítás, a kutatók gondolatmenetének kiindulópontját Roman Jakobson (1896–1982) orosz származású amerikai nyelvészprofesszor „On Linguistic Aspects of Translation” című, 1959-ben publikált tanulmánya¹ jelenti. Jakobson a nyelvi jel értelmezésének három módját különböztette meg; ennek értelmében egy nyelvi jel lefordítható (1) ugyanannak a nyelvnek más jeleire, (2) lefordítható más nyelvre vagy (3) valamilyen más, nem nyelvi

1 JAKOBSON, Roman: *Linguistic Aspects of Translation*. In: BROWER, Reuben Arthur (ed.): *On Translation*. Cambridge, Harvard University Press, 1959, 232–239.

szimbólumrendszerre.² A nyelvi jel értelmezésének módjai alapján Jakobson a fordítás három típusát különböztette meg: (1) a *nyelven belüli fordítást* (intralingual translation, rewording, átfogalmazás, átfordítás), amelynek során a nyelvi jelek értelmezése ugyanazon nyelv más jeleivel történik, (2) a *nyelvek közötti fordítást* (interlingual translation, a szoros értelemben vett fordítás, a tulajdonképpeni fordítás), amely akkor jön létre, ha egy szöveget az egyik nyelvről a másikra fordítunk, ilyenkor a nyelvi jelek értelmezése valamilyen más nyelv segítségével történik, végül (3) a *szemiotikai rendszerek közötti fordítást* (transmutation, átalakítás, átváltozás), amelyben a verbális jelek interpretációja egy nem verbális jelekből álló szemiotikai rendszer segítségével valósul meg (pl. egy regény megfilmesítése vagy egy mesének balettként történő feldolgozása). Az első fordítási típus, vagyis az intralingvális fordítás jelentőségéről George Steiner „Bábel után” című művében az alábbiakat írta: „Nem túlzás azt állítani, hogy a civilizáció azért létezik, mert megtanultunk nyelven belül fordítani.”³

Az intralingvális fordítás Jakobson-i definíciója – többek között – az alábbi kérdéseket veti fel: Vajon az adott nyelv milyen más jeleivel történik az értelmezés?; Vajon több vagy kevesebb jel segítségével történik az értelmezés?; Melyek a nyelvi jelek kiválasztásának a szempontjai?; Mitől függ, hogy mennyi jelet választunk? A kérdések egyrészt a nyelv azon csodálatos tulajdonságához vezetnek, mely szerint az emberi nyelv segítségével véges számú elemből elméletileg végtelen számú elemet (mondatot, szöveget) tudunk megalkotni. A valóság ugyanazon entitásáról, mondjuk egy almáról végtelen számú mondatot tudunk alkotni, amelyek között elméletileg egymás intralingvális fordításai is szerepelhetnek. Másrészt a kérdésekre adható válaszok az intralingvális fordítás tulajdonságainak összetettségében és sokszínűségében rejlenek, mely tulajdonságok több paraméter mentén, több dimenzióban vizsgálhatók és írhatók le.⁴ Az alábbiakban (1.1., 1.2., 1.3.) csupán három tényezőről, nevezetesen a kommunikációs szinterről, az intralingvális fordítás típusairól és az intralingvális ekvivalenciáról lesz szó.

2 Bart István – Klaudy Kinga: *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1986.

3 STEINER, George: *Bábel után. Nyelv és fordítás. 1.* Budapest, Corvina, 2005.

4 HELTAI Pál: *Nyelven belüli fordítás.* In: GECSÓ Tamás – SÁRDI Csilla (szerk.): *Nyelvi funkciók – Stílus és kapcsolat.* Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2011, 110–124.; HELTAI Pál: *Mitől fordítás a fordítás?* Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2014.; DOBOS Csilla: *Az intralingvális fordítás értelmezésének különböző lehetőségei. Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények,* 2022, 15 (3), 38–61.

1.1. Kommunikációs szintér és intralingvális fordítás

A kommunikáció folyamatában az eredetileg szándékolt és a kommunikációs partner által befogadott információ között rendszerint eltérések vannak. Optimális esetben a különbségek, minőségi és mennyiségi szempontból egyaránt minimálisak, és a Grice-i együttműködési alapelv, valamint a maximák⁵ betartására alapozva, a legtöbb kommunikációs folyamatnak éppen ez a legfőbb célja. A szakemberek és a laikusok közötti kommunikáció (pl. általános jogi kommunikáció, tárgyalótermi diskurzus, jogi tudománykommunikáció) esetében azonban az eltérés mértéke olyan jelentős lehet, ami az *információvesztések* nagysága miatt a kommunikáció eredményességét veszélyezteti. Az információvesztést okozó tényezők⁶ közül kettőt emelünk ki: (1) az üzenetnek a feladó által történő nyelvi megformálásából adódó információs veszteségek (FV), valamint (2) a befogadó kompetenciáinak hiányosságaiból származó veszteségek (BV). Ezen két tényező együttes hatása (FV + BV) számottevően növeli az információvesztést. Amennyiben IF rövidítéssel utalunk a feladó által eredetileg szándékolt információra, IB rövidítéssel pedig a mindenkor befogadó által befogadott információra, akkor a következő képletet kapjuk: $IF = IB - (FV + BV)$.

A befogadó szerepét betöltő kommunikációs partner szakmai, kommunikatív vagy egyéb kompetenciáinak a megváltoztatása (fejlesztése) lehetetlen vállalat, hiszen egy jogi eljárásba történő bevonódás, egy egészségügyi probléma vagy egy banki tranzakció miatt – a kommunikáció hatékonysága és eredményessége céljából – a laikus az interakciót megelőzően nem vehet részt jog-, orvos- vagy közgazdaságtudományi képzésben. Tehát ahhoz, hogy az ideálisnak tartott $IF = IB$ közelítően megvalósuljon, kizárólag az FV változtatható meg, vagyis a feladónak kell az üzenetet olyan nyelvi köntösbe öntenie, hogy ennek segítségével az információs veszteségeket minimalizálni tudja és meg tudja valósítani az üzenet – nagyobb veszteségek nélküli – átadását. A feladóra rótt, esetleges plusz kommunikációs terhelés, vagyis az intralingvális fordítási és értelmezési feladat megítélése a befogadó pozicionálásától függően széles skálán mozoghat a különböző kommunikációs szintereken.

5 GRICE, Herman Paul: *A társalgás logikája*. In: PLÉH Csaba – SÍKLAKI István – TERESTYÉNI Tamás (szerk.): *Nyelv – Kommunikáció – Cselekvés*. Budapest, Osiris, 1997, 213–228.

6 MÓRICZ Éva: *Reklámpszichológia*. Budapest, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Marketing Tanszék, Marketingkommunikáció Alapítvány, 1999.; HORVÁTH Dóra – BAUER András: *Marketingkommunikáció. Stratégia, új média, fogyasztói részvétel*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2013.

Bizonyos helyzetekben nincs jelentősége annak, vajon a laikus érti-e az üzenetet vagy nem, ugyanakkor a valóságban számos olyan szituáció létezik, ahol életbevágóan fontos az eredetileg szándékolt és a kommunikációs partner által befogadott információ közötti eltérés minimalizálása. Az információs veszteségek nagysága és a kommunikáció eredményessége között fordított arányosság van: minél nagyobbak a különböző okokra visszavezethető veszteségek, annál kevésbé hatékony a kommunikáció.

A kommunikáció participációra alapozott felfogása⁷ értelmében a kommunikáció sohasem önállóan történik, ezért sohasem értelmezhető önmagában. Kommunikációelméleti axiómának számít, hogy mindig valaki, valahol, valamikor, valamiről, valakivel, valamilyen módon és eszközökkel, valamilyen szándékkal és céllal kommunikál.⁸ Az intralingvális fordítás (is) eredményesen vizsgálható az említett dimenziók alapján, azonban a szintér fogalma – a kommunikáció participációra alapozott felfogásában – mintegy ötvözi és egységes keretbe foglalja a fenti kategóriákat. Eszerint a kommunikációs szintér nem valamilyen statikus helyszín, hanem a kommunikáló partnerek (F + B) felkészültsége által létrehozott virtuális tér, amely magában foglalja a kommunikáció összes többi aspektusát.⁹ Felkészültség alatt a kommunikáló partnerek szakmai ismereteit, szakmai háttértudását, szakmai tapasztalatait, világlátását (témaszpecifikus felkészültség), valamint kommunikatív kompetenciáit, általános tudását és kognitív képességeit (témainvariáns felkészültség) értjük. A kommunikációs partnerek felkészültsége között a szakember-laikus szintereken rendszerint jelentős eltérések vannak. Az intralingvális kommunikatív cselekvés arkhimédészi pontja tehát a kommunikáló partnerek felkészültsége által formálódó szintér, amelyből valamennyi, fordítási szempontból releváns tényező eredeztethető, elérhető és levezethető, köztük a lokális és temporális körülmények, a nyilvánosság szintjei, a kommunikáló partnerek ezen tényezőkre vonatkozó ismeretei, valamint a kommunikáló partnerek előzetes tudása, elvárásai, továbbá témaszpecifikus és témainva-

7 HORÁNYI Özséb (szerk.): *A kommunikáció mint participáció*. Budapest, Typotex, 2007, 246–264.

8 LASSWELL, Harold D.: *The Structure and Function of Communication in Society*. In: *The Communication of Ideas*. New York, Harper and Brothers, 1948.; REISS, Katharina: *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text*. Heidelberg, Julius Groos Verlag, 1984.; NORD, Christiane: *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. Heidelberg, Julius Groos Verlag, 1988.

9 HORÁNYI Özséb: *A kommunikációról*. In: BÉRES István – HORÁNYI Özséb (szerk.): *Társadalmi kommunikáció*. Budapest, Osiris, 1999, 22–34.

riáns felkészültsége. A prototipikus intralingvális fordítás célja és funkciója a kommunikációs szintéren megjelenő felkészültségbeli különbségeknek az áthidalása, és ezáltal a befogadó hiányos kompetenciáinak a *kompenzálása*. Erre a verbális akadálymentesítésre a jogi-igazgatási területen is szükség van a szakemberek és laikusok által determinált kommunikációs szintereken.

1.2. Az intralingvális fordítás típusai

Az intralingvális fordítás típusai több szempont alapján csoportosíthatók. Ezek közül az egyik lehetőség az átalakítások hatókörét¹⁰ veszi alapul, vagyis azt, hogy az eredeti nyelvi jelek közül mennyi marad változatlanul és mennyi kerül átalakításra. Ennek alapján megkülönböztetünk (1) *lokális* intralingvális fordítást, ahol az átalakítás csak az eredeti szöveg egyes szavait, kifejezéseit, esetleg mondatait érinti, de az eredeti szöveg összességében változatlan marad. Lokális intralingvális fordításkor másodlagos szó-, kifejezés- vagy mondatalkotásról beszélünk, ami az eredeti szöveg keretein belül valósul meg. Itt nincs szó másodlagos szövegalkotásról (célszövegalkotásról). Például: vasúti gördülőállomány → vonatok; idegen dolog mástól való elvétele és jogtalan eltulajdonítása → lopás; gyöngyvirágtól lombhullásig → tavasztól őszig. Nap mint nap számos olyan szöveget olvasunk az írott médiában is, amelyekben a szerző szükségesnek ítéli meg a jogi terminusok, jogi szakszavak és kifejezések nyelven belüli fordítását. A következő példákban a „vagy egyszerűbben fogalmazva”, illetve a „vagyis” metainformációs elemek explicit módon jelölik az intralingvális fordítás tényét: vagyon elleni bűncselekményt, vagy egyszerűbben fogalmazva: betörést követett el; keresetet nyújtott be, vagyis a bírósághoz fordult a kár megtérítése miatt; új pszichoaktív anyaggal való visszaélés történt, vagyis a kábítószeres hivatalos listáján nem szereplő anyagot áruolt.

Ezzel ellentétben (2) a *globális* intralingvális fordítás az egész szöveget érinti (pl. egy teljes jogszabályt, cikket, tanulmányt vagy könyvet), ebben az esetben másodlagos szövegalkotás történik. (3) Az általános intralingvális fordításkor több, egy adott témával foglalkozó szöveg kerül átfordításra az eredetitől eltérő regiszterű célszöveggé. Számos jogszabály kerül ilyen jellegű átalakításra, amikor az ügyfél és az ő képviselőjét vagy védelmét ellátó ügyvéd a rábízott ügyről beszélnek.

10 DOBOS Csilla: A nyelven belüli fordítás különböző típusai. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 2014/2, 61–75.

1.3. Intralingvális fordítási ekvivalencia

Az intralingvális fordítási ekvivalencia az egyenértékűségi viszonyok egyik speciális megvalósulási módja, amely jelentős mértékben eltér a tipikus interlingvális fordításra jellemző egyenértékűségi viszony jellegétől és követelményrendszerétől. A nyelvek közötti fordítást meghatározó kommunikatív ekvivalencia három egyenértékűségi viszonyra épül,¹¹ amelyek közül az intralingvális fordításban elsődlegesen a *referenciális egyenértékűségnek* van szerepe: az intralingvális fordítás a referenciális egyenértékűség primátusát tükröző fordítási típus.

Az interlingvális fordításban alapvető követelmény, hogy a célnyelvi szöveg a lehető legnagyobb mértékben hasonlítson a forrásnyelvire, ezzel ellentétben az intralingvális fordítás célja gyakran az eredeti szöveg formájának, terjedelmének, műfajának, stílusának, hatásának vagy funkciójának a *módosítása, megváltoztatása*. Az említett átalakítási folyamattal függ össze az intralingvális fordítási ekvivalencia és ezáltal a referenciális egyenértékűségi viszony legfőbb ismérve: a *gradualitás*. Az intralingvális referenciális egyenértékűség olyan skálázható minőség, amely mindig jellemzi az eredeti és a célszöveg(ek) közötti függőségi viszonyrendszer mutatóit. Egy-egy irodalmi műnek például számos esetben nem csak több interlingvális célnyelvi fordítása van (újrafordítások), hanem több intralingvális fordítása is. Utóbbi esetben az erre mutató igényt rendszerint a célcsoport heterogenitása indokolja, ami lehet életkor szerinti, iskolázottságon vagy szaktudáson alapuló, az értelmi fogyatékoság különböző szintjei által meghatározott stb. Az intralingvális fordítás gradualitásának mértéke tehát alapvetően célcsoportfüggő, amelyet végső soron a befogadó szakmaspecifikus és szakmainvariáns kompetenciái határoznak meg. Ugyanakkor – kiemelten a szaknyelvi kommunikáció vonatkozásában – a terminológiastratégia mindenkor célja is befolyásolja a gradualitás mértékét. A szakemberek és laikusok közötti szaknyelvi kommunikációs színtereken a

11 KLAUDY Kinga: *Fordítás II. Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest, Scholastica, 1997, 101.:

Referenciális egyenértékűség: a célszöveg a valóságnak ugyanarra a szeletére vonatkozik, mint az eredeti.

Funkcionális egyenértékűség: a célnyelvi szöveg ugyanazt a szerepet töltse be a célnyelvi befogadók körében, mint amelyet a forrásnyelvi diskurzus betölt a forrásnyelvi befogadók körében.

Kontextuális egyenértékűség: a lefordított szöveg mondatai ugyanazt a helyet foglalják el a célnyelvi szöveg egészében, mint amelyet a forrásnyelvi megnyilatkozások foglalnak el a forrásnyelvi diskurzus egészében.

gradualitás meghatározása ideális esetben interdiszciplináris megközelítésben, szakmai preferenciákkal történik. Jogi-igazságügyi (közigazgatási jogi) területen például a jogi relevancia vonatkozásában prioritást élvez a jogász szakemberek véleménye a gradualitás mértékéről. Az intralingvális terminológiai munkának nincs értelme, ha a célszöveg közérthető, de jogilag nem korrekt. A különböző, szakember-laikus kommunikációs színtereken mindig célszerű megkeresni azt a gradualitási szintet, amelyen a célszöveg jogilag releváns és ezzel együtt közérthető nyelvi formában továbbítja a szükséges és elégséges információkat a mindenkori laikus célcsoport számára: „Mindent olyan egyszerűen kell csinálni, amennyire csak lehetséges, de semmivel sem egyszerűbben.”¹²

A jogi információ regiszterváltáson (jogi szaknyelvről köznyelvre) alapuló intralingvális fordítása sokrétű és összetett feladat. Minél nagyobb mértékű átalakítást végzünk el az intralingvális fordítási folyamat során, annál inkább csökken a referenciális egyenértékűség az eredeti és a célszöveg között, ami a normatív tartalom sérüléséhez vezethet. Ezt elkerülendő fontos meghatározni a megfelelő ekvivalencia szintet és kiválasztani a megfelelő célszövegváltozatot. Több célszövegváltozat létezése esetén rendszerint megállapítható, hogy „x” célszövegvariáns „egyenértékűbb” („ekvivalensebb”), mint „y” vagy „z” célszövegvariáns.

A szaknyelvről köznyelvre történő regiszterváltáson alapuló intralingvális fordítás folyamatában a laikus célszöveg (célmondat, célkifejezés) létrehozásában – minimális módosítással – kiválóan alkalmazható az ún. ALPHA-modell és az ún. ALASKA-modell.¹³

2. „Jog és nyelv” kutatások – Az intralingvális fordítás szerepe a jog világában

Az alábbiakban erősen komprimált formában szeretnék rövid áttekintést nyújtani azokról a kutatásokról, amelyek megalapozzák az intralingvális fordítás alkalmazásának vizsgálatát a jogi-igazgatási területen a szakemberek és a laikusok közötti interakciókban, valamint a jogi-igazgatási terminológia regiszterváltáson alapuló nyelven belüli átalakítását laikus célcsoportok számára.

12 EINSTEIN, Albert gondolatát idézi: SESSIONS, Roger: *How a Difficult Composer Gets That Way*. The New York Times, 1950. január 8. <https://www.citatum.hu/idezet/8346> (2023. 05. 12.)

13 CSONTOS Nóra: *Szakszöveg-tipológia. Szakszövegtípusok vizsgálata társas-kognitív keretben*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2020, 70–71.

A magyar nyelvű tudományos szakirodalomban Szabó Miklós nevéhez kötődik a „jog és nyelv” irányzat hazai kutatásának elméleti megalapozása, elmélyítése és népszerűsítése. A Miskolci Egyetem jogász professzora számos művében¹⁴ fordít kiemelt figyelmet a jog-, a nyelv- és a fordítástudomány közötti sajátos kapcsolat átfogó vizsgálatára, 2001-ben publikált művében¹⁵ pedig – Jakobson terminológiájára alapozva – Magyarországon elsőként vizsgálta az átfordítások szerepét a jogi kommunikációban. Szabó Miklós nevéhez kapcsolódik a jog és nyelv viszonyát vizsgáló miskolci kutatócsoport megszervezése, több pályázat és kutatás irányítása, valamint – jogász és alkalmazott nyelvész kutatótársaival együtt – a „Miskolc Jogi Korpusz” és a „Magyar Jogi Nyelv” című folyóirat létrehozása.

2.1. Nyelvhasználat a jogi eljárásban

A Miskolci Egyetemen a Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék, valamint az Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék (jelenleg: Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék) együttműködésével 2000 és 2003 között zajlott a „Nyelvhasználat a jogi eljárásban. Nyelvi átfordítás és ténykonstitúció a jogi tényállás megállapításának folyamatában” elnevezésű kutatás,¹⁶ melynek eredményei 2010-ben kerültek publikálásra a „Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban” című tanulmánykötetben.¹⁷ A kötet több írása is részletesen foglalkozik az intralingvális fordítás témakörével, többek között Szabó Miklós „Nyelvi átfordítások a jogban” c. kötetnyitó tanulmánya.¹⁸

14 SZABÓ Miklós – VARGA Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*. Budapest, Books in Print Bt, 2000; SZABÓ Miklós: 'A jogi nyelv határozatlansága – a jog nyelvi határozatlansága.' In: KLAUDY Kinga – DOBOS Csilla (szerk.): *A világ nyelvei és a nyelvek világa. Soknyelvűség a gazdaságban, a tudományban és az oktatásban*. Pécs–Miskolc, MANYE – Miskolci Egyetem, 2006, 134–138.; SZABÓ Miklós: 'Jogeset születik.' In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. [Prudentia Iuris 28.] Miskolc, Bíbor Kiadó, 2010, 261–286.

15 SZABÓ Miklós: *Nyelvi átfordítások a jogban*. In: SZABADFALVI József (szerk.): *Facultas Nascitur: 20 éves a jogászképzés Miskolcon*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2001, 471–491.

16 A kutatás részletes ismertetése: VINNAI Edina: *Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017, 157–202.

17 SZABÓ Miklós (szerk.): *Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2010.

18 SZABÓ Miklós: *Nyelvi átfordítások a jogban*. In: Szabó Miklós (szerk.): *Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2010, 9–29.

2.2. A tisztességes eljárás nyelvi aspektusai

2014 és 2018 között folytatódott a jog és nyelv birodalmának metszéspontjait vizsgáló kutatás, ezúttal „A tisztességes eljárás nyelvi aspektusai. A jogi nyelv hatása a joghoz való hozzáférés érvényesülésére” címmel. Az eddigi tapasztalatokat és az új kutatási tárggyal kapcsolatos, jogelméleti, illetve nyelvelméleti nézőpontú terveinket és gondolatainkat 2015-ben egy újabb tanulmánykötetben¹⁹ összegeztük. A korábbi résztvevőkön kívül ebbe a kutatásba új tagok is bekapcsolódtak, így a kutatói csapat informatikusokkal bővült.²⁰ Ez tette lehetővé, hogy a kutatás során létrehozott „Miskolc Jogi Korpusz”-t szoftverek segítségével elemezzük és a kutatás alapkérdéseire²¹ számszerűsíthető adatokkal is alátámasztható válaszokat tudjunk megfogalmazni. A kutatócsoport munkájának célkitűzése az alábbiak szerint fogalmazható meg: „A kutatás végső célja a jogi és – ahhoz képest – laikus nyelvhasználat közötti kapcsolat, az átjárhatóság vizsgálata: annak megválaszolása, hogy vajon a nyelv, amin a jog megszólal, a tisztességes jogi eljárás és a joghoz való hozzáférés átjárójaként, vagy éppen akadályokkal elzárt zsákutcájaként működik-e.”²² A négy év alatt elvégzett kutatómunka eredményeit „A törvény szavai”²³ című tanulmánykötetben összegeztük.

A több mint két évtizede megalakult interdiszciplináris kutatócsoport tevékenysége és eredményei szilárd alapot kínálnak az intralingvális fordítás további vizsgálatához, általában a jog világában, és specifikusan a jogi-igazgatási területen a jogi szakemberek és a laikusok közötti kommunikációs színtereken.

19 SZABÓ Miklós (szerk.): *A jog nyelvi dimenziója*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2015.

20 A kutatás ismertetése: VINNAI (2017) i. m. 203–208.

21 1. Kimutatható-e olyan különbség a jogi és a laikus nyelvhasználat között, amely akadályt gördít a megértés elé?; 2. Ha vannak ilyen akadályok, azok eredményez(het)ik-e a tisztességes eljárás és a joghoz való hozzáférés követelményének sérülését?; 3. Ha ezen veszélyek realitása igazolható, milyen javaslatok tehetőek azok kikerülésére és az eljárások korrektségének, elérhetőségének fokozottabb biztosítására?

22 SZABÓ Miklós: Előszó. In: SZABÓ Miklós (szerk.) *A jog nyelvi dimenziója*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2015, 8.

23 SZABÓ Miklós – VINNAI Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018. Lásd különösen: VINNAI Edina: „Megértette a figyelmeztetést?” *A figyelmeztetések és tájékoztatások közlése a büntetőeljárásokban*. In: SZABÓ Miklós – VINNAI Edina (szerk.) *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018, 281–295.

2.3. Miskolc Jogi Korpusz

A „Miskolc Jogi Korpusz” (MJK) az első nagyméretű, magyar nyelvű, kizárólag jogi szövegeket tartalmazó korpusz, amely 2,4 millió szövegszót és 150.000 mondatot tartalmaz. A korpusz bemutatja a jogi szaknyelv belső rétegzettségét, ezért a jogszabályok mellett a teljes MJK hat részkorpuszból áll, amelyek bírósági ítéleteket, jogszabályok indoklásait, jogi tárgyú tankönyveket, internetes jogi fórumokról származó szövegeket, valamint rendőrségi kihallgatásokon és bírósági tárgyalásokon készült hangfelvételek átíratát tartalmazzák.²⁴

2.4. Magyar Jogi Nyelv folyóirat

A „Magyar Jogi Nyelv” című folyóirat első évfolyamának első száma 2017 júliusában látott napvilágot, és azóta évente két szám jelenik meg. A „Be-köszöntőben” a folyóirat szerkesztői az alábbiak szerint határozták meg a folyóirat célját: „Induló folyóiratunk vállalása, hogy fórumot és hangot adjon minden törekvésnek, amely a magyar jogi nyelv megértésére, magyarázatára, problémáinak feltárására és megoldására, hagyományainak megőrzésére és az új kihívásokra adandó, e hagyományokhoz méltó válaszok megfogalmazására irányul. [...] Bár a jog és a nyelv, a jogtudomány és nyelvtudomány határterületén telepszünk meg, nem a nyelvre mint tárgyra irányuló szakjogtudományi folyóiratot, hanem a joginyelvre mint szaknyelvre – egy hivatás és egy közösség közös nyelvére – irányuló szakmai-közéleti orgánumot kívánunk meggyökereztetni.”²⁵

3. Intralingvális fordítás és érthető jog

A kommunikáció minden olyan területén, ahol szakemberek és laikusok lépnek interakcióba, felmerül a *szakszerűség* és *közérthetőség* kérdése. A jogalkotásban és a jogalkalmazásban mindkét elv alapvető követelmény. A jog természetéből és funkciójából adódóan a jogi szaknyelvben a szakszerűség primátusa érvényesül, ami azonban nem zárja ki, sőt bizonyos szempontból egyenesen feltételezi a közérthetőséget.

A jogi nyelv kritikája és érthetőségének vizsgálata nem újkeletű jelenség. Reichard Zsigmond (1863–1916) bíró, jogi író több mint százhusz évvel ezelőtt,

24 A MJK részletes leírása: VINCZE Veronika: *A Miskolc Jogi Korpusz nyelvi jellemzői*. In: SZABÓ Miklós – VINNAI Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018, 9–36.

25 *Magyar Jogi Nyelv*, 2017/1, 1. https://orac.hu/magyar_jogi_nyelv (2023. 05. 10.)

1901-ben vetette papírra a jogi nyelv érthetőségével kapcsolatos, ma is megszívlelendő gondolatait: „Gyakran halljuk, hogy a törvényt úgy kell fogalmazni, hogy az avatatlan is könnyen megérthesse. Ez a kívánság nem helyes és nem igazságos. A törvények nyelve egy külön tudományzak műnyelve, és ebből következik, hogy a törvények helyes megértéséhez éppen úgy szükséges a szakismeret, mint valamely természettani vagy mennyiségtani munka megértéséhez. Amint egy bonyolultabb természettudományi kérdéstről nem lehet úgy írni, hogy a fejtegetést a nem tudós is megértse, éppúgy hiábavaló azt remélni, hogy az összes jogi szakismeret eredményét felölelő törvénykönyv úgy legyen megfogalmazva, hogy az is könnyen megérthesse, aki az alapul szolgáló szakismeretnek híjával van. – Azonkívül a törvény fogalmazásának a dolog természeténél fogva különösen szabatosnak, rövidnek, tömörnek kell lennie, márpedig ezek a tulajdonságok a stílust nehezkesse és olyanná teszik, amelynek megértése bizonyos fáradsággal jár. Meg kell tehát elégednünk azzal, ha a törvény fogalmazása tiszta és félre nem érthető, és csak másodsorban lehet kívánnunk, hogy a törvény nyelve lehetőleg olyan legyen, amelyet a nem szakértő is könnyen megérthet.”²⁶ A következőkben azt mutatjuk be, hogy napjainkban milyen módon törekszünk Reichard Zsigmond „másodsorban” lévő kívánalmának a megvalósítására.

3.1. Mindenki számára érthető jog

A 3.1. alcímben megfogalmazott gondolat – tekintsük bár lehetőségnek, kívánalomnak, törekvésnek, szándéknak vagy célkitűzésnek – mindegyik esetben irreálisnak minősíthető: ahogyan nem létezik mindenki számára egyformán érthető köznyelvi szöveg, úgy nem létezik mindenki számára érthető jogi szakszöveg sem. Ennek számos oka lehet, ezek közül az alábbiakban a szöveg *koherenciájával*²⁷ összefüggő okot emeljük ki. Axiómaként tekintünk arra az állításra, mely szerint: „[...] egy szövegnek önmagában semmi értelme, csupán a szövegből származó ismeretek és a szöveg felhasználójának fejében tárolt valóságismeret egymásra hatása révén válik értelmessé.”²⁸ A szöveg koherenciája a befogadó szürkeállományában végbemenő kognitív folyamatok eredményeként jön létre: különböző befogadóknak különböző „valóságismeret van a fejében”,

26 CHIKÁN Zoltánné: Jelentésváltozások a jogi nyelvben. In: Kiss Jenő – SZÜTS László (szerk.) *A magyar nyelv rétegződése*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, 44–51.

27 Koherencia: „a szövegvilág összetevői, vagyis a szövegfelszín alatt meghúzódó fogalmak és viszonyok kölcsönösen elérhető és releváns voltára utal”. In: BEAUGRANDE, de Robert – DRESSLER, Wolfgang: *Bevezetés a szövegnyelvélszétbe*. Budapest, Corvina, 2000, 25.

28 Uo. 28.

ezért különböző mértékben tekintenek érthetőnek (koherensnek) egy adott szöveget. A szöveg koherenciája relatív minőség; a *mindenki számára érthető* szöveg ritka, mint a fehér holló, a *mindenki számára egyformán érthető* szöveg létezése pedig a gyakorlatban teljes mértékben elképzelhetetlen, hermeneutikai képtelenség. Olyan speciális laikus jogi szöveget, olyan speciális terminológiai szinonimát, parafrázist vagy magyarázatot kell tehát alkotni, hogy az azokból származó ismeretek szinergiát mutassanak „a szöveg felhasználójának fejében tárolt valóságismerettel”. Eltérő valóságismeretük (témaszpecifikus és téma-invariáns ismereteik) miatt a laikusoknak az eredményes kommunikációhoz a szakemberek számára készült szövegektől eltérő koherenciával rendelkező szövegekre (kognitív tartalmakra) van szüksége.

Bár a koherencia fogalmával kapcsolatosan a szakirodalomban nincs egyetértés, annyi minden bizonnyal egyértelmű, hogy a koherencia (az egyenértékűséghez hasonlóan) szintén *graduális* jellegű kategória, amely egy képzeletbeli skálán értelmezhető és a befogadó számára érthető (koherens) szövegtől kezdve a befogadó számára értelmezhetetlen (nem koherens) szövegig terjed.

A kognitív pszichológiai keretbe foglalt szövegtan a szöveget „[...] folyamatként értelmezi, amely a szövegalkotásban és a szövegbefogadásban valósul meg.”²⁹ Vagyis a szöveg érthetőségének, adott esetben közérthetőségének alakításába, ahogyan ezt már említettük (ld. 1.1.) két ponton lehet beavatkozni, nevezetesen a szerzőhöz kötődő szövegalkotásban és a címzetthez kapcsolódó szövegbefogadásban. A jogi szöveg megértése és értelmezése jogi ismereteket és jogi tudást feltételez, ám ennek megszerzéséhez egyetemi tanulmányokra és több éves gyakorlatra van szükség. Ez a laikus befogadó számára elérhetetlen és észszerűtlen követelmény. Ezen a ponton a beavatkozás tehát nem logikus, ezért a folyamat másik kulcsfontosságú pontján kell változtatni, ahol a szöveget alkotó szerző áll. Amennyiben a jogi verbális akadálymentesítés a cél, a szerzőnek úgy kell az alkotáskor létrehoznia a szöveget, hogy maximálisan igazodik a célcsoport részéről a befogadásakor, illetve megértéskor feltételezhető és/vagy elvárható kognitív környezethez. A szöveg alkotóit és befogadóit a folyamatnak ezen a pontján beavatkozva lehet eredményes információátadási kapcsolatba hozni. A kommunikációs folyamatba történő beavatkozás a szerző által elvégzett intralingvális fordítás, melynek során nyelven belüli átalakítások sorozatával a befogadó „valóságismeretéhez” és kognitív világához igazítja a szöveget.

29 KÁROLY Krisztina: A szövegszintű jelenségek fordítási szempontú vizsgálatának elméleti és módszertani kérdéseiről. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, Miskolc, 2014, 9 (2), 200.

3.2. Az intralingvális fordítás szerepe a jogi akadálymentesítésben

A jogszabályok érdeiben való eredményes tájékozódás ambiciózus és számos kompetenciát feltételező vállalat egy laikus részéről. Ezzel magyarázható, hogy rendkívül népszerűek az olyan internetes oldalak, ahol bonyolult jogi problémákról köznyelven lehet kérdezni (pl. Inगतlanjogi kérdés-válasz), és ami ennél is fontosabb: a jogász szakember is köznyelven válaszol.³⁰ Ebben az esetben az általános nyelven belüli fordítási folyamatot, illetve a jogi terminológia *lokális* fordítását a jogi szakember végzi el szakmai tudására és jogi világlátására alapozva. A jogon kívül egyetlen olyan terület van, ahol ennyire népszerűek az ilyen jellegű honlapok: az egészségügy területe. Ezt mutatja, hogy idén a Richter Érdemérem díj elnyerésére a pályázatokat egy új kategóriában, nevezetesen „Az év leghatékonyabb betegkommunikációját folytató szakorvosa” kategóriában is be lehetett nyújtani.³¹

A következőkben négy olyan kezdeményezésről lesz szó, amelyeknek közös célja a jog, azon belül a jogi terminológia területén végzett verbális akadálymentesítés.

3.2.1. „Érthető jog – a jogról könnyedén” – „ÉRTHETŐ JOG Tudástár”

A különböző laikusoknak szóló jogi kiadványokban és a jogi tematikájú internetes oldalakon számos példát találunk az intralingvális fordítás alkalmazására. Az „Érthető jog – a jogról könnyedén” honlapon például az alábbiakat olvashatjuk az „ÉRTHETŐ JOG Tudástár” címszó alatt: „Minden, amit a jogi előírásokról tudni akartál. Bárki számára érthető, gyakorlatias formában, idegen szavak és oldalakon át tartó mondatok nélkül, aminek a felét sem értenéd. Lefordítjuk számodra a bonyolult, nyakatekert jogszabályi előírásokat érthetőre.”³² Az oldal szerzője a továbbiakban arról ír, hogy „Egy igazán boldog társadalom csak úgy képzelhető el, ha mindenki számára érthetőek a jogi előírások. Mindenki ismeri és érti azt, hogy mit és hogyan tehet meg. [...] *Rájöttem arra is, hogy a tudás akkor a legértékesebb, ha azt másokkal is megoszthatjuk. Ezért jött létre az ÉRTHETŐ JOG. [...] Az ÉRTHETŐ JOG gondolata a maga nemében újjító kezdeményezés.*”³³

30 <http://www.ingatlanjog.hu/archivum/2023/1> (2023. 05. 24.)

31 <https://www.richtererdemerem.hu/index.php/dijazottak-szakorvos-2023/betegkommunikacio-kategoria-szakorvos> (2023. 05. 12.)

32 <https://erthetojog.hu/> (2023. 05. 12.)

33 <https://erthetojog.hu/> (2023. 05. 12.)

Bár a társadalom boldogságindexének alakulása feltételezhetően nem a jogszabályok ismeretétől és mindenki számára való érthetőségétől függ, azt célszerű elismerni, hogy bizonyos élethelyzetekben szükség van jogi tudásra, illetve jogi információra, mégpedig érthető, sőt könnyen érthető formában.³⁴ Dr. Kocsis Ildikó jogász, aki az említett honlapot működteti, küldetésének tekinti, hogy a „jogot széles körben érthetővé tegye, [...] hogy az emberek ne csak sodródjanak a jogi procedúrák hullámain, hanem értsék is mindazt, ami a tárgyalóteremben vagy más jellegű jogi helyzetben történik velük.”³⁵ A jogi procedúrákban a jog kisebb-nagyobb szeletének az ismerete a laikus számára a nyelven belüli fordítás hermeneutikai útján, pontosabban annak végén, a laikus személy számára írt célszövegből szerezhető meg. Az intralingvális fordító (jogász szakember) a jogszabályt úgy értelmezi és úgy fordítja le közérthető nyelvre, hogy az információ a laikus valóságismeretének megfeleljen, azzal összhangban legyen. A jogalkalmazás területén dolgozó legtöbb jogász gyakorló intralingvális fordító (tolmács), amikor például a tárgyalótermi kommunikációban a jogi szaknyelvi regiszter és a köznyelv közötti átjárást biztosítja. A tárgyalótermi diskurzusban *globális* és *lokális* intralingvális fordítást egyaránt végeznek. Előbbi esetben egy szöveg vagy szövegrész kerül lefordításra köznyelvre (pl. vádirat), utóbbi esetében pedig a leggyakrabban jogi terminusok explicitáció útján történő köznyelvi fordítására kerül sor szinonimák vagy magyarázó parafrázisok segítségével.

3.2.2. „Közérthetőségi Szócikk Adatbázis”

Részben hasonló célkitűzéssel született meg a Szegedi Tudományegyetemen (egy projekt keretében) a „Közérthetőségi Szócikk Adatbázis,”³⁶ amely „200 kiválasztott jogintézményt kíván a jogi tartalom megőrzésével, a köznyelvhez minél közelebbi, érthető, jól felépített szócikkekben megfogalmazni.”³⁷ A „Közérthetőségi Szócikk Adatbázisban” található szócikkek megírásával a szerzőknek az volt a szándéka, hogy a jogi szaknyelven megfogalmazott jogszabályokat, a köznyelvhez közeli kifejezőmódot használva alakítsák át, melynek során jelentősen rövidítették az információkat, a hosszú és

34 „A joggal kapcsolatos alapvető, stabil adatokat szeretném megismertetni. És mindezt mindenféle bonyolult körmondatok és idegen szavak nélkül – könnyen érthető formában.” <https://erthetojog.hu/> (2023. 05. 12.)

35 <https://drkocsisildiko.hu/erthetojog/> (2023. 05. 12.)

36 <https://u-szeged.hu/efop362-00007/adatbazis/minden-szocikk> (2023. 05. 24.)

37 <https://u-szeged.hu/efop362-00007/koszonto/koszonto> (2023. 05. 24.)

bonyolult mondatokat tagolták, a terminusokat („sajátos kifejezéseket”) pedig megmagyarázták.³⁸

A szerzők a „Közérthetőségi Szócikk Adatbázis” összeállításakor arra vállalkoztak, hogy a különböző tárgykörökhöz tartozó (pl. állami és önkormányzati szervek, közigazgatási eljárások, alapjogok, választójog stb.) jogintézményekre vonatkozó terminusok jelentését (pl. kormányzás, polgármester, tisztességes eljárás, ártatlanság vélelme, békéltető testület, fellebbezés, hatály stb.) a normatív tartalom megőrzésével, szakszerűen és érthetően, részletekbe menő ismertetések nélkül foglalják össze. Az adatbázis készítői ily módon az általános és összegző intralingvális fordítás átváltási eszköztárának a felhasználásával kétszáz jogi terminust fordítottak le szaknyelvről köznyelvre, illetve köznyelvhez közel álló nyelvváltozatra: köznyelvi-jogi regiszterre. A szócikkek célcsoportját azok a személyek alkotják, „akiknek a jogi nyelv és az érintett jogszabályok megértése, értelmezése nehézséget okoz. Mindenki, aki nem ezzel a jogi területtel foglalkozik, a joghallgatók és az érdeklődő civilek egyaránt beletartoznak abba a célcsoportba, akikhez közelebb szeretnénk hozni a kiválasztott, szerintünk a köznapokban is előforduló, fontos jogi rendelkezéseket”.³⁹

Az intralingvális fordítási folyamat azon sajátosságainak a feltárása céljából, amelyek a jogintézményekre vonatkozó terminusok köznyelvre történő átfordítását jellemzik, összehasonlítottuk a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény megyei jogú városokra vonatkozó paragrafusait⁴⁰ a „Közérthetőségi Szócikk Adatbázisban” található „Megyei jogú város” szócikkkel,⁴¹ valamint a „Magyar jogi terminusok gyűjteménye hat idegen nyelv ekvivalenseivel: horvát, román, szerb, szlovák, szlovén, ukrán” c. terminológiai glosszárium⁴² (vö. 5. fejezet) vonatkozó szócikkének meghatározásával. Az összehasonlítás kizárólag fordítás szempontú megközelítésre épült, amelynek során megállapítottuk, hogy az alábbi átváltási műveletek fordulnak elő a leggyakrabban:

(1) betoldás (plusz információ az adatbázisban az „érdeklődő civilek” számára, jelen esetben pl. történeti áttekintés),

(2) kihagyás (olyan információ, amelyet a szerzők nem minősítettek fontosnak a laikus értelemezéshez),

38 <https://u-szeged.hu/efop362-00007/koszonto/koszonto> (2023. 05. 24.)

39 <https://u-szeged.hu/efop362-00007/koszonto/koszonto> (2023. 05. 24.)

40 <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100189.tv> (2023. 05. 24.)

41 <https://u-szeged.hu/efop362-00007/minden-szocikk/megyei-jogi-varos> (2023. 05. 24.)

42 <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-190-365m.pdf> (2023. 05. 24.)

(3) szószerinti, vagy majdnem szószerinti átvétel a második forrás esetében (pl. A megyei jogú város képviselő-testülete a közgyűlés.; Megyei jogú városban több aljegyző is kinevezhető. → A megyei jogú városokban több aljegyző is kinevezhető.),

(4) magyarázó betoldás a második szöveg esetében (Vagyis abban különböznek a többi várostól, hogy megyei szintű közszolgáltatásokat is [...] biztosítanak a város területén. A státusznak a szabályozása, fenntartása egyrészt a nagyobb városok igényei, másrészt az ott és a környéken élő lakossággal kapcsolatos feladatok miatt indokolt.),

(5) lexikai konkretizálás a második szöveg esetében, vagyis a közszolgáltatások nevesítése (kórház, oktatás, könyvtár stb.),

(6) szintaktikai egyszerűsítés a harmadik szövegben ([...] azokat a közszolgáltatásokat is biztosítja, melyek saját területén túl a vármegye⁴³ egészére vagy nagy részére kiterjednek. → [...] saját területén túl a megyében is közszolgáltatásokat biztosít.

A szövegek intralingvális fordítási szempontú összehasonlító elemzésének itt bemutatott példái csupán a jéghegy csúcsát mutatják, azonban mégis egyfajta mintát kínálnak a lehetséges módszerek kidolgozásához (vö. 1. táblázat). Fontos azt is megjegyezni, hogy a jogszabályok nagyon jó kiindulási pontot kínálnak a regiszterváltáson alapuló szaknyelvről köznyelvre történő intralingvális fordításhoz, ugyanakkor a középső és a jobb oldali oszlopban található célszövegváltozatok részben felelnek meg a közérthetőség szabályainak. Az okok feltárását jelentősen megkönnyíti majd a közérthető fogalmazás ismérveit meghatározó nemzetközi ISO szabvány megjelenése (vö. 3.2.3.).

43 A „vármegye” helyett a „megye” szó használata a forrásanyagok keletkezésének korábbi időpontjával magyarázható, a net.jogtar.hu a jogszabály ’mai’ napon hatályos állapotát mutatja. (2023. 05. 31.)

1. táblázat: A „Megyei jogú város” terminusra vonatkozó jogszabályok összevetése a „Közérthetőségi Szócikk Adatbázisban” és a „Magyar jogi terminusok gyűjteményében” található definíciókkal

<i>Megyei jogú város</i>		
2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól	„Közérthetőségi Szócikk Adatbázis” Megyei jogú város	„Magyar jogi terminusok gyűjteménye hat idegen nyelv ekvivalenseivel” Megyei jogú város
3.§ (2) Települési önkormányzatok a községekben, a városokban, járásszékhely városokban, megyei jogú városokban és a fővárosi kerületekben működnek. [...] 21.§ (2) A megyei jogú város települési önkormányzat, amely - törvényben meghatározottak szerint, az abban foglalt kivételekkel - azokat a közszolgáltatásokat is biztosítja, melyek saját területén túl a vármegye egészére vagy nagy részére kiterjednek. (4) A megyei jogú város képviselő-testülete a közgyűlés. [...]	Ez a státusz, cím jelentős történeti múltra tekint vissza. A megyei jogú város a törvényhatósági jogú városok jogutódja. A megyei jogú város települési <i>önkormányzat</i> , amely azokat a közszolgáltatásokat is biztosítja, amelyek saját területén túl a megye egészére vagy nagy részére kiterjednek. Vagyis abban különböznek a többi várostól, hogy megyei szintű közszolgáltatásokat (kórház, oktatás, könyvtár stb.) is biztosítanak a város területén. [...] A megyei jogú város képviselő-testülete a közgyűlés. [...]	A megyei jogú város sajátos jogállású települési önkormányzat, amely a város területén a települési önkormányzat és a megyei (területi) önkormányzat feladat- és hatásköreit is ellátja, tehát saját területén túl a megyében is közszolgáltatásokat biztosít. Nemcsak megyeszékhely jogállású városok rendelkeznek megyei jogú városi jogállással, hanem egy adott megyén belül az annak nyilvánított városok is. A megyeszékhelyek és megyei jogú városok között éppen ezért szoros és intézményes együttműködésre van szükség.

Külön említést érdemel, hogy a „Közérthetőségi Szócikk Adatbázis” szócikkeit a szakmai lektorokon (jogi szakemberek) kívül, egy ún. *közérthetőségi lektor* (PhD hallgató) is ellenőrizte. A lektorok alkalmazása a célszövegváltozatok ellenőrzése céljából ugyanolyan fontos láncszem az intralingvális fordításban, mint a nyelvek közötti fordítások folyamatában a javítás, a lektorálás és az utószerkesztés. Hasonló feladatkörrel találkozunk az ún. KÉK regiszter (könnyen érthető kommunikációs regiszter) esetében is. A célszövegeket, illetve célszövegváltozatokat ún. *tapasztalati szakértők* lektorálják annak ellenőrzése céljából, hogy azok valóban érthetőek-e a célcsoport számára.

3.2.3. Közérthető fogalmazás a közigazgatásban

Gergely Vera, a közérthető fogalmazással foglalkozó nemzetközi szervezeteket tömörítő International Plain Language Federation (IPLF) volt vezetője (2020–2022) és jelenlegi munkatársa „Világos beszéd” c. honlapján⁴⁴ részletesen bemutatja a közérthető fogalmazás jellemzőit. Nézete szerint bonyolult jogi tartalmakat is lehet közérthetően és könnyen áttekinthető formában megfogalmazni, kímélve ezáltal időt, pénzt és idegsejteket. Egyik példaszövege egy kommunális adó kivetéséről szóló hivatalos levél, amelyet lefordított érthető nyelvre, és egyszerű, könnyen áttekinthető formában tett közzé.⁴⁵ A 2. számú táblázatban összevetettük az eredeti levél és a kommunikációs szakember által készített közérthető szöveg három részletét.

2. táblázat: Kommunális adó kivetéséről szóló hivatalos levél három részletének fordítása köznyelvre

Eredeti szöveg	Célszöveg közérthető nyelven
Határozat: Kommunális adó megállapítása	
A megállapított 2015. I. félévi adó e határozat jogerőre emelkedésétől számított 15 napon belül (e határidő – fellebbezés hiányában – a kézbesítéstől számított 30 napon belüli fizetést jelent), a 2015. II. félévi adó 2015. szeptember 15-ig fizethető be késedelmi pótlék mentesen a Budapest ... Önkormányzat ... számú magánszemélyek kommunális adója beszedési számlájára. Az adózó a befizetést belföldi fizetési számlájáról történő átutalással is teljesítheti az azonosító számának feltüntetésével.	<i>Meddig kell befizetnie a kommunális adót?</i> Az adót minden évben két egyenlő részletben kell befizetni: 1. az első részletet (6.950 Ft) a levél átvételétől számított 30 napon belül, jövőre és a későbbiekben minden év március 15-ig; 2. a második részletet (6.950 Ft) minden év szeptember 15-ig.
2016. január 1-től 13900, -Ft éves adót vetek ki, melyet a következő évekre is e határozat szerint kell teljesíteni mindaddig, amíg az adóhatóság új határozattal a fizetési kötelezettséget nem változtatja meg. Az évs adót két egyenlő részletben, március 15-ig, illetve szeptember 15-ig kell megfizetni.	Minden év elején levelet fogunk küldeni erről, és mellékelünk hozzá csekket is.

44 <https://vilagosbeszed.hu/> (2023. 05. 24.)

45 <https://vilagosbeszed.hu/kozertheto-fogalmazas-a-kozigazgasban/> (2023. 05. 24.)

<p>Felhívom az adózó figyelmét arra, hogy amennyiben adófizetési kötelezettségét a határozatban előírt határidőben nem teljesíti, terhére késedelmi pótléket számítunk fel, melynek mértéke minden naptári nap után a felszámítás időpontjában érvényes jegybanki alapkamat kétszeresének 365-öd része.</p>	<p><i>Mi történik, ha késve fizet?</i> Ha nem fizet időben, akkor késedelmi pótléket számítunk fel. Ennek mértéke a jegybanki alapkamat kétszerese.</p>
<p>Ezen határozat ellen a közléstől számított 15 napon belül a Budapest Főváros Kormányhivatalához címzett, de Hatóságunknál benyújtandó, illetékköteles fellebbezéssel élhet. Az illeték mértéke a fellebbezésben vitatott összeg minden megkezdett 10.000,-Ft-ja után 400,-Ft, de legalább 5.000,-Ft, legfeljebb 500.000,-Ft. Az illetéket a fellebbezés benyújtásával egyidejűleg a Budapest ... Önkormányzat ... számú illetékbeszedési számlájára kell megfizetni. A fellebbezésnek a határozat jogerőre emelkedésére és végrehajtására halasztó hatálya van.⁴⁶</p>	<p><i>Mit tehet, ha nem ért egyet a határozattal?</i> Ha úgy gondolja, kevesebbet vagy egyáltalán nem kellene fizetnie, a következő módon fellebbezhet: 1. Írja le egy levélben, miért nem ért egyet a határozattal. A levél címzettje legyen Budapest Főváros Kormányhivatala, mivel ők fogják elbírálni a fellebbezést. 2. Hozza be a levelet a ... Polgármesteri Hivatalba (1126 Budapest, ...), vagy küldje el postán (levelezési cím: 1535 Budapest, Pf.). 3. Fizesse be a fellebbezés díját (illetékét), 5.000 forintot erre a számlára: ... önkormányzat illetékbeszedési számla ... Ha fellebbez, akkor a fellebbezés elbírálásáig nem kell befizetnie az adót, és a határozat sem lesz jogerős. Ha a Kormányhivatal igazat ad Önnek, akkor a befizetett illetéket visszakapja.⁴⁷</p>

A teljes eredeti és a célszöveg is megtalálható az említett honlapon, továbbá az is, hogy milyen transzformációs eljárásokat alkalmazott a szerző a közérthető célszöveg megalkotásakor:

- „Az egybefolyó szövegtengert széttördeltem, értelmes alcímeket adtam, a legfontosabb információkat keretben kiemeltem.
- A kötelező jogszabályi hivatkozásokat kiemeltem a folyószövegből egy oldal-sávba. Így akit érdekel, utána tud nézni, de sokkal olvashatóbb a főszöveg.
- Ahol lehetett, egyszerűsítettem az információt. Pl. kommunális adó esetén mindig 5000 Ft lesz a fellebbezés illetéke, nem kell bevágni a teljes jogszabályt az illeték mértékéről.
- Természetesen egyszerűsítettem a nyelvezetet is.
- Beleírtam, mire szolgál a kommunális adó, mert ez nem szerepel az ere-

46 <https://vilagosbeszed.hu/wp-content/uploads/2016/01/kommun%C3%A1-lis-ad%C3%B3-eredeti.pdf> (2023. 05. 30.)

47 <https://vilagosbeszed.hu/wp-content/uploads/2016/01/kommun%C3%A1-lis-ad%C3%B3-jav%C3%ADtva.pdf> (2023. 05. 30.)

deti levélben. Szerintem fontos tudni, mire költi az állam a pénzünket.

- Igyekeztem a jogszabályi előírásokat betartani, de nem vagyok jogász, így maradhattak benne pontatlanságok. Egy kevésbé fontos részt a tulajdonostársakról ki is hagytam az átírásból.⁴⁸

Az IPLF kezdeményezésére a közérthető fogalmazás ismérveit hamarosan egy nemzetközi ISO szabvány összegzi, amely kiváló viszonyítási pontot kínál majd arra vonatkozóan, hogy valójában mit jelent a közérthető fogalmazás a mindennapokban és a szaknyelvi kommunikációban. A szabvány várhatóan 2023 nyarán jelenik meg.⁴⁹

3.3. Célcsoportfüggő differenciált intralingvális fordítás

A jogi szaknyelvről köznyelvre történő nyelven belüli fordítás feladata a differenciáltan célcsoportfüggő referenciális egyenértékűség megteremtése, amely egy adott, nem minden esetben homogén befogadói réteg számára könnyíti meg a szöveg értelmezését. Az eredeti jogi szövegre jellemző ismérvek, amelyek az interlingvális fordításban kiemelten fontosak (pl. a szöveg szakmaiságának a szintje, terminológiai sűrűsége, regisztere, stílusa, műfaja, formája, terjedelme) itt elveszítik relevanciájukat. A célszövegek ezért a funkcionális és kontextuális egyenértékűség dimenzióiban nem, vagy csak részben mutatják fel az eredeti szöveg jellemzőit: egyszerűbbek, könnyebben érthetőek, lehetőség szerint terminológia-mentesek, a laikusok számára értelmezhetőek. Példaként említjük a „Gyermekek jogairól szóló egyezmény” angol nyelvű szövegét (Convention on the Rights of the Child),⁵⁰ amelyet gyermeknyelvre is lefordítottak (The United Nations Convention on the Rights of the Child – The Children’s Version).⁵¹ A magyar nyelvre történő hivatalos interlingvális fordítást⁵² követően pedig magyar nyelven is elkészültek a gyermeknyelvi célszövegváltozatok.⁵³

48 <https://vilagosbeszed.hu/wp-content/uploads/2016/01/kommun%C3%A1llis-ad%C3%B3-jav%C3%ADtva.pdf> (2023.05.30.)

49 További információk a szabványról: ISO 24495-1 Plain Language Standard, Part 1: Governing principles and guidelines. <https://www.iso.org/standard/78907.html>; <https://www.iplfederation.org/iso-standard/> (2023. 05. 30.)

50 <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf> (2023. 05. 29.)

51 <https://www.unicef.org/media/56661/file> (2023.05.29.)

52 Magyar hivatalos fordítás: 1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól (2023. 05. 29.)

53 Gyermekeknyelvre történő fordítás: Gyermekek jogi Egyezmény gyermeknyelven (2023. 05. 29.)

A gyermeknyelvre lefordított szöveg explicit magyarázatot tartalmaz az át-fogalmazás tényére és annak okára: „Az Egyezmény jogászok számára íródott, még a felnőttek számára sem érthető könnyen. Ebben az összefoglalóban csak a legfontosabbakat emeltük ki, és számodra is könnyen érthető mondatokban fogalmaztuk meg.”⁵⁴ Az intralingvális fordítás sajátosságai kiválóan tanulmányozhatók, ha összevetjük az „Egyezmény” egyes cikkeit és a gyereknyelvre lefordított szöveg – életkortól függő – három (A., B. és C.) változatát.⁵⁵

3. táblázat: A „Convention on the Rights of the Child” interlingvális fordítása magyar nyelvre és intralingvális fordításai gyereknyelvre (1. és 2. pont)

<i>1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól</i>	<i>Gyereknyelvre fordított szöveg A. változat</i>	<i>Gyereknyelvre fordított szöveg B. változat 8–12 éveseknek</i>	<i>Gyereknyelvre fordított szöveg C. változat 12–16 éveseknek</i>
Egyezmény a gyermek jogairól, 12. cikk			
1. Az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.	Minden téged érintő ügyben jogod van elmondani a véleményedet.	Bármikor, ha egy felnőtt téged is érintő kérdésben dönt, jogod van ahhoz, hogy kifejezd véleményedet és	A gyerekeknek joguk van arra, hogy megmondják, szerintük mi történjen, amikor a felnőttek rájuk vonatkozó döntéseket hoznak, és
2. Ebből a célból nevezetesen lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján, a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgassák.	A felnőtteknek meg kell hallgatniuk téged, és meg kell fontolniuk, amit mondtál.	azt a felnőtteknek figyelembe kell venniük.	joguk van ahhoz is, hogy véleményüket figyelembe vegyék.

54 <http://gyermekjogok.ajbh.hu/unicef.php?print=1> (2023. 05. 29.)

55 <http://gyermekjogok.ajbh.hu/unicef.php?print=1> (2023. 05. 29.)

A jogi intralingvális fordítás lényege tehát az, hogy egy adott szöveg ugyanazon a nyelven másik szöveggé alakul egy másik célcsoport számára, és így az értelmezés ugyanazon nyelv más jeleivel valósul meg más kommunikációs szintéren és eltérő kognitív környezetben. A nyelvközi fordításnál a fordító hermeneutikai tevékenységének az a célja, hogy áthidalja a nyelvek és a kultúrák közötti szakadékot,⁵⁶ a nyelven belüli fordításnál pedig a szakmaspecifikus és szakmainvariáns kompetenciák közötti szakadék áthidalása a cél, a befogadási és feldolgozási kognitív erőfeszítés optimalizálása érdekében.⁵⁷

A fentiekben olyan példákat láttunk, amelyekben *globális* intralingvális fordítás történt, mert az átalakítás a teljes eredeti szöveget érintette, a másodlagos (függő) célszöveg ennek átalakítása révén, különböző átváltási műveletek és intralingvális fordítói eljárások alkalmazásával jött létre.⁵⁸

4. Magyar–magyar jogi-igazgatási terminusok gyűjteménye

Fóris Ágota a „Bevezető gondolatok a terminológiastratégiáról” című tanulmányában⁵⁹ kifejti, hogy az egymástól területileg elkülönülő magyar kisebbségek nyelvi jogainak körébe nem csak az anyanyelvhasználat joga, hanem annak egyik nyelvváltozatának, nevezetesen a szaknyelveknek a használata is beletartozik. A szerző itt elsődlegesen a magyar nyelvközösség azon tagjaira utal, akik Magyarországon kívüli országokban kisebbségi nyelvként használják a magyar nyelvet. A magyar nyelv „határtalanítási” folyamatának egyik nagyszerű eredménye a már említett „Magyar jogi terminusok gyűjteménye hat idegen nyelv ekvivalenseivel: horvát, román, szerb, szlovák, szlovén, ukrán” című terminológiai gyűjtemény⁶⁰ (a továbbiakban: MJTG), amely amellet,

56 GADAMER, Hans-Georg: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata*. Budapest, Gondolat, 1984.

57 HELTAI Pál: *Fordítás, relevancia, feldolgozás*. In: NÁDOR Orsolya (szerk.): *A magyar mint európai és világnyelv*. Budapest, MANYE–Balassi Intézet, 2009, 27–54.

58 DOBOS Csilla: *Lexikai átváltási műveletek a nyelven belüli fordításban*. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 2014, IX (2), 63–80.

59 FÓRIS Ágota: *Bevezető gondolatok a terminológiastratégiáról*. In: TAMÁS Dóra Mária – SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest, OFFI Zrt., 48–60. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategia-es-jogi-alapterminusok-a-szomszedos-orzagok-nyelven> (2023. 05. 12.)

60 *Magyar jogi terminusok gyűjteménye hat idegen nyelv ekvivalenseivel: horvát, román, szerb, szlovák, szlovén, ukrán*. In: TAMÁS Dóra Mária – SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest, OFFI Zrt., 190–365. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-190-365m.pdf> (2023.05.29.)

hogy hatékony segítséget nyújt a fordítóknak, jelentős mértékben hozzájárul a terminológiai harmonizációhoz és a terminológiai értelmezéshez egyaránt.

Ignorantia iuris non excusat. – A laikusok közül is sokan ismerik ennek a – jogi kultúra és gondolkodás szerves részét képező – latin nyelvű mondatnak a magyar megfelelőjét (A jog nem tudása nem mentesít a felelősség alól.), azonban a kifejezés jelentésének valós értelmezése túlmutat a jogi diplomával és jogi világlátással nem rendelkező átlagember szemantikai kompetenciáin. Éppen ezért célszerű „közelebb vinni” a jogot a laikushoz, hogy részéről az egyébként szándékolt jogkövető magatartás „könnyebben” megvalósuljon. A fordítástudomány is segíthet abban, hogy a „nyelvében élő jogot” közelebb tudjuk vinni az átlagemberhez. Ennek egyik módja lehet a jogi-igazgatási, illetve közigazgatási jogi területen egy olyan *magyar–magyar közigazgatási jogi terminológiai gyűjtemény* elkészítése, amely az említett hat nyelvű, jogi terminusok gyűjteményéhez hasonló szócikkekben tartalmazná az adott magyar jogi terminus közérthető intralingvális fordítását és további olyan információkat (pl. példákat, magyarázatokat), amelyek segítik a laikusi jogértelmezést és köznyelvi-jogi szakmai nyelvhasználatot. A *köznyelvi-jogi szakmai nyelvhasználat* kifejezés legalább annyira ellentmondásos, mint a *köznyelvi-jogi regiszter*, azonban a valóságban létező jelenségről, valós, gyakorlati nyelvváltozatról van szó. A jogi-közigazgatási ügyekben részt vevő laikusok – különböző okokból kifolyólag – nem beszélhetnek sem „tisztán” jogi nyelven, sem „tisztán” köznyelven, hanem egyfajta kevert, *köznyelvi-jogi nyelvváltozatot* használnak.

5. A terminológia intralingvális fordítása laikusok számára

Úgy vélem, hogy egy magyar–magyar terminológiai gyűjtemény fontos részét képezhetné a jogi-igazgatási terminológiastratégiának, és ezzel egyidejűleg értékes szempontokkal szolgálhatna a folyamatosan végbemenő jogi-igazgatási szaknyelvújítás számára. A jogi terminológia *köznyelvi-jogi értelmezését* elősegíti a szaknyelvről köznyelvi irányban történő, regiszterváltáson alapuló intralingvális fordítás. A leendő szócikkek adatmezőinek meghatározása és tartalommal való ellátása közös feladatot jelent jogászok, alkalmazott nyelvészek, terminológusok és fordítók számára.

A magyar–magyar terminológiai gyűjtemény összeállításakor mintaként szolgálhat az MJTG, amely a már említett, Tamás Dóra Mária és Szoták Szilvia szerkesztésében megjelent „Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a

szomszédos országok nyelvén” c. kiadványban található.⁶¹ A magyar–magyar jogi terminológiai gyűjteménynek (a továbbiakban: MMJTG) az lehetne a célja, hogy a jogi-igazgatási terminusok jelentése a jogilag releváns tartalom megőrzésével egyszerű, – de a szükségéstől nem egyszerűbb – formában kerüljön megfogalmazásra. Ez az elv és a köznyelvi-jogi nyelvváltozat használata biztosítanák azt, hogy az adott jogi fogalom jelentésszerkezetének meghatározott, laikusok számára leginkább releváns aspektusai értelmezhetővé és érthető váljanak számukra.

Az MJTG és az MMJTG részben eltérő célokat követ, ezért az adatmezőket ennek megfelelően célszerű átalakítani. A 4. táblázatban az MJTG szócikkeiben szereplő adatmező kategóriákat látjuk.

4. táblázat: Az MJTG szócikkeinek adatmezői

TERMINUS:		TÁRGYKÖR:	
Definíció:		Fordítói gyakorlat (vigyázat):	
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS:			
horvát	román	szerb	
szlovák	szlovén	ukrán	
Lásd még:			
Kontextus:			
Dokumentumtípus:			
Források:			

Az MMJTG szűkíthető egy speciális jogi területre, mint amilyen a jogi-igazgatási terület. A magyar–magyar közigazgatási jogi terminológiai gyűjtemény (a továbbiakban: MMKJTG) szócikkeinek egyik lehetséges felépítését és laikusok szempontjából releváns adatmező kategóriáit az 5. táblázat tartalmazza.

61 Uo.

5. táblázat: Az MMKJTG szócikkeinek adatmezői

<i>Közigazgatási jogi terminus</i>	<i>Intralingvális fordítás köznyelvi-jogi regiszterbe</i>
TERMINUS:	Szinonima a köznyelvben:
Definíció:	Definíció közérthető nyelven:
A definícióban szereplő jogi terminusok:	A definícióban szereplő jogi terminusok magyarázata:
Jogi kontextus:	Jogi kontextus közérthető nyelven:

Az MJTG-hez hasonlóan a terminológia értelmezése a MMKJTG-ben is egy adott tárgykörön belül történik. A MJTG-ben hét fő tárgykör szerepel (általános jog, bíróság, alkotmányjog, közigazgatási jog, büntetőjog, polgári jog, cégjog), a MMKJTG – ahogyan azt elnevezése is tükrözi – egyetlen tárgykört ölel fel, nevezetesen a közigazgatási jogot (a jogi-igazgatási területet). Az MJTG-ben bemutatott 79 terminusból 11 terminus tartozik a közigazgatási jog tárgykörébe (közigazgatás, hatáskör, kabinet, közigazgatási államtitkár, kormányhivatal, központi hivatal, menekült, helyi önkormányzat, megyei jogú város, jegyző, szabálysértés), az alábbiakban ezen terminusok közül választottam egyet a bemutatás céljára, nevezetesen a *szabálysértés* terminust. A jogi szaknyelven megírt definíciót az MJTG-ből vettem át; a szerzők megfogalmazása szerint: „Definíció: A magyar jogi fogalmat jelölő terminus leírása, ami elsősorban jogszabályok, hivatalos honlapok, tankönyvek és jogi lexikonok segítségével történt, amelyeket jogászok mint tárgyi szakértők tekintettek át. Nem feltétlenül szerepel itt minden esetben klasszikus terminológiai definíció, gyakran jogszabályi idézeteket sorol fel, a szerveknél a funkciók leírása tölti be a definíció szerepét.”⁶² A 6. számú táblázatban a szócikk első adatmezője kerül bemutatásra, amelyben a *szabálysértés* jogi terminus jogi és (alkalmazott nyelvész által készített) köznyelvi-jogi definícióját olvashatjuk.

62 Magyarázat a terminusok gyűjteményéhez <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-366-367.pdf> (2023. 05. 30.)

6. táblázat: A szabálysértés terminus definíciója az MJTG szócikke alapján és köznyelvi-jogi regiszterben

<i>Közigazgatás jogi terminus</i>	<i>Intralingvális fordítás köznyelvi-jogi regiszterbe</i>
TERMINUS: <i>szabálysértés</i>	Szinonima a köznyelvben:
<p>Definíció jogi szaknyelven az MJTG alapján: „1. § (1) Szabálysértés az az e törvény által büntetni rendelt tevékenység vagy mulasztás, amely veszélyes a társadalomra. (2) E törvény alkalmazásában az a tevékenység vagy mulasztás veszélyes a társadalomra, amely a bűncselekményként történő büntetni rendeléshez szükségesnél kisebb fokban sérti vagy veszélyezteti az Alaptörvény szerinti állami, társadalmi vagy gazdasági rendet, a természetes és jogi személyek, valamint a jogi személyiség nélküli szervezetek személyét vagy jogait.” [...] A szabálysértés megkülönböztető jegye, hogy kisebb fokban sérti vagy veszélyezteti a társadalmi rendet, a személyeket vagy jogaikat.</p> <p>„7. § (1) A szabálysértés miatt alkalmazható büntetések: a) a szabálysértési elzárás, b) a pénzbírság, c) a közérdekű munka.” [...]</p> <p>„8. § (1) A szabálysértés miatt alkalmazható intézkedések: a) a járművezetéstől eltiltás, b) az elkobzás, c) a kitiltás, d) a figyelmeztetés.” [...]”⁶³</p>	<p>Definíció közérthető nyelven: Azokat a tevékenységeket vagy mulasztásokat nevezük szabálysértésnek, amelyek a társadalom számára veszélyesek. A mulasztás valamilyen tevékenység el nem végzését jelenti.</p> <p>A szabálysértés a bűncselekménynél kisebb mértékben sérti vagy veszélyezteti</p> <ul style="list-style-type: none"> • az állami, társadalmi vagy gazdasági rendet, • a személyeket, • a személyek jogait és • a szervezetek jogait. <p>A szabálysértést a törvény bünteti.</p> <p>A büntetés lehet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • szabálysértési elzárás, • pénzbírság, • közérdekű munka. <p>A szabálysértővel szemben hivatalosan intézkednek. Az intézkedés lehet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • járművezetéstől eltiltás, • elkobzás, • kitiltás, • figyelmeztetés.

Az MMKJTG elsődlegesen a közigazgatási jogi terminusok lokális intralingvális fordítására épül (pl. szinonima, körülírás), emellett a terminusok értelmezésében alkalmazza a globális intralingvális fordítást is (pl. a definíciókban a jogszabályok lefordítása köznyelvi-jogi regiszterbe). Továbbá globális és általános intralingvális fordítás végezhető az adott terminust tartalmazó példaszövegek és azok nyelven belüli fordításai során.

63 <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-190-365m.pdf> (2023. 05. 30.)

6. Összegzés

A terminológiastratégia jelentősége megkérdőjelezhetetlen általában a szaknyelvek és specifikusan a jogi-igazgatási szaknyelv (közigazgatási szaknyelv) vonatkozásában. Az általános nyelvstratégia szerves részeként, a terminológiastratégia hatékonyan és érdemben járul hozzá a tudományos és gazdasági fejlődéshez, az általános és szakmai tudástranszfer folyamatához, valamint a tudománykommunikáció eredményességéhez. Napjainkban kiemelten fontos, hogy a terminológiastratégia meghatározott területei a laikusokat is elérjék, és az ő szempontjaikat figyelembe véve is szülessenek „olyan, formálisan rögzített stratégiák [...], amelyek segítségével koordinálják a terminológiát érintő határozatokat és célokat és/vagy egy meghatározott társadalmi csoport terminológiáját.”⁶⁴ A laikusok olyan társadalmi csoportot alkotnak, amelynek számára a stratégiákat és koordinálási feladatokat célszerű kiterjeszteni a terminológia köznyelvi-jogi regiszterbe történő magyar–magyar intralingvális fordítására is.

A jog különböző területein, beleértve a jogi-igazgatási (közigazgatási jogi) területet is, fontos a jogi terminológia szaknyelvről köznyelvre történő, regiszterváltáson alapuló intralingvális fordítása és a laikusok számára elérhető adatbázisokban való közzététele. Ezt az alábbi tények indokolják:

- Az a szerep, amelyet a jog – társadalomban betöltött funkciójából fakadóan – betölt a laikusok életében.
- A jog és nyelv rendkívül szoros és sajátos kapcsolata.
- A laikusok tájékoztatáshoz való jogának biztosítása.
- A jogi kultúra fogalmi keretébe integrált közérthetőségi igény.
- A társadalom „eljogiasodása”,⁶⁵ ami egyre inkább erősíti a laikusok azon igényét, hogy megértsék a jog világának őket közvetlenül érintő részét, például a kötelező érvényű szabályokat, döntéseket, intézkedéseket stb.
- A jogi tudománykommunikáció laikusokat érintő aspektusa. (Napjainkban is szükség van „Jogerős Pál”-okra.)
- A jogkövető magatartás egyik feltétele a jogi terminológia nyelven belüli fordítással történő átalakítása, magyar–magyar terminológiai adatbázisokban való közzététele.

64 FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea: *Ajánlások a magyar terminológiastratégiához*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest, L'Harmattan–OFFI Zrt., 2019, 144.

65 Üveges István: *Közérthetőség a jogi nyelvben: követelmény és/vagy kultúra? Magyar Jogi Nyelv*, 2019/2, 1–7.

A MAGYAR JOGI SZAKNYELV HELYZETE SZERBIÁBAN: BÜSZKE MÚLT, KÜZDELMES JELEN, BIZONYTALAN JÖVŐ

KORHECZ TAMÁS

egyetemi tanár (UNION Egyetem, FLV, Újvidék)

Absztrakt

Ezen tanulmány a magyar jogi szaknyelv helyzetét és állapotát ismerteti és elemzi a szerbiai Vajdaság területén. Az írás célja, hogy a rendelkezésre álló források, valamint a szerző gazdag személyes tapasztalata alapján azonosítsa és elemezze azokat a tényezőket és körülményeket, amelyek meghatározzák a magyar (jogi) nyelv helyzetét és használatát a szerb államszervezetben belül. A tanulmány egyebek mellett foglalkozik a magyar nyelv használatának feltételeként a vajdasági magyar jogásztársadalom állapotával, az egyetemi jogászképzéssel és a hivatalos nyelvhasználat jogi kereteivel. A tanulmány rámutat arra, hogy a relatív kedvező jogi keretek ellenére a magyar jogi szaknyelv használata visszaszorulóban van Szerbiában. Mindazonáltal számos területen az előrelépés lehetősége is adott. Noha a magyar jogi szaknyelv presztízse és elterjedtsége, amely múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben volt legnagyobb, aligha ismétlődhet meg a közeljövőben, a kínálkozó fejlesztési lehetőségek még korántsem lettek kimerítve.

Kulcsszavak: magyar jogi szaknyelv, államszervezet, hivatalos nyelvhasználat, Szerbia, Vajdaság, jogászképzés.

THE POSITION OF THE HUNGARIAN LEGAL LANGUAGE IN SERBIA: PROUD PAST,
DIFFICULT PRESENT, FRAGILE FUTURE

Abstract

This essay elaborates the position and condition of the Hungarian legal language in Vojvodina province, Serbia. The goal of this paper is – based on the relevant literature and rich personal experiences of the author – to specify and analyze factors and circumstances that determine the position and usage of the Hungarian (legal) language within the Serbian state organization. Among others, this paper deals with the condition of the branch of Hungarian

lawyers in Serbia, as a basis for the official use of the Hungarian language, with the education of lawyers, such as with the legal framework of the official language use. The essay argues that despite the relatively favorable legal framework, the use of the Hungarian legal language shows tendency of decline in Serbia. However, in some areas, there is a space for progress as well. Although there is little hope that the prestige and the use of the Hungarian legal language, which used to be widespread in the seventies and eighties of the 20th century will occur once again, the available tools for progress have not fully been exploited yet.

Keywords: Hungarian legal language, state organization, official language use, Serbia, Vojvodina, legal education

1. Bevezető – témafelvetés

A saját nyelv, az anyanyelv fontosságáról sokan és sokszor írtak már, nehéz róla újat közölni. Mégis fontos elismételni, hogy a körülöttünk és bennünk élő világot elsősorban a nyelven keresztül tudjuk felfogni és értelmezni, a nyelv segítségével gondolkodunk, a nyelven keresztül tudjuk megértetni magunkat másokkal, a nyelv az emberi kultúra és civilizáció amalgámja. De a nyelv a nemzetépítés és a nemzetrombolás eszköze is lehet, elsősorban azért, hogy az államszervezetben milyen helyzete van egy-egy nyelvnek.

A jogi szaknyelv más szaknyelvekhez hasonlóan csoportnyelvet képez, amelynek további összetevői-elemei vannak, a jogalkotás nyelve, a jogalkalmazás nyelve, a jogtudomány-jogirodalom nyelve, valamint jogi oktatás nyelve.¹ Jogi szaknyelvvél általában csak azok a nyelvek rendelkeznek, amely nyelveket használó népek képesek voltak államot létrehozni, azaz számos olyan nyelv létezik a földön, amelynek nincs saját jogi nyelve. Ezek a sokszor zárt, és rendszerint kis létszámú nyelvi közösségek, csupán a szokások szabályaira vonatkozóan rendelkeznek bizonyos „jogi” nyelvvél, a lakóhelyükön uralkodó állam jogát, csupán annak (idegen) nyelvén használják. Számos izgalmas kérdést vet fel az őshonos nemzeti kisebbségek jogi nyelvének kérdésköre. Itt olyan etnikai-nyelvi közösségekről beszélhetünk, amelyek számszerű kisebbséget alkotnak egy állam területén, de amelyek nyelve egy másik államban az államnak és a jognak a „természetes és uralkodó nyelve”. Európában ez a jelenség mindennaposnak számít. Egyszer adott egy állam,

1 LETSCH Endre: *A jog alkotása és nyelve. Barangolás a legisztika és a lingvisztika világában*. Újvidék, Forum Könyvkiadó Intézet, 2017, 157.

amelyben élnek egyrészt a nyelvi többséghez tartozó állampolgárok, akiknek a (szak)nyelvén működik az állam, oktatják, kutatják, alkotják és alkalmazzák a jogot, másrészt élnek a különböző nyelvi kisebbségekhez tartozó állampolgárok, akiknek az anyanyelvén egy másik, néha szomszédos állam működik, és ott az ő nyelvükön oktatják, kutatják, alkotják és alkalmazzák a jogot. Tehát a kisebbség által anyanyelvként használt nyelvének a keretében kialakult a jogi szaknyelv, de azt rendszerint nem a szülőföldjükön hatalmat gyakorló állam használja, hanem egy másik állam. Mit történik egy ilyen helyzetben? A kérdésselvetés korántsem szónoki, hiszen az európai államok többsége kisebb-nagyobb mértékben lehetővé teszi, hogy az állam a nemzeti-nyelvi kisebbség anyanyelvét is használja működése során, ez a nyelvhasználat pedig a jogi szaknyelv használatát is jelenti. Egyes államok és egyes kisebbségi közösségek esetében az állam hivatalos államnyelv státuszt biztosít a kisebbség nyelvének az ország kisebbség által lakott részén, sőt, arra is van példa, hogy az állam egyenrangú hivatalos nyelve lesz a kisebbség nyelve. Hogy csak a legismertebb példákat említsük. Finnországban a svéd nyelv az ország egyenrangú hivatalos (állam)nyelve a többség által használt finn nyelv mellett, vagy az olasz nyelv egyenrangú hivatalos nyelv a svájci központi állam szintjén, Ticino kantonban pedig kizárólagos hivatalos nyelv.² Ticinótól keletre, Olaszország Dél-Tirol tartományában a német az olasszal egyenrangú hivatalos nyelv. A Kárpát-medencében élő népes magyar kisebbségek esetében az államok ugyan nem ismerik el a magyar nyelv egyenrangú hivatalos használatát, de a jogi keretek rendszerint lehetővé teszik, hogy a magyar nyelvet az államszervezet is használja, elsősorban a polgárokkal való ügyintézés során (közigazgatási és bírósági eljárások vezetése során, választási eljárásokban, önkormányzati választott testületek munkájában, közokiratok kiadásakor stb.). Ezzel tulajdonképpen el is érkeztünk az általam vizsgált problémakörhöz, jelesül a magyar jogi szaknyelv helyzetéhez, állapotához a Kárpát-medencében, pontosabban a Délvidéken, a Vajdaságban, amely ma a független Szerbia részét képezi. Írásom arra keresi a választ, hogy milyen a magyar jogi szaknyelv állapota a Vajdaságban ma, mely tényezők befolyásolják a jogi szaknyelv állapotát, és milyen intézkedésekkel lehetne elősegíteni a jogi szaknyelv térnyerését és minőségi felvirágoztatását a Vajdaságban? Írásom az alábbi tematikus fejezetekre tagozódik. A bevezetőt követő második fejezetben téziseket fogalmazok meg, a vajasági magyar jogi szaknyelv állapotáról, valamint arról, hogy mi befolyásolja azt, mitől is függ a jogi szaknyelv állapota. A harmadik fejezet-

2 KORHECZ Tamás: A hivatalos nyelvhasználat szabályozása. *Létünk*, 2013/Különszám, 100.

ben, a vajdasági magyar jogi szaknyelv emberi erőforrását, a magyar nyelvű jogászok képzését, az intézményesített jogászképzést vizsgálom. A negyedik szerkezeti egység keretében betekintést nyújtok az „aranykorba”, abba az időszakba, amikor a kisebbségi lét keretében, a magyar jogi szaknyelvet a szerbiai államszervezet a legintenzívebben használta, azaz a magyar jogi szaknyelv használati értéke és fontossága kitapintható volt a mindennapokban. Az ötödik, záró fejezetben a magyar jogi szaknyelv gazdagítására vonatkozó esélyeket és lehetőségeket lajstromozom.

2. Tézisek

A nyelv a nemzeti kisebbségek önazonosságának talán legfontosabb eleme, és egyúttal annak forrása is. Megőrzése, gyarapítása a közösség és identitásának az alapja, a megmaradásának az eszköze. Ugyanakkor, a nyelv a kommunikáció legfontosabb eszköze is, presztízse, a vonzerője, használati értéke attól függ, hogy az adott közegben mennyire alkalmas az információk, a tudás, az ismeretek átadására és megszerzésére. Annak a nyelvnek a használati értéke, amely kiszorul az államszervezetből, a közéletből, devalválódik, ezért roppant fontos szempont, hogy az államszervezet használja-e a kisebbség anyanyelvét.³ Amennyiben a jogrendszer lehetővé teszi azt, hogy az állam a működése, a jogalkalmazás során a kisebbségi nyelvet (is) használja, akkor ehhez elengedhetetlenül szükség van arra, hogy az adott kisebbségi nyelv keretében létezzen egy többé kevésbé kodifikált és egységes jogi szaknyelv, hiszen csakis ezen keresztül működhet az állam kommunikációja az adott kisebbségi nyelven. Ebben az esetben a magyar jogi szaknyelv megteremtése a kisebbségi, esetünkben, a magyar nyelven (is) működő állam *conditio sine qua non*-ja, vagy *argumentum a contrario*, a kisebbségi élethelyzetben a magyar jogi szaknyelv szükségtelen, értelmetlen, ha az államszervezet nem működik magyarul. Ez utóbbi esetben a magyar jogi szaknyelv ismerete, tudományos elmélkedés tárgyává válna, szerény gyakorlati súllyal.

Ezzel összefüggésben, megfogalmazhatjuk ennek a munkának az első tézisét, melynek értelmében a magyar jogi szaknyelv állapota Szerbiában (a Vajdaságban) egyenes arányban van azzal, hogy a szerbiai államszervezet⁴

3 BÖSZÖRMÉNYI Jenő: *Nyelvhasználati jogok a bírósági eljárásokban (Műhelytanulmány 20)*. Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, 2006, 69.

4 „Államszervezet alatt nem csupán a központi állami szerveket és azok kihelyezett szerveit és szervezeti egységeit értem, hanem az államhatalom, a közhatalom helyi szerveit is, helyi önkormányzatokat, autonóm tartományokat, megyei szintű önkormányzatokat és

mennyire, milyen mértékben használja a magyar nyelvet a mindennapi működése során. Másként fogalmazva, amennyiben az államszervezet a magyarok által lakott területen, a mindennapos és szerteágazó feladatai ellátása során magyarul is működik, szóban és írásban, akkor a magyar jogi szaknyelv él, dinamikusan alakul-változik, folyamatosan új rügyeket fakaszt, gyümölcsöket terem, sokan és rendszeresen használják, a mindennapi élet elengedhetetlen tartozéka tízezrek életében, értékelhető presztízzsel rendelkezik. Ezzel szemben, amennyiben a szerbiai államszervezet a magyar nyelvet nem, vagy csak elvétve, kivételes esetekben és csak némely feladatának ellátása során használja, akkor a magyar jogi szaknyelv háttérbe szorul, elveszíti használati értékét.

Az alaptézisemet kibontva azt is igyekszem megfogalmazni, vajon mitől is függ az, hogy a szerb államszervezet mennyire használja a magyar nyelvet, mennyire működik, magyar nyelven (is)? Ennek a toposznak számtalan, kölcsönösen ható eleme létezik, de ezek közül kiemelkedő jelentősége van a közvetve hatóknak:

- A magyar nyelv hivatalos használatát lehetővé tevő és támogató, kisebbségbarát alkotmányos és törvényes keret.
- A magyar nyelv használatát szavatoló jogi keret gyakorlati érvényesítését biztosító kormányzati szándék megléte, a bírósági jogvédelem hatékonysága.
- A magyar nyelv hivatalos használatára vonatkozó erőteljes, valós lakossági igény megléte, amely leginkább a magyar anyanyelvű lakosság demográfiai helyzetétől, a magyar nyelvet ismerők számától és területi koncentrációjától függ. A valós igény megléte attól is függ, hogy a magyar nyelv használata mennyire elterjedt államszervezeten kívül és köz- és nyilvános szférában, (oktatás, egészségügy, kereskedelem, média stb.).
- A nyelvi jogok érvényesítését és gyakorlati alkalmazását serkenteni képes magyar kisebbségi politikai szervezetek tevékenységétől, annak sikerességétől, érdekérvényesítési képességétől.
- Magyarország (anyaország) kormányzati politikájától, annak érdekérvényesítő képességétől.

a közhatalmat és közfeladatokat ellátó és gyakorló közintézményeket, közművállalatokat és független hatóságokat (például médiahatóságok). Az államszervezet felépítéséről bővebben lásd: HALÁSZ Iván: *Az állam és az államszervezet fogalma*. In: TÉGLÁSI András (szerk.): *Az állam szervezete*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018, 15–26.

A fenti tézisek értelmezése, kibontása, konkretizálása és gyakorlat orientált elemzése meghaladja ezen tanulmány kereteit, ezért a fent megfogalmazott felvetésekkel kapcsolatban, csupán egy néhány tartalmi megjegyzést tennék.

2.1. A kisebbségi hivatalos nyelvhasználatot serkentő jogi keretek

A magyar nyelv hivatalos használatát meghatározó szerbiai alkotmányos és törvényes keret aránylag megengedő és kisebbségbarát, különösen akkor, ha azt a szélesebb térség államainak szabályozásával vetjük össze. Ugyanakkor a jogszabályi keret számos ponton ellentmondásos és terjengős, ami nem segíti elő a jogértelmezést és a jogvédelmet.⁵ A hagyományosan magyarok lakta térségben a magyar nyelv hivatalos nyelv, ami biztosítja, hogy magyar nyelven lefolytathatók az elsőfokú bírósági és közigazgatási eljárások, a hatóságok előtt szóban és írásban használható a magyar nyelv, a választott testületek magyar nyelven is működhetnek, az ügyfél kérésére kiadhatók magyarul is a közokiratok, kötelezően fel kell tüntetni a hatóságok épületein azok elnevezését, a földrajzi neveket, továbbá a helységneveket magyar nyelven is stb.⁶ Mindazonáltal a nyelvi egyenrangúság törvényi szinten sem teljes, és az államszervezet számos feladata során egyes törvények a magyar nyelv hivatalos használatát nem támogatják.⁷

2.2. Jogértévesítés és joggyakorlat

A relatív kisebbségbarát jogi keretek gyakorlati érvényesítése és hatékony bírósági védelme a magyar nyelv hivatalos használatának Achilles-sarka, leggyengébb láncszeme. Az ET Keretegyezményének monitoringja során született jelentések alapján, de a kérdést kutató szerzők véleménye és a

5 KORHECZ Tamás: *Constitutional Rights without Protected Substance: Critical Analysis of the Jurisprudence of the Constitutional Court of Serbia in Protecting Rights of National Minorities*. In: TRIBL Norbert (ed.): *Minority and Identity in Constitutional Justice*. Szeged, International and Regional Studies institute, 2021, 27–28.

6 BERETKA Katinka: *Language Rights and Multilingualism in Vojvodina*. *International Journal on Minority and Group Rights* 2016/4, 511–512. KORHECZ Tamás: *Official Language and Rule of Law: Official Language Legislation and Policy in Vojvodina Province, Serbia*. *International Journal on Minority and Group Rights* 2008/4, 470.

7 Törvény a közbeszerzésekről (Zakon o javnim nabavkama). *Szerb Köztársaság Hivatalos Közlöny*, 91/2019 szám 42. szakasz előírja, hogy a közbeszerzési eljárás kötelező nyelve a szerb, de a megrendelő kivételesen idegen nyelven is mejelentetheti a felhívást, a kisebbségi nyelvű közbeszerzési eljárás lefolytatását a törvény nem irányozza elő.

szerbiai hivatalos jelentések alapján is megállapítható, hogy a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó jogok évtizedek óta hiányosan érvényesülnek a gyakorlatban.⁸ A szavatolt jogok és azok alkalmazása gyakran távol esik egymástól, a nyelvi jogok védelme pedig nem hatékony. A jog és annak érvényesítése közötti olló egyre tágabbra nyílik. A kormányzati szándék hiánya egyértelműen tetten érhető. A tételes jog forrásai nincsenek magyarra fordítva, hiányoznak a megfelelő úrlapok, az emberi erőforrások hiánya látványos és ennek feloldására még korlátozott erőfeszítések sem történnek. Hiányoznak a költségvetési céleszközök, a digitális térben egyre erősödő e-közigazgatás pedig nem kínálja magyar nyelven az állami szolgáltatásokat.

2.3. A hivatalos nyelvhasználat demográfiai korlátjai, az igények kérdése

A kisebbségi, így a szerbiai magyar hivatalos nyelvhasználat kérdését sokban befolyásolja a nyelvet ismerő és használó közösség összlétszáma, térségi koncentrációja, a nyelvhasználat általános elterjedtsége az élet különböző területein, a nyelv státusa a múltban.⁹ Az összehasonlító joggyakorlat, a számunkra útmutató példák is arról tanúskodnak, hogy a kedvező jogi keret és a valós kormányzati szándék megléte esetében is csak akkor működhet az államszervezet kisebbségi nyelven, ha a közösség létszáma és területi koncentrációja ezt lehetővé teszi, ha a kisebbségi nyelv az államon kívül is széleskörű használatban van a kereskedelemben, a közterületeken, az oktatási, az egészségügyi, valamint a szociális intézményekben, a digitális térben, másszóval, ha az adott nyelv a mindennapi kommunikáció hatékony eszköze a családi otthonok falaink kívül is.¹⁰ Ennek hiányában nincs ok arra, sőt igény sincs arra, hogy az államszervezet is működjön a kisebbség nyelvén, hogy a kisebbségi jogi szaknyelvet az állam használja. Amennyiben a fenti általános megállapításokat a vajdasági magyarokra alkalmazzuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a közösség demográfiai helyzete, a magyar nyelv jelenléte a közéletben folyamatosan zsugorodik, mégis, még ma is, Szerbiában aránylag nagy létszámú nemzeti kisebbség a magyar, anyanyelve pedig a tömbben élő közösségek esetében továbbra is a nyilvános nyelvi kommunikáció domináns eszköze. A legfrissebb, 2022-es népszámlálási adatok alapján közölhető, hogy hat járási jellegű önkormányzat területén a magyarok a lakosság többségét alkotják

8 KORHECZ Tamás: A hivatalos nyelvhasználat jogi kerete a Vajdaságban – Szerbiában – Jog és Gyakorlat. *Magyar Tudomány*, 2009/2, 1319–1320.

9 KORHECZ (2008) i. m. 465.

10 Uo. 464.

(Magyarkanizsa, Zenta, Topolya, Ada, Kishegyes, Csóka). Ugyanakkor 2011-hez képest Szabadkán és Óbecsén már elveszett a relatív magyar többség.¹¹

2.4. Kisebbségpolitika, érdekérvényesítés

A vajdasági magyar közösség politikailag szervezett, saját politikai identitással rendelkező nemzeti-nyelvi közösség. A politikai érdek érvényesítést vállaló, nemzeti előjelű (magyar) politikai pártok és szervezeteik közül valós politikai súllyal, érdekérvényesítő kapacitással, valamint számottevő tagsággal csupán a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) rendelkezik. A párt választott képviselői a hatalom minden szintjén, országos, vajdasági tartományi és önkormányzati szinten is a választott testületekben megválasztott képviselőkkel rendelkeznek, sőt, majdnem mindenhol a kormányzó hatalmi koalíció részét képezik. A választott országos kisebbségi önkormányzatban, a Magyar Nemzeti Tanácsban (MNT) 2022 ősze óta kizárólag a VMSZ jelöltlistájáról bejutott tagok ülnek.¹² A VMSZ program jellegű dokumentumaiban a magyar nyelv hivatalos használatának az érvényesítése a párt megalakulása óta jelen van, de a gyakorlati tevékenysége során a kérdés csak elvétve jelenik meg. A VMSZ irányítása alatt működő nemzeti tanács, amelynek a hivatalos nyelvhasználat elmozdítása alkotmányos joga és kötelezettsége, hasonlóan visszafogott érdekérvényesítést vállalt az elmúlt hét-nyolc évben. 2021-ben ugyan több év késéssel megszületett az MNT nyelvhasználati (és nem hivatalos nyelvhasználati) új stratégiája, de annak gyakorlati végrehajtása nem követhető nyomon.¹³

2.5. Nemzetpolitika és a hivatalos nyelvhasználat

Magyarországnak 1990 óta alkotmányos kötelezettsége a vajdasági (és más határon túl élő) magyarok szülőföldön történő megmaradásának és boldogulásának a támogatása. 2010 óta ez a politika új dimenzióban valósul meg.

11 Köztársasági Statisztikai Intézet (Repulički Zavod za Statistiku): *Nemzeti hovatartozás – községenkénti és városenkénti bontásban (Nacionalna pripadnost - podaci po opštinama i gradovima)*. Beograd, Republički zavod za statistiku, 2023, 38–54.

12 A közvetlenül megválasztott Magyar Nemzeti Tanács történetében 2010 óta 2022 ben fordult elő először, hogy egy lista indult a választásokon, így a VMSZ minden helyet megszerzett. Lásd: https://hu.wikipedia.org/wiki/2022-es_magyar_nemzeti_tanacsji_valasztas (2022. 10. 23.)

13 *A MAGYAR NEMZETI TANÁCS HIVATALOS NYELV- ÉS ÍRÁSHASZNÁLATI STRATÉGIÁJA 2021–2026*, <https://www.mnt.org.rs/dokumentum/nyelvhasznalati-strategia-2021-2026> (2022. 10. 23.)

Kettős állampolgárság, a történelmi csúcsokon levő magyar–szerb politikai kapcsolatok, a páratlan vajdasági gazdaság-fejlesztési program új esélyeket teremtett a közösség számára. Minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy az utóbbi évtizedben ugrásszerűen növekedett a vajdasági magyaroknak juttatott magyarországi kormányzati támogatások nagysága, és az is, hogy a magyar és szerb kormányzat kétoldalú és nemzetközi együttműködése, kölcsönös bizalma látványosan felívelő pályára állt. Mindez azonban a magyar nyelv szerbiai államszervezetben meglévő helyzetét nem érintette kedvezően, sőt, a kérdés az államközi politikai egyeztetések során szóba sem került, legalábbis a nyilvánosság bevonásával nem.

3. Magyarok a szerbiai jogászképzésben

Az előző fejezetben rámutattunk arra, hogy ahhoz, hogy a szerb államszervezetben a magyar nyelv mindennapos használatban lehessen, hogy a magyar jogi szaknyelv éljen és gyarapodjon, ahhoz megfelelő emberi erőforrásokra is szükség van. Olyan köztisztviselőkre, hivatalnokokra, bírókra, ügyészekre, ügyvédekre, közjegyzőkre és nem utolsósorban szakfordítókra, akik a magyar nyelvet, a magyar jogi szaknyelvet megfelelő szinten ismerik. Nem állítom, hogy egyedül okleveles jogászokra, a magyar és szerb jogi szaknyelvet egyaránt jól ismerő jurátusokra van szükség, de talán kijelenthetjük, hogy rájuk van a leginkább szükség, ők képezik a magyar nyelv hivatalos használata szempontjából a legfontosabb, és egyúttal helyettesíthetetlen láncszemet. Ilyen jogászok pedig elsősorban a magyar anyanyelvű polgárok közül kerülhetnek ki. Ebből a szempontból érdemes megvizsgálni a szerbiai jogászképzés nyelvét és állapotát, a jogi képzésben részesülő magyar egyetemi hallgatók számát és arányát.

A felvetett kérdésekre adott rövid válasz az, hogy a Szerbiában nincs magyar nyelvű vagy kétnyelvű szerb–magyar tannyelvű egyetemi jogászképzés, és a magyar jogászhallgatók száma aránytalanul alacsony, akár a lakossági arányokat vizsgáljuk, akár ha a magyar egyetemi hallgatók szakonkénti megoszlását vesszük alapul. A jogi szakirány népszerű szakirány Szerbiában, a hat állami alapítású egyetemen és legalább annyi akkreditált magán alapítású egyetem jogászképzésére évente sokezer hallgató iratkozik be, ebből az államilag támogatott helyekre is jóval több mint ezer új hallgatót vesznek fel évente. A szülőföldön tanuló vajdasági magyar jogászhallgatók óriási többsége a vajdaságban működő jogi karokra iratkozik, a magyarok csak elvétve tanulnak a szülőföldjükön (a Vajdaságon) kívüli szerbiai egyetemeken valame-

lyikén. A magyar nemzetiségű vagy magyar anyanyelvű jogászhallgatókról nem vezetnek nyilvántartást, nincsenek erre vonatkozó statisztikai adatok. Ugyanakkor a Magyar Nemzeti Tanács ösztöndíj programja lehetővé teszi, hogy többé kevésbé feltérképezhessük a magyar jogászhallgatók számát és arányát, hiszen az MNT ösztöndíjat a szerbiai magyar nemzetiségű egyetemisták óriási többsége megpályázza. Az MNT adatai alapján elmondható, hogy a legutóbbi két év kivételével, évente kevesebb mint tíz magyar hallgató kezdte meg a jogi tanulmányait.¹⁴ A számok magukért beszélnek, hiszen ezek alapján megállapítható, hogy a jogászhallgatók között a magyar anyanyelvű jogászhallgatók aránya messze, többszörösen elmarad a magyarok arányától a szerbiai összlakosságon belül. A helyzeten nem változtat az sem, hogy a Magyarországon továbbtanulók egy része jogi szakra iratkozik (ott is kis arányban), mert ezen egyetemi hallgatók többsége az oklevél megszerzése után nem tér vissza a szülőföldjére. A fentekben már említettük, hogy a jogászképzés ma Szerbiában sehol sem folyik magyarul, de két nyelven, szerbül és magyarul sem. Sőt, mi több, a jogászképzésen belül nincs szervezett magyar szaknyelvi képzés sem. Ezen a téren ugyan az elmúlt két évben voltak próbálkozások, de ezek eredményeit ma még korai lenne értékelni. A jogászképzés keretében nem csupán a hallgatók, de az oktatók esetében is látványos a magyar anyanyelvűek hiánya. Pillanatnyilag docensi vagy professzori kinevezéssel mindössze öt magyar anyanyelvű jogot előadó egyetemi tanár vagy docens tevékenykedik valamely szerbiai egyetemen,¹⁵ a tanársegédek száma pedig ezt sem éri el. A jogászképzésben meglévő, évtizedek óta tapasztalható alulreprezentáltság egyenes következménye az, hogy aránytalanul kevés a magyar anyanyelvű bíró, ügyész, ügyvéd, közjegyző, jegyző, végrehajtó és jogi munkát végző közigazgatási tisztviselő, a meglévők többsége pedig néhány éven belül nyugdíjba vonul.¹⁶ Ami a gondokat tovább tetézi, a lehetőségeket pedig tovább szűkíti, hogy a magyar anyanyelvű jogászok nagy hányada a magyar jogi szaknyelvet csak hallomásból ismeri, tanulmányai során nem használta, abban nem járatos, munkája során nem, vagy alig használja.

14 A 2021/2022, valamint a 2022/2023 tanévben a magyar állam támogatásával külön jogász ösztöndíj programot indított az MNT, ennek keretében 15-17 elsőéves magyar jogászhallgató kapott nagy összegű ösztöndíjat.

15 Ezen tanulmány szerzőjén kívül ezek Dr. Dudás Attila, Dr. Beretka Katinka, Dr. Víg Zoltán és Dr. Pásztor Bálint.

16 Jogászokból hiány van – Biztos munkahely annak, aki ezt a szakmát választja. *Magyar szó napilap*, 2022. március 5. https://www.magyarszo.rs/hu/4868/vajdasag_zenta/260734/Jogaszkonferencia-Zentan-zenta-Nyilas-Mihaly-Dr-Pasztor-Balint-jogaszkonferencia.htm (2022. 12. 11)

Noha a nagy Hans Kelsen szinte egyenlőségjelet tett az állam és a jog közé, a fenti eszmefuttatással nem azt szerettem volna sugallani, hogy a szerbiai államszervezet működése magyar nyelven csupán az okleveles jogászoktól függ, ahhoz természetesen szükség van a szaknyelvet ismerő és használó középiskolai végzettségű anyakönyvvezetőkre, referensekre, előadókra, tanácsosokra és más hivatalnokokra is. Amit viszont mondani szerettem volna, hogy a magyar nyelv hivatalos használata, a magyar jogi szaknyelv kialakítása, fejlesztése és alkalmazása elképzelhetetlen az azt ismerő magyar anyanyelvű jogászok nélkül.

4. A magyar nyelv hivatalos használatának „aranykora”

Elemelve a magyar jogi szaknyelv és az államszervezeten belüli helyzetének aktuális állapotát, érdemes az előzményekre is visszatekinteni. Amíg a jövőbe tekintünk, a jelen vizsgáljuk, nem árt a múltból tanulni. Ennek eleget téve, a jelen fejezetben röviden áttekintjük azt a történelmi időszakot, amelyben a Délvidéken a magyar nyelv erőteljesen jelen volt az akkori Jugoszlávia államszervezetének működésében, amikor a magyar jogi szaknyelv jelentősége és elterjedtsége jóval a jelenlegi szint felett volt. Ezt az időszakot 1977 és 1991 közé tehetjük. 1977-ben – az 1974-es alkotmány alapján – megszületett és elkezdtek alkalmazni a Nemzetek és nemzetiségek egyenrangú hivatalos nyelvhasználatát szabályozó vajdasági törvényt,¹⁷ míg 1991-ben jogilag befejeződött Vajdaság autonómiájának leépítése, és az 1977-es nyelvtörvényt felváltotta a jogokat sokban korlátozó 1991-es szerbiai nyelvtörvény, ami módosításokkal, de ma is hatályos.¹⁸ A nevezett 14 éves időszak ugyan korántsem előzmények nélküli volt, hatása pedig nem szűnt meg egy tollvonással 1991-ben, mégis érdemes éppen ezt az időszakot sajátos nyelvi „aranykorként” minősíteni. De lássuk csak, milyen kézzelfogható tényekkel és érvekkel támaszthatjuk alá, hogy valóban ez volt a Trianon utáni időszak „aranykora” a magyar nyelv hivatalos használata és a magyar jogi szaknyelv állapota tekintetében.

17 Törvény a nemzetek és nemzetiségek nyelvének és írásmódjának egyenrangúságának a biztosításáról a meghatározott szervezetekben, szervezetekben és közösségekben. *Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja*, 1977/29.

18 Törvény a nyelvek és írásmódok hivatalos használatáról (Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama). *Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye*, 1991/45.

4.1. Aranykor az igazságügyben és a közigazgatásban

A szerb-horvát és a négy hivatalos nemzetiségi nyelv (magyar, szlovák, román és ruszin) egyenragú hivatalos nyelvhasználatát szavatoló vajdasági nyelvtörvény alkalmazása komoly feladatot és kihívást jelentett a mindenható kommunista szövetség és a vajdaságban működő állami szervek számára. Biztosítani kellett, hogy az öt hivatalos nyelven, mindenhol, ahol erre lakossági igény van, az államszervezet működni tudjon. Biztosítani kellett a nemzetiségi nyelvek széleskörű használatát a bíróságokon, az ügyészségek és a közigazgatás tevékenységében, a választott, helyi és központi képviselő testületek munkájában, a közfeliratok elhelyezése során stb. A végrehajtásra vonatkozó legfelsőbb politikai akarat ugyan többé kevésbé jelen volt, de az ehhez szükséges emberi erőforrások, szakmai kapacitások már nem feltétlenül. A gyakorlat, többnyire a lehetőségek és igények korlátai között alakulva, változatos képet mutatott. A négy nemzetiségi nyelv közül a legkövetkezetesebben a magyar nyelv hivatalos használata terjedt el, az is elsősorban a magyarok által többségben lakott településeken, a tömbmagyarság lakta régiókban, Szabadkán és környékén (Topolya és Kishegyes), valamint a Tiszamentén (Magyarkanizsa, Zenta, Ada, Óbecse). Ehhez, a demográfiai valóságon túl, az is hozzájárult, hogy az akkori államszervezet meglehetősen decentralizált volt, és az állami feladatok legnagyobb részét a járási jellegű „községek” hajtották végre.¹⁹ A hivatalos nyelvhasználat megvalósítását komolyan segítette a jogalkotás „többynelvűsítése” valamint a nemzetiségi kulcsok alapján történő foglalkoztatás. Akkoriban az államhatalom központjaként működő, Újvidéken székelő vajdasági kormányzatban létrejött a fordítószolgálat, amely lehetővé tette a Vajdaság SZAT Hivatalos Lapjának a kiadását mind az öt hivatalos nyelven, és hasonló gyakorlat alakult ki a nemzetiségek által nagyobb számban lakott összes községben is. A nemzetiségi kulcsok politikája pedig azt igyekezett szavatolni, hogy az állami szervekben, elsősorban a vezető tisztségeket, a lakossági arányokat tiszteletben tartva töltsék be a munkavállalók. Ennek azt kellett eredményeznie, hogy Szabadka környékén és a Tiszamentén a magyarok képezzék a vezetők többségét az igazságügyi szervekben, a választott testületekben, a közigazgatásban, sőt a rendőrségen

19 A „község” megnevezés Szerbiában, a Vajdaságban nem kistelepülést jelent, hanem járást, amely általában egy városi jellegű központi települést jelent és a vele határos, környező falvakat. Például Szabadka község a körülbelül százezer lakost számláló Szabadka várost jelenti, a környező, közel húsz településsel, amelyek egyike-másika akár 7-8 ezer lakosú kisváros.

is. A rendelkezésre álló adatok alapján elmondható, hogy a hatóságoknál a nemzetiségi arányokat nem mindenhol sikerült tiszteletben tartani, de ennek a politikának a következtében a magyarok aránya csaknem minden területen növekedett, és néhol az arányosságot is sikerült elérni.²⁰ A leglátványosabb eredményeket a magyar többségű községekben, a tömbben sikerült elérni, különösen a bíróságokon és a helyi közigazgatásban. A XX. század nyolcvanas éveinek közepén ebben a térségben a bírósági és közigazgatási eljárások döntően magyar nyelven folytak, a határozatok és ítéletek magyar nyelven születtek meg, sőt a másodfokú eljárások is magyarul folytak.²¹ A magyar nyelvű bírósági eljárások döntő többségét a Szabadkai Kerületi Bíróság területén folytatták le, amely egyebek mellett másodfokú bírósággként járt el öt elsőfokú községi bíróság esetében, ezek a szabadkai, a magyarkanizsai, a zentai, az adai és a topolyai községi bíróságok voltak. A korabeli hivatalos adatok szerint ezeken a bíróságokon évente megközelítőleg tíz ezer eljárás folyt magyar nyelven.²² Az európai viszonylatban is ritka hivatalos nyelvi egyenrangúság gyakorlatának azok a politikai változások vetettek véget, amelyek Slobodan Milošević erősödésével kezdődtek meg, és amelyek a vajdasági autonómia teljes leépítését, az állam centralizációját, a szerb nacionalizmus felerősödését és nemzetiségek jogainak szűkítését eredményezték. Ennek a folyamatnak az egyik célja, de inkább járulékos következménye volt az a nyelvpolitika, amely részben felszámolta, részben szűkítette a magyar nyelv használatát az államszervezetben belül. Ez 1991-ben kapott jogi megerősítést a már említett szerbiai nyelvtörvénnyel. Ezt követően Szerbia hamarosan belesodródott a Délszláv háborúk sorába.

4.2. Jogászképzés az aranykorban

A magyar nyelv használata az államszervezetben elképzelhetetlen volt a magyar nyelvet, a magyar jogi szaknyelvet is ismerő jogászok és más hivatalnokok nélkül. A hetvenes és nyolcvanas években a vajdasági oktatási rendszer keretében több olyan változás történt, amely támogatta a magyar jogi nyelv használatát és fejlődését. A középfokú oktatás keretében a hetvenes-nyolcvanas években Szabadkán, Zentán és Topolyán jogász technikusai

20 BERETKA Katinka: *Kisebbségi és nyelvi jogok a titói korszakban*. In: VÁRADY Tibor (szerk.): *Délvidéki (vajdasági) magyar jogászok*. Újvidék, Vajdasági Magyar Jogász Egylet, 2020, 302–303.

21 Uo. 303–305.

22 KORHECZ (2008) i. m. 465.; KORHECZ (2008) i. m. 481.

szakok nyíltak magyar tannyelven, amelyek keretében jogi alaptudással és a magyar jogi terminológiai ismeretekkel rendelkező szakembereket képeztek, részben a különböző közigazgatási feladatokra, másrészt az egyetemi szintű jogászképzésre történő felkészítés céljából.²³ A szakközépiskolai oktatásban a szaktantárgyakat sokszor gyakorló magyar bírók és ügyészek oktatták, akik tankönyvpótló jegyzeteket is írtak.

Hasonlóan dinamikusak voltak a változások az egyetemi szintű jogászképzés terén is. Az Újvidéki Egyetem keretében 1959 óta működő jogi karon a hetvenes évek elején az akkor fiatal docens Várady Tibor kezdeményezésére a karon elkezdődött a párhuzamos, részleges magyar nyelvű jogi oktatás bevezetése.²⁴ Ebben az időszakban folyamatosan nőtt a magyar anyanyelvű jogász hallgatók száma (egy-egy évfolyamon akár ötven magyar hallgató is tanult), és ezzel párhuzamosan a karon oktató magyar tanársegédek és tanárok száma is folyamatosan nőtt. Órákat és gyakorlatokat, vagy csak gyakorlatokat lehetett látogatni tizenegy tantárgyból a karon.²⁵ Hamarosan megalakult a négy nemzetiségi nyelvű lektorátus is (magyar, szlovák, román, ruszin) szaklektorokkal az élükön. Így választható tantárgyként lehetővé vált, hogy a hallgatók a magyar jogi terminológiából kollokviumot szerezzenek. Várady Tibor, Szalma József és mások egyetemi tankönyveket és jegyzeteket is írtak magyar nyelven.

A magyar nyelv háttérbe szorulása az államszervezetben a kilencvenes évek legelején, a nacionalizmus és háborúskodás előretörésével kerékbe törte a magyar nyelvű oktatást is az újvidéki jogi karon, sőt, Várady Tibor 1993-ban bekövetkezett, kikényszerített távozása után új magyar oktatók nem nyertek felvételt az egyetemen, és nagyban csökkent a magyar joghallgatók száma is.²⁶ Ez pedig mindennél jobban illusztrálja az állapotokat.

23 Jugoszláviában a XX. század hetvenes-nyolcvanas éveiben a gimnáziumokat teljesen kiszorította a szakközépiskolai oktatás. Nem csak szakmunkásképző középiskolák működtek, de az egyetemre felkészítő természettudományi és társadalomtudományi szakirányultságú szakközépiskolák is. Létezett középiskolai jogászképzés, pedagógusképzés, kulturológus képzés, matematikai, fizikai vegyészeti képzés stb.

24 VÁRADY Tibor: Magyar nyelvű egyetemi oktatás az újvidéki jogi karon. Egy kísérlet 50 év távlatából. *Korunk*, 2020/3, 45.

25 Uo. 47.

26 A kilencvenes évektől egészen napjainkig egyetlen magyar nemzetiségű oktató jutott be az újvidéki egyetem jogi karára, Dudás Attila személyében.

5. Esélyek és lehetőségek

Ennek a tanulmánynak az előző fejezeteiben a magyar jogi szaknyelv, a jogászképzés, a magyar nyelv hivatalos használatának jelenlegi állapotát és múltjának fényes pillanatait igyekeztem összefoglalni. A tények kevés jóval biztatnak bennünket. A ma is aránylag kedvező jogi keretek ellenére a magyar jogi szaknyelv folyamatos térvesztése látványos és erőteljes, a magyar anyanyelvű jogászok lassan eltűnnek az államszervezetből, a jogi karok katedráiról, de a hallgatói padosorokból is. Mindazonáltal számos esély és lehetőség kínálkozik arra, hogy a nyelvi térvesztést a vajdasági magyar közösség mérsékelni, lassítani tudja. Sőt, esetéenként új lendületet is lehetne adni a magyar jogi szaknyelv terjedéséhez. A fentiekben említettem, hogy Szerbiában nincs kellő politikai akarat arra, hogy a magyar nyelv hivatalos használatára vonatkozó törvényeket következetesen végrehajtsák, hogy a nyelvi jogokat tiszteletben tartsák. A történelmi csúcson levő szerb–magyar kormányközi kapcsolatok ezen a téren nem hoztak változást, és kevés esély van arra, hogy ez a jövőben változzon. Mindazonáltal, amennyiben a VMSZ és a Magyar Kormányzat is kellő súllyal támogatná a nyelvi jogok érvényesítésének kérdését, a szerb kormányzat nyelvi politikáját is korrigálni lehetne, legalább részben. Ugyanakkor, a szerb kormányzat aktív támogatása nélkül is számos olyan intézkedést lehetne foganatosítani, amely erősíthetné a magyar nyelv és különösen a magyar jogi szaknyelv állapotát és használatát. Az alábbiakban ezeket kívánjuk röviden ismertetni.

5.1. *A magyar többségű és vezetésű önkormányzatok*

A legnagyobb helyi igény a magyar nyelv hivatalos használatára az államhatalmi szervezeten belül a kompakt, magyar többségű településeken található, és ugyancsak ezeken a településeken adottak a leginkább az ehhez szükséges humán erőforrások, pénzügyi keretek, és talán a szükséges politikai akarat is. A szerbiai magyarok három járási jellegű önkormányzatban alkotják a helyi lakosság nagy többségét, ezek Magyarakanizsa, Zenta és Topolya községek. Ezen önkormányzatok szerveiben hagyományosan magyar nemzetiségű politikusok gyakorolják a helyi hatalmat. Ezeken kívül, Csóka és Kishegyes községekben a magyarok alkotják a helyi lakosság relatív többségét, de nagyon hasonló a helyzet Szabadkán és Óbecsén is, ahol a legutóbbi népszámlálásig ugyancsak a magyarok alkották a helyi többséget. A felsorolt önkormányzatokban, különösen Magyarakanizsán, Zentán és Topolyán, az önkormányzati

szervek sokat tehetnének azért, hogy a magyar jogi szaknyelv elterjedtebb legyen a közigazgatási és egyéb ügyek intézése során. A képviselő testületek munkájában a magyar nyelv, szóban és írásban rendszeresen használatban van, és érvényes ez a választási folyamat során használt dokumentációra és a közfeliratok jelentős részére is. Amennyiben betekintünk a digitális térbe, ott a következőket tapasztalhatjuk. A magyarkanizsai, a zentai és a topolyai önkormányzatok hivatalos weboldalán sok adat és dokumentum hozzáférhető magyar nyelven is, és hasonló a helyzet a szabadkai, és a kishegyesi önkormányzatok esetében is. Óbecse és Csóka esetében a magyar nyelvű okiratok, tájékoztatások már csak ritkán hozzáférhetőek. A magyar nyelvű elektronikus ügyintézés lehetősége nem adott a weboldalakon, és az önkormányzati alapítású közművállalatok és közintézmények weboldalai is hiányszak, ami a magyar nyelvű ügyintézés lehetőségeit illeti. Ebben a tekintetben lenne mit tenni. A magyar jogi szaknyelv szempontjából az e-közigazgatás nyújtotta lehetőségek életre hívásán túl fontos lenne lehetővé tenni, hogy a közmű-vállalatokban és közintézményekben is javuljon a magyar jogi szaknyelv helyzete. Ennek keretében be lehetne vezetni, hogy a közművállalatok és közintézmények szerb–magyar, kétnyelvű szerződéseket kössenek a felhasználókkal a szolgáltatásaikról (szemétszállítás, távfűtési szolgáltatás, ivóvíz és szennyvízelvezetés, napközis és óvodai ellátás stb.), de a munkaszerződések esetében is be lehetne vezetni a kétnyelvűséget. Ezzel a magyar nyelvű ügyfelek tájékozottsága és jogvédelme is erősödne, de a magyar jogi szaknyelv is teret nyerhetne, feléledhetne a hibernáltság állapotából. A fenti intézkedéseket ki lehetne terjeszteni a három magyar többségű és vezetésű önkormányzatokon kívül azokra az önkormányzatokra is, amelyekben sok magyar él, és a magyar az egyik hivatalos nyelv, de a magyarok a helyi lakosságban is kisebbséget alkotnak. Természetesen ezekben az esetekben a magyar politikai szervezet szándéka és akarata önmagában nem elegendő az eredményhez.

5.2. *Magyar Nemzeti Tanács*

A Magyar Nemzeti Tanács a szerbiai magyarok választott önkormányzata, a nem területi autonómia Szerbiában törvényesített szervezete, amely először 2002 végén jött létre törvényes keretek között, 2010 óta pedig külön választói névjegyzék alapján, tagjait részarányos választási rendszerben, maguk a választójoggal rendelkező szerbiai magyarok választják meg, ugyanúgy, ahogy a többi elismert szerbiai kisebbség is megválasztja a saját nemzeti önkormányzatát. A MNT képviseli a magyar közösséget és közhatalmi jogosítványokkal

rendelkezik, közintézményeket alapít és igazgat a társadalmi élet négy területén, ezek az oktatás, a kultúra, a tájékoztatás és a hivatalos nyelvhasználat. Ez utóbbi terület különösen fontos a jogi szaknyelv megőrzése és fejlesztése tekintetében. A MNT ezen a területen két csapás mentén tevékenykedik, immár két évtizede pótolhatatlan, és egyedülálló tevékenységet folytat.

Az első csapás, a magyar jogi szaknyelv használata a mindennapi működése és feladatellátása során. Az MNT, mint közhatalmi feladatokat ellátó, demokratikusan megválasztott szervezet döntően magyar nyelven működik, szóban és írásban egyaránt. Ülései magyar nyelven zajlanak, magyar jogi aktusokat: döntéseket, határozatokat, végzéseket, szabályzatokat, szerződéseket alkot. Évente akár ezres nagyságrendben ítél oda támogatásokat, amelyekről írásban, magyar nyelven szerződik a támogatások felhasználóival. A VMSZ Szerbia egyetlen hatósága, amelynek során a magyar jogi szaknyelv a működés és feladatellátás első nyelve. Tekintettel arra, hogy az MNT sokezer magyar természetes személlyel és szervezettel állt és áll rendszeres kapcsolatban, ezzel élte a magyar jogi szaknyelvet.

A második csapást az MNT jogosítványai képzik a magyar nyelv hivatalos használata területén. Ennek keretében az MNT nyomon követi a magyar nyelv hivatalos használatát, felügyeletet kezdeményezhet ezen a téren, jogi tanácsadást biztosít a nyelvhasználattal kapcsolatos jogsértés miatt az MNT-hez fordulóknak, valamint elkészíti a hivatalos nyelvhasználatra vonatkozó fejlesztési stratégiát és cselekvési terveket. Ezen második csapás kapcsán az MNT lendülete lankadni látszik az elmúlt öt-hat éves időszakban. Amíg 2016-ig a hivatalos nyelvhasználat területén aktív jogvédelem folyt,²⁷ addig azt követően az MNT mintha konfliktuskerülő cselekvést választott volna. Egyrészt többéves késéssel fogadta el csak az aktuális hivatalos nyelvhasználati stratégiáját,²⁸ másrészt a nyelvi jogok megsértésének feltárása helyett inkább a szakfordítói munka támogatására helyezte a hangsúlyt, valamint együttműködést kezdeményezett a budapesti Országos Fordító és Fordítás-hitelesítő Irodával.

27 VÁRKONYI Zsolt – KÓKAI Péter (szerk.): *A MAGYAR NEMZETI TANÁCS NÉGY ÉVE 2010. 6. 30 – 2014.6.30.* Szabadka, Magyar Nemzeti Tanács, 2014, 33–44.

28 *A MAGYAR NEMZETI TANÁCS HIVATALOS NYELV- ÉS ÍRÁSHASZNÁLATI STRATÉGIÁJA 2021–2026*, <https://www.mnt.org.rs/dokumentum/nyelvhasznalati-strategia-2021-2026> (2022. 10. 23.)

5.3. A Magyar Jogász Egylet és lehetőségei

2016 végén, a magyarországi kormányzat, valamint a vezető vajdasági magyar párt anyagi és politikai támogatásával megalakult a Vajdasági Magyar Jogász Egylet (VMJE), amelynek célja között szerepel a vajdasági magyar jogászok szakmai szerveződése, a jogász szakma és a jogi ismeretek népszerűsítése, szakmai képzések szervezése, a magyar jogi szaknyelv ápolása, konferenciák rendezése és magyar nyelvű szakmai publikációk kiadása.²⁹ A VMJE mára több mint 180 okleveles jogászt és jogtanhallgatót tömörít, eddig négy szakmai kötetet adott ki, és évente általában egy-két szakmai konferenciát szervezett meg. Annak ellenére, hogy az elmúlt évek során a VMJE nem volt képes a szervezet munkájába bekapcsolni a gyakorló, vajdasági magyar jogászok többségét, az egylet megalakítása, annak céljai és az eddigi tevékenysége mindenképpen fontos a magyar jogi szaknyelv és a hivatalos nyelvhasználat előmozdítása céljából. Amennyiben a jogászegylet képes lenne a jövőben nagyobb mértékben a soraiba integrálni a magyar jogi szaknyelvet jól ismerő gyakorló ügyvédek, bírókat, egyetemi oktatókat, akkor a jogászegylet olyan folyamatokat tudna generálni, amelyek több területen a magyar jogi szaknyelv térnyerését eredményezhetnék. Ennek egyik módja lehetne, hogy ezek az ügyvédek, a magyar ügyfelek esetében, magyar nyelvű keresetekkel indítanák el a bírósági eljárásokat, magyar nyelvű szerződéseket készítenének stb.

6. Összegzés

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a magyar jogi szaknyelv helyzete és állapota nagymértékben kifejezi azt, hogy a szerbiai államszervezet csak kismértékben működik magyar nyelven. A nyelv romló helyzetére ugyancsak hat a magyar közösség folyamatos demográfiai térvesztése is. Mindazonáltal a szerbiai jogi és politikai környezet az előrelépés lehetőségét is magában hordozza, ehhez azonban minél előbb erősíteni kellene a magyarok jelenlétét a jogászképzésben, mert ez az egyik fontos feltétele a magyar nyelv elterjesztésének a szerbiai államszervezet keretében.

29 Lásd bővebben: <https://www.vmje.rs/onamalist.php> (2023. 05. 20.)

Közérthetőség

A KÖZÉRTHETŐSÉG KUTATHATÓSÁGA ÉS A JOGI NYELV REFORMJA?

TÓTH JUDIT
egyetemi docens (SZTE ÁJTK)

Absztrakt

A „*Digitalizáció és nyilvánosság*” körében végzett egyetemi kutatás részeként a tanulmány azt vizsgálja, hogy a hazai jogforrásokban (ide értve a közjogi szervezetszabályozó normákat is) miként írják elő – ha egyáltalán – a közérthetőséget a jogi szaknyelvet nem beszélők érdekében. A hatályos joganyagban 270 ilyen fellelt rendelkezést találunk, amely igen csekély, bár több évtizede a jogalkotási szabályok (kodifikációs, szerkesztési, hatáselemzési rendelkezések) ezt a követelményt tartalmazzák. A megtalált közérthetőséget előíró normák túlnyomó többsége nem a jogalkotókra, hanem elsősorban a jogalkalmazókra (hatóságokra, piaci szereplőkre és közszolgáltatókra) hárítja a jogi szövegtípusok (szerződési tájékoztatók, hirdetmények, ügyfél jogaira figyelmeztetés, határozat) érthető megfogalmazását. Ezért a közérthetőségi követelmények csekély része szól az alacsonyabb szintű és az intern normák készítőinek. Mivel nincsen sem általánosan, sem ágazati szinten jól definiált elvárás, nincs a mulasztásnak szankciója, ha mellőzik a teljesítését, ezért a kutatásnak a jövőben a jogalkalmazásra kell többféle módszerrel összpontosítania egy majdani szaknyelvi reform előkészítéséhez.

Kulcsszavak: jogalkotás, közérthetőség, jogi szaknyelv, jogi terminológia

RESEARCHING ACCESSIBILITY FOR THE REFORM OF LEGAL LANGUAGE?

Abstract

As part of the academic research on “Digitisation and the Publicity”, the study examines how, if at all, public accessibility is required in domestic legal sources (including rules governing public law organisations) for the benefit of speakers of ordinary language and non-legal jargon. The 270 such provisions found in the existing body of law in force are very few, although legislative rules (codification, drafting, impact analysis provisions) have included this requirement for several decades. The vast majority of the provisions

on comprehensibility that have been identified do not place the onus on legislators, but primarily on those who apply the law (public authorities, market operators and public service providers) to draft legal texts (contract notices, warnings of customers' rights, decisions) in a readily understandable way. Therefore, only a small part of the clarity requirements is addressed to the drafters of rulemaking and internal standards. As there is no well-defined requirement, either generally or at sectoral level, and no sanction for failure to comply, future research should focus on the application of the law in a variety of ways in preparation for a future reform of the legal language.

Keywords: legislation, accessibility, legal jargon, legal terminology

1. Miért a címbeli kérdőjel?

A különböző kutatási területekkel és háttérrel rendelkezők eszmecsereje arra irányul, vajon a mai jogi-igazgatási nyelvet, különösen annak terminusait meg kell-e, meg lehet-e újítani Magyarországon.¹ Egy 2022-ben végzett kutatás² eredményeivel magam is szeretnék hozzájárulni a válaszok kereséséhez, hiszen a reform nem önmagáért való jogászi belügy, hanem jóformán a teljes lakosságot és az ügyfelek mindegyikét érinti.

A jogi szövegtípusok³ (például a jogszabályokat magyarázó kommentárok, indokolások, ítéletek vagy határozatok) *közérthetősége* számos alapjog (például tisztességes hatósági eljáráshoz, jogorvoslathoz, emberi méltósághoz, önrendelkezéshez való jog) érvényesítésének a feltétele, míg a jogforrások (jogszabályok, közjogi szervezetszabályozó normák) *közérthetősége* alkotmányos parancs („a norma világossága”).⁴ E kettős kötelezettsége ellenére sincs

1 *Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra? Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása c.* konferenciát a KRE Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely szervezte 2023. március 9-én, az ott elhangzott előadás írott változata.

2 A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének IKT és Társadalmi Kihívások Kompetenciaközpontja támogatta. A szerző a 'Digitalizáció és nyilvánosság' kutatócsoport tagja.

3 ZŐDI Zsolt: *Jogi szövegtípusok. Magyar Jogi Nyelv*, 2017/2, 1–10.

4 Az Alkotmány/Alaptörvény jogállamiság klauzulájából következik a jogbiztonság követelménye, ami az Alkotmánybíróság következetes felfogása szerint azt jelenti, hogy a jogrendszer egésze, annak részterületei, valamint egyes szabályai világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatók és a norma címzettjei számára előre láthatóak legyenek és a jogalkalmazás során felismerhető normatartalmat hordozzanak [9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 65–66], amit a testület sokszor alkalmazott, hiszen ez

konszenzus, hogy a közérthetőséget hogyan lehet előírni/szabályozni, mérni, kikényszeríteni vagy szankcionálni a hiányát, valamint fejleszteni a szintjét, és közben javítani a szövegekhez való hozzáférést.

A definíciós próbálkozások közül csak kettőt említek. Dobos Csilla *az érthetőség* négy alappillérét, a kutatások eredményére és a mindennapi tapasztalatra építve fogalmazta meg: (1) az egyszerűbb szöveg könnyebben érthető, mint a bonyolult; (2) a tagolt és rendezett szöveg érthetőbb, mint a tagolatlan, áttekinthetetlen, összefüggéstelen; (3) a rövidebb, tömörebb szöveg kevesebb feldolgozási erőfeszítést igényel, mint a hosszabb, terjengősebb; és végül (4) a járulékos stimuláció megkönnyíti a szöveg befogadását, szemben az olyan szövegek értelmezésével, amelyek nem tartalmaznak érzelmi motivációra utaló nyelvi-stilisztikai eszközöket.⁵

Schulz von Thun, aki pszichológusként a személyközi kommunikáció működése felől közelít a témához, a következő kritériumokat emeli ki *az egyszerűség* lényegét illetően: (1) rövid mondatok, (2) közismert szavak, idegen szavak kerülése, a szakszavak megmagyarázása, átlagemberre (nem tudósra) jellemző megfogalmazás, (3) a mondanivaló szemléltetése nyelvi vagy vizuális eszközökkel, (4) a tagoltság a szöveg egészének a felépítésére vonatkozik. Minél hosszabb egy szöveg, annál nagyobb jelentősége lesz a tagolásnak, a rendezettségnek és az áttekinthetőségnek, hogy a befogadó könnyebben tudjon eligazodni az információk halmazában (pl. a szöveget bekezdések, címek, alcímek és kiemelések tagolják), ami együtt jár a tartalmi következetességgel és rendezettséggel.⁶

A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény általános előírása ennél sokkal szikárabb: a szabályozási tartalmat úgy kell meghatározni, hogy az egyértelmű legyen a jogszabály címzettjei számára, vagyis azoknak, akiket kötelezni kíván az állam valamely magatartásra [2. § (1) bekezdés]. A közérthetőséget tehát nem követeli meg a parlament még saját magától sem, ahogy a többi jogszabályt vagy közjogi szervezeti szabályozást kibocsátótól sem; beéri azzal, ha annak tartalma a kötelezettek számára világos. Ugyanakkor a közérthetőséget valamilyen formában előíró jogszabályok többsége a jogalkotási törvényre utal vissza, mert feltehetőleg így értelmezik a törvényi rendelkezést, részben

teremti meg a lehetőséget a jogalanyoknak arra, hogy magatartásukat ténylegesen a jog előírásaihoz tudják igazítani.

5 DOBOS Csilla: *Érthetőség, közérthetőség és intralingvális fordítás. Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, Miskolc, 2017/1, 86–101.

6 SCHULZ VON THUN, Friedemann: *A kommunikáció zavarai és feloldásuk. Általános kommunikációpszichológia*. (2. kiadás) Budapest, Háttér Kiadó, 2019.

annak is köszönhetően, hogy a korábbi jogalkotási törvény ezt kifejezetten előírta [1987. évi XI. törvény 18. § (2) bekezdés szerint a „jogszabályokat a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan és közérthetően kell megszövegezni”].

Amíg a felsorolt kérdésekre nincs a szakemberek között általánosan elfogadott vagy a jogi normákban előírt világos követelmény a közérthetőségre, addig az erre irányuló kutatás is részleges. Korlátozottan vagy közvetetten lehet a közérthetőségre vonatkozóan kutatásokat végezni, például tesztelni a szövegtípusokat használók elégedettségét, mérni a különböző jogi címzettek szövegértését, szélesebb körben elérhetővé tenni a jogi szövegtípusokat (pl. törvények és rendeletek indokolását, közigazgatási és bírósági határozatok, jegyzőkönyvek szövegét, nyomtatványaihoz fűzött kitöltési útmutatókat) a digitalizáció segítségével, továbbá vizsgálni a közérthetőségre törekvésnek a jogalkotásban megjelenő lenyomatát.

Szakmai konszenzus és kellő mennyiségű kutatási eredmény meglétében nyílik csak mód a közérthetőségre vonatkozó minőségi, képzési, kodifikációs eljárási, tesztelési szabványok szövegtípusonként (különösen jogalkotási és hatósági/bírósági döntések, közjogi szervezetszabályozók) létrehozásához, ami a jogi nyelv reformját is megalapozhatja. Addig erre sincs mód, azaz a címbeli kérdőjel arra utal: ha a felsorolt feltételek megteremtése nélkül indulna meg a reformálás, az eredmény megkérdőjelezhető lesz.

2. A közérthetőségre kötelezés

Kutatásom (amelyet 2022 októberében zártam le) arra irányult, hogy a hatályos jogszabályokban (ide nem értve az önkormányzati rendeleteket) és a közjogi szervezetszabályozó normákban miként szerepel a ‘közérthetőség’ követelménye, akár a további jogalkotásra, akár a jogalkalmazásra nézve. Ehhez a jogtár volt segítségemre. Azt találtam, hogy (1) 116 jogszabályban, azon belül mintegy 200 esetben/helyen; (2) 47 csak bizonyos szervezeti, intézményi körnek szóló kvázi-jogszabályban (közjogi szervezetszabályozókban) 58 helyen; (3) 11 alkotmánybírósági határozatban,⁷ 12 helyen szerepelt a *közérthetőség* valamilyen megfogalmazásban. Mivel a központi jogszabályok számát tízezerre becsüljük,⁸ így ez a kétszáznál is kevesebb norma százalékosan

7 A jogtár csak 11 határozatot jelöl alkalmazhatónak, 32 határozatot nem, figyelemmel az Alaptörvény negyedik módosítására, ezért ezeket az elemzéskor mellőztük.

8 Például 2021-ben összesen 1.517 új jogszabály (törvény, kormány-, miniszteri vagy egyéb rendelet) jelent meg, amely jelentős növekedés a korábbi évek jogalkotási mértékéhez

ki sem fejezhető a teljes joganyaghoz⁹ képest, a mintegy 270 közérthetőséget előíró rendelkezés *marginális*.

Néhány jellemző példát idézek a joganyagból, amely segít megérteni, hogy miért meglehetősen formálisak a jogi szakszöveg érthető megfogalmazásáról szóló rendelkezések, és milyen a kötelezésre vonatkozó szövegkörnyezet.

A 2003. évi C. törvény az elektronikus hírközlésről szól, és meghatározza, milyen legyen az előfizetői szerződés, amelyet szinte biztos, hogy köznyelvet használó, laikus előfizetővel köt meg a szolgáltató. „Az előfizetői szolgáltatás nyújtásáról a szolgáltató, a fogyasztó vagy más felhasználók (a továbbiakban együtt: felek) kizárólag előfizetői szerződést köthetnek, amely meg kell, hogy feleljen a közérthetőség és ellentmondás-mentesség követelményének. Az előfizetői szolgáltatásokat nyújtó elektronikus hírközlési szolgáltató az előfizetői szolgáltatásokra vonatkozóan általános szerződési feltételeket köteles készíteni, amelyek elektronikus hírközlési szabályoknak való megfelelését a Hatóság rendszeresen vizsgálja. Az előfizetői szerződés az általános szerződési feltételekből, valamint az egyedi előfizetői szerződésből áll” ([127.§ (1) bekezdés].

Ez a rendelkezés már kétféle szerződésről beszél, az általános és az egyedi előfizetői szerződésről, ám csak az utóbbira vonatkozik a közérthetőség, amiről nem tudjuk meg közelebbről, hogy mit ért alatta a jogalkotó. Hasonlóan kevesebbet árul el a szerződés módosításáról, mert röviden fogalmaznak: „A szolgáltató szerződésmódosításra vonatkozó ajánlatában közérthetően és áttekinthetően köteles rögzíteni, hogy az előfizetői szerződés módosítása esetén a szerződés mely feltételei milyen módon változnak meg, továbbá

képest: 11%-kal meghaladta 2020-ban kiadott 1.367 darabos csúcst. 2019-ben 912, 2018-ban 849, 2017-ben 1.192, a 2016-ban 1.235, 2015-ben 1.300 jogszabályt fogadtak el. 2021-ben összesen 151 törvény született, 2020-ban 179, 2019-ben 128, 2018-ban 139, de 2017-ben 208 és 2016-ban is 190. Ebből ugyan nem lehet pontosan megállapítani, mekkora a mennyisége az adott időszakban hatályban lévő jogszabályoknak és különösen nem a közjogi szervezetszabályozó eszközöknek. Csupán azt tudjuk, hogy az elfogadott jogszabályok kétharmada módosító szabály. Marad tehát a becslés. *Jogászvilág*, 2022. január 4. <https://www.wolterskluwer.com/hu-hu/expert-insights/jogszabalyalkotas-2021-osszefoglalo> (2023. 04. 22.)

- 9 A közjogi szervezetszabályozók számára még becslés sincs, de a jogszabályoknak akár éves, akár hatályos mennyiségét jóval meghaladja. Például a *Jogtár* (<https://njt.hu/>) és a *Magyar Közlöny* segítségével megállapítható, hogy a nyilvánosságra hozott kormányhatározatok száma 2022-ben 696 volt, míg a nyilvánosságra nem hozott ennek a többszöröse, az Országgyűlés határozatainak a száma 2022-ben 62, egy-egy miniszter vagy főhatóság vezetője évente kiadott, normatív utasításainak a száma átlagosan 35.

köteles tájékoztatni az előfizetőt a szerződésmódosítás menetéről” [132.§ (11) bekezdés]. A közérthetőség tehát nem azonos az ellenmondásoktól mentes és az áttekinthető szöveggel. Vajon az általános szerződési feltételeket tartalmazó szabályzatot készítőnek még ennyit sem kell teljesítenie?

Szintén sok közembert érint a biztosítási tevékenységről szóló 2014. évi LXXXVIII. törvény, amelyben az ügyfelek tájékoztatási szabályai így kezdődnek: „A biztosítónak a kockázat helye szerinti vagy a kötelezettségvállalás tagállamának hivatalos nyelvén – ha törvény eltérően nem rendelkezik – a biztosítási szerződés megkötése előtt kellő időben, bizonyítható és azonosítható módon, világos, pontos, közérthető, egyértelmű, nem félrevezető, tisztességes, részletes és díjmentes írásbeli tájékoztatást kell adnia a szerződést kötni kívánó ügyfél részére a) a biztosító elnevezéséről, székhelyéről, jogi formájáról, valamint arról, hogy biztosítási tevékenységet végez,[...] c) a hatáskörrel rendelkező felügyeleti hatóságról (...)” [152.§ (1) bekezdés]. A továbbiakban sem szerepel olyan rendelkezés, amiből kiderülne, hogy mitől válik a tájékoztatás közérthetővé, ha már eleve világos, pontos, egyértelmű, nem félrevezető, részletes, tisztességes és ingyenes, ráadásul az ország hivatalos nyelvén és írásban történik.

A büntetőeljárás törvényben (2017. évi XC. törvény) az érintettekkel való nem-szaknyelvi, a jogokat és kötelezettségeket közvetítő hatósági közlések még nagyobb jelentőségűek. Ugyanis zömük szóban történik, az itt és most intézkedő nyomozók, ügyészek gyakran felzaklatott állapotú emberekkel érthetően kötelesek érintkezni. Ezt tudja a törvényalkotó is, ezért több mondatot használ, de nem a közérthetőség megvilágítására, hanem csak a közlés körülményeire és ellenőrzésére. „(1) A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság – e törvény eltérő rendelkezésének hiányában – a büntetőeljárásban részt vevő személyt az őt érintő eljárási cselekményt megelőzően a jogairól tájékoztatja, és a kötelezettségeire figyelmezteti. (2) A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a büntetőeljárásban részt vevő személlyel történő kapcsolattartás során törekszik arra, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személy a vele közölteket megértse és magát megértesse. (3) A (2) bekezdésben meghatározott cél elérése érdekében a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a kapcsolattartás során a) egyszerűen és közérthetően fogalmaz, b) figyelembe veszi a büntetőeljárásban részt vevő személy állapotát és személyes jellemzőit, valamint c) meggyőződik arról, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személy a vele szóban közölteket megértette-e, ennek hiányában a közlést megmagyarázza.” (74.§) Nem csoda, ha ezek után a nyomozás és az előkészítő eljárás részletes szabályaiban a jegyzőkönyvezésre csupán elég annyit előírni: „A jegyzőkönyvet úgy kell elkészíteni, hogy az eljárási cselekményen

törtétek közérthető módon követhetők, ellenőrizhetők legyenek.” [100/2018. (VI. 8.) Kormányrendelet 7.§ (1) bekezdés]. Mint látjuk, a közérthetőség az egyszerűségtől és a követhetőségtől, áttekinthetőségtől kevésbé tér el, sőt gyakran együtt járnak.

A fogyasztók tájékoztatásáról szóló jogszabályban bizonyára részletesebb a közérthetőséget célzó meghatározás – gondolná az ember. Ám a fizetési számlák díjáról szóló felvilágosítástól sem várhat sokkal többet senki az összehasonlító weblapon: „A pénzforgalmi szolgáltatók által a fogyasztók részére vezetett fizetési számlák után felszámított díjak és az alkalmazott kamatlábak díjmentes összehasonlíthatóságának biztosítása érdekében a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletével kapcsolatos feladatkörében eljáró Magyar Nemzeti Bank olyan összehasonlító weboldalt üzemeltet, amely megfelel az alábbi követelményeknek: a) egyértelműen feltünteti, hogy a Magyar Állam tulajdonában lévő, a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletével kapcsolatos feladatkörében eljáró Magyar Nemzeti Bank üzemelteti, b) működése szempontjából biztosítja, hogy a különböző pénzforgalmi szolgáltatók egyenlő súllyal szerepelhessenek a keresési találatokban, c) az összehasonlítás alapjául egyértelmű, objektív kritériumokat alkalmaz, d) közérthető és egyértelmű nyelvezetet használ, ideértve az 1. mellékletben meghatározott egységesített megnevezést is” [144/2018. (VIII.13.) Kormányrendelet, 7. §]. Más példa is hozható arra, hogy még adatok feltüntetésekor sem egyszerű a közérthetőség. „A terméken, vagy ha ez nem lehetséges, annak csomagolásán vagy a kísérő dokumentáción az importőr feltünteti a nevét, kereskedelmi nevét vagy bejegyzett kereskedelmi védjegyét és székhelyét. Az elérhetőségi adatokat közérthetően kell feltüntetni.” [A nyomástartó berendezések és rendszerek biztonsági követelményeiről és megfelelőségi tanúsításáról szóló 44/2016. (XI. 28.) NGM rendelet 5.§ (7) bekezdése.]

A kényszerítő eszközök használatára fel kell hívni a figyelmet, hiszen már ez is elég lehet arra, hogy felhagyjon az illető a hatósággal szembeni ellenállással vagy erőszakkal. A rendészeti jogszabályok közül a parlamenti őrsegről szóló is sablonszerűen fogalmaz: „A kényszerítő eszköz alkalmazását jól hallható, közérthető és határozott módon a következő sorrendben meg kell előznie: a) a jogellenes magatartás abbahagyására való felszólításnak, »a törvény nevében« szavak előrebocsátásával, valamint b) a figyelmeztetésnek, hogy kényszerítő eszköz alkalmazása következik.” [84/2012. (XII. 28.) BM rendelet, 28. § (3) bekezdés]. A közérthetőséget teljesítik, ha jól artikuláltan azt kiabálják, hogy figyelmeztetem, most a törvény nevében gumibotot fogok használni? Lehet, hogy egy példamondat nagyobb segítséget nyújtana.

A gazdasági társaság alapításával kapcsolatos tájékoztatás főbb jellegzetességeiről is néhány példa vagy megfelelően képzett szakember kötelező bevonása az információk megfogalmazásába érdemi garancia lenne? A Céginformációs Főosztály a „feladatai körében „af) jogi tanácsadó szolgáltatást tart fenn annak érdekében, hogy a mikro- és kisvállalkozások a cégalapítással, a cégek megszüntetésével összefüggő, jogilag jelentős információkat – korszerű informatikai eszközök alkalmazása révén – közérthető megfogalmazásban, költségmentesen is megismerhessék” (4/2022. (VI. 11.) IM utasítás az Igazságügyi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról] – ám ez sem tartalmaz kellő támpontot, mitől lesz a számítógépes vagy on-line felületen elérhető szöveg egy kétkezi vállalkozónak könnyen érthető.

A kutatás tehát azt találta, hogy a közérthetőségre vonatkozó részletes meghatározás vagy a mértékét ellenőrizhető módszerek kifejtése, esetleg példamondatok megadása vagy példálózó felsorolása helyett, a kötelezést *bizonyos kifejezésekbe ágyazva*, a következők szerint fogalmazzák meg leggyakrabban:

- közérthetően, ideértve a közérthető szimbólumok és piktogramok segítségével való kifejezést (például egy figyelmeztetést),
- közérthető nyelvet (azaz minden élő nyelvet, valamint a rádióamatőrök által használt kódokat és rövidítéseket, a nemzetközileg elfogadott rádiótávközlési rövidítéseket) használva,
- közérthető/ nem technikai jellegű,
- közérthető, magyar nyelvű (magyar nyelven közérthető),
- közérthető formában/módon,
- közérthető tájékoztató/kivonat/magyarázat/információ/kommunikáció,
- közérthetően megfogalmazott,
- közérthető nyelvezet/nyelvhasználat,
- közérthető nyelven/stílusban, egyszerű rátekintésre is közérthetően, avagy
- a közérthetőség biztosításával kell véghezvinni.

A kötelezésre vonatkozó normamondatban a *közérthetőség tartalmi kritériumaira a következő módon utalnak*:

- világos/an,
- pontos/an,
- egyértelmű/en,
- nem félrevezető/en,
- tisztességes/en,
- tárgyilagos/an,

- részletes/en,
- egyszerű/en,
- rövid/en, tömör/en,
- nehézség nélkül,
- azonosítható módon,
- írásban, hozzáférhetően,
- marketingjelleg felismerhetőségével,
- rendszeresen,
- fokozott körültekintéssel,
- akadálymentesen,
- jól látható/an, a honlapon, könnyen olvasható/an,
- biztonságosan,
- magyarázattal ellátva,
- nem technikai jellegűen/jellegű szöveggel,
- egyszerű rátekintésre (érthetően),
- nyílt és hiteles kommunikációval együtt,
- korszerű informatikai eszközök segítségével,
- szabatosan, a szövegezés kulturáltságával,
- nyilvánosságra hozatalra alkalmas módon,
- a fogyatékkal élőkre is tekintettel,
- grafikus megjelenítés segítségével,
- tárgyalási javaslatként, környezeti hatásokra és védelmi intézkedésekre tekintettel,
- a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan, közérthetően és ellentmondásmentesen megszövegezve.¹⁰

Milyen következtetéseket vonhatunk le mindebből?

(a) A jogszabályba foglalt absztrakt közérthetőségi előírás *értelmezése, magyarázata, akár példálózó jelleggel, a vizsgált jogi szövegtípusokból hiányzik*. Ha több kifejezést is szerepeltetnek a kötelezésben a közérthetőség mellett, akkor sem igyekeznek azok viszonyát meghatározni, azaz jelezni, hogy a közérthetőséget megvalósító, elősegítő, kapcsolódó/eltérő, avagy éppen azt akadályozó kapcsolatban vannak egymással (szinonimák vagy antonimák, amennyiben egy követelményt negációval tud csak kifejezni a jogi norma).

¹⁰ A részletes és további példákat ld. Tóth Judit: A közérthetőség úgy, ahogy a jogalkotó elképzei. *Közjogi Szemle*, 2022/4, 20-27.

- (b) A tartalmi bizonytalanságot elfedő szövegburjánzás időnként *túlterjed a norma megfogalmazásán vagy a jogalkalmazói szövegalkotáson*, mert a közérthetőségbe beleértik a szöveg tagolását, a netes felületen megjelenítését, közzétételét, sőt jelek, táblázatok, ábrák, adatok megjelenését, felhasználási módját is.
- (c) Igen változatos, hogy mely témakörökre vonatkozik a közérthető jogszabály. *Nincs olyan rendező elv, miszerint elsődlegesen az alapjogokkal kapcsolatos* eljárásokra, jogérvényesítésre, a jogvédelemre generálisan kellene érvényesülnie a közérthető szabályozásnak (bár kiemelhető a fogyasztóvédelem, a környezetvédelem, a közérdekű adatokhoz hozzáférés, a személyi szabadságot érintő kényszercelekményekről, fogva tartásról, áldozatvédelemről szóló tájékoztatás), noha ezeknek gyakran európai uniós jogátültetés, nemzetközi vállalás vagy kötelezettség az alapja.
- (d) *Kivételesen a köznyelvet beszélő számára, az általánosságban érthetőségnél magasabb sztenderd is akad a joganyagban, amikor egyénre szabott érthetőséget követel meg a jogszabály a betegek jogairól rendelkezve (betegek tájékoztatásában¹¹).*
- (e) A jogalkotóknak szóló alkotmányos parancs alkalmazására csupán 15 rendelkezésben írják elő a közérthető szövegezést, ideértve a jogszabályok szerkesztéséről szóló miniszteri rendeletet is.¹² Részben jogalkotás útján kell teljesíteni a jogi szabályok közérthetőségét 33 olyan rendelkezésben, amelynek címzettje a kormány vagy annak valamely minisztere (pl. ágazati stratégiák, közpolitikai programok megalkotásakor és EU-irányelvek átültetésekor, amelyeket a társadalom, a szakpolitikai intézmények felé is közvetíteni kell, megfelelő ismeretterjesztéssel, magyarázatokkal, szabályozással). Az alsóbb szintű szabályozásra vonatkozó közérthetőségi követelményt ugyanis leginkább *az intern normákra* (szervezeti és működési szabályzatra, minisztériumi stratégiákra, ágazati programokra, államtitkári utasítások megalkotására) mérsékelik.
- (f) A közérthetőségre vonatkozó *jogi előírások négyötöde a végrehajtó szervekre és a jogalkalmazókra hárítja* az ügyfelekkel, más szervezetekkel való kommunikációban a feladatot (akár oly módon is, hogy ha nem

11 Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényben: a betegnek joga van arra, hogy *számára érthető módon* kapjon tájékoztatást, figyelemmel életkorára, iskolázottságára, ismereteire, lelkiállapotára, e tekintetben megfogalmazott kívánságára, valamint arra, hogy a tájékoztatáshoz szükség esetén és lehetőség szerint tolmácsot vagy jelnyelvi tolmácsot biztosítsanak.

12 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet.

egyértelmű a norma, akkor azt kellő magyarázattal, tájékoztatókkal tegye közérthetővé a közönségnek, így járjon el mondjuk az adatkezelő, az ajánlatkérő vagy éppen az ágazati hatóság). Még tovább részletezve: elsősorban azért tekinti jogalkalmazási teendőnek a jogszabály a közérthetőséget, mert a *közérthetőség követelményét 38 százalékban a piaci szereplőkre hárítja, 7 százalékban a közszolgáltatókra, míg a közhatalom szereplőit csak az előfordulások felénél kötelezi erre. A maradék 5 százalékban bárki, akár egy polgár is lehet címzettje a közérthetőségi előírásnak (például a rádióamatőr, egy építető, környezethasználó, tervező vagy egy személyes adatot kezelő). A piaci szereplők ilyen magas aránya azt jelzi, hogy a vevőkkel, fogyasztókkal, ügyfelekkel közvetlenül kapcsolatban lévő vállalkozásokra (bankra, biztosítóra, postára, távhő-szolgáltatóra, gyógyszergyártóra stb.) telepítik a szaknyelv miatt nehezen érthető rendelkezések köznyelvi magyarrá alakítását. Éppen ebben a közegben a legtöbb a kiegészítő, alternatív követelmény a kommunikációt illetően. Talán előre látja a jogalkotó, hogy sajátos szakértelem, idő és személyi erőforrások kelljenek a nem/közérthető jogszabályok magyarázatához, alkalmazhatóságához, amit így a piaci cégek, szolgáltatók fognak majd, saját elképzeléseik és létszámuk alapján valahogyan megoldani. Ez azonban jelentős aránytévésztés a társadalmi költségek megosztását illetően.*

- (g) A különböző hatóságok/hivatalok és a rendészeti szervek ugyanakkor meglehetősen kevés esetben kötelesek a *potenciális/valós ügyfeleket a jogaikról közérthetően tájékoztatni, arra egyszerűen felhívni a figyelmüket, hogyan gyakorolhatják a jogaikat*. Noha több kutatás is jelezte, hogy ez a tisztességes eljárásnak mennyire elemi feltétele lenne.¹³ Ehelyett gyakran a piaci szereplők/ügyfelek kötelezettségeinek a kikényszerítéseként írják elő a közérthető megfogalmazást egy kérelemre induló, engedélyezési vagy ellenőrzési eljárásban (például a gyógyszervizsgálati jelentésben vagy a toxikológiai hatásokról, a bányászati hulladékok kezeléséről szóló tájékoztatóban, a természetvédelmi kezelési tervben, a településfejlesztési tervezési dokumentumban), amit hivatali, önkormányzati honlapokon is elérhetővé tesznek.

13 Csak példaként, VINNAI Edina: „Megértette a figyelmeztetést?” A figyelmeztetések és tájékoztatások közlése a büntetőeljárásokban. In: SZABÓ Miklós – VINNAI Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018, 281–295.

3. Összegzés

A jogszabályok és közjogi szervezetszabályozó normák átvizsgálása és elemzése alapján igazolható, hogy nem került bele a kodifikációs szakmai közeg kultúrájába, rendszeres gyakorlatába a közérthető szövegek előállítása. Bár 1987 óta törvényi kötelezettség és alkotmányossági elvárás, azaz négy évtizede közérthetően kellene megfogalmazni a magatartási szabályokat, kötelezettségeket, az mégsem nyert általánosan kiforrott és elfogadott tartalmat. *Máig sincsen kidolgozott és alkalmazott módszer a közérthetőség megvalósítására és annak mérésére vagy számonkérésére a hazai szabályozásban.* Pedig máshol már kimunkálták ennek tesztjeit (Plain Language Movement,¹⁴ számítógépes nyelvészet segítségével¹⁵ vagy a megfelelő igazgatási infrastruktúra, kultúra megteremtésével¹⁶). Nincs általános, funkcionális (például a fordítások¹⁷ vagy a jogszabályok indokolása körében¹⁸), ágazati¹⁹ és intézményi szintű, esetleg meghatározott időszakra, jelenségre reagáló²⁰ szabályozási sztenderd, hiányzik a tesztelési módszer a normák közérthetőségére, túl az alkotmánybírói általános meghatározáson.

14 KIMBLE, Joseph: Plain English: A Charter for Clear Writing. *Michigan Bar Journal*, 1992/December, 1302–1307.

15 PRÓSZÉKY Gábor: *Számítógépes nyelvészet. Természetes nyelvek használata számítógépes rendszerekben.* Budapest, Számalk, 1989. Innen jutottunk el egészen új kutatási eredményekig, ld. BEREND Gábor – GOSZTOLYA Gábor – VINCZE Veronika (szerk.): *XIX. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, MSZNY 2023.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2023. http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/26423/1/extractive_repository.pdf. Ebben olvasható például: CSÁNYI Gergely – GADÓ Krisztián – BAJÁRI Lúcia – MEGYERI Andrea – FÜLÖP Anna – EGRI Erika – VÁGI Renátó – NAGY Dániel – VADÁSZ János Pál – ÜVEGES István: *Mondatszám-meghatározás hatása a magyar nyelvű jogi szövegek extraktív kivonatainak minőségére.* In: BEREND et al. i. m. 77–90.

16 ÜVEGES István: Közérthetőség a jogi nyelvben: követelmény és/vagy kultúra? *Magyar Jogi Nyelv*, 2019/2, 1–7.

17 DOBOS i. m. 89–90.

18 TÓTH Judit: A jog asztalánál. (A jogszabályok indokolásáról) *Magyar Jogi Nyelv*, 2022/1, 26–32.

19 Egy jogterületre vonatkozóan ld. TÓTH Judit: A rendészeti nyelv: átmenet vagy helyben járás? *Közösségi Kapcsolódások – tanulmányok kultúráról és oktatásáról.* 2021/1–2, 202–218. <http://www.iskolakultura.hu/index.php/kapocs/article/view/39235/42517>

20 TÓTH Judit: *Nyelvi ragályok a jogalkotásban.* In: RIXER Ádám (szerk.): *A járvány hosszú távú hatása a magyar közigazgatásra.* Budapest, KRE Állam- és Jogtudományi Kar Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely, 2021, 69–75. A kötet, számos példát tartalmaz a következetlen igazgatási nyelvhasználatra és terminusalkotásra a Covid-19 időszakából.

A tartalmi homályt nem oszlatja el, ha a közérthetőség követelményével együttesen, a jogszabályokban megjelenő *egyéb követelményekkel, közvetett módon* (kizárásos alapon, a contrario vagy kiegészítő, kiegészítő előírásként) utalnak a közérthetőség egyes elemeire. Jórészt ennek köszönhető, hogy a közérthetőségi követelmény jogszabályba foglalása *erőteljesen formalista maradt*, és valójában kevésbé emeli a szabályozás színvonalát. Ez persze összefügg a minőségi jogalkotásra vonatkozó törekvés és infrastruktúra hiányával, amely korlátozza a megszülető jogszabály nyelvi minőségét is,²¹noha az Európai Unióban és OECD-ben számos megoldást, eszközt kidolgoztak e célból,²²amely bármikor átvehető.

Minderre tekintettel, a kutatás súlypontját át kellene helyezni a jövőben a jogalkalmazásra, hogy felmérjük például az ügyfelek elégedettségét, a jogszabályok, tájékoztatók, szerződési feltételek, szabályzatok szövegértését, megmérjük a lakosság, az ügyfelek, a fogyasztók, a diákok szaknyelvi eligazodását. Talán ezen az úton, egy-egy jogterület vagy jogintézmény, néhány szabályozási funkció érthetőségi követelményei és a bevált gyakorlatok összegyűjthetők. Enélkül, pusztán a jogszabályok megalkotásának mai eredményeiből nem látható, miként juthatunk el a jogi nyelv reformjához.

21 TÓTH Judit: *Jogalkotástan*. (Egyetemi jegyzet) Szeged, SZTE-ÁJTK, 2016.

22 ÜVEGES István: A közérthetőség fogalmának megjelenése az Európai Unió és tagállamai jogforrásaiban. *Magyar Jogi Nyelv*, 2021/1, 25–31.

TERMÉSZETES/MESTERSÉGES JOGI NYELV

SZABÓ MIKLÓS
professor emeritus (ME ÁJK)

Absztrakt

A nyelvújítás előkérdése a nyelv alkotóságának problémája. Ennek megválaszolása két szélsőség – az igen és a nem – mentén rendezhető el mind a jog, mind a nyelv elméleti megközelítésekor. A jog (teljes) alkotóságára igennel válaszol a jogpozitivizmus, nemmel a természetjogtan; a nyelv tekintetében a poláris ellentétet a tökéletes nyelv keresése és a természetes nyelv filozófiája képviseli. A jogi nyelv egyszerre természetes is, mesterséges is. Mint szaknyelvnek elsődleges feladata a szakmai kommunikáció biztosítása, a mesterséges nyelvekre hajazó feszes, szabatos kifejezésmódot igényel. Ugyanakkor egyrészt szolgálnia kell a jogot is, biztosítva annak rugalmasságát, homályos, meghatározatlan fogalmakkal, másrészt a jog laikus címzettjeit is a közérthetőség nyelvi eszközeivel. Ezek óvatosságra és körültekintésre intenek a jogi nyelv megújítására törekvés során.

Kulcsszavak: jogpozitivizmus, természetjogtan, tökéletes nyelv, természetes nyelv, jogi szaknyelv, nyelvújítás

NATURAL/ARTIFICIAL LANGUAGE OF LAW

Abstract

The preliminary question of a language reform is if language can be created at all. The answers tend towards two extremities: yes and no, in the case of both law and language. Legal positivism says yes to the (full) creatibility of law, while natural law theories' answer is no to that question. Regarding to language, polar opposites are the search for perfect language on the one hand and the philosophy of ordinary language on the other. However, legal language is both natural and artificial. The primary task of legal language as technical language is to ensure professional communication by tight and accurate terms, like artificial languages do. At the same time it has to serve both the working and flexibility of law, using vague and indeterminate terms, and lay addressees of the law guaranteeing linguistic comprehensibility. All

these require precaution and circumspection in reforming legal language.

Keywords: legal positivism, while natural law theories, perfect language, ordinary language philosophy, technical language of law, language reform

1. Bevezetés

A nyelvújítás kérdése – általában és specifikusan a jogi nyelv – a nyelv alkotóságának kérdésébe torkollik. Vajon teljesen ránk van-e bízva, hogy tetszésünk szerint toldjuk-foldjuk, vagy az egyes emberek, csoportjaik és intézményeik akaratával szemben önállósággal és ellenálló-képességgel rendelkezik.¹ A kérdés – egyéb párhuzamok mellett² – egyaránt megfogalmazódik a nyelv és jog számára is. A közös nevező a jog nyelvi természetében rejlik. Bár vannak materiális (pl. épületek, öltözetek) és szociális (pl. viselkedésformák, viszonytípusok) elemei is, a jogrendszer alapvetően szimbolikus rendszer, azon belül meghatározó módon nyelvi rendszer.³

2. A jog alkotósága

A jogot tekintve a teljes alkotóság válaszát a pozitivista jogfelfogásokhoz köthetjük – pl. „[A]zt állítani, hogy az isteni jogba ütköző emberi törvények nem kötelezőek, azaz azt állítani, hogy nem törvények, tiszta értelmetlenség.”⁴ –, amelyek a jogalkotói akarat előtt csak pozitív jogi (jogszerűségi, alkotmányossági) korlátokat állítanak. Ugyanilyen alapállásról – bár még nem „pozitivistaként” figyelmeztet Coke is arra, hogy a „természetes ész” nem segít eligazodni a jog mesterséges világában: „A Király nem bírálhat el saját személyében egyetlen ügyet sem, [...] hanem azt valamelyik Bíróságnak kell

1 A dilemmát már a görög filozófia is megfogalmazta: a természettől (*physis*) vagy az embertől (*nomos*) származnak-e a törvényeink, vagyis számunkra adottak vagy általunk tétélezettek.

2 Ehhez lásd pl. SZABÓ Miklós: Jogelmélet és nyelvelmélet. *Magyar Tudomány*, 2006/4, 419–431.

3 Ezzel persze nem áll egyedül. A RIFAT, Mehmet által bevezetett kifejezés – *Homo Semioticus*. Istanbul, Yapi Kredi Yayinlari, 1993 – az ember megkülönböztető jegyeként utal a jelhasználatra; az ugyanilyen módon szerveződő társasság tanulmányozása *szimbolikus interakcionizmus* tárgyát képezi.

4 AUSTIN, John: *Lectures on Jurisprudence*. (I. kötet) London, John Murray, 1911, 215 (az 1885-ös 5. kiadás reprintje) [<https://catalog.hathitrust.org/Record/012517834> (2023. 02. 12.)] Itt az isteni jog a természetjog megfelelője.

megtennie, Anglia jogának és szokásainak megfelelően... [I]gaz, hogy Isten kiváló tudással és természeti adottságokkal áldotta meg Őfenségét; de Őfensége nem tanulta birodalmának, Angliának a jogát, azokat az eseteket pedig, amelyek alattvalóinak az életére, öröklésére, javaira és vagyonára vonatkoznak, nem a természetes értelem szerint kell eldönteni, hanem a jog mesterséges értelme és ítélete szerint, amely jog olyan mesterség, amely hosszú tanulást és gyakorlást igényel, mielőtt valaki eljuthat a megismerésig”.⁵ A jog eszerint ember alkotta jog, mesterséges teremtmény, mint Hobbes Leviatánja, és mesterségbeli tudást (*tekhné/ars*) igényel az előállítására. Az alkotmányosság szélső értéke a korlátok nélküli alkotmányosság, melyet jogi voluntarizmusként szoktunk hivatkozni, de eszméjét már Ulpianus megfogalmazta (hogy aztán Barbarossa Frigyes örvendve újra-felfedezze): *Quod principii placuit legis habet vigorem* – ami a princepsnek tetszik, a törvény erejével bír.⁶

A második, a számunkra adottságot hangsúlyozó álláspont legismertebb képviselői a természetjogászok, mint a klasszikusai között pl. Grotius: „A természetjog annyira változhatatlan, hogy még Isten sem változtathatja meg. Mert habár Isten hatalma mérhetetlen, mégis sok mindent lehet mondani, amire ez a hatalom nem terjed ki. [...] Mint ahogyan tehát Isten nem teheti meg, hogy kétszerkettő ne legyen négy, éppen úgy azt sem teheti, hogy az, ami belső lényegénél fogva rossz, ne legyen az”.⁷ Azonban a pozitív jog elsődlegességének alapján állók is juthatnak arra a következtetésre, hogy a törvényhozó akarathatározása nem elég ahhoz, hogy valóságos, társadalmi érvényességgel is bíró jog szülessen. Éppen erre figyelmeztet Savigny: „Ahogy az egyes ember életét sem egy tökéletes állóképként érzékeljük, hanem állandó organikus fejlődésként, ugyanúgy áll ez a népek életére is, s minden egyes elemére annak, amiből ez az együttes élet összeáll. Így a nyelvben is állandó változást és fejlődést látunk, s hasonlóképpen a jogban is. És ez a változás a belső erőből és késztettségéből történő teremtés egyazon törvénye alá esik, függetlenül a véletlentől és egyéni akarattól, mint eredeti keletkezés. Egyedül a nép részesül ebben a természetes fejlődési folyamatban, amely egyáltalán nem csak pusztán változás, hanem a körülményekhez való meghatározott, szabályszerű igazodás, és ezen körülmények között minden egyesnek

5 COKE, Edward: *Prohibitions del Roy*. (12th Report [1607]) In: SHEPPARD, Steve (szerk.): *The Selected Writings and Speeches of Sir Edward Coke*. (1. kötet) Indianapolis, Ind.: Liberty Fund, 2003, 481.

6 *Digesta*, 1. 4. 1. pr.

7 GROTIUS, Hugo: *A háború és béke jogáról*. (I. kötet) (Ford.: Haraszti György et alii) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960, 176–177.

megvan a maga sajátos viszonya a népszellem különös megnyilvánulásához, amelynek révén a jog előáll.”⁸ A jog e felfogás szerint alapjaiban nemcsak a cselekvő egyén, hanem a jogalkotó számára is adott – mint isteni, természeti vagy történeti képződmény.

3. A nyelv alkothatósága

A nyelv tekintetében is evidensen teszünk különbséget természetes és mesterséges nyelv között. A természetes nyelv egy beszédközösségben szerves módon kialakult és a használat során folyton formálódó kommunikációs médium, míg a mesterséges nyelv valamely célból eltervezetten és tudatosan megalkotott jelrendszer, amelynek az esetleges változásai sem organikusak, hanem maguk is célzatos beavatkozás produktumai. A mesterséges nyelvek tipikus példája a matematika és a (klasszikus) logika. Jól definiált elemek sztrikt szabályok szerinti szerveződése teszi lehetővé állítások egyértelmű megfogalmazását és azokból érvényes következtetések levonását. Ezeket a természetes nyelvek nem biztosítják, és ezért ragadt rájuk – már Szókratésszal kezdődően és a Bécsi Kör filozófiájával bezárólag – a „tökéletlenség” bélyege, s indult meg a filozófián belül a „tökéletes nyelv” keresése.⁹ Wittgenstein nyelvfilozófiai fordulata mentette fel aztán a természetes nyelveket a „tökéletlenség” két és félezer éves vádjától, és mutatta be, hogy nyelvünk tökéletesen alkalmas mindarra, amire és ahogyan használni akarjuk. Ezzel utat nyitott a hétköznapi – vagyis természetes – nyelv filozófiája (*ordinary language philosophy*) programja előtt. A „szabad a gazda” tágkeblű fuvallata persze nem söpri el a dilemmáinkat, legfeljebb átfogalmazza azokat. A nyelvbe való alkotó beavatkozás megengedhetőségének normatív korlátja immár a közösség általi használatba vétel remélhetőségének empirikus korlátjaként áll elő. E két poláris változat között számos köztes nyelvváltozat különíthető el, mint az egykor természetes, de beszédközösségüket elvesztő és organikus fejlődésükben megrekedt holt nyelvek, pl. a latin, a természetes nyelvek elemeiből és mintájára szervezett közvetítő nyelvek, mint az eszperantó, vagy éppen (szép)irodalmi, esetleg fantasztikus művek részeként megalkotott nyelvek mint pl. a klingon. E köztes mezőben lelhetők fel a szociolektusok

8 SAVIGNY, Friedrich Karl von: *System des heutigen römischen Rechts*. (1. kötet) Berlin, Veit und Camp, 1840, 16–17. <https://archive.org/details/systemdesheutige01saviuoft/page/n4/mode/2up> (2023. 02. 12.)

9 Vö. ECO, Umberto: *A tökéletes nyelv keresése*. (Ford.: Gál Judit – Kelemen János) Budapest, Atlantisz, 1998.

közé sorolható szaknyelvek is, amelyek egy természetes nyelv egyik változatát – és ezért részét – képezik, azonban tudatosan, tervezetten, teleológikusan hozzák őket létre. A „szak-” előtag (miként a „*Fach-*”, vagy a *tekhné*-ből származó „*technical*” jelző is) a szakmára, mesterségre, mesterségességre utal.

Világos, hogy a jog is és a nyelv is emberi produktum, s mindkettő változik. Úgy látszik azonban, hogy mind a jog, mind a nyelv változása az alkotottság (a tetszés szerint alkothatóság/alakíthatóság) és dologilag adottság szélső értékei között lokalizálható. Ennek mikéntjéért a jog tekintetében Dworkin a jogalkalmazásra/ítélkezésre kidolgozva, de a jogalkotásra is kiterjeszthetően a „láncregény”¹⁰ metaforájával szemléltette. Képzeljük el, hogy egy közös regény megírása érdekében több író sorsot húz, s aki az egyes számot húzta, az fogja az első fejezetet írni, aki a kettést, az folytatja a második fejezettel és így tovább, hogy a láncszerűen összekapcsolódó részekből végül előálljon a mű. Ebben a helyzetben az első fejezet írója teljes szabadsággal rendelkezik a műfaj, a kor, a szereplők, a téma stb. megválasztásában, míg az utána következők egyszerre találják szemben magukat az *értelmezés* és az *alkotás* feladatával. Értelmezniük kell azt, ami előttük történt, amit készen megkaptak, és ahhoz igazodva meg kell alkotniuk a folytatást. Az angol-amerikai jogcsaládban, amelynek keretei között Dworkin is mozgott, e folyamat plasztikusan kirajzolódik. A precedensrendszerben a bírói ítéleteknek a hasonló esetekben korábban meghozott ítéletekhez kell igazodniuk, amelyek által előírt döntési mintát azonban a saját esetük specifikus körülményeihez is igazodva tovább is fejlesztik, cizellálják – hogy majd az maga is precedensként szolgáljon. Az európai kontinentális jogban ugyanez a folyamat kevésbé nyilvánvalóan van jelen. A bíró itt látszólag szigorúan kötve van a tételes jogszabályokhoz, amelyek általánossága miatt viszont e szabályokat esetről esetre értelmezniük kell, s ez a művelet a szigorú jog béklyójából való „szabadulóművészet” legfőbb eszköze a kezdetektől: a rétorok működése vagy a *praetori* jogfejlesztés sikere óta. De a jogalkotónak is – ha értelmes, alkalmazható művet akar létrehozni – hasonlóképpen kell építenie a joggyakorlatra, az elődei (törvényhozók, bírók, jogtudósok) által lefektetett jogdogmatikai előzményekre, miközben tovább is építi azokat. Ő nincs gúzsba kötve, de nem is teljesen szabad; s ha mégis elszabadítaná magát a hagyományoktól, annak – vélhetően kudarcos – terhét is vállalnia kellene, hogy újra, előlről lerakja saját alapjait. Ilyen vállalkozás pedig legfeljebb forradalmi viszonyok között minősülhet racionálisnak és remélhet sikert. Ahogy eszerint a jog a gyakorlatban: nem egyes akaratok,

10 DWORKIN, Ronald: *Law's Empire*. Cambridge, Mass., Harvard U. P., 1986, 228–232. Eredetileg: *Law as Interpretation*, *Texas Law Review*, 1982, 527. skk.

hanem egy intézményrendszert működtető közösség összműködése okán folytonosan változik, apránként alakul, a nyelv is úgy változik ugyanezen közösség használata során. Nevezhető ez nyelvfejlődésnek is, azonban helyesebb – értéksemlegesen – a változó körülmények miatt változó igényekhez történő állandó igazodásként kezelni.

4. A „második természet”

A poláris(nak tűnő) ellentétek közötti kiegyenlítés lehetőségét kínálja a „második természet” fogalmának bevezetése. Egyaránt megtaláljuk Pascalnál,¹¹ Kantnál¹² és Hegelnél¹³ is, akik ha egészen másfelől közelítenek is e koncepcióhoz, hasonlót értenek rajta. Eszerint az *első természet* az, amelyben az ember természeti (pszichofizikai) lényként honos és a természeti törvények uralkodnak fölötte. A *második természetet* azonban az ember teremti meg önmaga számára, s ennek szövetét már az ember által a törvény erejére emelt és működtetett *konvenció* adja. A konvenció ismét közös alapfogalom a nyelv és a jog tanulmányozásához, amennyiben tárgyak (a nyelv, illetve a jog) karakterét nevesítik. A ‘természet’ magával hozza a ‘természeti törvény’ feltétlen érvényesség- és érvényesülés-igényét, az ember számára való dologi adottságát, miközben a nyelv is és a jog is az ember által alkotott és folyamatos jelen időben, folytonosan „alkotva van”. Igazi münchenhauseni vállalkozás: saját hajánál fogva húzva ki és emelve-tartva magát az első természet fölé/

11 Pl. „A szokás második természet, amely eltörli az eredetit.” S tovább: „Semmi nincsen, amit ne tudnánk természetünké tenni; nincsen semmi olyan természetes, amit ne tudnánk elveszíteni.” PASCAL, Blaise: *Gondolatok*, 93–94. §§. (Ford.: Pődör László) Szege, LAZI, 2000.

12 Pl. „...cselekedj úgy, *mintha* cselekedeted maximájának akaratom révén általános *természettörvénnyé* kellene válnia.” KANT, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*. In: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája.* (Ford.: Berényi Gábor) Budapest, Gondolat, 1991, 53. (Kiemelés: Sz. M.)

13 Pl. „A jog talaja általában a *szellemi*, közelebbi helye és kiindulópontja pedig az *akarat*. Az akarat *szabad*, úgyhogy a szabadság az ő szubsztanciája és meghatározása, s a jogrendszer a megvalósult szabadság birodalma, a szellem világa magából a szellemből jött létre mint egy második természet.” HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich: *A jogfilozófia alapvonalai*. (Ford.: Szemere Samu) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, 34. S ha már Hegel, akkor Schelling is – ehhez lásd SANDKÜHLER, Hans Jörg: *Die Geschichte, das Recht und der Staat als „Zweite Natur“*. Zu Schellings politischer Philosophie. *Zeitschrift für philosophische Forschung*, 2001/2, 167–195. <http://www.jstor.com/stable/20485014> (2023. 02. 12.)

fölött. A kísérlet emberi, tehát esendő, folyton sikerre tör, s folyton elbukik, de mégis fennmarad: ritkán hullik egészen vissza. A törekvés a nyelv területén a beszédaktusokra irányítja a figyelmet. Ahhoz, hogy a társadalmi együttműködés – egyáltalán: az együttélés – létrejöhessen és fennmaradhasson, a beszédaktusoknak működniük (J. L. Austin kifejezésével: „boldogulniuk”) kell. Ehhez erőre van szükségük, vagyis törvényként kell fellépniük. Archaikus viszonyok között ezt az erőt rendelte az egyes beszédaktusokhoz az eskü, s ezt az erőt – a szavaknak tulajdonított „jogerőt” – vette át és szolgáltatja tovább a jog is.¹⁴

5. A jogi nyelv természetessége és mesterségessége

A jogi nyelv ugyanakkor, ha a természetes nyelv egy változata is, nem hétköznapi, nem közönséges nyelv(használat). Mint általában a szaknyelvek, monoszémiára törekszik, jól definiált terminológiát dolgoz ki, mely az adott szakma, hivatás, mesterség számára specifikus szómezőbe rendeződik, s elsődleges célja, hogy a mesterség képviselőinek egymás közti akadálymentes kommunikációját biztosítsa. A jogi szaknyelvnek azonban ezen túlmenően van „felfelé” és „lefelé” irányuló többletfunkciója is. „Felfelé” irányuló feladata, hogy ne csak a jogi intézményrendszer működtetőinek egymás közti zavartalan érintkezését tegye lehetővé, hanem magának a jognak a működőképességét is. Ez a jog rugalmasságának biztosítását kívánja meg annak érdekében, hogy a jog korlátozott számú, általánosan és elvontan megfogalmazott szabálya alkalmazható – idomítható – legyen elvileg végtelen, de gyakorlatilag is korlátlan számú, konkrétságában egymástól különböző esetre. S minthogy „nyelvében él a jog”, ez nyelvi eszközökkel érhető el: a meghatározatlan, homályos, megítélésre, belátásra, értelmezésre hagyatkozó fogalmak készletének bevonásával. „Lefelé” irányuló feladata emellett és ezzel együtt, hogy ne csak a jogi intézményrendszer működtetőinek egymás közti zavartalan érintkezését tegye lehetővé, hanem a professzionalisták és a laikusok érintkezését, vagyis a jog közérthetőségét is. Bár a jogi normák elsődleges címzettje – nyelvileg is – a jogalkalmazó, mert számára ír elő döntési mintát (ez és ez így és így büntetendő), másodlagosan azonban a laikusoknak kell érteniük belőle; megérteniük, hogy ha bizonyos módon cselekszenek, ahhoz a jog milyen következményt rendel. A „két úr” szolgálata (felfelé és lefelé)

14 Ehhez részletesebben lásd SZABÓ Miklós: *A szavak ereje. Beszédaktus és jogi aktus Lysias beszédeiben*. In KÖNCZÖL Miklós (szerk.): *Törvényészeti retorika, jogászi érvelés*. Budapest, Pázmány Press, 2016, 9–28.

persze szembemegy egymással, a rugalmasság kívánalma a közérthetőség követelményével, amelyet pedig megfogalmaz az értelmezés „aranyszabálya” (a szövegeket a szavak szokásos jelentésével és az adott nyelv szabályainak alkalmazásával kell érteni) és mérceként tűz ki a „tisztá beszéd” (*plain language*) mozzalma is.

6. A jogi szaknyelv-újításról

Hogyan válaszolhatunk tehát a konferencia címében megfogalmazott kérdésre: *Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra?* Egyszavas válasz semmiképpen sem adható. Felidézhetjük azonban, hogy a mai magyar jogi nyelv éppen a bő száz évet átfogó nyelvújító mozgalom (egyik) szülötte. Legalábbis a klasszikus, jogági törvénykönyvek mindmáig őrzik ennek az örökségnek a maradványait: feszes, de nem fontoskodó; veretes, de nem archaizáló; szakszerű, de nem érthetetlen a nyelvezetük. Kialakítása tudatos, célzatos, professzionális (ennyiben mesterséges), az eredményt azonban befogadta a köznyelv is (ennyiben természetes). A XIX. és XX. század fordulójára letisztult jogi nyelvet nyugodt szívvel hasonlíthatjuk ugyanezen kor (szép) irodalmi nyelvéhez, amely maga is, nemcsak a szöveg tartalma, esztétikai örömet kelt, máig eleven és élvezettel olvasható. Megválaszolendő azonban két további kérdés is: egyrészt az, hogy mi az, ami a nyelvújításnak tulajdonítható, és mi az, ami nem; másrészt az, hogy mi az, ami jogi és mi az, ami nem jogi a jogi szövegekben?

Az első kérdésre az mondható, hogy a (jogi) nyelvújítás (is) lényegében fordítási, terminológiai vállalkozás volt. A jognak a nemzeti nyelvek előtt is volt nyelve: a latin, nálunk is, miként Európa-szerte. A latin terminológia alap-szemantikáját a római jog adta meg. Ez a jog, s a megfelelő terminológia képezte a közös jog alapját a középkori jogélet és jogoktatás számára is; e korban az anyagi és eljárásjogi intézmények változásainak, fejlődésének leképezése is latinul történt meg. Mondhatni: „jogul” a nyelvújítás előtt is tudtak beszélni eleink, csak „magyarul” (azaz: „magyar jogul”) nem. Ahogy azonban a latin nyelvű Szentírás szétágazott a protestantizmus által indukált bibliafordítások eredményeként, úgy a nemzeti jogrendszerek elkülönülése is a nemzeti (jogi) nyelveknek nyitott utat. Nálunk ez a folyamat közismert módon a latin–magyar vagy latin–német–magyar szakszótárak – s a bennük foglalt terminológiai javaslatok – közzétételének sorozatán keresztül zajlott le. A – mából visszatekintve sokszor elképesztő – javaslatokat azonban a használatba vétel, a természetes nyelvbe való befogadás gyakorlata szűrte meg

és tisztította le. A mozgalom zárókövének tekinthetők a Magyar Jogi Lexikon kötetei,¹⁵ amelyek máig érvényesen kanonizálták a magyar jogi nyelvet. Ha ily módon az alapok kellőképpen le is lettek fektetve, az építmény továbbépítésének kényszere nem szűnt meg. A hajtóerőt változatlanul a jog, s a jogintézmények változása/fejlődése szolgáltatja, s immár nem a latin, hanem egy újabb *lingua franca*: az angol terminológia átültetésének nyelvújításait igényelve. A *trust*, *tort*, *leasing* stb. kifejezések befogadható „magyarítása” várat magára.¹⁶ (Ennek a szükségletnek nyilvánvalóan fennáll az inverze is: a magyar terminológia adekvát átültetése más jogi szaknyelvekbe.)

A második kérdésre az mondható, hogy a jogi szövegek „tartalomsgátlatói” nem csak, s még csak nem is elsősorban a jogászok. A szabályozási tárgyak az élet számos – inkább számtalan – területéről származnak: építészet, gyógyászat, bányászat, agrárium stb., és mindegyik területnek vannak professzionális művelői, akik hozzák magukkal a szaknyelvüket is. Ha ezek nem integrálódnak a jogi nyelvbe, legalább annak kifejezés- és fogalmazásmódjába, stílusába, akkor dezintegrálják a jogi nyelvet. Gyakran ez a helyzet. Ha tehát jogi nyelvújításról beszélünk, akkor ehhez azonnal hozzá kell érteni általában a szaknyelvi nyelvújítást, vagyis minden szakterület munkálkodását saját nyelvének a magyar nyelvbe integrálásán.¹⁷ Megjegyzendő, hogy Márkus Dezső hivatkozott alapműve a jogi szabályozás tárgyainak szakterminológiájára is kiterjedt, amit persze megkönnyített, hogy a nyelvújítási mozgalom egyszerre zajlott az élet minden területén. Azonban ahogy az akkori nyelvújítási hevületet a nemzeti nyelv kiteljesítésének vágya szította, manapság ellenirányú erők hatnak. A globalizáció, a nemzetköziesedés egyre több területen a nemzetek fölötti kommunikáció egységesített médiumának – vagyis az angolnak – kedvez.

7. Összegzés és javaslatok

Ez persze csak azt jelenti, hogy saját szakmájának közös szaknyelvi terminológiáját egy adott szakma minden művelőjének bírnia kell, de – ha jogi szabályozás tárgyát képezi – nem mentesít annak felelőssége alól, hogy

15 MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon*. (I–VI. kötet) Budapest, Pallas, 1898–1907.

16 Újra felvetődött egy „közös” jogi nyelv, ezúttal az angol – legalább részleges – bevezetésének javaslata is. Ehhez lásd: KERN, Christoph A.: Az angol mint a kontinentális bíróságok közös nyelve. *Magyar Jogi Nyelv*, 2022/2, 13–28.

17 Ezen példaszerűen és kitartóan fáradozik pl. a BŐSZE Péter szerkesztette *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóirat.

szaktudását a magyar laikus közösséggel is meg tudja osztani. Ennek viszont feltétele a nyelv alkalmassága a fogalmak befogadható közvetítésére, következményesen pedig szükséges a befogadó konvenció ténylegességének pecsétje is. A természeti evolúció szelekciós mechanizmusai érvényesülnek a mi mesterségünk területén is: a kifejezésbeli, terminológiai változatok versengéséből a használatbeli túlélés hirdet győztest, nem pedig egy zsűri autoritatív döntése.

Ami mindebből összefoglalóan leszűrhető, az az, hogy szaknyelvfejlesztésre (mondjunk *újítást*) és annak részeként terminológiastratégiára feltétlenül szükség van. 1. Ez azonban nem lehet egyszeri, lendületből végrehajtott változtatás, mint annak idején a nyelvújító mozgalom volt, hanem folyamatos nyelvgondozásnak kell lennie. 2. Nem lehet egyirányú vállalkozás sem, amikor egy testület vagy akár az Akadémia eldönti a terminológiai dilemmákat, hanem javaslatok, alternatívák készletét felkínálva el kell érni valamely változat társadalmi használatba vételét, szentesítő konvencióját. 3. A vállalkozás nem korlátozódhat a jogi nyelv megújítására, hanem a nyelvhasználat teljes spektrumán, más szaknyelvekre is kiterjedően volna kívánatos elérni az összehangolt, koherens változásokat. 4. A szaknyelv szempontjából a „jogi” és „igazgatási” nem vonható egybe egy kötőjellel. A jogi nyelv problémái csak annyiban relevánsak a közigazgatás számára, amennyiben a közigazgatási *jogi szegmensről* van szó. A (magán- vagy köz)igazgatás *igazgatásspecifikus* területei – mint a PR, QM, IT, HR s általában a menedzsment – saját szaknyelvvvel rendelkeznek, amelyek különállását láttató erővel mutatja az „elangolosodásuk” előrehaladottságának mértéke.

JOGI SZÖVEGTÍPUSOK ÉS KÖZÉRTHETŐSÉG

BALOGH DORKA

jogi szakfordító és szaknyelvoktató (PPKE JÁK)

Absztrakt

A jogi nyelv általános sajátosságai – amelyek többsége szinte feloldhatatlan konfliktusban áll a laikus közönség közérthetőség iránti igényeivel – különböző mértékben nyilvánulnak meg az egyes jogi szövegtípusokban. A jogi szövegek közérthetősége iránti igény a szöveg funkciójától és célközönségétől függően szintén szövegtípusonként eltérő mértékben merül fel. A tipikus jogi (írásbeli) kommunikációs helyzeteken alapuló funkcionális jogi szövegtípológiák segítenek annak eldöntésében, hogy szükséges-e az egyszerűsítés, és amennyiben igen, milyen mértékben adaptálható a szöveg a laikus célközönség elvárásaihoz. A tanulmány a nyelv szintaktikai és szövegszerkezeti szintjén megvalósítható változtatások mellett érvel, abból indulva ki, hogy már kisebb nyelvi módosításokkal is jelentősen javítható az érthetőség, többnyire a jelentéstartalom kockáztatása nélkül.

Kulcsszavak: jogi szövegtípusok, jogi kommunikációs helyzetek, funkcionális szövegtípológiák, az érthetőséget befolyásoló nyelvi és pragmatikai tényezők, a közérthetőség nyelvi eszközei

A TEXT TYPE-SPECIFIC APPROACH TO PLAIN LEGAL LANGUAGE

Abstract

Most characteristics of the legal language go against the idea of plain legal language. However, there are huge differences regarding the extent to which these characteristics are manifested in various legal text types. That said, the need for plain legal language usage is also subject to the type of the given text. The paper introduces some typical scenarios of legal communication by grouping legal genres into functional text type categories, as the function of the text, together with its recipients determine whether the complexity of legal language may or may not be disregarded in a given text. But even when simplification seems justified, there are serious obstacles and risks in using plain legal language, some of which are also approached from the

perspective of genres and text types. It is suggested in the paper that syntactical and structural changes are a safe way to increase comprehensibility as opposed to lexical alterations.

Keywords: legal text-types, legal communication scenarios, functional legal text typologies, pragmatic and linguistic factors of comprehensibility, linguistic tools of using plain legal language

1. Bevezetés

A jogi szövegek egyszerűsítésére és a közérthető jogi nyelvre való igény nem mai keletű, de valódi lendületet az angolszász kultúrákban a múlt század hatvanas éveiben kapott, miközben nálunk Közép- és Kelet-Európában csak később, a rendszerváltás vagy még inkább az ezredforduló után indult dinamikusan fejlődésnek. A közérthető jogi nyelv létjogosultsága mellett és ellen számos érv felsorakoztatható, amelyek közül néhányat ez a dolgozat is ismertet, elsősorban az írott jogi szövegek vonatkozásában, a jogi nyelv közérthetőségét befolyásoló pragmatikai és nyelvi tényezők közül elsősorban a nyelvi tényezőkre fókuszálva. Kiindulópontunk az az állítás, hogy a nyelvi egyszerűsítés indokoltságát illetően a jogi nyelv egészére nézve tehetők ugyan általános kijelentések, de konkrét javaslatokat megfogalmazni inkább az egyes jogi szövegtípusok tekintetében érdemes. A tanulmányban jelképesen erre teszünk kísérletet – azért jelképesen, mert átfogó munkát sem a terjedelem, sem erőforrásaink nem tesznek lehetővé – ez a tanulmány tehát inkább egy lépcsőfokot, de az is lehet, hogy csak egy kitérőt képvisel egy már megkezdett úton, amely kanyargósan vezet a cél (a közérthető jogi nyelv) felé.

Miután áttekintjük azokat a jogi nyelv sajátosságaiból eredő tényezőket, amelyek megnehezítik vagy jelentősen lassítják a közérthetőségi törekvéseket, arra keressük a választ, hogy milyen szerepet játszanak a jellemző jogi kommunikációs helyzetekből levezethető jogi szövegtípusok a rájuk irányuló közérthetőségi törekvésekben, és miként reagálnak azokra. Ennek kapcsán bemutatunk néhány olyan – elsősorban grammatikai – módszert, amelyek segítségével viszonylag biztonságosan javítható a jogi szövegek közérthetősége. Végül a közérthető szövegezés és a jogi szakfordítás kapcsolatáról is ejtünk néhány szót.

2. A közérthetőségi törekvések útjában álló akadályok

Az olvasóbarát szövegezés egyik alapszabálya, hogy a szöveg címzettje (fogadója) meghatározza a szöveg nyelvezetét. Ebből minden különösebb nehézség nélkül levonható az a következtetés, hogy a laikusoknak szánt szövegek esetében a közérthetőség hiányának káros következményei lehetnek, míg a szakma képviselőinek egymás közötti kommunikációjában ez a hiány kevesebb fennakadást okoz, annak ellenére, hogy a jogi szövegek extrém bonyolultsága szakmai körökben is okozhat feldolgozási nehézségeket, ha nem is annyira a lexika, mint inkább a szintaktika szintjén. A jogi szövegek nyelvi egyszerűsítésének indokoltságát tehát nagymértékben befolyásolja a kommunikációs helyzet, amelyet a befogadó státusza és a szöveg funkciója határoz meg.

A közérthető nyelvhasználat szükségességének felismerése azonban csak az első lépés a közérthető szövegezés megvalósulása felé tett úton, amelyet számtalan technikai akadály tesz röggössé. Tény, hogy a több évtizede zajló egyszerűsítési törekvések ellenére a jogászok (és joghallgatók) továbbra is a hagyományos nyelvi minták teljes tárházát felvonultató bonyolult nyelvezetű szövegeken szocializálódnak az egyszerűen fogalmazott szövegek helyett, ami egyrészt a hétköznapi, laikusokkal való kommunikációs stílusukra is rányomja a bélyegét, másrészt nem teszi lehetővé a számukra, hogy az egyszerű nyelv használatához szükséges készségeket elsajátítsák. Ha pedig mégis megpróbálkoznak a közérthető szövegezés szabályainak alkalmazásával, felmerülhet a kérdés: nem fogja-e a bonyolult jogi nyelven edződött laikus közönség kétségbe vonni a szakmaiságukat vagy a hitelességüket, amiért nem az egyes jogi műfajokban (pl. a szerződésekben) megszokott nyelvi mintákat és bevett fordulatokat alkalmaznak. A konvencionális nyelvhasználat ugyanis a szakmai diskurzusközösségek számára egyrészt lehetővé teszi és megkönnyíti a műfajok azonosítását és szövegük megértését, másrészt elvárásokat is kelt az adott műfaj formai sajátosságaival kapcsolatban.¹ Így a presztízsveszteségtől való félelem miatt (és talán kényelmi okokból is) még azok a szakemberek is vonakodva alkalmazzák a közérthető szövegezés szabályait, akik egyébként egyes helyzetekben indokoltnak látják azt. Ebből a nézőpontból közelítve a kérdést a bonyolult jogi nyelvre szakmai normaként is tekinthetünk.

1 BIEL, Lucja: *Genre analysis and translation*. In: MALMKJÆR, Kirsten (ed.): *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics*. London and New York, Routledge, 2017, 151–164.

Ennek kapcsán érdemes megemlíteni azt a Bhatia² által a jogi szöveg láthatatlanságának nevezett jelenséget, hogy a jogászok egymás között jól érthető, de a laikus számára érthetetlen belső szabályok szerint használják a nyelvet, például a jogszabályok megszövegezésekor. Ez azt jelenti, hogy a jogszabályok szövegei – bár első látásra érthetőnek tűnnek – valójában csak a jogászok számára érthetők meg teljesen, mivel a laikus olvasó érti vagy érteni véli ugyan a szövegeket, de a valódi jelentés a referenciális háló hiányában rejtve maradhat előtte (az érthetőség ebben az esetben részben szemantikai, részben pragmatikai kategória).

A jogi szövegek közérthetőségének további akadályja az a hipotézis, hogy mivel a jog sokrétű, szerteágazó és bonyolult tudományterület, a jog nyelve sem lehet egyszerű. Márpedig a szaknyelvek között leginkább a jogi nyelvre jellemző a tartalom és a forma nagyon szoros, egymástól elválaszthatatlan kapcsolata,³ hiszen a jog a nyelv nélkül nem tud létezni. Következésképpen a jogi nyelv érthetlenségének okát nem csak a nyelvben kellene keresni, mivel az a jog immanens sajátja.⁴ Vannak azonban a közérthetőségnek pusztán nyelvi jellegű akadályai is. A pszicholingvisztikai szakirodalom szerint⁵ a következő nyelvi jelenségek tekinthetők a megértést nehezítő vagy akadályozó tényezőknél:

- mondat- és szóhossz;
- fordított (vagy a hagyományostól eltérő) szórend;
- ige nélküli mondatok megértése;
- személytelen szerkezetek (a cselekvő alany hiánya);
- a szöveg tagolása;
- a vonatkozó mellékmondatok beágyazása a főmondatba.

A következő részben látni fogjuk, hogy a jogi nyelvben nem kell nagyítóval keresni az itt felsorolt megértést nehezítő tényezőket.

2 BHATIA, Vijaj Kumar: *Translating Legal Genres*. In: TROSBORG, Annelise (ed.): *Text Typology and Translation*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 2017, 203–214.

3 ORTUTAY Katalin: *Pragmatika és jogi nyelvhasználat. THL2 - A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata*, 2006/1-2, 36-40. <http://epa.oszk.hu/01400/01467/00002/pdf/036-040.pdf>

4 ZÓDI Zsolt: *A jog érthetőségének határai. Meg tudják-e oldani a nyelvészek a jogi szövegek érthetlenségének problémáját?* In: SZABÓ Miklós–VINNAI Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018, 241–260.

5 PLÉH Csaba–LUKÁCS Ágnes (szerk.): *Pszicholingvisztika*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014, 251.

3. A jogi nyelv közérthetőséget akadályozó sajátosságai

Bár a jog nyelve műfajonként rendkívül eltérő sajátosságokkal bír, általános jellegzetességeket is mutat. A magyar jogi nyelv mondat szerkezetében indoeurópai mintát követ (aminek egyik történeti oka a jogi nyelvre ható erőteljes germán hatás), és ez eleve meghatározza idegenszerűségét a köznyelvi nyelvhasználathoz képest. Részben ez is az oka annak, hogy a jogi nyelv megítélése a laikusok körében nem túl pozitív, a köztudatban hagyományosan személytelen, dagályos, fellengzős, bürokratikus, rituális, sokszor bántóan bennfentes, archaikus, modoros, ugyanakkor a lehető legnagyobb precizitásra törekvő és formális nyelvként tartják számon. Ezek a stílusjegyek, amelyek a laikusok jogi nyelvhez való hozzáállásáról is sokat elárulnak, sajátos grammatikai eszközök révén valósulnak meg.

A magyar jogi nyelv szövegtípusokra bontott korpuszalapú vizsgálata és a köznyelvi regiszterrel való összevetése volt az alapja a „A tisztességes eljárás nyelvi aspektusai. A jogi nyelv hatása a joghoz való hozzáférés érvényesülésére” című OTKA-kutatásnak,⁶ amelyben jogászok és nyelvészek együtt keresték a választ arra, hogy mely nyelvi tényezők befolyásolják az érthetőséget a jogi szövegekben és hogy milyen nyelvi akadályai vannak a joghoz való hozzáférésnek. A kutatás eredményeit *A törvény szavai* című kötet foglalja össze.⁷ A magyar jogi nyelvet nyelvünk köznyelvi változatával összevetve kvantitatív vizsgálatok útján is megállapítást nyert, hogy általánosságban (tehát az összes jogi szövegtípus esetében) jellemzőbb rá a nominalizáció, a semleges, személytelen stílus, a bonyolult mondat szerkesztés, a vonatkozó mellékmondatok nagy száma és a többszörös alárendelés, a köznyelvitől eltérő szórend – csupa olyan tulajdonság, amely a szöveg érthetőségét negatívan befolyásolja, esetenként idegenszerűvé teszi.

David Melinkoff⁸ az angol jogi nyelvről írt átfogó művében már 1963-ban figyelmeztetett a közérthetőséget veszélyeztető jelenségekre, és megkülönböztette azokat a jellemzőket, amelyek a stílus és az érthetőség szempontjából neutrálisak (tehát nem tekinthetők negatívnak) azoktól, amelyek szerinte modorosak és feleslegesek. Felosztásából arra következtethetünk, hogy a lexikai jellegzetességek többsége neutrális, míg a negatív jellegzetességek inkább a szintaxishoz és a frazeológiához köthetők. De vajon megállják-e a helyüket ezek az állítások a magyar jogi nyelv vonatkozásában is?

6 K-112172 számú OTKA (2014-2018) kutatás

7 SZABÓ Miklós–VINNAI Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018.

8 MELINKOFF, David: *The Language of the Law*. Boston, Little, Brown & Co., 1963.

A magyar jogi nyelv a köznyelvtől eltérően előszeretettel használja a szenvedő szerkezetet és a funkciógés szerkezeteket, előnyben részesíti a főneveket az igékkel szemben és többek között emiatt sokszor több szóval fejezi ki azt, amit egy szóval is kifejezhető lenne (pl. a *házat eladták* helyett: *a ház eladásra került*). Az is köztudott, hogy a jogi szövegekre jellemző definíciók és a mondatokon belül magyarázó betoldásként megjelenő keresztivatkozások sokasága megbontja és széttördeli, olykor szinte szétfeszíti a jogi szövegek szintaktikai szerkezetét. Ezek a jelenségek azonban nem ok nélkül alakultak ki, hiszen a nominalizáció a jogi nyelv formális jellegét hivatott hangsúlyozni, a funkciógés szerkezetek és a szenvedő szerkezet pedig a jogi nyelvben nagy jelentőséggel bíró személytelenséget fejezik ki. Hasonlóképpen, a túlzott precizitásra való törekvésnek és a szinonimák kerülésének is oka van, mivel a jogrendszerek kiszámíthatóságának és a jog koherens működésének előfeltétele, hogy a jogi fogalmak és a közöttük fennálló kapcsolatok pontosan meghatározott és állandó jelentéssel bírjanak. Az igény a minél pontosabb definíciókra és a körülmények részletes leírására a normatív szövegtípusokban elsősorban a törvénykönyvekben és egyéb jogszabályokban merül fel, hiszen minél kimerítőbb és egyértelműbb egy definíció, annál kevesebb gondot okoz az adott fogalom értelmezése. A bonyolult körmondatok ugyanakkor azt a célt szolgálják, hogy egy-egy jogszabály lehetőleg mindent magába foglaljon abból, amire vonatkozik, hogy ne kelljen minduntalan visszautalni és hivatkozni. A szaknyelvek között a legarchaikusabbnak tartott jogi szaknyelv⁹ talán pont azért ragaszkodik annyira a régóta bevált nyelvi mintáihoz, mert azokat a gyakorlat a jog működése alapján alakította ki.

A jogi nyelv sajátos természetéből fakadó legfontosabb kérdés a közérthetőséget illetően a következő: valóban redundánsak-e és felülírhatók-e az itt felsorolt jellegzetességek, amelyek jól érzékelhetően ellentmondásban állnak a közérthetőségi törekvések elveivel, és ha igen, mely kommunikációs helyzetekben. Ezekre a kérdésekre a jogi nyelv egészét nézve lehetetlen egyértelmű és általános választ adni, az egyes szövegtípusok elkülönített vizsgálata viszont már kecsegtet némi reménnyel.

A már említett OTKA-kutatás egyik fontos eredménye, hogy számtalan konkrét példával szemlélteti az egyes jogi szövegtípusokban megjelenő közérthetőséget akadályozó jelenségeket, és a korpuszalapú kutatások arra is rámutatnak, hogy ezek a jelenségek jogi szövegtípusonként eltérő arányban

9 Pl. ALCARAZ, Enrique– HUGHES, Brian: *Legal Translation Explained*. Manchester, St. Jerome Publishing, 2002.; BALOGH Dorka: *Műfajtudatosság a jogi szakfordításban és szakfordítóképzésben*. Doktori értekezés, Budapest, ELTE, 2020.

mutatkoznak meg. A példák többségéből világosan látszik, hogy az adott mondat vagy szövegrész érthetősége egyszerű mondat szerkezeti változtatásokkal a tartalom sérülése nélkül is jelentősen javítható, mint például a következő, jogszabályból kivett példában, amelyben az alany és az állítmány közé beékelődő szavak, illetve bővítmények számának növekedésével egyenes arányban csökken az érthetőség:

Az adóhatóság az (1) bekezdés a) és b) pontja szerinti adatokat kedvezményezettként, a kedvezményezett nevének, székhelyének, adószámának vagy technikai számának, a kedvezményezett részére érvényesen felajánlott összegnek és a kedvezményezett javára érvényesen rendelkezők számának megjelölésével a rendelkező nyilatkozat évének szeptember 15. napjáig, illetve a c) pontja szerinti adatokat a rendelkező nyilatkozat évének első napjától honlapján – a kedvezményezett nevének, adószámának, illetve technikai számának és székhelyének megjelölésével – közzéteszi.

Amint látjuk, ebben a mondatban semmi gondot nem okozna és a tartalmat sem veszélyeztetné, ha az állítmány közvetlenül követné az alanyt, ugyanakkor ez a kis változtatás jelentősen megkönnyítené a mondat feldolgozhatóságát.¹⁰ Ezt követően egyéb szerkezeti átalakításokkal (pl. pontokba szedett felsorolással) még tovább javítható az érthetőség. A jogi értelemben vett értelmezhetőség követelménye miatt ugyanakkor éppen a normaszövegekben merül fel leginkább az igény a fogalmak minél pontosabb meghatározására és a körülmények részletes leírására, ezért a jogszabályok szövegeiben nem minden esetben oldható fel ilyen egyszerűen a tartalmi pontosság és az érthetőség között feszülő ellentmondás.

4. Közérthetőség pro és kontra

A jogi szaknyelv fent bemutatott jellegzetességeit szemlélve nyilvánvaló, hogy a jogi szövegezés tartalmi pontosságra vagy egyértelműségere való törekvése és a közérthetőségre való igény közötti ellentmondás szinte feloldhatatlan, hiszen a közérthető szövegezés a jogi tartalom csorbulását kockáztatja, míg a hagyományos nyelvi mintákkal operáló jogi szöveg nem közérthető. A jogbiztonságot az szolgálja, ha a kötelezett és a jogosult megérti, ami rá vonatkozik, ugyanakkor a jogi szöveg fellazítása, a terminusok és a konvenciók elhagyása a jog széthullását eredményezheti. Ebben a tekintetben tehát a jogászok és

10 BALOGH Dorka: *Alanyi szerkezetek a magyar jogi nyelvben*. In: SZABÓ Miklós – VINNAI Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018, 71–94.

a laikusok érdekei egyértelműen ellentétesek egymással. Nem csoda, hogy a téma a jogi szaknyelv kutatóit is megosztja.

A jogi nyelv közérthetőségét támogatók (pl. Wydick, Garner, Adler)¹¹ a jogi szövegek laikus olvasótábora nézőpontjából közelítik meg a kérdést és abból indulnak ki, hogy az érthetőség kérdése a legtöbb esetben a joghoz való hozzáférés összefüggésében vetődik fel. Ők úgy gondolják, hogy az átlagember részéről „jogos igény, hogy a magatartásait közvetlenül befolyásolni kívánó általános és egyedi normákat (jogszabályokat, ítéleteket, határozatokat) valóban megértse”.¹² Szerintük a közérthető fogalmazás egyrészt a demokrácia egyik fokmérője is, mivel a hozzáférés kiterjesztése elsősorban azoknak jelenthet nagy segítséget, akik nem vagy nehezen tudják megfizetni az ügyvédi díjakat.

További érvük, hogy a laikusok mellett a jogászok is profitálnak a közérthető fogalmazásmódból, mivel az hatékonyabb kommunikációhoz vezet, ami egyrészt időt takarít meg, másrészt növeli a szakemberek hitelességét a laikusok szemében. A közérthető szövegezés mellett szóló további fontos szempont, hogy a szavak számának csökkenése és a szöveg rövidege a szövegben előforduló hibák számának csökkenését is eredményezi. Adler¹³ véleménye szerint a közérthető szövegezés gyorsabb, olcsóbb és meggyőzőbb, ráadásul, a közérthető szövegezés szabályai alapján létrejött szöveg pontosabb is, mint a hagyományos módszerekkel szövegezett megfelelője. Ez utóbbi állítás azért különösen érdekes, mert az ellenvéleményt megfogalmazók ennek éppen az ellenkezőjét állítják.

A közérthető szövegezés ellenzői (pl. Šarčević, Crump, Mattila, Bennion)¹⁴ ezzel szemben azt az álláspontot képviselik, hogy a jogi nyelv nem véletlenül bonyolult, és ezért a komplikált megfogalmazás fenntartása indokolt. Az egyik emellett szóló leggyakrabban hangoztatott érvük az, hogy a jogi szövegek egyszerűsített megfogalmazása leszűkítheti az értelmezések lehetőségeit, és

11 WYDICK, Richard C.: *Plain English for Lawyers*. Durham, Carolina Academic Press, 2005; GARNER, Bryan A.: *Legal Writing in Plain English*. Chicago and London, The University of Chicago Press, 2013.; ADLER, Mark: *A Very Brief History of the Plain English Movement*. In: TIERSMA, Peter M. – SOLAN, Lawrence M. (eds): *The Oxford Handbook of Language and Law*. Oxford, Oxford University Press, 2012, 67–83.

12 VINNAI Edina – MINYA Károly: *Hogyan írjunk érthetően? Kilendülés a jogi szaknyelv komfortzónájából*. *Magyar Jogi Nyelv*, 2018/1, 13–18.

13 ADLER i. m.

14 Pl. ŠARČEVIĆ, Susan: *New Approach to Legal Translation*. Hague, Kluwer Law International, 1977.; CRUMP, David: *Against plain English: the case for a functional approach to legal document preparation*. *Rutgers Law Journal*, 2002/33, 713–744.; PHILLIPS, Alfred: *Lawyers' language*. London, Routledge, 2003.

ezzel akár jogokat is sérthet, különösen a common law jogrendszerekben, ahol a jogforrásokat és a jogi szövegeket a bírák értelmezik.¹⁵ Utópiának tartja a közérthető jogi nyelvet Mattila is, aki ezt a meggyőződését a következőkkel indokolja:

1. a tradíció: a jogi nyelv lassabban változik, mint a hétköznapi;
2. a jog autoritásának biztosítása, mivel a jog a hatalomgyakorlás, a konfliktuseldöntés stb. viszonyai között működik, a jogi nyelvvel elsősorban cselekvéseket *végzünk* vagy *végeztetünk*, azaz a jog nagyrészt performatív beszédaktusok sora;
3. a jog előreláthatósága miatt célszerű egyes szavak jelentését korlátozni, illetve befagyasztani;
4. a jog különböző társadalmi alrendszerekben operál, így kénytelen azok komplexitását tükrözni, és nyelvezetét átvenni.¹⁶

A közérthetőségi folyamatot ellenzők közé tartozik Bennion¹⁷ is, aki szerint a közérthető jogi nyelv komoly veszélyforrás a laikus felhasználók számára. Álláspontja szerint a jog a jogászok felségterülete, és az ő feladatuk, hogy közvetítsék azt a laikusoknak.

A közérthető szövegezést ellenzők táborának leggyakrabban hangoztatott (ellen)érvei a következők:

- A közérthető fogalmazás során elvesz a jog természete által megkövetelt pontos szemantikai tartalom.
- A közérthető szövegezés szabályai a szinonimák használatára (vagyis a jogi terminusok köznyelvi szóval való helyettesítésére) buzdítják a szövegezőket, ami további kockázatot jelent a tartalmi pontosság megőrzése szempontjából.
- A közérthető fogalmazás nem nyújt garanciát arra, hogy a szöveg valóban érthető lesz, mivel az érthetőség pragmatikai kategória (ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a népesség körében végzett felmérések szerint szerte a világon drasztikusan csökkennek a szövegértési készségek, a fiatalok körében is).
- Az ún. rugalmas kifejezések egyértelmű jelentéssel bíró szavakkal való felcserélése korlátozhatja az értelmezés szabadságát.

15 TIERSMA, Peter M. – SOLAN, Lawrence M. (eds): *The Oxford Handbook of Language and Law*. Oxford, Oxford University Press, 2012.

16 MATTILA, Heikki S.: *Comparative Legal Linguistics*. Hampshire, Ashgate Publishing, 2013.

17 BENNION, Francis: Confusion over plain language law. *The Commonwealth Lawyer*, 2007/16, 63–68.

A közérthetőség mellett érvelők nem tesznek különbséget az egyes jogi műfajok és szövegtípusok között és nem veszik figyelembe, hogy a szöveg stílusát és regiszterét jelentősen befolyásolja a szöveg funkciója és célközönsége.

Crump¹⁸ véleménye szerint egyes jogi szövegtípusok esetében az egyszerűsítés nemcsak nehéz, hanem célszerűtlen is. Szemben az „érvelő” (*persuasion*) dokumentumokkal, amelyek célja a gyors meggyőzés, valamint a látványos, szép érvelés, az ún. „megőrző” (*preservation*) dokumentumok a jövőbeli jogvitákat, kockázatokat akarják megelőzni és kezelni a lehető legtöbb esetre, tényhelyzetre történő utalással, a lehető legrészletesebb szabályozással.

A különböző célközönségeknek szóló és eltérő funkciókat betöltő szövegekkel érvel Bennion is, amikor az egyszerűsítés korlátairól ír. Nehezményezi, hogy a közérthetőség mellett kardoskodók nem különböztetik meg világosan a szövegek négy különböző típusát: (a) a szöveget, amely maga a jog, (b) a szöveget, amely a jog végrehajtására szolgál, (c) a szöveget, amely jogászoknak szól, és (d) a szöveget, amely nem jogászoknak szól.¹⁹ Ezt a gondolatot fűzzük tovább a 6. fejezetben, de előbb tekintsük át röviden a közérthető szövegezés nyelvi eszköztárát!

5. A közérthető szövegezés nyelvi eszközei

Az eddig elmondottakból is látszik, hogy a közérthető szövegezés bizonyos feltételek mellett szükséges és lehetséges, de sohasem kompromisszumok nélküli. Egy adott jogi szöveg stílusának és regiszterének meghatározásakor először azt kell megvizsgálni, hogy kik lehetnek a szöveg olvasói és milyen funkciót tölt be a szöveg. Ezek után már felmérhető, hogy jelent-e kockázatot az egyszerűbb nyelvi megfogalmazás, és hogy alkalmazhatók-e a stíluskönyvek által javasolt nyelvi eszközök a jogi tartalom és a szöveg rendeltetésének veszélyeztetése nélkül. Ezt követően, szintén az adott szövegműfaj funkciójától és célközönségétől függően szelektálhat a szövegező a közérthetőséget elősegítő eszközök széles tárházából. Mivel a lexikai-terminológiai változtatások komoly kockázattal járhatnak, a jogi nyelv közérthetősége a legbiztonságosabban szintaktikai, esetleg makrostrukturális (a szöveg szerkezetét érintő) változtatásokkal javítható.

A szintaktikai változtatások között említhetjük példaképpen a rövidebb, kevesebb lexikai egységet (egy iskola²⁰ szerint maximum 20 szót) és tag-

18 CRUMP i. m.

19 BENNION i. m.

20 pl. GARNER i. m.

mondatot tartalmazó mondatokat, a szórend megváltoztatását, a mondatba beágyazott kereszthivatkozások vagy az ellipsisz kerülését, az alany és az állítmány egymás mellé helyezését, vagy éppen az igék előnyben részesítését a főnevekkel szemben. A makrostruktúrát érintő változtatásokkal már óvatosabban kell bánni, mivel a jogi szövegműfajok többségének kötött a szerkezete, amelytől csak meghatározott kommunikációs helyzetekben térhet el a szövegalkotó. A már említett javaslatok mellett pozitívan befolyásolhatja az érthetőséget, ha egy mondatban csak egy tézist fogalmazunk meg, ha többszörösen összetett, barokkos körmondatok helyett csak néhány tagmondatból álló mondatot használunk, ha bátran alkalmazunk szövegszervező elemeket (például a számozott vagy pontokba szedett felsorolást), és ha helyesen alkalmazzuk a központosítás szabályait. A lexikai változtatások a jogi szövegekben csak korlátozott mértékben javasoltak, a következetesen használt terminológia azonban fontos szabály: ellentétben a szépirodalommal, ahol a szinonimák használata kívánatos és ajánlott stíluseszköz, a szakszövegekben (a jogi szövegekben pedig különösen) a következetlenül használt terminológia rendkívül negatívan befolyásolja az érthetőséget.

Zandberg-Malec,²¹ aki egy nagy lengyel jogi cég anyagainak közérthetőbbé tételéért felelős nyelvi lektorként dolgozik, munkája során azt tapasztalta, hogy a leggyakrabban felmerülő problémák a lexikai és mondatszerkezeti változtatásokon kívül a szövegstruktúrával, az információs tartalom (nem) megfelelő sorrendjével és az egyes mondatok közötti logikai kapcsolatokkal hozhatók összefüggésbe.

Általános törvényszerűség, hogy minél bonyolultabb és összetettebb egy jogi szöveg tartalma, annál nagyobb kockázattal jár az egyszerűsítése. A hagyományos nyelvi mintákon szocializálódott jogászok számára ez a feladat komoly kihívást jelent, mert le kell vetkőzniük azt az úgynevezett jogászi mentalitást, amelyet hosszú, tanulással és munkával töltött évek alatt sajátítottak el.

6. Miben segíthet a szövegtípusok felőli megközelítés?

Sok szó esett már a befogadók és a szövegfunkció jelentőségéről a közérthetőség tekintetében, és az is felmerült az előző pontok tárgyalása kapcsán, hogy bár vannak a jogi nyelvnek jól azonosítható általános jellegzetességei, az egyes jogi műfajok között igen nagy az eltérés az érthetőségük/feldolgozhatóságuk

21 ZANDBERG-MALEC, Justyna: „Prosty język W Komunikacji Prawniczej – Okiem Redaktora językowego”. *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*, 2021, 28 (1), 191–204.

tekintetében,²² mivel az érthetőséget nagymértékben befolyásolják az adott műfajban vagy szövegtípusban alkalmazott bevett frazeológiai, grammatikai és stilisztikai minták. Az egyes jogi műfajokat lehetetlen volna külön-külön vizsgálni, de a jogi szövegtípusok összehasonlító vizsgálata sokat segíthet az azonos kategóriába tartozó jogi szövegek jellegzetességeinek kimutatásában. A szövegek csoportosításakor feltételezzük, hogy az azonos kategóriába tartozó szövegek hasonló nyelvi jegyekkel rendelkeznek, így a különféle szempontok alapján elkülönített szövegcsoporthoz vizsgálatával feltérképezhetjük azok retorikai és pragmatikai sajátosságait. A jogi szövegeket többféle szempont szerint csoportosíthatjuk, és mivel a közérthetőség tekintetében a szöveg funkciója és olvasóközönsége meghatározó szempontok, a funkcionális szövegtípusok megfelelő kiindulópontot jelentenek ahhoz, hogy általános következtetéseket vonjunk le az egyes szövegcsoporthoz (esetünkben nyelvi) jellegzetességeivel kapcsolatban. A szöveg funkciója a legtöbb esetben már a célközönségét és a szövegre jellemző prototipikus nyelvi mintákat is sejteti, és minden esetben segít eldönteni, hogy milyen mértékben adaptálható a szöveg a laikus célközönség nyelvi igényeihez vagy elvárásaihoz.

A jogelmélet hagyományosan két, funkcionálisan elkülöníthető csoportra osztja a jogi szövegeket: szabályozó (preskriptív) és informatív (deskriptív) szövegeket különböztet meg.²³ A funkcionális tipológiák többsége egységes abban, hogy a jogszabályokat (tehát a normaszövegeket) egy csoportba sorolja, de a fent említett második kategóriát (informatív szövegek) sokan további alcsoportokra bontja, amelyek kisebb-nagyobb eltérésekkel ugyan, de alapvetően a következő három prototipikus kategóriát eredményezik:

1. a tételes jog nyelve (a jogszabályok nyelve),
2. a jogalkalmazás nyelve (például a bírósági határozatok nyelve),
3. a jogtudomány nyelve (például a szakkönyvek, szakkikkek nyelve).

Ezen a megkülönböztetésen alapul többek között Šarčević²⁴ tipológiája is, aki a fenti szövegcsoporthoz a következő (általuk teljesítendő) retorikai célokat (funkciókat) rendeli:

22 A magyar jogi nyelv feltérképezését célzó kutatás eredményei például jelentős eltéréseket mutattak ki a jogalkotási, jogalkalmazási és jogelméleti szövegek mondat szerkezetében (eszerint a leghosszabb és legösszetettebb mondatok a bírósági ítéletek indoklásaiban és a jogelmélet teoretikus műfajaiban voltak azonosíthatók).

23 KELSEN, Hans: *General Theory of Norms*. Oxford, Clarendon, 1991.

24 Šarčević i. m.

1. a tételes jog nyelve – preskriptív szövegek,
2. a jogalkalmazói jog nyelve – jellemzően deskriptív szövegek, amelyek részben preskriptív elemeket is tartalmaznak,
3. a jogtudomány nyelve – deskriptív szövegek.

Az első csoport előíró funkciójú műfajai közé sorolható a normaszövegek széles spektruma: törvénykönyvek, jogszabályok, és mindazok az instrumentumok, amelyekben a normatív jelleg dominál. A második csoportba a vegyes funkciójú (elsősorban deskriptív, de helyenként és nem minden esetben preskriptív elemeket is tartalmazó, vegyes funkciójú) szövegek állnak, ilyenek a jogi eljárásokban alkalmazott jogi műfajok, mint például a bírósági határozat, a bírósághoz intézett beadvány vagy a keresetlevél. A harmadik csoport azokat a tisztán leíró jellegű, úgynevezett metajogi műfajokat foglalja magában, amelyek közvetlenül ugyan nem vesznek részt a jog működésében, de a jogról, illetve annak működéséről szólnak; ilyenek például a jogi szakkönyvek, a jogról írt értekezések és egyéb teoretikus művek.

Érdemes megjegyezni, hogy ezek a kategóriák rugalmasak, egyrészt azért, mert az egyes jogi műfajok funkciója jogrendszerenként eltérő lehet (egy jogesetleírás például jogalkalmazási [működési] szövegnek tekinthető az angolszász precedens-jogban, míg a kontinentális jogban pusztán leíró jellegű műfajnak számít), másrészt pedig azért, mert a jogi műfajok egyes jogrendszereken belül is folyamatos átalakuláson mennek át. Ezt az átalakulást Zódi²⁵ többek között a következő példával szemlélteti: a jogalkotási folyamatok többnyire külső (a jog rendszerén kívüli) szövegek megjelenésével kezdődnek, majd átlépik a jogrendszer határát például *szabályozási koncepció* vagy *magánkezdemenyvezésű jogszabálytervezet* formájában. E szövegek benyújtásával a szöveg formálisan a jogrendszeren belülré kerül – ami szövegnyelvészeti szempontból döntő pillanat, mert a szövegátalakítások során ettől kezdve tekintettel kell lenni a normaszövegben foglalt explicit szóhasználatra. A benyújtott *jogszabálytervezet* azonban csak akkor válik jogforrássá, amikor kihirdetik, mindaddig jogalkalmazási (működési) szövegnek tekinthető, együtt azokkal a szövegekkel, amelyek a vele kapcsolatos eljárás során keletkeznek. Amikor viszont a jogszabályszöveg-tervezet jogforrássá válik, ezek a járulékos szövegek deskriptív (leíró-magyarázó jellegű) szövegekké alakulnak. Ennek a metamorfózisnak a közérthetőség szempontjából is óriási jelentősége van, mivel a jogforrások explicit szóhasználatát és nyelvi fordulatait a többi szövegtípus

25 ZÓDI Zsolt: *Jogi szövegtípusok: Magyar Jogi Nyelv*, 2017/2, 20–30, 26.

is kénytelen átvenni, és ezzel vissza is kanyarodtunk az alapproblémához: az eredeti megfogalmazás, a terminológia és a frazeológia megmásítása zavart kelt az erőben, mivel veszélyeztetheti a jog koherens működését.

Az itt ismertetett funkcionális felosztást alapul véve a következőkben áttekintjük, mely jogi szövegtípusok esetében szükséges és fontos a lehetséges nyelvi eszközök segítségével és a korlátok tudomásulvételével jobb közérthetőségre törekedni.

7. A jogi szaknyelv egyszerűsítésének kérdése az egyes jogi szövegtípusok és műfajok tükrében

Az egyszerűsítés szükségessége vagy indokoltsága a különböző funkciójú jogi szövegek és szövegtípusok vonatkozásában mind pragmatikai, mind nyelvi szempontból eltérő. Mivel a jog nyelve nyilvánvalóan nehezen érthető a laikusok számára, magától értetődik, hogy a közérthető szövegezés szükséges és fontos azon szövegtípusok esetében, amelyek címzettjei laikusok. Az előbbi pontban ismertetett három szövegcsoporthoz közül (előíró – vegyes – leíró funkciójú szövegek) csak a leíró szövegek szólnak kizárólag szakmabelieknek. Ebben a kategóriában nem annyira kulcsfontosságú a közérthetőség, mivel ezeket a teoretikus metaszövegeket leginkább joghallgatók és jogászok olvassák, akik jogi tanulmányaik és praxisuk során hozzászórtak a jog hagyományosan bonyolult nyelvezetéhez, így számukra nem jelent akkora erőfeszítést a bonyolult megszövegezés feldolgozása. Másrészt a jogelmélet mint tudományterület maga is megkövetel egy sajátos tudományos regisztert, amelynek egyszerűsített parafrázisa valójában meglehetősen lenné.

De mi a helyzet a normatív és a vegyes szövegtípusokkal? E két kategória címzettjei jellemzően jogászok és laikusok egyaránt, ami eleve bonyolulttá teszi a helyzetet, tekintve, hogy a két célcsoportnak eltérőek a céljai és az elvárásai a szövegeket illetően. A megfelelően alkalmazott grammatikai és stilisztikai változtatásokkal valószínűleg mindkét célcsoport jól jár, de az önkényes és eseti lexikai változtatások hatékonysága és sikeressége kétséges és kockázatos.

Ha külön vizsgáljuk ezt a két szövegtípust, akkor megállapíthatjuk, hogy leginkább a normatív szövegek (azon belül is a jogszabályok) esetében van magára utalva a laikus olvasó, mivel ritkán fordul elő, hogy hivatalosan ügyvéd segítségét kéri valaki pusztán azért, hogy értelmezni tudjon egy jogszabályt, ez inkább konkrét jogi eljárás esetén fordul elő. Pedig a laikusok számtalan esetben próbálkoznak a jogszabályok értelmezésével – jól szemlélteti ezt a

jogi fórumokon olvasható rengeteg bejegyzés –, de a kereszthivatkozások átláthatatlansága miatt végül sokan feladják. Az előíró jellegű szövegekben emiatt valóban indokolt a közérthetőségre való törekvés. Bonyolítja a helyzetet, hogy – amint azt az előző pontban már említettük – a jogi műfajok ritkán statikusak, folyamatos interakcióban állnak egymással és átalakulnak. A jogszabály a jog tudományterületének prototipikus és domináns műfaja, és mint ilyen, gyakorlatilag az összes vegyes és leíró funkciójú műfaj elsődleges hivatkozási forrásaként szolgál, a folyamatos kereszthivatkozások eredményeképpen pedig a jogforrások terminológiája és nyelvi mintái szervesen beépülnek a másik két szövegtípus műfajainak szövegébe is.

Tekintve, hogy a normaszövegek egyaránt szólnak jogászoknak és laikusoknak, ami egyben azt is jelenti, hogy a funkciójuk is kettős, talán megoldást jelentene a jogszabályok két nyelvi változatban történő megszövegezése vagy a hagyományos szövegezésű jogszabályok magyarázatokkal történő kiegészítése a laikus közönség számára.

A második szövegtípusba tartozó (a jogalkalmazásban használt) műfajok tekintetében a normaszövegektől eltérően már gyakrabban és jellemzőbben fordul elő, hogy a laikus felet vagy feleket a képviselőjükkel megbízott ügyvéd segíti, aki feltehetően elmagyarázza az adott esetben általa szövegezett jogi dokumentumok tartalmát ügyfeleinek. Felmerül tehát a kérdés, hogy elvárják-e az ügyfelek jogi képviselőiktől vagy a bíróságtól, hogy a jogi eljárások műfajait közérthető formában hozzák nyilvánosságra a számukra. Egy érdekes példa erejéig kitérőt teszünk most az írott jogi műfajok világából, mert a tárgyalótermi verbális kommunikációban is felmerülhet az a paradox helyzet, hogy az ügyfél elbizonytalanodik, vagy éppen kétségbe vonja ügyvédje szakmai tudását, ha az nem a megszokott nyelvi paneleket alkalmazza beszéde során. Ennek az az oka, hogy bizonyos kommunikációs helyzetek résztvevői eleve feltételezik, hogy egy adott beszédhelyzetben adott beszédpanelek fognak elhangzani. Phillips²⁶ például beszámol egy esetről, amikor a gyanúsítottat a rendőrök kísérleti jelleggel egyszerű és közérthető módon szeretnék volna tájékoztatni a jogairól, és a Miranda-figyelmeztetést („Jogában áll hallgatni...” stb.) nem a megszokott kötött formában, hanem átfogalmazva közölték vele, aminek az lett az eredménye, hogy a gyanúsított összezavarodott, nem értette meg és nem tudta visszamondani, hogy mit is szerettek volna a tudomására hozni.

Mindezek ellenére az ügyfélnek jogában áll, hogy megértse az őt a jogi eljárásokban közvetlenül érintő jogi dokumentumok (szerződések, végrendeletek,

26 PHILLIPS i. m. 43.

bíróági határozatok, végzések) tartalmát, ezért a közérthető nyelvhasználat ezekben az eljárási szövegekben is indokolt.

A fentieket összefoglalva, valamint Vinnai és Minya²⁷ észrevételeit a saját megállapításainkkal kiegészítve az egyes jogi szövegtípusok közérthetőségének javítása tekintetében Magyarországon (is) zajló folyamatokat a következőképpen foglalhatjuk össze:

- A jogalkotás előíró típusú szövegeiben a jogalkotó egyre inkább törekszik a közérthető fogalmazásra, ennek azonban több akadálya is van. Egyrészt, ha a szövegek nyelvileg meg is felelnének a közérthető szövegezés kritériumainak, pragmatikai okok (elsősorban a jog rendszerszintű ismeretének hiánya) miatt a jogszabályok még nem feltétlenül válnának érthetővé a laikusok számára. Másrészt, a normatív jogi szövegben a szavak alakjának, mondatbeli helyének, egymáshoz való viszonyának megváltoztatása a normatív tartalom megváltozását vonhatja magával, és ez a tény a közérthetőségi mozgalmak törekvéseivel szembeállítva nehezen feloldható ellentmondásnak tűnik.
- A jogalkalmazás működési szövegeiben és az eljárási helyzetekben is egyre több az egyszerűsítést célzó törekvés. Hangsúlyozandó, hogy ez pusztán törekvés, mivel nem valósulhat meg mindig a közérthetőség követelménye, hiszen egyfelől ez nem abszolút érvényű kötelezettség, másrészt a jogalkalmazás is jórészt a jogforrások (normatív szövegek) nehezen alakítható nyelvezetére támaszkodik.
- A jogtudomány magyarázó szövegeiben az egyszerűsítésre való törekvés egyelőre nem jellemző, és ebben a szövegtípusban ennek az elvárásnak nincs is létjogosultsága, mivel e szövegeket jogászok írják és jogászok olvassák, számukra a jogi nyelv hagyományos bonyolultsága és a jogi szöveg értelmezése nem jelent kihívást, inkább megszokottnak mondható. Sőt feltételezhetjük, hogy nagyobb kihívást vagy akár megrázkódtatást jelentene számukra, ha a metajogi szövegek bonyolult gondolatait laikusok által is érthető, egyszerűsített formában látnák viszont.²⁸

A magyar jogi szövegtípusok közérthetősége tekintetében sok fontos felismerést hozott a korábban már említett szövegtípusalapú OTKA-kutatás, amely a magyar jogi szövegeket szintén szövegtípusonként elkülönítve vizsgálta.²⁹ A kutatás eredményei alapján a magyarázó típusú jogi tankönyvek és az eljá-

27 VINNAI, MINYA i. m.

28 BALOGH (2020) i. m. 46.

29 SZABÓ–VINNAI i. m.

rási szövegeket reprezentáló ítéletek és miniszteri indokolások bizonyultak a legnehezebben érthetőnek, míg a jogszabályok és a törvénykönyvek szövegei valahol az érthetőségi skála közepén helyezkedtek el.

Azokban a helyzetekben, amelyekben indokolt a közérthető fogalmazás, a megoldás kulcsa a legtöbb esetben az arany középút lehet: olyan szöveg, amelyet a laikusok megértenek, de nem megy a szakszerűség rovására. Az 5. pontban ismertetett grammatikai eszközök biztosan segítenek az érthetőség javításában, de el kell fogadnunk, hogy a jogi szövegek jelentéstartalma és értelmezése csak részben függ a grammatikától. Tovább árnyalja a képet, hogy az érthetőség viszonylagos és nem minden esetben objektív fogalom: ami érthető az egyik laikus személy számára, az nem biztos, hogy a másik számára is az. Végül, ha a közérthető fogalmazás nem is lehet cél minden jogi műfaj esetében, az állam és az állampolgárok, valamint az egyes szolgáltatók (például a bankok és a biztosítók) és ügyfeleik közötti kommunikációban a közérthetőségre való törekvés biztosan és mindenképpen indokolt, és nemcsak az olvasóközönség számára, hanem a szóban forgó dokumentumokat kibocsátó szervek számára is, hiszen a hatékony kommunikációval sok fölösleges munkát és pénzt lehet megtakarítani.

8. A közérthető szövegezés és a jogi szakfordítás kapcsolata

A jogi szakfordítás kérdésköre felől közelítve a közérthetőség kérdését két szempontot érdemes kiemelni. Az egyik a gépi fordítás, illetve az annak előkészítéséhez kapcsolódó előszerkesztés kérdésköre, a másik az egyes nyelvek és azokon belül az egyes jogi műfajok közötti stilisztikai eltérések (amelyek – a közérthetőség témája kapcsán számunkra relevánsan – attól is függenek, hogy az egyes jogi kultúrákban milyen mértékben teljesülnek a közérthetőségi törekvések).

Ami az angol–magyar nyelvpár esetében az egyes nyelvek közötti stilisztikai eltéréseket illeti, az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban szövegezett jogi dokumentumok egy részére jellemző, hogy hangsúlyosabban és kézzelfoghatóbban realizálódnak bennük a közérthetőségi törekvések, hiszen ezekben az országokban nagyobb múltra tekint vissza a közérthetőségi mozgalom, mint Magyarországon.

A jogi szakfordító számára az ebből eredő dilemma abban mutatkozik meg, hogy el kell döntenie, miként és milyen mértékben alkalmazza az angol szövegekben már bejáratott egyszerűsített nyelvi paneleket és új szövegezési szabályokat amikor az anyanyelvére fordít. Nyelvi kreativitását latba vetve

teljes mértékben megpróbálja átültetni azokat akkor is, ha a magyar szövegezési szokásoktól idegenek, vagy inkább alkalmazkodjon a célnyelvi közeg bevett szövegezési szokásaihoz? Ha pedig egy bonyolultan megszóvegezett forrásnyelvi dokumentumot kell lefordítani, akkor a másik oldalról közelítve azt kell eldönteni, hogy meddig mehet el a fordító a kézenfekvő és logikus egyszerűsítésben, milyen mértékben kell ragaszkodnia az eredeti nyelvi mintákhoz és stílushoz. Megteheti-e egyáltalán, hogy beleavatkozik a szöveg stílusába? Amikor ezekre a kérdésekre keressük a választ, ismét kapóra jön a jogi szövegek típus szerinti elkülönítése, hiszen a fordító szabadsága e döntések tekintetében attól függően is változhat, hogy kötött struktúrájú normatív szöveggel vagy lágy struktúrájú leíró szöveggel van-e dolga.

Jelenleg a jogi szövegek egyszerűsítése elsősorban az intralingvális (nyelven belüli) fordításban indokolt, az interlingvális (nyelvek közötti) fordításban kevésbé, mert a fordító elsődleges feladata nem a nyelvművelés, hanem a forrásnyelvi műfajok célnyelvbe való átvitele. A jogi fordító még akkor sem avatkozhat bele érdemben a forrásszöveg stílusába, ha személyes véleménye szerint az adott szöveg egyszerűsítése indokolt, és az ehhez szükséges nyelvi eszközök is a rendelkezésére állnak. Hacsak nem kap a megbízótól kifejezett utasítást a fordított szöveg egyszerűsítésére, nem áll módjában nyelvstratégiai döntéseket hozni. Adódhatnak ugyan olyan esetek, amikor erre kényszerül (ez leginkább a hibásan megszóvegezett vagy megszerkesztett szövegeknél fordul elő), de alapesetben azt várják el tőle, hogy a célnyelvi szöveget a forrásnyelvi szöveg stílusát és regiszterét hűen követve fogalmazza meg. Ha a forrásszöveg nehezen értelmezhető és bonyolultan van megszóvegezve, akkor ugyanezt a stílust kell a célnyelvbe is átvinnie, természetesen a célnyelvi műfaji sajátosságok figyelembevételével. A jogi fordítónak ugyanakkor tisztában kell lennie azokkal a nyelvi és stilisztikai árnyalatokkal, amelyek kissé javíthatják a forrásnyelvi szöveg eredetileg nehézkes stílusát anélkül, hogy sértenék vagy torzítanák a jogi tartalmat.

Az egyes jogi műfajok a forrásnyelvben is eltérő mértékben viselik magukon az egyszerűsítés jegyeit – hogy milyen mértékben, az függ a kommunikációs helyzettől és ezen belül a szöveget befogadó közönségtől. És bár a jogi fordításban a tartalmi pontosság a legtöbb fordítási szituációban előnyt élvez a stilisztikai döntésekkel szemben, a fordítónak fel kell ismernie az eleve a közérthetőség jegyében megszóvegezett dokumentumokat, és ismernie kell azokat a nyelvi eszközöket, amelyekkel az eredeti dokumentum közérthető stílusát a célnyelvi szövegben is megőrizheti.

A szakszövegek közérthető megfogalmazásának feltételei és az ehhez szükséges nyelvi ismeretek és készségek tehát nem csupán a kodifikátorok és a jogalkalmazásban használt szövegek szövegezői számára fontosak, hanem a jogi szakfordítók számára is, ezért elsajátításukra a szakfordítóképzésben is célszerű hangsúlyt helyezni. A nyelven belüli (intralingvális) fordítás, más szóval a parafrázis gyakorlása nem csak a jogi szakfordítók számára lehet hasznos, hanem mindenkinek – jogászoknak, laikusoknak egyaránt –, aki jogi szövegekkel találkozik. Sokat hallunk arról, hogy a technika fejlődése és az ezzel járó életmódbeli változások következtében világszerte látványosan romlanak a fiatalabb generációk szövegértési készségei, és hogy a tanulási folyamatokban egyre inkább a vizuális és egyéb érzékelési ingerek dominálnak a szövegolvasás rovására. A jogászok és a jogot hallgató fiatalok ugyanakkor egyelőre nem engedhetik meg maguknak, hogy szövegértési készségeiket ne fejlesszék, mivel a jog közvetítőeszköze a nyelv, és a jog működése a kontinentális jogrendekben az írott, kodifikált jogszabályokon alapul.

A másik szempont a gépi fordítás kérdésköre. Az elmúlt évtizedekben felerősödő közérthetőségi törekvések a gépi fordítás robbanásszerű fejlődésével még inkább előtérbe kerülhetnek, mivel a jogi szövegek tömeges mennyiségű gépi fordítása szükségessé teheti a szövegek előszerkesztését, ami lényegében a szövegek közérthető fogalmazás szabályai szerinti előkészítést jelenti. A folyamat hatékonysága és kézzelfogható haszna ugyan egyelőre kétséges, mert a jogi nyelv sajátosságaiából adódó közérthetőségi törekvések útjában álló akadályok a humán előszerkesztés során is fennállnak, és akár meg is sokszorozhatják a lehetséges hibaforrásokat, miközben a cél a gépi fordítás hibalehetőségeinek csökkentése vagy kiküszöbölése a forrásszöveg eredeti tartalmának lehető legpontosabb reprodukciója mellett. Ennek ellenére vagy éppen ezért a gépi fordítás és a jogi szövegek egyszerűsítésének kapcsolata érdekes kutatási terület lehet a jövőben.

9. Összegzés

Az eddig elmondottak összefoglalásaként elmondható, hogy miközben egyes kommunikációs helyzetekben a közérthetőség jogos igényként merül fel a laikusok részéről, annak egyrészt komoly szakmai korlátai is vannak, másrészt a jog sajátos működése miatt a jogi szövegek egy része megrögzötten ellenáll az egyszerűsítési törekvéseknek. Azt is tapasztaljuk, hogy a jogi szövegezési hagyományok bástyái, ha lassan is, de biztosan omladoznak: a jogászok között is egyre többen ismerik fel a hatékony, felhasználóbarát jogi kommunikáció

előnyeit és tesznek erőfeszítéseket annak érdekében. Az ortodox vélekedés, amely szerint az egyszerű jogi nyelv azonos a szöveg felelőtlen lebutításával³⁰ napjainkban már jóval árnyaltabban fogalmazódik meg.

Azt is leszögezhetjük, hogy bár a szaknyelvektől nem várható el, hogy teljes mértékben megfeleljenek a köznyelvi diskurzus grammatikai szabályainak, legalább a laikusoknak (is) szóló jogi szövegek esetében indokolt a szövegezési normák újragondolása.³¹ Vannak azonban szép számmal olyan jogi szövegek is, amelyek egyszerűsítése nem indokolt, ilyenek például a nem laikusoknak, hanem a szakma rétegnyelvében szocializálódott szakembereknek szóló magyarázó metajogi szövegek. A laikusoknak is szóló jogforrások és jogalkalmazási szövegek egyszerűbb és közérthetőbb szövegezésével kapcsolatban szerencsére egyre több az érintett intézmények által kiadott útmutató, miközben nyelvészekből és jogászokból álló szakértő- és kutatócsoportok vizsgálják a lehetőségeket, és képzések indulnak a szóban forgó dokumentumok szövegezői számára.

Empirikus kísérletekkel igazolható, hogy az érthetőség már kisebb nyelvi korrekciókkal is javítható, azonban a jogi szövegek közérthetőségének javítása érdekében bevethető nyelvi eszközök tekintetében a lexikai-terminológiai módosításokkal szemben a szöveg- és a mondat szerkezetet érintő módosítások tűnnek biztonságosabbnak. A jogi szövegműfajok megszövegezőinek azonban – függetlenül a jogi szövegek típusától – minden esetben rendkívül körültekintően kell eljárniuk, mivel még a kevésbé kockázatosnak tűnő beavatkozások is módosíthatják a szöveg üzenetét vagy tartalmát, ami a jogi tartalmak esetében súlyos következményekkel járhat.

Végül arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy mivel a közérthetőséget pragmatikai tényezők is befolyásolják, még a legnagyobb körültekintéssel alkalmazott nyelvi változtatások sem garantálhatják a jogi szövegek érthetőségét a laikus célközönség számára.

30 ADLER i. m. 74.

31 BALOGH (2018) i. m.

NOTESZLAPOK A JOGI NYELVÜNK ÁLLAPOTÁRÓL SZÓLÓ VITÁHOZ

TÓTH MIHÁLY

professzor emeritus (KRE ÁJK)

kutató professzor (ELKH TK JTI)

Absztrakt

A magyar jogi nyelv kialakulása, sajátosságai és fejlődése folyamatos diskurzusok tárgya. E tanulmány a „Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra?” című kutatás keretében készült. Arra vállalkozik, hogy elsősorban gyakorlati példák, szemelvények segítségével rövid helyzetjelentést adjon jogi eszköztárunk, a szóbeli és írott közlés- és kifejezésmód aktuális, jellemző problémáiról.

A latint felváltó magyar jogi nyelv kialakulását bemutató néhány történeti adalék ismertetése után a tanulmány a jogalkotás nyelvének egyes következtelenségeit elemzi, ezt a jogalkalmazás nyelvének és a jogtudomány gyakran „bennfentes”, „kirekesztő” kifejezésmódjának kritikája követi.

A szerző következtetése, hogy továbbra sem a jogi nyelv, hanem a nyelvhez való viszonyunk felülvizsgálatára lehet szükség. Tovább kell keresnünk azt a kényes egyensúlyt, amely a közérthetőség, a szakszerűség és a nyelvhelyesség együttes igényét erősíti.

Kulcsszavak: jogalkotás, jogértelmezés, jogi nyelv, kodifikáció, nyelvhasználat, nyelvhelyesség, nyelvvédelem, törvények nyelvezete

LEAFS FROM A NOTEBOOK FOR THE DISCUSSION ON THE STATUS OF OUR LEGAL
TERMINOLOGY

Abstract

The formation, characteristics and development of the Hungarian legal terminology are subjects of continuous discourses. This study was made in the framework of the research program entitled: “Is there a need for legal-administrative terminology reform in Hungary?” It undertakes to provide a brief report on the current and typical problems of our legal toolbox, the oral and

written communication- and expression methods. The study primarily tries to achieve its aim with the help of practical examples and excerpts.

After the overview of a few historical ingredients showing the development of the Hungarian legal terminology that replaced the formerly used Latin language, the study analyses some inconsistencies those can be found in the terminology of codification. This is followed by a critique of the language of legal practitioners and of the academic sphere that is often identified as “insider” or “exclusionary”.

The author’s conclusion is that it is still not the revision of legal terminology, which is needed, but rather the revision of our relationship to this terminology. We must continue to search for the delicate balance that reinforces the simultaneous demand for intelligibility, professionalism, and correct and appropriate language.

Keywords: legal terminology, legal language, legislation, codification, language preservation, language use, legal interpretation, legislation, codification

1. Bevezető mentegetődzés

A mértéktartó cím szándékos, az alábbiakban valóban csak rövid megjegyzések, tézisszerű felvetések, idézetek következnek. Nem is mindig kapcsolódnak szorosan egymáshoz, ám talán közös bennük, hogy mindegyik jogi eszköztárunkhoz, a verbális vagy az írott közlés- és kifejezésmód aktuális, jellemző problémáihoz kapcsolódik.

Némelyiket csak sebtében jegyeztem fel, mások nem igazán újak, több közülük nyilván bővebb kifejtést indokol és érdemel, hogy aztán egyszer, hozzáértőbbek segítségével, a belőlük levont következtetések is részei lehessenek egy átfogóbb helyzetjelentésnek, a terápia lehetőségét is felkínáló, behatároló diagnózisnak. Bizonyos tanulságokat azonban talán így is hordoznak.

2. Jogi nyelv, „mesterséges nyelv”, szaknyelv – néhány történelmi tanulsággal

Szádeczky-Kardoss Irma, a néhány éve elhunyt kiváló nyelvész és jogtörténész többször hangsúlyozta, hogy egyes állításokkal szemben a jogi nyelv – szemben például az eszperantóval vagy a számítástechnika nyelvével – nem mesterséges nyelv. „Valamennyi szaknyelv közül ez ágyazódik bele leginkább a magyar

nyelvbe. Anyanyelvünk szerves része” – írta,¹ s szaknyelvi jellege is részben csak a latin kifejezések használata, részben pedig azért vált markánsabbá, mert a korabeli magyar szókincs jelentős hányada kikopott a mindennapi használatból, ám még sokáig megmaradt jogi fogalomként (például *tömlőc*, *lator*, *szeplősítés*, *fondorlat*).²

Mi okozza akkor mégis a jogi szaknyelv nehézkességét, érthetlenségét, a „prókátor nyelv” jellegét? – tette fel a kérdést. Nos, többek között például „az a mód, ahogyan ezt az egyébként közérthető jogi terminológiát használjuk, ahogyan azzal fogalmazunk: a nem magyaros fogalmazás, a magyar nyelv törvényeinek megsértése. E vétség felismerése éppoly nehezünkre esik, mint az elismerése, hiszen a nyelvi törvények szakszerű ismereteinek hiánya folytán jóhiszeműen esünk bele.”³

S valóban be kell vallanunk: ha jogászként a hétköznapok során olykor nehezen tudunk bizonyos jogi helyzeteket, konfliktusokat kezelni, az okokat szívesebben keressük a laikus közvélemény jogi ismereteinek, felkészültségének hiányosságában, mint saját kifejezésbeli pontatlanságainkban. Nem látjuk be, hogy a mi hibánk is, ha az általunk használt nyelvi eszközök elégtelenek a bonyolult jogi összefüggések megértéséhez. A laikusok viszont az így nyert, számukra gyakran értelmezhetetlen információk alapján csak kevésbé boldogulnak, s a jogot „beavatottak csűrés-csavarásának”, olyan ellenséges eszköznek tekintik, amit nem értük, hanem ellenük alkalmaznak.

Ennek a helyzetnek jelentős történelmi gyökerei is vannak. Nálunk a jog nyelve csaknem a XIX. század derekáig a latin volt. A korai középkortól kezdve az írástudók, főként a papság és a műveltebb nemesség igyekezett az ebből adódó privilegizált helyzetet konzerválni. Mindez akadályozta a jog elterjedését, erősítette elidegenedését. A klasszikus latinhoz a kiváltságosok a későbbi évszázadok során sem csak a kifinomult terminológiai pontosság okán ragaszkodtak, hanem a beavatottság megőrzésének, az erre méltatlanok kirekesztésének érdekében is. A latin jogi nyelv még a nyelvújítás korában is alkalmat adott arra, hogy a „szakszerűség”, a „tudás” jegyében kizárják a „laikus kotnyelességet”.

1 SZÁDECZKY-KARDOSS Irma: Vázlat a jogi szaknyelv múltjáról és jövőjéről. *Jogász Szövetségi Értekezések*, 1987, X (2), 136.

2 Néhány régi szót megőrzött hatályos büntető törvényünk is. A levéltitok megsértése tényállásában ma is szereplő *kifürkészés* mellett ilyen például a *cserbenhagyás*, az *elkobzás*, vagy (az igéből képzett) *kerítés*.

3 SZÁDECZKY-KARDOSS i.m. 136.

Egészen a reformkorig a jogi oktatás és tankönyvirodalom nyelve is latin volt. A magyar nyelv használatát – a latin mellett először fakultatív módon megengedve – az 1805. évi IV. tc. tette lehetővé, de csak az 1844. évi II. tc. tette általánossá. Ettől az évtől tanítottak magyar nyelven az egyetemek is.

Szirmay Antal azonban már az első, a latin és a magyar nyelv között korlátozott választást engedő 1805-ös törvény megjelenése után egy évvel kiadta a perekben előforduló latin kifejezések magyar jegyzékét, arra törekedve, hogy „a fordításban nem az eredetét, de igaz értelmét a szónak tekintse”.⁴

Szlemenics Pál 1836-ban megjelent első magyar nyelvű büntetőjogi tankönyvében (ami saját korábbi latin munkájának fordítása volt), már olyan izes magyar szavak olvashatók, mint a „ház-kifürkészés” (ma kutatás), az „ellent-homlok-állítás” (ma szembesítés), az „állevéllel incselkedés” (az okirat-hamisítás felhasználással megvalósuló formája), vagy a „pénzkörnyülmételés (a pénzhamisítás fémpénzeket érintő egyik esete).”⁵

A magyar kifejezések útkeresésére igen jellemző, hogy e tankönyv kiadója szükségesnek tartotta az olvasó tudomására hozni: „a m. t. társaság [Magyar Tudós Társaság, az Akadémia elődje – T.M.] ezen munkának csak kiadója lévén, nem kezeskedik a benne követett nyelvszabályokról, sem írásmódról, sem végre akármi nemű nyelvet, s írást illető elvekről.”⁶

Ezután sorra jelentek meg a Corpus Juris fordításai,⁷ már magyarul kommentálták az osztrák Büntető törvénykönyvet,⁸ Büntető Perrendtartást,⁹ s

4 SZIRMAY Antal: *Magyarázattya azon szónak, mellyek a Magyar Országgi Polgári, s törvényes dolgokban elő-fordulnak, némelly rövidebb formákkal*. Kassa, 1806. Minthogy ez a „Glossarium”, mint érdekes, a jogi nyelv múltját felidéző általam ismert tanulmányokban nem szerepel – jöllehet a Magyar Közlöny- és Lapkiadó 2007-ben hasonmás kiadásában megjelentette -, érdemesnek vélem felidézni Szirmay bevezető szavait. „Felderülvén már fel: Édes Hazánk, az a régen óhajtott hajnala, hogy már a Magyar is nem korcs, de más pallérozott Európai Nemzetekhez hasonló Dicső Nemzet léssen, az az: az újonta hozott törvény szerént minden felsőbb és alsóbb Polgári és Törvényes székben tulajdon anyanyelvével élhet... én is az én mezei csendességembe ezt a Hazafiúi egyeketet célul vettem magamnak, hogy azon szónak Magyarázattját eleibe terjesszem Dicső Nemzetemnek.”

5 SZLEMENICS Pál: *Fenyítő törvényszéki magyar törvény*. Pest, Heckenast Gusztáv kiadása, 1836.

6 SZLEMENICS i.m. - a könyv függelékében olvasható „Tudnivalók”-ban.

7 Az első talán SZÁLE Antal munkája, aki a Corpus Jurist „először magyarítá, s helyenként az újabb törvények idézésével világosítá”. Fordította: SZÁLE Antal, Pozsony, Nyomtatta Wigand K.F., 1847.

8 SZOKOLAY István, Pest, 1852.

9 CSATSKÓ Imre, Pest, 1854.

lefordították a francia Code Penal-t is.¹⁰

A XIX. század második felében a latin visszaszorulása ellenére a magyar jogi nyelv fejlődését a jogrendszerünkre gyakorolt erős német–osztrák hatás nehezítette, s ez érződött jogszabályaink szövegén is.

Első büntetőkódexünk alkotóját, az egyetemes műveltségű *Csemegi Károlyt* sokan és sokszor dicsérték az 1878. évi V. tc. fogalmainak szabatossága, pontosága, egyértelműsége okán, olykori bírálói azonban mindig megemlégték a törvény nyelvezetének magyartalanságát is.

Angyal Pál a múlt század korszakos jogtudósa emlékirataiban például ezt írta: „Csemegiék közismert magyartalanságára állandóan reá mutattam. Amikor a Btk. 1. §-ának a ’nullum crimen sine lege’ elvet kifejező szövegének értelmezésére került a sor, egy esetben – ötletszerűen – a következő tréfás és természetesen derűtséget keltő pár mondattal fűszereztem előadásomat: ’Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, amelyet a törvény annak nyilvánít.’ Két szarvashibára hívom fel az urak figyelmét. Hangsúllyal emelem ki az azon és a képez szócskákat. Képez: tiszta germanizmus. Ez mindenestre kiküszöbölendő. No és az azon szó ebben az összefüggésben: ’azon cselekmény képez’, teljesen magyartalan. Mindig bosszankodva olvasom a ház kapujára kifüggesztett ily tartalmú hirdető cédulát: ’Ezen ház eladó’. Hát – kérdem magamban: ’Mi eladó ezen házon’ A magyaros szövegnek így kell hangzania: ’Ez a ház eladó’ s a Btk. 1. §-át is így kellett volna megszerkeszteni: ’Büntett vagy vétség az a cselekmény, melyet a törvény annak nyilvánít’...”.¹¹

A nyelvújító (vagy inkább megújító) törekvések ellenére a jogi nyelvben egyes latin kifejezések mégis makacsnak bizonyultak, s bár a „szakzsargonnak” már egyre kevésbé részei, ma is gyakran használjuk például az imént említett „Nullum crimen sine lege” mellett a „nulla poena sine lege” a „ne bis in idem”, az „in dubio pro reo” szentenciákat., vagy a „dolus directus”, „dolus eventualis”, „error in facti” stb. kifejezéseket.¹² Ennek jegyében szerepeljen a következő alcímbe is egy latin szó.

10 NÉMETH Antal, Sopron, 1867.

11 ANGYAL Pál: *Emlékeimből*. Budapest, Attila Nyomda Részvénytársaság, 1944. 40.

12 Sajnos egyre gyakrabban hallom ezeket vizsgákon fonetikusán ejteni (például a „poena” szóban az o-t és az e-t is kiejtve, de hallottam már így is: „nulla poén sine lege”)

3. Nyelvhelyesség és közérthetőség versus pontosság

Valószínűleg igaza van azoknak, akik többek között abban látják a jogi nyelvről folytatott diskurzusok nehézségeit, hogy a nyelvészek és a jogászok egyaránt úgy próbálják érvényesíteni a saját szempontrendszerüket, hogy közben nem, vagy csak felületesen ismerik a másikat. A nyelvészek okkal teszik szóvá, hogy a jogi szövegekben hemzsegnek a nyelvi, közérthetőségi hibák, ám gyakran a jogászok is okkal sérelmezhetnek: a nyelvészeti igények teljesítése a bírált kifejezések, közlések valódi tartalmának a rovására menne.

Az egyik – egyébként színvonalas, s a nyelvi visszásságok leküzdésében elkötelezett – írás szerzői pár éve összegyűjtöttek néhány példát arra, hogyan lehetne nehézkes, összetett jogi szövegeket nyelvi szempontból egyszerűbbé, közérthetőbbé tenni.¹³ Megállapításaikkal általában egyetértek, úgy látom azonban, hogy néhány esetben a jószándékú bírálat diszfunkcionális eredményekre vezetett. Íme erre az idézett cikkből néhány példa.

Az elsőben a szerzők „a nominalizáció (az igés szerkezetek hiánya) és a többszörösen bővített mondat” okozta nehézségeket kívánták egy törvényszövegben kiváltani. A kifogásolt mondat: „A pénzmellékbüntetést meg nem fizetés esetén börtönben végrehajtandó szabadságvesztésre kell átváltoztatni.” Ez szerintük érthetőbb lenne így: „Amennyiben a vádlott a pénzmellékbüntetést nem fizeti meg, úgy azt börtönben végrehajtandó szabadságvesztésre kell átváltoztatni.”¹⁴ Lehet, hogy a javasolt szöveg érthetőbb, de biztos, hogy jogilag hibás. A helyesbített mondat ugyanis – szemben a kifogásolttal – a vádlott általi kifizetés elmaradásáról rendelkezik, az átváltoztatás szabálya azonban nem az ő mulasztásához fűz jogkövetkezményeket, hanem általában a megfizetés elmaradásához. (A pénzbüntetés ugyanis nem a vádlott személyéhez kötődő szankció, azt más is kifizetheti.) A nyelvi korrekció tehát tartalmi torzulást eredményezne. (A javasolt szöveg persze könnyen korrigálható: *Ha a pénzbüntetést nem fizetik meg, úgy azt börtönben végrehajtandó szabadságvesztésre kell átváltoztatni.* De az eredeti hibás javaslat arra feltétlenül figyelmeztet, hogy csak jogász és nyelvész együttműködése hozhat megnyugtató eredményt.)

Egy másik példában a szerzők szerint „a többszörösen bővített egyszerű mondat okozza a nehézséget”. A kifogásolt szöveg: „A Büntető törvénykönyv 99. §-a alapján rendelkezett a bíróság az I. r. és II. r. vádlottak által előzetes

13 MINYA Károly – VINNAI Edina: Hogyan írjunk érthetően? Kilendülés a jogi szaknyelv komfortzónájából. *Magyar Jogi Nyelv*, 2018/1, 16–17.

14 Uo.

fogva tartásban töltött idő szabadságvesztés büntetésbe történő beszámításáról...”. Helyette ezt javasolták: „A bíróság a Büntető törvénykönyv 99. §-a alapján rendelkezett arról, hogy az I. r. és a II. r. vádlottaknak az előzetes fogva tartásban töltött ideje legyen beszámítva a szabadságvesztés-büntetésbe...”¹⁵

Úgy gondolom, ez ismét pontatlanságot eredményezett, mert a helyesbített szövegből egyszerűen nem derül ki, hogy ki és mikor számítja be a fogva tartásban eltöltött időt a szabadságvesztésbe. Az „arról rendelkezett, hogy... legyen beszámítva” ugyanis azt jelenti, hogy a bíróság a büntetést nem a beszámítást már elvégezve szabta ki, hanem azt az ígényt fogalmazta meg, hogy azt (majd?, valaki?) beszámítsa.

Végül volt olyan példa, amelyben a szerzők „formai, tipográfiai módosítással” kívánták volna megkönnyíteni az értelmezhetőséget. A kifogásolt szövegrész: *„Fenti cselekményével a vádlott a Btk. 2. § (1) bekezdésében foglaltakra tekintettel 1 rb. az 1978. évi IV. törvény (Btk.) 186. § (1) bekezdésbe ütköző és aszerint minősülő és büntetendő közúti veszélyeztetés büntetést, 1 rb. a Btk. 271. § (1) bekezdésébe ütköző és aszerint minősülő és büntetendő garázdaság vétségét, 1 rb. a Btk. 170. § (1) bekezdésébe ütköző és aszerint minősülő és büntetendő könnyű testi sértés vétségét valósította meg.”*Helyette ezt a tagolást javasolták:

„A fenti cselekményével a vádlott a következő bűncselekményeket követte el: a Btk. 2. § (1) bekezdésében foglaltakra tekintettel 1 rb. az 1978. évi IV. törvény (Btk.) 186. § (1) bekezdésbe ütköző és aszerint minősülő és büntetendő közúti veszélyeztetés büntetést,

1 rb. a Btk. 271. § (1) bekezdésébe ütköző és aszerint minősülő és büntetendő garázdaság vétségét,

1 rb. a Btk. 170. § (1) bekezdésébe ütköző és aszerint minősülő és büntetendő könnyű testi sértés vétségét.”¹⁶

Ez sajnos ismét pontatlansághoz vezetett, mert a javasolt szerkesztés alapján „a Btk. 2. §-ára” történő utalás csak az első bűncselekményt érinti (s ez tartalmi hibát eredményezett), szemben a kifogásolt (helyes, bár kétségtelenül „ömlesztett”) szöveggel, ahol mindháromra vonatkozott. Itt is megoldható persze a kérdés a 2. §-ra vonatkozó utalás kiemelésével, és az azt követő három bűncselekményre vonatkozó rendelkezés megfelelő tagolásával.

Valamennyi példa igazolja, hogy a nyelvi szempontok vitathatatlan fontossága ellenére gondosan ügyelni kell arra, hogy a közérthetőség (nyelvi) igénye ne menjen a jogi pontosság rovására. Kétségtelen, hogy az ítéletek,

15 Uo.

16 Uo.

határozatok nyelvezetén sokat lehetne javítani, a kifejezni kívánt jogi tartalom megváltoztatása nélkül is.

4. Mi múlhat egyetlen vesszőn

A pontosság és a nyelvtani szabályok szoros összefüggését jól érzékelteti, hogy az írott szövegben egyetlen írásjel hiánya vagy felesleges alkalmazása is eltérő tartalmat eredményezhet.

1997-ben, jogászi igényeknek eleget téve ismét közreadták az akkor hatályos büntető jogszabályok szövegét.¹⁷ Ebben a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény tényállása a következő szöveggel szerepelt:

„184. § (1) Aki közlekedési útvonal, jármű, üzemi berendezés vagy ezek tartozéka megrongálásával vagy megsemmisítésével, akadály létesítésével, közlekedési jelzés eltávolításával vagy megváltoztatásával, megtévesztő jelzéssel közlekedő jármű vezetője ellen erőszak vagy fenyegetés alkalmazásával, avagy más, hasonló módon a vasúti, légi, vízi vagy közúti közlekedés biztonságát veszélyezteti, büntetést követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A szövegben az eredeti közlönyállapothoz képest elmaradt a vessző, a „jelzéssel” és a „közlekedő” szavak között. Ezáltal a szöveg a jogalkotó szándékától eltérő értelmet nyert és elkövetési magatartásnak nem a megtévesztő jelzés alkalmazását (önmagában) és a közlekedő jármű elleni erőszakot vagy fenyegetést (mint egy további, az előzőtől eltérő fordulatot) tekintette, hanem a *megtévesztő jelzéssel közlekedő jármű vezetője* elleni fellépést. Tapasztalt, a közlekedési bűncselekmények területén akár csak kicsit jártas jogalkalmazó persze látta a hibát, az egyetemi hallgatók egy része azonban a hibás szöveget próbálta értelmezni.

Előfordult az is, hogy egy *felesleges* vessző okozott galibát. A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény egyik módosításának a képviselő-testületek zárt üléséről rendelkező része a Magyar Közlönyben is a következő szöveggel jelent meg:

(A képviselő testület)

„a) zárt ülést tart választás, kinevezés, felmentés, vezetői megbízás adása, illetőleg visszavonása, fegyelmi eljárás megindítása, fegyelmi büntetés kiszabása és állásfoglalást igénylő személyi ügy tárgyalásakor, ha az érintett a nyilvános tárgyalásba nem egyezik bele; továbbá önkormányzati, hatósági,

¹⁷ A hatályos büntető jogszabályok gyűjteménye. Budapest, JURÓS kiadó, 1997.

összeférhetetlenségi és kitüntetési ügy, valamint vagyonyilatkozattal kapcsolatos eljárás tárgyalásakor.”

Itt az „önkormányzati” és a „hatósági” szavak közé került felesleges vessző, s így a törvény zárt ülés tartását írta elő az önkormányzati hatósági ügyeken kívül *minden további önkormányzati ügyben*. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a módosítás szinte parttalanul kiterjesztette a zárt ülések kötelezettségét, egyben azt is eredményezve, hogy az ennek ellenére tartott nyilvános üléseken hozott döntéseket törvénysértőnek kellett (volna) tekinteni. Tegyük hozzá: a módosító jogszabály indokolása – mint a nyelvtanin kívül a teleologikus értelmezés eszköze – ezúttal sem segített, s bár a rendszertani értelmezés kétségessé tette az indokolatlanul szigorú előírást, a hiba a jogalkalmazó elbizonytalanítására mindenképpen alkalmas volt.

Mint erre a helyzetet bíráló írás szerzője rámutatott, a hiba „magyarázható a futószalagon gyártott jogszabályokkal, a jogi kodifikáció felhígulásával, a kodifikációban járatlan szakemberek alkalmazásával, az utolsó pillanatban ötletszerűen beadott, átgondolatlan módosító indítványokkal.”¹⁸ Sajnos ez ma, közel másfél évtized elteltével ugyanígy elmondható.

A jogalkotó persze az elmaradt vagy felesleges írásjelek korrigálása kapcsán is törekszik a helyesírási szabályok pontos betartására ám ennek jeleit gyakran csak akkor tapasztaljuk, amikor a korábbi pusztán helyesírási hiba semmiféle értelmezési nehézséget nem okozott.

Íme erre is egy példa: a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvényt módosító 2008. évi XXVI. törvény a Btk.-t is módosította: „A Btk. 298. §-ában az „importál” szövegrész helyébe az „importál,” szöveg lép. A figyelmes olvasó talán észreveszi, hogy a módosítás a korábban az idézőjelbe tett szó után elmaradt vesszőt pótolta.

5. Gondok a jogszabályok nyelvezetében

Indokolt egy kicsit részletesebben is megvizsgálni jogalkotásunk nyelvi anomáliáit. Az Igazságügyi Minisztérium már 1977-ben – igaz, jórészt „belső használatra” jogszabály-előkészítési irányelvet adott ki. Ez pontosan megfogalmazta azokat az igényeket, amelyek aktualitásukból azóta sem vesztek. „A jogszabály szövegét a magyar nyelv helyességére, tisztaságára irányuló szabályok megtartásával kell fogalmazni. A közérthetőségre való törekvés a jogszabály szövegezésénél alapvető követelmény. A jogszabály szövegének

18 VARGA Szilvia: Egy írásjel merénylete. *Ügyvédek Lapja*, 2010/3, 11.

világosnak, érthetőnek, áttekinthetőnek kell lennie. Mellőzni kell a nehézkes mondatfűzést, rövid mondatokban kell fogalmazni. A jogszabály szövege a nyelvhelyesség szempontjaiból is kifogástalan legyen, és ezáltal a helyes nyelvhasználatra is neveljen.”¹⁹

A jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII.14.) IRM rendelet a lényegében változatlan igények megfogalmazásakor már beírta azzal, hogy „a jogszabály tervezetét a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan, közérthetően és ellentmondásmentesen kell megszövegezni.” (2. §)

Sajnos azonban mind több példát találhatunk arra, hogy ezek a követelmények nem teljesülnek. A *világosság és a közérthetőség* hiányára példa lehet a Büntető eljárási törvény következő rendelkezése:

„159. § (1) A büntetőeljárásban részt vevő személy, valamint a bírósági eljárásban az ügyészség indítványozhatja, hogy a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság az általa megismerhető ügyirat másolatát elektronikus formában adathordozón vagy az általa megjelölt elektronikus levelezési címre továbbítsa...”

Ez az előírás elsősorban a büntetőeljárásban részt vevő (laikus) személyek jogait érinti, ám amikor néhány nem jogász végzettségű ismerősömet megkérdeztem, hogy értik-e, miről van itt szó, a nemleges válasz mellett rendszerint bizonytalan vagy téves feleleteket kaptam. A szövegben az alanyok halmozása, az ügyészség kétszeri, eltérő cselekvési körben történő felbukkanása (indítványozás, továbbítás), az *általá* szó ugyancsak kétszeri előfordulása és homályos vonatkozása nem teszi világossá a szándékolt tartalmat. Jóval közérthetőbben is meg lehetett volna mindezt fogalmazni: „A büntetőeljárásban részt vevő személy indítványozhatja, hogy az általa megismerhető ügyiratot a bíróság, illetve az a hatóság, amelyik előtt az eljárás folyik, az indítványban megjelölt címre továbbítsa. A bírósági eljárásban ilyen indítványt az ügyész is tehet.”

Egy másik példa: a 259. § (2) bekezdése arról az esetről rendelkezik, „ha a titkos információgyűjtést nem maga a titkos információgyűjtést végző szerv hajtotta végre”. Ezt, ebben a formában még a bizonyos jogi előismeretekkel rendelkező egyetemi hallgató is nehezen tudja megérteni. Nem világos, miként lehetséges az hogy egy szerv, egy bizonyos tevékenységet végez ugyan, de azt nem hajtja végre. Sejtjük, hogy a jogalkotó e rendelkezést arra szánta, hogy az egyébként információgyűjtésre *jogosult* (és nem feltétlenül azt végző) szerv az általa végezhető tevékenységet delegálja. Ám nem volna jobb ezt például úgy kifejezni, hogy „ha a titkos információgyűjtés felhasználni

19 A jogszabályok előkészítése (Irányelvek). Budapest, IM, 1977.

kívánt eredménye az e célból igénybe vett szakszolgálat tevékenysége során keletkezett”?

Az *egyértelműség hiányát* mutathatja a Btk. 321. §-ában a *bűnszervezetben részvétel* bűncselekményének a szabályozása is. A tényállás azzal kezdődik, hogy „*aki bűncselekmény bűnszervezetben történő elkövetésére felhív...*”. Ez a nyelvtani értelmezés alapján egy már létező bűnszervezetet feltételez, nem foglalja magában az új, bűncselekmények elkövetésére szerveződő bűnszervezet *létrehozását* célzó magatartásokat. Meglehet, a *bűnszervezetben történő elkövetés* tartalmilag – a tényállásban ugyancsak szereplő *feltételek biztosítása* révén magában foglalhatja a szervezeti keretek megteremtését is – és feltehetően a jogalkotó szándéka is ez volt – a törvényszöveg azonban e tekintetben nem egyértelmű. (Megjegyzem, hogy más értelmezési módok itt sem segítenek, minthogy az indokolásból a jogalkotó tényleges célja ezúttal sem derül ki.) Jogbiztonsági szempontból is megnyugtatóbb lenne a helyzet, ha világos nyelvi eszközök révén is kiderülne a helyeselhető szándék, pl. így: „Aki bűnszervezet létrehozására,²⁰ vagy bűncselekmény bűnszervezetben történő elkövetésére felhív...stb.)

A *nemzeti szocialista és kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása* bűncselekményét (eredetileg Btk. 269/C. §) ezzel a szöveggel fogadták el és ezzel is volt évekig hatályban: „Aki nagy nyilvánosság előtt a nemzeti szocialista vagy kommunista rendszerek által elkövetett népirtás és (!) más, emberiség elleni cselekmények tényét tagadja, kétségbe vonja vagy jelentéktelen színben tünteti fel, bűntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” Nyilvánvaló, hogy az „és” kötőszó a konjunktivitás megjelölésére szolgál, a tényállásban ezzel összekötött elemek együttes megvalósulása szükséges. A módosításig viszont e nyilvánvaló követelmény alapján nem lehetett volna az ellen eljárni, aki ugyan súlyos emberiség elleni bűncselekményt vont kétségbe, a népirtást viszont nem tagadta.

A hasonló hibáknak jócskán voltak előzményei is, úgy tűnik, örök problémáról van tehát szó.

Egy korábbi példát említve: a *tiltott határátlépés* tényállása nyelvi szempontból sokáig a helytelen jogszabály-szövegezés iskolapéldája volt. Az 1978. évi IV. törvény (korábbi Btk.) eredeti rendelkezése szerint a bűncselekményt az valósította meg, aki „... a külföldre utazás és (!) a külföldön tartózkodás szabályainak kijátszásával tartósan külföldön marad...”.

20 Ez egyébként magában foglalja a bűncselekmény bűnszervezetben történő elkövetésére vonatkozó felhívást, hiszen a bűnszervezet eleve súlyos bűncselekmények elkövetésére alakul. Így a második fordulatra (bűncselekmény bűnszervezetben elkövetésére) e változat esetében nem is lenne feltétlenül szükség.

Itt is világos, hogy a jogalkotó célja nem lehetett az, hogy a *külföldre utazás* és a *külföldön tartózkodás* szabályait *egyaránt* megszegő elkövetőt fenyegetse; a bűncselekményt megvalósultnak tekintettük, ha a külföldön maradáshoz akár a külföldre utazás, akár a külföldön tartózkodás szabályainak megsértésével követték el. A törvényszöveg és a gyakorlat ellentmondása azonban szembe-tűnő volt. A tényállás későbbi módosítása során – amikor már csak a fegyveres elkövetést kívántuk büntetni – a jogalkotó újabb, ezúttal más hibát vétett: a törvényszöveg szerint tiltott határátlépés miatt az felelt, „Aki a Magyar Köztársaság államhatárát engedély nélkül, vagy meg nem engedett módon fegyveresen lépi át”. Ez természetesen csak úgy volt értelmezhető, hogy tilos a határt átlépni engedély nélkül, továbbá tilos meg nem engedett módon, fegyveresen is. (Arra már csak legyinthetünk, hogy a törvényszövegben a *módon* és a *fegyveresen* között vessző sem szerepelt). A helyes fogalmazás az lett volna, hogy „... fegyveresen, akár engedély nélkül, akár más meg nem engedett módon”. Még az sem lett volna baj, ha csupán az szerepelt volna a tényállásban, hogy *fegyveresen, meg nem engedett módon*, hiszen az engedély nélküli átlépés nyilvánvalóan nem sorolható a megengedett lehetőségek közé. Felesleges volt tehát az engedély hiányát az egyéb meg nem engedhető módok közül kiemelni, s ezáltal ok nélkül bonyolítani a tényállást.

Hasonló hibát követtek el a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényben, ahol három évig ez a rendelkezés volt hatályban: 35. § (3) bekezdés „Nem minősül szabad felhasználásnak - függetlenül attól, hogy magáncélra történik-e -, ha a műről számítógéppel, illetve elektronikus adathordozóra mással készítettnek másolatot.” A mondatszerkezetből adódó kétértelműség világos: a rendelkezés nyelvtani értelmezése szerint a mással készítettet másolat csak elektronikus adathordozó használata esetén volt tilos, számítógép igénybevétele esetén nem. A hiba itt is feltűnhetett, mert 2004-től a szöveg változott: „Nem minősül szabad felhasználásnak - függetlenül attól, hogy magáncélra történik-e -, ha a műről más személlyel készítettnek másolatot számítógépen, illetve elektronikus adathordozóra.”²¹

Nyelvhelyességi problémát okozhat a határozatlan, illetve a határozott tárgyhoz kapcsolódó állítmány eltérő ragozása is. A Btk. 405. § (1) bekezdésében olvasható bűncselekmény (a tartozás fedezete elvonásának tényállása) ma így kezdődik: „Aki írásbeli szerződés alapján fennálló követelés fedezetét szolgáló vagyont... elvonja...” A tárgy itt attól nem válik határozottá, hogy jelzős szerkezettel társul,

21 A gyakorlatban alkalmazhatatlan előírás azóta teljesen megszűnt – gondoljunk arra, hogy korábban, ha valaki a saját gépén maga másolt, az szabad felhasználásnak minősült, ha erre akár a vele együtt lakó családtagját kérte, szerzői jogsértést követett el.

tehát így lenne helyes: „Aki írásbeli szerződés alapján fennálló követelés fedezetül szolgáló vagyont...*elvon*”. Az sem lenne baj, ha határozott névelővel mégis konkretizálnánk a lehetséges tárgyat („aki az írásbeli szerződés alapján fennálló követelés fedezetül szolgáló vagyont...”), s ekkor maradhatna a jelenlegi állítmány.

Nyelvi pontatlanság figyelhető meg a Btk. 248. §-a kapcsán is (*hulladékgazdálkodás rendjének megsértése – Btk. 248. §*), ahol a (2) bekezdés hipotézisének lényege így hangzik: „Aki arra a célra hatóság által nem engedélyezett helyen...hulladékot elhelyez...”. Itt az „arra a célra” kifejezés a cél megjelölése nélkül értelmezhetetlen és zavaros mondatszerkezetet eredményez. Egészen egyszerűen elhagyható lenne, mert érdemi funkciója nincs.

Felesleges és nyelvtanilag nehézkes szerkezetet figyelhetünk meg az *embercsempészés* hipotézisének megfogalmazásánál is (Btk. 353. (1) bekezdés): „Aki államhatárnak más által a jogszabályi rendelkezések megszegésével történő átlépéséhez segítséget nyújt...”. Itt a „más által” szavak bizvást elhagyhatóak lennének, saját magának ugyanis nem tud senki segíteni. (A büntetőjogban legfeljebb a jogos védelem körében értelmezhető a „segíts magadon...” bölcs tanácsa). Semmiféle értelmezési nehézséget nem okozna a világos, rövid és szabatos megfogalmazás: „Aki államhatár jogellenes átlépéséhez segítséget nyújt...”.

Időnként szakterületük kiválóságai is rámutatnak egyes nyelvhelyességi, megfogalmazásbeli hibára.

Bócz Endrénél olvasható a következő megállapítás:

„2011. június 14.-től július 11.-ig tartó heves viták után megszületett a törvény a büntetőeljárásról szóló törvény (Be.) módosításáról a következő rendelkezéssel: 'A Be. 17. §-a az alábbi (9). bekezdéssel egészül ki: 'az eljárásra kiemelt ügyekben (Be. 554/B. §) az a bíróság is illetékes, ahol az ügyész – a legfőbb ügyész döntése alapján – az eljárás ésszerű időn belül való, illetve soron kívüli elbírálásának biztosítása végett vádat emel.' A többszáz képviselő közül egy sem – s a jelek szerint a nyelvhelyességi ügyekben oly kényes ízlésű köztársasági elnök sem – vette észre, hogy ez a mondat pusztán nyelvtani szemszögből is zavaros, súlyosan sérti a magyar nyelv szórendi szabályait. Szakmai – jogi – értelemben is rossz ez a mondat, hiszen a bíróság nem az 'eljárást' bírálja el, hanem a vádat. Az eljárás soron kívüliségét maga a törvény teszi kötelezővé. Erről tehát felesleges beszélni, az időszerűség ('ésszerű időn belül való' döntés) igénye pedig nem az illetékes ügyészt a vádemelésnél vezérlő cél, hanem olyan szempont, amely – célként – a legfőbb ügyész számára is mértékadó a kijelölendő bíróság kiválasztásánál.”²²

22 Bócz Endre: A törvény szava. *Élet és Irodalom*, 2011. július 22.

Sárközy Tamás is megemlíti egy érdekes, a magyar jogi nyelv sajátosságait is jellemző értelmezési (és a lefordíthatóságot is nehezítő) példát: „[az új magyar Ptk. jogi személyekről szóló harmadik könyve – éppúgy, mint a magyar jogszabályokban ez általános és a Ptk. többi könyvére is jellemző –, imperatív kijelentő módban van fogalmazva és a törvényszöveg gyakran használja a 'kell', 'kötelesek' kifejezéseket is. Igen ám, de a Ptk. harmadik könyv 4. §-a kimondja, hogy főszabályként a jogi személy alapítója a létesítő okiratban a Ptk. szabályaitól eltérhetnek. Mondjuk a Ptk.-ban az szerepel, hogy a részvénytársaságnál könyvvizsgálót 'kell' választani. Az általános eltérésre lehetőséget adó 3:4 § folytán azonban e szabálytól a létesítő okiratban az alapítók elérhetnek. Azaz a 'kell' mégsem kell. No, fordító: hogyan lehet ezt a jogszabályi konstrukciót egy külföldi olvasó számára érzékeltetni?”²³

Végül, sajnos előfordultak és ma is előfordulnak a jogszabályok szövegében és indokolásában bántó nyelvi szabálytalanságok, helyesírási hibák is. Íme néhány példa:

- „az ügyész indítvány tesz...büntetés alkalmazására annak alsó és felső határának megjelölésével” (1998. évi XIX. tv. 538. § (10) bekezdés). Az *alkalmazásnak* nincs alsó és felső határa.
- „a tanács elnöke a különösen védett tanúhoz kérdést tesz fel” (1998. évi XIX. tv. 268. § (4) bekezdés). A kérdést nem valakihez, hanem *valakinek* teszik fel.
- „... megmutatkoztak azon szakmai és gyakorlati hiányosságok, melyek korrekciója a gazdasági élet szabályszerű működésének támogatása érdekében napjainkra halaszthatatlanná váltak” (2011. évi LXXXIX. tv. Általános indokolása). Itt egyes számú alanyhoz (korrekciója) többes számú igei állítmány („halaszthatatlanná váltak”) kapcsolódik.
- „A jelenlegi Be. -ben csak együttműködő gyanúsítottat lehet poligráffal vizsgálni, csak lehetőség a szakértőt rendbírsággal súlytani (sic!) határidő túllépés miatt” (2011. évi LXXXIX. törvény, 23. §-hoz fűzött indokolás). A Magyar Közlönyben is így megjelent bántó és sajnos nem egyedi helyesírási hibán kívül pontatlanság is felvethető: poligráffal a szaktanácsadó sohasem a vallomástevőt, még csak nem is a vallomást, hanem a vizsgált személy fiziológiai tüneteinek a tudatosan formált változó körülményekhez képest történő változását vizsgálja.

A további (sajnos nem nehezen fellelhető) hibák sorolása helyett álljon itt

23 SÁRKÖZY Tamás: *Civiljogi kodifikáció és a nyelv*. In: Gazdasági civiljog – kormányzástan – sportpolitika. Budapest, HVG-orac, 2015. 77–78.

befejezésül egy akár derűsnek is nevezhető példa. A csődbűncselekmény (Btk. 404. §) tényállásában a következő eredmény olvasható: [aki valamely a törvényben felsorolt magatartásával] „a hitelező vagy hitelezők kielégítését részben vagy egészben megghiúsítja...” A hitelezők *vagyon* igényeinek kielégítése helyett *hitelezők kielégítésének* törvényszövegbe foglalását Szádeczky-Kardoss Irma szellemesen „pongyolán sikamlós kétértelműségnek” minősítette.²⁴

6. A jogalkalmazás nyelve

Sajnos, a nyelvi kultúrát tekintve nem jobb a helyzet a mindennapos jogalkalmazás során sem. Ez egyaránt megfigyelhető az írásbeli és a szóbeli kommunikáció során.

A rengeteg pontatlanság, nehézkesség kart karba öltve járnak a nyelvhelyességi hibákkal, kölcsönösen erősítve és prolongálva egymást. Minthogy ez egyáltalán nem új probléma – lényegében az önálló magyar jogi nyelv kialakulása óta kísért –, csak röviden utalok néhány változatlan jelenségre.

A teljesen magyartalan és a felelősséget is elfedő szenvedő szerkezetek minden korábbi erőfeszítés ellenére továbbra is virágnak. Tucatszám találkozunk naponta a „megállapítást nyert”, „meg lett tartva”, „ki lett képezve”, „elő volt írva” „lefoglalásra került” „módosítva lett” stb. kifejezésekkel.

A határozatok „fent nevezettekkel” vagy „alábbiakban felsoroltakkal” kapcsolatban „foganatosított intézkedéseket” írnak le gyakran olyan egyeztetéshiányos körmondatokban, hogy még jogászi felkészültséggel is csak többszöri olvasásra lehet megérteni a lényegüket.

Tipikus hiba a jelzős és birtokos szerkezetek hibás használatából, helytelen szórendjéből adódó zavar (*pl. Az asztalon lévő Sz. Erzsébet táskájában talált V. Rudolf pénztárcáját eltulajdonította*),²⁵ az „ami” és „amely” vonatkozó névmások, a határozott és határozatlan névelők indokolatlan felcserélése,

24 SZÁDECZKY-KARDOSS Irma: A jogi szaknyelv történeti kutatási szerepe. *Győri Tanulmányok*, 1998/20, 138.

25 Még konferenciák és tanácskozások meghívóiban, rangos intézmények is elkövetik ezt a hibát. Az egyik meghívó szövege szerint például *Beszámoló az OKRI-ban folyó fiatalok budapesti fiúk kriminológiai vizsgálatáról* (OKRI-2013). A cím igen zavaró, még ha tudjuk is, hogy az OKRI-ban fiatalok fiúk nyilván nem folynak. S íme egy másik meghívó: *A jogalkalmazó szervezeteknél megvalósuló szerzői jogi jogsértésekkel foglalkozó képzések áttekintése* (Hamisítás Elleni Nemzeti testület 2009). Ezúttal is megnyugodhatunk: a meghívó szövegével ellentétben valójában a képzések, s nem a jogsértések zajlanak a jogalkalmazóknál.

felesleges használata vagy éppen elhagyása (*sértett odalépett vádlotthoz*). Egyes kriminalisztikai esetek felidézése során a nyelvi fordulatok körében ma már szerencsére ritka az „emberke”, vagy „úriember” (amit az alany pontos meghatározhatatlansága miatt használtak előszeretettel), de tartja magát például az olyan időmeghatározás, ami továbbra is a *hat óra magasságában* és hasonló kifejezéseket részesíti előnyben. A beszélt jogi nyelvben a törvényhelyek idézése továbbra is tőszámnevekkel történik sorszámnevek helyett (pl. *A Btk. tíz szakasz három bekezdése*).

Az már a nyelvi igényesség körébe tartozó kérdés, hogy a tudományos igényű jogi szövegekben is naponta többször találkozunk olyan kifejezésekkel, amelyek önmagukban persze nem hibásak, valamikor talán eredetiek voltak, akár a nyelvhasználatot színesíteni képes szinonimaként is megállták a helyüket, mára azonban eredetiségüket veszített elkoptatott „kurzus-panelekké” váltak (pl. „Vegyük górcső alá”, hogy ebben a „paradigmaváltásban” a „taláros testület” „a kihívásoknak megfelelően” „különös tekintettel” „oroszlánrészt” vállalt).

Jogászok jelentős része kezdi csaknem minden mondatát a „következés-képpen” – kevésbé „igényesek” az „ugye”, „ugyebár” szóval, így próbálva logikai kapcsolatot mutatni olyan korábbi mondatai között, ahol ez a logikai kapcsolat nem feltétlenül fedezhető fel.

A jogszabályok nyelvéből átvéve tekintélyesebbnek hangzik, az „ekként” és az „akként”, mint az egyszerű „így” vagy „úgy”, s ha valaminek az érvelő szerint nincs alapja, az „nem fog helyt”.

7. A jogtudomány nyelve

Utoljára hagytam a jogtudomány nyelvét. Az öröklött gondok itt sem csekélyek. Szász-Schwarz Gusztáv már a múlt század elején szellemesen megfogalmazta az „eredendő bűnt”.

„Minden tudomány célja, hogy világot gyűjtson a homályban. Ezért nem tudományos írás az olyan, amely a maga homályos előadása által a világot is homályba borítja. Mégis – csudálatos – ez a külföldön már régen elhagyott írásmód mifelénk Magyarországon még mindig tartja magát. Különösen jog- és államtudományi irodalmunkban még széltében dívik, hogy a legegyszerűbb gondolatokat a leghozzáférhetlenebb formákba öntik. Ha ez csak alaki ügyetlenség lenne, csak sajnálni lehetne. De van benne tudatos célzatosság is, és ezért el kell ítélni. Ennek az írómodornak mindenkor az volt a titkos sugallója, hogy a fontoskodó ruházat redőivel palástolja a vékony tartalmat [...] A tudomány kezdőkorában, midőn még egy privilegizált papi osztály a tu-

domány monopolizálásával a hatalmat akarta biztosítani a tudatlan nép felett, ez a titkos céhbeli nyelvezet is egyik védőbástyája volt ennek a tudományos osztályuralomnak. Az egész középkoron át így már a latin nyelv használata által is távol tartották a közértelemet a tudomány ákom-bákomjától. És amikor a tudományban a latin nyelvet a modern nyelvek használata váltotta is fel: a tudósok megtartottak egy külön, fontoskodó tolvajnyelvet, hogy a közönséges ember meg ne értse, hogy ők maguk milyen sokat nem értenek. [...]

Négy kategóriát lehet megkülönböztetni a mi jog és államtudományi íróink között.

Az első és legszámosabb osztály oly írókból áll, akiknek vékony mondanivalójuk van és ezt a vékonyat abban a sötét 'tudományos' generálzaftban találják.

A második, sokkal gyérebb számú osztályt azok alkotják, akiknek van ugyan saját gondolatjuk, de a nehéz ruházattal, amit rája aggatnak súlyosabbnak akarják azt feltüntetni, mint amilyen.

A harmadik osztályban vannak a sekély gondolkodásúak, akik legalább elég becsületesek arra, hogy nem fontoskodnak, közönséges gondolatokat közönséges formákba öntenek.

És csak a negyedik osztályban vannak azok, – de istenem, milyen kevesen vannak! – akik tartalmas dolgokat mondanak el egyszerű nyelven.

Hazug volnék, ha minden egyes osztály leírásánál, midőn íme itt sorba állítottam, bizonyos élő nevekre nem gondoltam volna: de bolond volnék, ha mindjárt meg is nevezném. De erre szükség sincsen. Az olvasó ez osztályozás elolvastán bizonyára maga is fogja tudni, mely nevek, mely osztályba illenek. Már most senkitől sem lehet követelni, hogy bölcsebb dolgokat tudjon írni, mint amilyenek tőle telnek. Fizikai törvény, hogy semmi üvegből több ki nem jöhet, mint amennyi benne van. De, amit minden írótól követelni lehet, az; a becsületeség. Ne akarja senki a maga gondolatát többnek, mélyebbnek súlyosabbnak feltüntetni, mint amilyen.²⁶

Máig ható tanácsok ezek. Szerkesztőként is úgy látom, a bennfentes körülményesség, a gondolatmenet követhetlensége, az érthetetlen összefüggések ötletszerű felbukkanása a jogi publikációkban már talán ritkább, de több mint száz év elmúltával is változatlan kortünet. A (többnyire fiatal) szerzők tanulmányaiban gyakoriak a közel féloldalas körmondatok, elmulasztják alany és állítmány egyeztetését, hibás a szórend, s az előzmények terjengőssége legtöbbször nem áll arányban a belőlük levonni próbált következtetés súlyával, tartalmával.

26 SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok*. Budapest, Athenaeum, 1912, 507–508.

Nem segíti a helyzet javulását, hogy napjainkban nagyon könnyűvé vált a publikálás. Az Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottsága nemrégiben százon felüli olyan hazai folyóiratot minősített, amelynek a tematikája szorosan kötődik a joghoz. Az elektronikus lehetőségek ezt a számot nem csekély mértékben tovább növelik. Ilyen körülmények között nehezen tartható fenn az elvárt színvonal, s ennek a nyelvi igényesség is kárát látja. Jó lenne, ha általánossá válna az a gyakorlat, ami különösen jelentősebb munkák közkézre bocsátása előtt nem nélkülözné a nyelvi lektorálást, s még jobb lenne, ha a lektor tanácsaiból, javaslataiból okulna is a szerző.

Hozzá tartozik azonban a kép teljességéhez, hogy nem csekély számban vannak azért nagy tudású, s egyben „jó tollú” jogi írók, tanárok, tudósok, akik ébren tartják azt a reményt, hogy bonyolult jogi összefüggések egyszerűen megfogalmazhatók tartalmuk sérelme nélkül is.

8. Reménykedő végszó

Noteszlapjaim végére érve – ahogy már a bevezetőben, mentegetődzve előre vetítettem – ne várja tőlem az olvasó, hogy e rövid feljegyzésekhez általánosabb, messzebbre mutató tanulságokat fűzzek. Néhány adalékkal, széljegyzettel, szemelvénnel kívántam csak bővíteni a szerencsére folyamatosan napirenden tartott diskurzust.

A nyelv, s benne a jogi nyelv alapvető munkaeszközünk. Bármennyire nemzetközivé válik és digitalizálódik is a világ, nem csökken a szerepe, jelentősége anyanyelvi kommunikációnknak, hagyományos verbális és írásos kapcsolatainknak. Mindezt a rohamosan terjedő rövid és gyors elektronikus közlési formák nem helyettesíthetik, legfeljebb néhol egyszerűsíthetik. (Azon az áron, hogy kapcsolatainkat sajnos sivárabbá is teszik.)

A jog nyelvének területén tehát nem kell, talán nem is szabad az általános nyelvhasználattól eltérő lényeges sajátosságokat, speciális vonásokat keresnünk vagy igényelnünk, s a nyelvi formák, kifejezések kapcsán valószínűleg „fejlesztünk” sincs mit. Úgy vélem, nem annyira a jogi nyelv szorul megújításra, inkább (továbbra is) a nyelvhez való viszonyunk. Itt van szükség tanulásra, nagyobb következetességre, igényességre, tudatosságra. Elsősorban arra, hogy tovább keressük azt a kényes egyensúlyt, ami *szakszerűség és közérthetőség* között próbál kompromisszumot teremteni. Egyik esetében sem indokolatlan engedelmények árán, de kölcsönösen, jobban figyelve egymás szempontrendszerére. Ebben anyanyelvünk sokak által irigyelt sokszínűsége, gazdagsága – ha értően és szeretettel élünk e lehetőséggel – sokat segíthet.

FOGALMI ZAVAROK AZ ADÓ- ÉS ILLETÉKJOGBAN

ARATÓ BALÁZS
egyetemi docens (KRE ÁJK)

Absztrakt

Jelen tanulmány a normavilágosság követelményének érvényesülését tekinti át a hatályos magyar adó- és illetékjogban. Alapvető elvárás, hogy a jogalkotók a normavilágosság követelményeinek megfelelő jogszabálysöveget bocsássanak ki. A hazai esetjogban is egyre gyakoribb a normavilágosság követelményére való hivatkozás peres beadványokban és ügydöntő bírósági határozatokban egyaránt. Mint minden jogi fogalom, úgy ez is folyamatosan fejlődik, újabb és újabb jelentéstartalommal bővül, jellemzően alkotmánybírósági és felsőbbbírósági határozatok nyomán. Összességében elmondható, hogy a normavilágosság jogszabályban rögzített és az ítélkező bíróságok által érvényre juttatott olyan komplex elvárás, amely nem csupán a jogi normák szűkebb értelemben vett nyelvi megfogalmazását érinti, hanem egyéb követelményeket is támaszt, nagymértékben szolgálva ezzel a jogkeresőknek a jog labirintusaiban való eligazodását, végső soron pedig a jogbiztonságot és a jogállamiságot.

A hatályos adó- és illetékjog nincs még teljes összhangban a normavilágosság követelményével, ezért jogalkotói beavatkozás, megfelelő terminológiastratégiai alapon nyugvó szaknyelvújítás szükséges.

Kulcsszavak: normavilágosság, adójog, illetékjog, szaknyelvújítás, terminológiastratégia

CONCEPTUAL CONFUSION IN TAX AND DUTY LAW

Abstract

The present study reviews the implementation of the requirement of normative clarity in the current Hungarian tax and duty law. It is a fundamental requirement that legislators should issue legislation that meets the requirements of clarity. In domestic case law, the requirement of clarity is increasingly being invoked in both litigation submissions and court decisions. Like all legal concepts, this one is constantly evolving, adding new meanings, typically in

the wake of constitutional and supreme court decisions. In sum, clarity of norms, as enshrined in law and enforced by the courts, is a complex requirement which not only concerns the language of legal norms in the strict sense, but also imposes other requirements, thus greatly assisting the legal practitioner in navigating the legal labyrinth and ultimately contributing to legal certainty and the rule of law.

The current tax and duty legislation is not yet fully in line with the requirement of clarity, and legislative intervention is therefore needed, together with a modernisation of the terminology based on an appropriate terminological strategy.

Keywords: clarity of norms, tax law, duty law, linguistic renewal, terminology strategy

1. Bevezetés. A normavilágosság követelménye és a jogbiztonság

A jogi norma magatartást tiltó vagy előíró emberi megnyilatkozás, ezért szükségképpen értelmezésre szorul. A jogszabályi rendelkezéseknek ugyanis valamilyen értelmet, jelentést kell tulajdonítani ahhoz, hogy követni tudjuk őket. A norma akkor tölti be jogállami rendeltetését, ha a jogkövetők – különösebb nehézség nélkül – a jogalkotó által szándékolt értelmet tulajdonítják neki. A normavilágosság követelménye (Normen- und Bestimmungsklarheit, norm clarity) immáron a hazai jogrendben is több évtizedes múltra tekint vissza.

Már a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény is úgy rendelkezett, hogy a jogszabályokat a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan és közérthetően kell megszövegezni.¹ A törvényhez fűzött miniszteri indoklás szerint ez „az egyértelmű értelmezhetőség követelménye”. Lényegét tekintve ezzel cseng egybe a 2010-ben hatályba lépett új jogalkotási törvény azon előírása, hogy a jogszabálynak a címzettek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie.² Alaptételként rögzíthető, hogy sérül a normavilágosság követelménye, ha a jogkövetést a jogszabályok érthetlensége akadályozza, vagy teszi lehetetlenné.³

1 Lásd a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény 18. § (2) bekezdését.

2 Lásd a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 2. § (1) bekezdését.

3 Azzal kapcsolatban, hogy általánosságban mit is jelent a normavilágosság követelménye, lásd részletesen: On the requirement of norm clarity and some aspects of it, see in detail: TÓTH J. Zoltán: Clarity of norms in the light of the content requirements of legislation, legislative errors and their consequences – in general and with particular

Az Alkotmánybíróság részletesen foglalkozott a normavilágosság kérdésével, és már 1992-ben leszögezte, hogy „a világos, érthető és megfelelően értelmezhető normatartalom a normaszöveggel szemben alkotmányos követelmény. A jogbiztonság (...) megköveteli, hogy a jogszabály szövege értelmes és világos, a jogalkalmazás során felismerhető normatartalmat hordozzon”.⁴

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a normavilágosság sérelme miatt az alkotmányellenesség akkor állapítható meg, ha a szabályozás a jogalkalmazó számára értelmezhetetlen, vagy eltérő értelmezésre ad módot, és ennek következtében a norma hatását tekintve kiszámíthatatlan, előre nem látható helyzetet teremt a címzettek számára, illetőleg a normaszöveg túl általános megfogalmazása miatt teret enged a szubjektív, önkényes jogalkalmazásnak.⁵ Ugyanebben a határozatában fejti ki a testület, hogy „a normavilágosság követelménye egy nyitott, az absztrakció magas szintjén megfogalmazott generálklauzula, értelmezésre szoruló jogfogalom, és mint ilyen, ugyanúgy integráns részét képezi jogrendünknek, mint a részletező, kazuisztikus normák. Az Alkotmánybíróság szerint a jogalkotóknak a normavilágosság követelményeinek megfelelő jogszabálysöveget kell kibocsátaniuk”.⁶

A normavilágosság követelménye tehát a jogállamiság és a jogbiztonság elvével kapcsolódik össze szervesen, illetőleg ezekből vezethető le az Alkotmánybíróság gyakorlatában. A jogszabályok világosságával kapcsolatos elvárás azonban nem csupán az ismertetett törvények és alkotmánybírósági határozatok támasztanak, hanem például a Kúria gyakorlatában is kifejezésre jut ez a jogalkalmazói viszonyulás. Egyik közelmúltbeli döntésében mutatott rá a legfőbb bírói fórum, hogy „a jogállamiság elvének lényeges összetevője a joguralom, vagy másképpen a közhatalom joghoz kötöttsége és a jogbiztonság követelménye. A jogbiztonság követelménye maga is több összetevőből áll, mint pl. a normavilágosság követelménye, vagy a jogszabályok szövegének megismerhetősége, a jog egészének és egyes szabályainak a kiszámíthatósága.”⁷ Ez a határozat – egy korábbi kúriai döntéssel összevetve – jól szemlélteti, hogy még egy olyan egyértelműnek tűnő fogalom is, mint a normavilágosság követelménye, számos jelentésmódosuláson

regard to the legislative requirements in Hungary. *Magyar Nyelvőr*, [Special Issue in English: Norm Clarity] 2022, 146, (5); 3–15, DOI: 10.38143/NYR2022.5.3.; CZINE Ágnes: Constitutional aspects of clarity of legal provisions. *Magyar Nyelvőr*, [Special Issue in English: Norm Clarity] 2022, 146 (5), 65–80, DOI: 10.38143/Nyr.2022.5.65.

4 Lásd a 26/1992. (IV. 30.) AB határozatot.

5 Lásd az 56/2010. (V.5.) számú AB határozatot.

6 Uo.

7 Lásd részletesen a Kúria Kvk.39485/2022/2. számú határozatát.

ment keresztül az elmúlt években, illetőleg időről időre más-más szegmense került a figyelem középpontjába. Idézett döntésében ugyanis a Kúria – a jogszabályok kiszámíthatóságát előtérbe helyezve – gyakorlatilag önmagát bírálta felül, hiszen egy korábbi határozatában még nem ezt az elvárást hangsúlyozta, hanem úgy fogalmazott, hogy „a norma értelmezéséből adódó nehézségek csak akkor vetik fel a jogbiztonság sérelmét, ha a jogszabály eleve értelmezhetetlen; az a tény, hogy a jogszabály értelmezésre szorul, illetve többféleképpen is értelmezhető, önmagában nem jelenti a normavilágosság követelményének sérelmét.”⁸ Ez azonban aligha egyeztethető össze a nyolc évvel később támasztott kiszámíthatósági követelménnyel, hiszen a többféle értelmezhetőség éppen kiszámíthatóságától fosztja meg a jogot. A következő felsőbb bírósági gyakorlat szerint a jogszabálynak az általa szabályozott életviszonyok összetettségéből fakadó bonyolultsága nem összeegyeztethetetlen a normavilágosság követelményével, mert az észszerűen eljáró jogkereső nincs elzárva attól, sőt tőle bizonyos mértékig el is várható, hogy speciális szakértelmet vegyen igénybe a rá nézve irányadó normában rejlő jogalkotói szándék helyes feltárása érdekében.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a közérthetőség követelménye akkor teljesül, ha a norma címzettjei az egyes szavaknak és kifejezéseknek mindenkor ugyanazt az értelmet tulajdonítják, és ez az értelem megegyezik a jogalkotó szándéka szerinti értelemmel. Más szóval: a normavilágosság követelménye akkor nem sérül, ha a jogszabály a jogalanyok (átlagos műveltségű jogkeresők, észszerűen eljáró jogalanyok) számára – akár speciális szakértelemmel rendelkező személy segítségével – egyértelműen értelmezhető. Csupán utalok rá, hogy a normavilágosság követelményének új dimenziója nyílik meg akkor, amikor különféle uniós jogi aktusokat kell az egyes tagállamok nyelvére lefordítani.⁹

8 Lásd a Kúria Gfv.30387/2014/1. számú precedensképes határozatát általános szerződési feltételekhez kapcsolódó törvényi vélelem megdöntése tárgyában, melyben az Alkotmánybíróság határozatára is hivatkozás történik.

9 Lásd például: BOÓC Ádám – DÖMÖTÖR László – SÁNDOR István – SZAPPANOS Géza: A hiteles fordítás és a hiteles tolmácsolás alapvető kérdései. Budapest, HVG-ORAC, 2006., vagy GARBER, Thomas – NEUMAYR, Matthias: Clarity and definiteness of norms in Austrian civil procedure law. *Magyar Nyelvőr*, [Special Issue in English: Norm Clarity] 146 (5), 36–64. oldal; DOI: 10.38143/Nyr.2022.5.36.

2. Az átlagos műveltségű fogyasztó, illetőleg az észszerűen eljáró jogalany fogalma

Rövid kitérőt érdemlő kérdés az átlagos műveltségű fogyasztó, illetőleg az észszerűen eljáró jogalany fogalma. A jogszabályok közérthetősége szempontjából ugyanis lehet jelentősége annak, hogy kinek a szemszögéből támasztjuk eme követelményt. Az elmúlt évek bírói gyakorlatában (különös tekintettel a Ptk. fogyasztócentrikus szellemiségére) kikristályosodni látszik az átlag fogyasztó fogalma, bár szabatos definícióval egyetlen ítéletben sem találkozunk. Az egyik érdekes, pénzügyi lízingszerződéssel kapcsolatos ügyben azért tartotta szükségtelennak a bíróság a fél által indítványozott nyelvész, valamint pénzügyi szakértő kirendelését, mert szerinte a per tárgyát képező szerződéses kikötéseket az átlag fogyasztónak kell tudnia értelmezni, vagyis nem annak van jelentősége, hogy egy szakértő meg tudja-e állapítani a kérdéses rendelkezések tartalmát. Azt kell ugyanis vizsgálni, hogy erre egy átlag fogyasztó képes-e.¹⁰ Hasonló álláspontra helyezkedett a Kúria, amikor arra mutatott rá, hogy a normavilágossági követelmény teljesülésének vizsgálatakor a bíróságnak elsődlegesen nem abban a kérdésben kell állást foglalnia, „hogy a jogszabály a normavilágosság követelményének eleget tesz-e, vagy sem, hanem abban, hogy a norma vitathatatlan tartalma az-e, amit az észszerűen eljáró jogalanyok – értelmezésük során – neki tulajdonítanak.”¹¹

Végül jól szemlélteti az uralkodó nézetet az az eseti bírói döntés is, amely szerint az „átlagos fogyasztó egy, a bíróságok és a törvény által felállított jogi absztrakció, így az, hogy az ilyen fogyasztó szemszögéből mi számít érthetően és egyértelműen megfogalmazott kikötésnek, kizárólag bírói mérlegelés körébe tartozó jogkérdés”.¹²

Ezen a pajzson nagyon ritkán, és csak rendkívül bonyolult jogszabályszövegek esetében sikerült az elmúlt években rést ütni. Egy közigazgatási perben például az adójogi norma (Áfatv.) helyes nyelvtani értelmezésének bizonyítására a fél nyelvész szakvéleményt nyújtott be. Az eljáró közigazgatási bíróság ezt okirati bizonyítékként vette figyelembe, nem volt merev, elvi elzárkózás érzékelhető az ítélkező tanács részéről, ugyanakkor a bíróság felülbírálta

10 Lásd. a Fővárosi Ítéletábla gazdasági ügyben hozott Gf. 40.379/2015/5. számú határozatát.

11 Lásd ezzel kapcsolatban a Kúria Kfv.35308/2018/12. számú precedensképes határozatát közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata tárgyában.

12 Lásd a Fővárosi Ítéletábla gazdasági ügyben hozott Gf. 40.589/2014/7. számú határozatát.

a szakvéleményben foglaltakat, és a szakértővel ellentétes álláspontot fogalmazott meg.¹³ A magam részéről a jogszabályok értelmezését kizárólag jogkérdésnek tekintő nézetet nem tudom teljes mértékben osztani, hiszen látszólagos ellentmondásban áll azzal a sajnos túlzottan is elterjedt bírói attitűddel, amely tisztán jogkérdéseket is szakkérdéssé transzformál annak érdekében, hogy az ítélezés felelősségét igazságügyi szakértőkre háríthassa.

3. A normavilágosság követelményének érvényesülése a hazai jogrendszerben

Ha a normavilágosság követelményének érvényesülése szempontjából tekintünk a hazai jogrendszerre, akkor álláspontom szerint alapvetően kedvező értéktélet alkotható. A jogalkotó tudatosan törekszik a jogszabályszevegek világos és szabatos megfogalmazására, bizonyos időszakokban pedig még az egyszerűsítésre irányuló kampányok is zajlottak, természetesen a szabályozott életviszonyok szabta kereteken belül. Hasznát látta ennek többek között a közbeszerzési törvény, amely egyes időállapotaiban annyira bonyolult volt, hogy bizonyos rendelkezéseinek értelmezése még a közbeszerzési szakértőknek is nehézséget okozott, és olyan hivatkozások is maradtak benne, amelyek időközben hatályon kívül helyezett rendelkezésekre mutattak. A jogalkotó végül belátta, hogy képtelenség az életviszonyok bonyolódása folytán sokasodó jogi helyzetek mindegyikét tételelesen szabályozni, és talán nem elhanyagolható érdeme volt ebben a Közbeszerzési Döntőbizottságnak, amely egyre nagyobb mértékben helyezte előtérbe az alapelvi jogalkalmazást a nem kellően egyértelmű normák értelmezésének segédletként.

Hasonló tendencia volt tapasztalható az adójogszabályokat érintően is, ahol ugyancsak a szabályozott életviszonyok összetettségével függ össze a normák szükségképpen bonyolultsága. E körben kiemelendő a Kúria egyik közelmúltbeli határozata, amely szerint az adójogszabály akkor felel meg a normavilágosság követelményének, ha egyértelműen és félreérthetetlenül meghatározza az adó alanyát, tárgyát és mértékét. Ez tehát egyfajta minimumkövetelmény, melynek minden adójogszabály vonatkozásában teljesülnie kell.¹⁴ Adójogszabályban adókötelezettséget ugyanis csak egyértelmű norma

13 Lásd a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság közigazgatási ügyben hozott K.30.105/2014/6. számú határozatát, melyben a bíróság a jogszabályértelmezés lehetséges módjaival kapcsolatos okfejtésbe bocsátkozva kifejti, hogy „nincs olyan jogszabályhely, amely megállapítaná azt, hogy a nyelvészeti szempontok elsődlegesek, avagy kizárólagosak lennének”.

14 Lásd a Kúria BH 2019.11.311. számú eseti döntését.

megfogalmazásával lehet meghatározni, annak tartalmát értelmezéssel vagy a jogszabálytervezet alapulvételével bővíteni nem lehetséges.

Annak ellenére, hogy a jogalkotó törekvései és eredményei a jogszabályszövegek egyszerűsítése terén elvitathatatlanok, még mindig találkozhatunk olyan kétértelműségekkel és értelmezési bizonytalanságokkal, amelyek adott esetben akár jelentős érdeksérelmet is okozhatnak a jogkeresőknek. Az alábbiakban néhány ilyen példával kívánom szemléltetni, hogy a jogalkotónak a továbbiakban is folytatnia kell dicséretes erőfeszítéseit az egyértelmű értelmezhetőség követelményének messzemenő érvényesítése érdekében.

3.1. Az örökös és a más örökös fogalma

A Fővárosi Törvényszék előtt van folyamatban az az ügy, amelynek kulcskérdése az illetéktörvény (Itv.), a hagyatéki eljárásról szóló törvény és végső soron a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseinek egymásra tekintettel történő értelmezése.¹⁵ Az ügy először egyesbíró elé került, majd a tanács háromtagúra bővült az eldöntendő jogkérdés bonyolultságára tekintettel. A rövid tényállás az alábbiak szerint foglalható össze.

A felperes édesapjának testvére végintézkedés hátrahagyása nélkül elhunyt. Törvényes örököse a felperes édesapja. A hagyatéki eljárásban a felperes édesapja az örökséget elfogadta, majd nyomban a felperesnek ajándékozta. Az adóhatóság a felperest évekkel később 17 millió forint öröklési illetékkel sújtotta az Itv. 10. § (1) bekezdése alapján, amely ekként rendelkezik: „Annak a terhére, aki a megnyílt hagyatékból rá eső örökséget vagy egy részét a hagyatéki eljárás során más örökösnek ingyen átengedi, az átengedett rész után öröklési illetéket kiszabni nem lehet. Az így átengedett örökséget vagy egy részét megszerző más örökös úgy fizeti az öröklési illetéket, mintha a hagyatéka közvetlenül az örökgyórról szállt volna rá.”

A felperes álláspontja szerint ő maga nem más örökös, hanem megajándékozott, hiszen édesapja az örökös, aki az örökséget el is fogadta, majd ezt követően a felperesnek ajándékozta. A közjegyző által készített hagyatékátadó végzés is egyértelműen ezt tartalmazza. Az ügylet tehát minden mozzanatában illetékmentes, hiszen a jogszabály sem a testvérek közötti öröklést, sem pedig a szülő és gyermek közötti ajándékozást nem sújtja illetékkel. Ajándékozás alapján egyébként sem szabható ki öröklési illeték, így az adóhatóság határozata ebből a szempontból is kirívóan jogellenes.

15 Lásd a Fővárosi Törvényszék előtt 51.K.704.189/2022. számon folyamatban lévő pert.

A perben kifejtett alperesi álláspont ezzel szemben az, hogy a felperes *más örökösnek* minősül, mert a hagyatéki eljárásról szóló törvény (Hetv.) szerint ún. kieséses örökös, vagyis beleértendő az Itv. szerinti *más örökös* fogalomba. A Hetv. 6. § (1) bekezdés h) pontja ugyanis ekként rendelkezik: „Kieséses örökös: aki a hagyaték megnyíltával az örökhagyónak – sem a törvényes, sem a végrendeleti öröklés rendje szerint – nem örököse, de ha valamelyik örökös az öröklésből kiesett volna, akkor az örökhagyó törvényes vagy végrendeleti örökösévé lenne.” A jogvita középpontjában tehát az *örökös*, illetőleg *más örökös* fogalmát övező értelmezési bizonytalanság áll, amely elsődlegesen a Hetv. pontatlan és a normavilágossági követelményt sértő szóhasználatából fakad. A szóban forgó jogszabály ugyanis elnevezésében *örökösnek* titulál egy olyan jogalanyt, akitől a definíció ezt a minőségét rögtön el is vonja, hiszen rögzíti, hogy a kieséses örökös valójában nem örökös, hanem bizonyos feltétel teljesülése (az örökös kiesése) esetén válhat azzá. Álláspontom szerint vitán felül álló kérdés, hogy törvényszövegben ilyen ellentmondás nem fordulhat elő, vagyis végső soron a jogalkotónak kell majd beavatkoznia. Addig is a konkrét per eldöntése a jogalkalmazóra vár. Nézetem szerint jogállami körülmények között az ügynek csupán egyetlen kimenetele lehet: a felperes terhére kiszabott öröklési illeték eltörlése. Az illetéktörvényt ugyanis kizárólag a tényleges jogügyletre és nem fikciós ügyletekre lehet vonatkoztatni. Azt, hogy az Itv. mely szakaszát kell alkalmazni, az illetékkiszabás alapjául szolgáló jogügylet határozza meg. Ebből pedig egyenesen következik, hogy mivel a felek (a felperes és édesapja) joghatást kiváltó tényleges ügyleti akarata az ajándékozás volt, ezért erre az ügyletre, melyet közokirat tartalmaz, öröklési illetéket kiszabni nem lehet. Ezt támasztja alá az is, hogy amennyiben az ajándékozássra a hagyatéki eljáráson kívül, külön okiratba foglaltan került volna sor, akkor az adóhatóság nyilvánvalóan nem szabott volna ki illetéket, mivel a megajándékozott az ajándékozó gyermeke. Súlyos, a jogállamisággal és a tisztességes eljáráshoz fűződő joggal összeegyeztethetetlen, példátlan diszkrimináció lenne, ha attól függően minősülne az egyenes ági rokonok közötti ajándékozás illetékmentesnek vagy illetékkötelesnek, hogy milyen eljárás keretében kerül sor az ajándékozássra. A jogalkotó szándéka nyilvánvalóan nem erre irányult, amikor általános érvennyel mondta ki az egyenes ági rokonok közötti ajándékozás illetékmentességét. Az alperes nem foszthatja meg önkényes és hibás jogértelmezéssel az édesapát attól a törvényben deklarált jogától, hogy – akár hagyatéki eljárás keretében – illetékmentesen részesítse ajándékban gyermekét, a felperest. Lényegtelen tehát, hogy a felperes – az egyébként hibás megfogalmazású – Hetv. alapján kieséses örökösnek mi-

nősül-e, avagy sem, hiszen a per tárgyát képező ügy szempontjából egyedül annak van jelentősége, hogy az örökhagyó meghatározott vagyontárgyaihoz ajándékozás jogcímén jutott hozzá az örököstől, aki az édesapja.

Látható tehát, hogy milyen mértékű érdeksérelem származhat a jogszabály pontatlanságából, és amennyiben maga a jogszabály nem nyújt egyértelmű eligazítást valamely élethelyzetre, úgy egyedül a jogalkalmazó bölcsessége és körültekintése képes az állampolgárokat fenyegető hátrányok kiküszöbölésére.

3.2. Cserét pótló vétel: a másik ingatlan fogalma

A következő jogeset az Itv. 21. § (2) b) pontja szerinti illetékkedvezmény alkalmazásával kapcsolatos, vagyis a cserét pótló vétel kérdéskörét érinti. A tényállás az alábbiak szerint foglalható össze. A felperes és felesége 1/2-1/2 arányban voltak tulajdonosai egy budapesti ingatlannak. Az ingatlant egy gazdasági társaságnak értékesítették, majd egy év múlva a felperes az ingatlant a gazdasági társaságtól 1/1 arányban megvásárolta. A felperes a fenti illetékkedvezménnyel kívánt élni, az adóhatóság azonban ezt nem fogadta el arra hivatkozással, hogy az illetékkedvezmény szempontjából beszámítandó ingatlan nem lehet ugyanaz a lakás.

A jogeset kulcskérdése tehát megint csak a *más, másik* szavak értelmezésével kapcsolatos. Vajon mire irányulhatott a jogalkotó szándéka akkor, amikor a véltelbe egy másik ingatlan eladását kívánta beszámíthatóvá tenni? Egy elkülönülő adásvételi ügyletre gondolt, vagy pedig arra, hogy a két érintett ingatlannak eltérő helyrajzi számmal kell rendelkeznie? Ha pedig ez a jogszabályszöveg alapján kétséges, akkor miként kell eljárnia az adóhatóságnak? Ezek nyitott kérdések maradnak, hiszen az ügyből nem lett per, de az eset jól szemlélteti, hogy a normaszöveg pontatlansága a jogalkalmazási önkény előtt nyitja meg az utat, hiszen jelen esetben az adóhatóság saját belátása szerint a vagyonszerző számára kedvezőtlenebb értelmezést választotta és alkalmazta.

3.3. A negatív (-) előjel jelentése az adószámlákon

Végül néhány példa a klasszikus értelemben vett adójog köréből. A normavilágosság a hazai jogrendben sem csupán a jogszabályokkal szemben támasztott nyelvi, megfogalmazásbeli követelmény, hanem annál jóval komplexebb, a jogalkalmazást is érintő elvárás. Kiemelendő ebben a körben a bíróságok szerepe a jogszabályok jelentésének meghatározásában, valamint az a kötelezettség, hogy magukat a bírósági (hatósági) iratokat és határozatokat

is érthető, egyszerű és világos nyelvezettel kell megfogalmazni. Ez utóbbi követelményt a Bírák Magna Chartája, valamint az ún. Vilniusi Nyilatkozat is tartalmazza.¹⁶ Ehhez képest az adóhatóság legújabb gyakorlata az, hogy adószámla-adónem egyenleg esetében a negatív (–) előjelet szerepelteti annak érzékeltetésére, hogy az adóalanynak nincs adó tartozása, sőt túlfizetése áll fenn. Aligha szükséges hosszasan ecsetelni, hogy ez milyen képzeteket kelt a jogi ismeretekkel nem rendelkező és a negatív előjel hétköznapi jelentéséhez szokott adózókban. Hiába áll ugyanis az adószámla-egyenleg alján jelmagyarázat, az állampolgárok többsége megriad, hisz bár úgy tudják, eleget tettek fizetési kötelezettségüknek, most mégis adóhátralékról kapnak értesítést.

Végül hasonlóan sérti a normavilágosság követelményét a gépjárműadó-befizetési módokról szóló adóhatósági tájékoztatás. A dokumentum ugyanis úgy épül fel és olyan kifejezéseket használ, mintha fizetési kötelezettséget állapítana meg, jöllehet csupán a választható fizetési módokról nyújt tájékoztatást az adózók számára.

4. Összezés

A fenti példák alapján belátható, hogy az adó- és illetékjogban sem a jogalkotás, sem a jogalkalmazás terén nem teljesül még maradéktalanul a normavilágosság követelménye. Álláspontom szerint ez annak ellenére kijelenthető, hogy léteznek jogintézmények, amelyek a jogszabálysöveg esetleges bizonytalanságainak kiküszöbölését segítik. Ilyen például az Alkotmánybíróság előtti eljárásban előterjeszhető, a minisztériumok munkanyelvén *amicus curiae*-ként emlegetett beadványtípus. A jogintézmény lényege, hogy az ügy tárgya szempontjából releváns jogszabály megalkotója, vagy a törvény kezdeményezője az üggyel kapcsolatos álláspontjáról az Alkotmánybíróságot tájékoztathatja, véleményét előterjeszheti. A jogszabály megalkotója és a törvény kezdeményezője megállapodás alapján közös véleményt is kialakíthat. Az *amicus curiae* tehát akár a jogalkotói szándék feltárásának eszközeként is segítheti az Alkotmánybíróság munkáját, bár álláspontom szerint elve nem egyeztethető össze a normavilágosság követelményével, ha magából a jogszabályból nem tűnik ki egyértelműen a megalkotásának hátterében

16 Lásd az Európai Bírák Konzultatív Tanácskozásának közgyűlésén Strasbourgban 2010. november 10–19-én elfogadott dokumentum 16. pontját, valamint az Igazságszolgáltatási Tanácsok Európai Hálózata által a 2011. június 8–10. napján Vilniusban tartott közgyűlésen elfogadott, „Vilniusi Nyilatkozat az igazságszolgáltatás előtt álló kihívásokról és lehetőségekről a jelenlegi gazdasági környezetben” című dokumentum 7. pontját.

meghúzódo jogalkotói megfontolás. Ettől függetlenül a jogintézménynek van létjogosultsága, tekintettel arra, hogy az *amicus curiae* egyfajta jogfejlesztő, a jogalkalmazást, a döntéshozatali mechanizmust szakmai érvekkel támogató szerepet is betölt.¹⁷

Végül arra a kérdésre, hogy szükség van-e szaknyelvújításra a közigazgatási jog területén, az általam vizsgált jogszabályok és jogesetek alapján határozott igennel válaszolnék.¹⁸ Ehhez természetesen időtálló alapokra támaszkodó terminológiastratégia kikristályosítása szükséges, amely nézetem szerint két pilléren nyugodhatna. Először is kiindulásképpen elengedhetetlen a jogszabályok szóhasználatának és szakszókincsének felülvizsgálata, a problémák (bizonytalanságok, hibás vagy hiányzó definíciók, kétértelműségek, túlbonyolított szerkezetek stb.) aprólékos feltárása, majd pedig mindezt követően a különböző jogi normák olyan szempontú egybevetése, hogy ugyanaz a fogalom nem telítődik-e többféle jelentéstartalommal attól függően, hogy éppen melyik jogszabály alkalmazásában vizsgáljuk. Amennyiben ilyenre fény derül, márpedig a fenti példák is szemléltetik a probléma valós voltát, úgy egységesítés szükséges a jogállami követelmények fényében. Már ebbe a folyamatba, tehát a problémák feltárásának munkafázisába is bevonnék igazságügyi nyelvész szakértőket, akik az átlagos műveltségű fogyasztó szemszögéből vehetnék górcső alá a normaszöveget. Álláspontom szerint az igazságügyi nyelvészek – mind a hatályos jogszabályok felülvizsgálata terén, mind pedig a kodifikációs folyamat során – számottevő mértékben hozzá tudnak járulni szakértelmükkel ahhoz, hogy az állampolgárok számára közérthető jogszabályok szolgáljanak zsinórmértékül.

Balázs Géza nyelvészprofesszor szavaival élve: „Az alkalmazott nyelvészet nem az elméleti nyelvtudomány eredményeinek aprópénzre váltása, hanem a mindennapi élettel, az új technikai eszközökkel, a gyakorlattal, más tudományággal és területekkel való együttműködés, szolgáltatás. Az alkalmazott nyelvészet a nyelvtudomány kiterjesztését is szolgálja, így a piacosodó tudományos világban jelentősége egyre nagyobb.”¹⁹

17 Lásd ezzel kapcsolatban: VÁRADY Ágnes – MÁZI András: Az Igazságügyi Minisztérium megnövekedett szerepe az alkotmánybírói eljárásokban, az *amicus curiae* intézménye. *Fontes Iuris: Az Igazságügyi Minisztérium szakmai folyóirata*, 2015, (3–4), 17–23.

18 Azzal kapcsolatban, hogy mit is jelent a nyelvújítás, lásd részletesen: MINYA Károly: *Nyelvújítás napjainkban*. In: BALÁZS Géza (szerk.): *Jelentés a magyar nyelvről 2006–2010: Új szavak, kifejezések, 1998–2010.*; Budapest, Magyar Szemiotikai Társaság (MSZT) – Inter Nonprofit Kft, 2010, 57–77.

19 BALÁZS Géza: Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr*, 1996, 120 (3), 250–263.

Ugyanezen megfontolásból szükségesnek tartanám a jogászképzésben a retorikát és a disputát – kötelező tantárgyakként – újból meghonosítani, és oktatásukat erre szakosodott nyelvészek közreműködésével megvalósítani.²⁰ Ilyen módon lehetőség nyílna a szövegalkotási, értelmezési és előadási készségek tudatos fejlesztésére, ami végső soron a kodifikációs munka színvonalának emelkedéséhez, a jogszabálysövegek, bírósági, közigazgatási határozatok közérthetőségének javulásához vezetne. Végül – miként arra már több írásomban is rámutattam – rendkívül hasznosnak tartanám, ha olyan kérdésekben, mint pl. az átlagos fogyasztó vagy beszélő számára való érthetőség, sor kerülhetne jogi, nyelvi, szociológiai, esetleg pszichológiai közös kutatásokra, és nem csupán az érintett szakterületek valamelyike alkotna önkényes, egyoldalú definíciót.

20 Ezzel kapcsolatban lásd például: Pölcz Ádám: Retorika minden tárgyban. *Magyaróra*, 2020/1-2, 6–14. oldal. A tanulmány szerint a retorika minden tudományterületen jelen van (a nyelvészetben, az igazságszolgáltatásban, a természettudományokban, a pedagógiában, a médiában. Az írás Chaim Perelmanra támaszkodva azt is hangsúlyozza, hogy minden terület a maga hallgatóságára szabja a megszólalás stílusát, a megválasztott retorikai műfajokat (pl. törvényszéki beszédek), illetve az érvelés módjait (tisza logikai érvelés a tudományokban, vagy valószínűségi érvelés a retorikában). A retorika emellett alkotó és elemző szemlélet is egyszerre.

IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉS ÉS NYELVI AKADÁLYOK

UDVARY SÁNDOR

tanszékvezető egyetemi tanár (KRE ÁJK)

Absztrakt

Jelen tanulmány¹ a Károli Gáspár Református Egyetemen Prof. Dr. Rixer Ádám által szervezett, „Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra? Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása” című konferencián (2023. március 9.) elhangzott előadás írott és szerkesztett változata. Témáját tekintve elsősorban a polgári jogi igényérvényesítés során felmerülő nyelvi akadályokat járja körül. Vizsgálja a perjogba átszivárgó idegen nyelvi és Európai Unió jogi hatásokat melyek új fogalmakat alkotnak e jogterületen. Ugyanakkor a nyelv változása mellett a közokirat fogalmával összefüggésben rámutat a tartalmi állandóságára. A dolog fogalmán keresztül pedig bemutatja, hogy a már a római jogban is ismert dolog (*res*) fogalom hangzása nem változik, azonban tartalma jelentős változásokon megy keresztül a világ változásait követve. Végül egy friss – a Munka törvénykönyvét érintő – változással illusztrálja az igényérvényesítés nyelvi problémáit, akadályait.

Kulcsszavak: igényérvényesítés; jogi fogalmak; jogi nyelv; jogalkotás; polgári perjog

CLAIM ENFORCEMENT AND LANGUAGE BARRIERS

Abstract

This essay is based on a lecture given at the conference „Is there a need for legal-administrative language reform in Hungary? Developing a strategy for legal-administrative terminology”, organized by Prof. Dr. Ádám Rixer on March. 9, 2023. It revolves around the issues of legal barriers related to civil law claims and their enforcement. The author tackles the foreign, especially the European Union effects, that infiltrate and create new concepts in this field. On the other side, some constancy is shown regarding the definition of

1 A szöveg gondozásáért és észrevételeiért köszönet illeti Dr. Bartha Bence, PhD közjegyzőhelyettest.

authentic document. Analyzing the concept of “res” known from the times of Roman law, it is shown that a concept may radically alter even when its phonic remains the same. Lastly, a fresh amendment shall illustrate some language-related barriers and ambiguities of claims and their enforcement.

Keywords: claim enforcement; legal concepts; legal language; legislation; civil procedure

1. Az igényérvényesítés nyelvi környezete megragadásának egyes szempontjai

A téma – ti. az igényérvényesítés és annak nyelvi akadályai – nehézsége több oldalról megközelíthető. Jelen írásban két általános szempontot vetek fel, amelyek közül az első – az absztrakt-konkrét vetélkedése – régről kíséri a jogot, míg a másik a 21. századi európai ország sajátja: a külső, különösen Unió jogalkotás beszívargása a jogi nyelvhasználatba.

1.1. Absztrahált vagy konkrét igényérvényesítési szituáció – nyelvi keretek között

A jognak a nyelv közvetítésével az egymással összemérhető élethelyzeteket kell rendeznie: rendet tartani a cselekvési szabadság vélt káoszában. Csak-hogy az absztrakt és a konkrét szituáció viszonylatában ez bizonytalansághoz vezethet. Hadd hozzak egy párhuzamot az elméleti fizika világából. A kvantummechanika egyik alaptétele a Heisenberg-féle határozatlansági elv,² amely szerint bizonyos fizikai mennyiségek egyszerre, teljes pontossággal való megismerhetőségére van egy alapvető, elméleti határ. Minél pontosabban ismerjük egy részecske helyzetét, annál kevesebbet tudunk annak mozgásáról és fordítva. Ehhez hasonlóan minél inkább konkrét egy magatartást irányító norma, annál kevésbé lehet azt széles körben alkalmazni az összevethető szituációkra, s fordítva, minél általánosabb egy szabály, annál kevésbé lehet ráhúzni a konkrét esetre.

Kétségtelen, hogy finom egyensúlyozást kíván a normaalkotótól annak meghatározása, hogy mennyire éles határokat kíván/tud vonni egy adott életviszony szabályozására; mi annak az összemérhetőségnek a határa, amelyen belül a hasonlót egységesen kívánja rendezni, a különbözőt viszont

2 HEISENBERG, Werner: Über quantentheoretische Umdeutung kinematischer und mechanischer Beziehungen. *Z. Physik*, 1925, 33, 879–893. <https://doi.org/10.1007/BF01328377> (2023. 05. 31.); KOFLER, Johannes: Unschärfen in der Unschärferelation: Heisenbergsche Unschärferelation. *Physik in unserer Zeit*, 2014/4, 186-190.

kizárja abból. Különösnek tűnik, de a szokás-normák³ talán a legbiztosabbak – az emberi magatartás megszokott rendje, mint meder tereli az embereket mindennapi döntéseikben. Ehhez képest egy modern társadalom kodifikált joga hatalmas innovációnak tűnik, de a szokás lassú hömpölygéséhez képest inkább egy hegyi folyóhoz hasonlít, amit a politikai akarat hol erre-hol arra térít.

Visszatérve az absztrakt-konkrét ellentétpárhoz kapcsolódó gondolatmenetre, a jogalkotónak megvan az alkotmányos, társadalmi felhatalmazása arra, hogy az adott ország határain belül maga húzza meg a jogi kereteket, speciális témám tekintetében pl. az érvényesíthető jogi igények kontúrjait, s az érvényesítés eszközrendszerét felállítsa.⁴ Ez az eszközrendszer az eljárási jog, esetemben a polgári eljárásjog, szűkebben pedig a polgári perjog,⁵ ami szervezetrendszer (a bíróságokat) ruház fel hatalommal és játékszabályokkal arra nézve, hogy két polgár (jogalany) érdekeinek, helyesebben jogainak ütközése esetén hogyan oldják fel azokat a mindennapokat gátló tényezőket, amit jogsértésnek hívunk.

Ezt szükségképpen nyelvi eszközökkel fogja megtenni a normaalkotó, amelynek közérthetőnek⁶ kell lennie, ellenkező esetben az a közmegegyezés szűnik meg, ami végső soron a társadalom alapja. Megjegyzem, hogy vannak a nyelvit kiegészítő pl. képi eszközök is, amelyek norma-parancsot közvetítenek, elég egy egyszerű közlekedési stoptáblára gondolni, de annak a nyolcszögletű táblának semmi relevanciája nem lenne az életünkre, ha jogszabály nem írná elő: ilyen tábla előtt a közlekedésben részt vevő alanyoknak (caveat – ez már szűkítés!) a következő magatartást kell tanúsítania: Állj! Elsőbbségadás kötelező.⁷

3 SCHOLTZ Kornél: A szokásjog sokértelműsége. *Gazdasági Jog*, 1943/2, 75-80.; SCHWARZ Gusztáv: Szokásjog és törvényjog. *Jogállam*, 1907/2, 81-104.

4 MAGYARY Géza: *Polgári Perjog*. (2. kiad.), Budapest, Franklin Társulat, 1924, 6.

5 A polgári per alapvető fogalmára vonatkozóan lásd: MAGYARY Géza: *A magyar polgári peres eljárás alaptanai*. Budapest, Franklin Társulat, 1898, 5-11.

6 PÁTKAI Nándor: A közérthető jogalkotásról. *Fontes Iuris*, 2019/1, 15-23.; NÉMETH Gabriella: A jogi terminológia mint modern diszciplína jelentősége a közérthető jogi dokumentációban és a jogi kommunikációban. *Hungarológiai Közlemények*, 2019/1, 65-66.; SZATMÁRI Andrea: A jogszabályok közérthető megfogalmazásának követelménye. *Themis*, 2016/2, 18-50. https://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2016_dec.pdf (2023. 06. 01.). A közérthetőség alkotmányjogi megközelítéssel közel esik a 'normavilágosság' elvéhez. Az Alkotmánybíróság ide vonatkozó gyakorlatát (elsősorban büntetőjogi aspektusból) lásd a következő döntésekben: 28/2012. (XI. 14.) AB határozat; 31/2015. (XI. 18.) AB határozat; 4/2013. (II. 21.) AB határozat; 18/2000. (VI. 6.) AB határozat.

7 1/1975. (II. 5.) KPM-BM együttes rendelet a közúti közlekedés szabályairól (KRESZ) 12. § b) pont: „ÁLLJ! Elsőbbségadás kötelező” (11. és 12. ábra), a tábla azt jelzi, hogy az

Az említett ellentétpárt most a másik oldaláról vizsgálva azt láthatjuk, hogy ha valakinek egy norma jogot adott és azt megsértették, igényként⁸ érvényesítheti ezt a sérelmét. És ezt az igényét határozott nyelvi formába kell öntenie. A perjogi dogmatika kifejezetten használja ezt a fordulatot: határozott kereseti kérelmet kell tennie,⁹ vagyis nyelvi eszközökkel le kell határolnia azt a problémát, kérést, amiben az állam bíróságának segítségét kéri. Ha nem sikerül a határozottság elvárt szintjét elérni – nem lesz érvényesíthető igénye a polgárnak.

1.2. A nyelvi határok és átlépésük

Épp elég nehézséget okoz a hazai jogi keretek megalkotása és érvényesítése, ha még ehhez az is járul, hogy jogszabályok idegen nyelven születnek,¹⁰ a tartalom egyes rétegei elveszhetnek a fordításban. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk óta ezzel állandó jelleggel szembesülünk, még akkor is, ha a jogszabályok magyarul is megjelennek. A fordításuk – amelyről ma már hallottunk – sok nehézséget okozhat, akár hazánkban ismeretlen kifejezések vagy éppen a magyartítás lehetetlensége miatt.

De kár lenne azt hinni, hogy ez csak az EU-csatlakozás óta van így: a külföldi jogi minták beáramlása folyamatos volt mindig is, ha csak a 19. századig

útkereszteződésnél – a megállás helyét jelző útburkolati jel előtt, ilyen útburkolati jel hiányában az útkereszteződésbe való behaladás előtt – meg kell állni, és az a) pontban említett úton érkező jármű részére elsőbbséget kell adni. A vasúti átjáróra a megállás után a 39. §-ban foglaltak szerint szabad ráhajtani.

- 8 A kereseti jog oldaláról a megsértett jog igényné alakulását, valamint ennek egyes jogtudósi nézeteit Plósz Sándor gyűjtötte össze munkájában. PLÓSZ Sándor: *A keresetjogról*. In: PLÓSZ Sándor Összegyűjtött dolgozatai. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1927, 5-55.
- 9 Pp. 170. § (2) bekezdés a) pont; UDVARY Sándor: Az első Pp. novella hatása az elsőfokú eljárásra. *Jogtudományi Közlöny*, 2021/3, 130.; BARTHA Bence: A keresetlevél és az ellenkérelem érdemi része. *Közjegyzők Közlönye*, 2020/4, 44.
- 10 TEMESVÁRI Csilla: A többnyelvűség problémája az Európai Unió intézményeiben és az autentikus szerződések esetében. *Európai Tükör*, 2003/6, 44-59.; KOÓS Gábor: A többnyelvűség elvének érvényesülése az Európai Unió jogában: adalékok a közelmúlt Európai Bírósági ítéletei alapján. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae*, 2015, 197-216.; SOMSSICH Réka: A jogfogalmi megfeleltetés problémái a közösségi jogban az irányelvek átültetésének szintén – a jogi „fordítás” sajátos formája. *Magyar Jog*, 2003/12, 746-753.; SZENTMÁRY Kinga: *Nyelvi igényesség a többnyelvű jogalkotásban: jogszabályszerkesztés az uniós intézményekben*. In: KIRÁLY Miklós (szerk.): A titokzatos kastély: ünnepi tanulmányok Mádl Ferenc emlékére. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2022, 121-133.

megyünk vissza, a német jog volt a mintaadó,¹¹ a II. világháború után pedig a szovjet jog.¹² Van példa amerikai jogi behatásra is, például az általam korábban kutató¹³ csoportos perlés körében. Az amerikai *class action* – osztályos kereset intézményét mérlegelte, s végül nem vezette be a jogalkotó. Sok fejtörést okozott a terminus magyarítása, s végül az osztályos kereset mellett döntött a bizottságunk. Megítélésem szerint szép és pontos kifejezés lett volna, gazdag a polgári jogi osztály-fogalommal való rokonsága okán is. Az elfogadott jogintézmény neve végül társult perlés¹⁴ lett, ami szintén kifejező: jelzi azt, hogy a felperesek akaratától függ, kívánnak-e részt venni egy csoportos perben, vagy sem.

A rendszeridegen kifejezéseket a magyar jogi környezetbe éppen elég nehéz jó fordítás mellett átültetni, s különös problémát okozhat az, ha fordítási szempontból aggályos az átvett tartalom. Sok példa lehetne erre, de csak egyet hadd hozzak a polgári eljárásjog, itt a végrehajtási jog európai uniós szabályozási területéről. Az Európai Parlament és a Tanács 655/2014/EU rendelete

-
- 11 AZ 1911. évi I. törvénycikket megelőző hosszú kodifikációs szakasz nyitányaként jellemezhető első plószai tervezet 1885-ben már a német mintát vette alapul, ezt követően végig megmaradt a német és osztrák eljárásjogra történő hivatkozás és összehasonlítás, amit jól jelez, hogy az 1902-es perrendi tervezethez kiadott indoklás általános része is több alkalommal von párhuzamot e perjogok között. Sőt az 1. oldalon az 5. sor az alábbi felütést tartalmazza, mely iránymutatásul szolgál: „Németország legnagyobb része már levetette volt az írásbeli per nyűgét”. Plósz Sándor: *A magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatának indokolása*. Budapest, Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, 1902, 1-68.
- 12 A perjogban a szovjet hatás különösen erős volt az 1950-es évektől a rendszerváltásig – egyre csökkenő intenzitással. A jogtudományra is nagy hatást gyakorolt ez a nézetrendszer. Lásd különösen a kor kiemelkedő perjogászainak munkáiban, mint Névai László, Bacsó Ferenc, Móra Mihály. Emellett az 1952-es Pp. indokolása is kifejezetten hivatkozik a szovjet mintára: „A javaslat az eljárás lényeges egyszerűsítésével, a bíróság pervezetési jogának, illetőleg köteletségének jelentős kiterjesztésével, de különösen az ülnökrendszer bevezetésével a polgári jog körében felmerült vitáknak minden huzavonát és bürokratikus hosszadalmasságot kizáró módon való elintézését, e jogvitáknak az anyagi igazság alapján való eldöntését kívánja biztosítani. E tekintetben, miként a javaslattal kapcsolatban felmerült elvi kérdések megoldásánál is, nagy segítséget jelentettek az *élenjáró szovjet szocialista jogtudomány gazdag tapasztalatai és elméleti eredményei*.”
- 13 A kutatás eredményéről született monográfia: UDVARY Sándor: *Pro actione collectiva - A komplex perlekedés amerikai eszközei, különösen a class action összehasonlító vizsgálata az intézmény magyarországi recepciója céljából*. Budapest, Patrocinium, 2015; UDVARY Sándor: Az amerikai class action főbb jellegzetességei *Jogtudományi Közöny*, 2017/3, 133-140.
- 14 Pp. XLIII. fejezet.

(2014. május 15.) polgári és kereskedelmi ügyekben a tagállamközi követelésbehajtás megkönnyítése érdekében az ideiglenes számlázárolást elrendelő európai végzés eljárásának létrehozásáról (a továbbiakban: Számlázárolási rendelet) 7. cikk (2) bekezdése a számlázárolási végzés kibocsátásának feltételei tekintetében a következőket írja elő a hivatalos magyar fordítás szerint:

„(2) Ha a hitelező még egyik tagállamban sem jutott olyan bírósági határozathoz vagy közokirathoz, illetve olyan perbeli egyezségre, amely kötelezi az adóst a hitelező követelésének megfizetésére, akkor *a hitelezőnek hitelt érdemlően bizonyítani kell a bíróság előtt* azt is, hogy jók az esélyei arra, hogy az adóssal szembeni követelésének érdeméről számára kedvező döntés szülessen.” (kiemelés tőlem! US)

Az összehasonlíthatóság kedvéért alább idézem a Számlázárolási rendelet 7. cikk második bekezdésének angol, majd német szövegét, kiemelve azt a részt, amelyet az előző magyar verzióban is kiemeltem: azt a részt, ami a hitelezőn nyugvó bizonyítási terhet szabályozza.

„2. Where the creditor has not yet obtained in a Member State a judgment, court settlement or authentic instrument requiring the debtor to pay the creditor’s claim, *the creditor shall also submit sufficient evidence to satisfy the court* that he is likely to succeed on the substance of his claim against the debtor.”

„(2) Hat der Gläubiger noch in keinem Mitgliedstaat eine gerichtliche Entscheidung, einen gerichtlichen Vergleich oder eine öffentliche Urkunde erwirkt, mit der bzw. mit dem der Schuldner aufgefordert wird, die Forderung des Gläubigers zu erfüllen, *so legt er zudem hinreichende Beweismittel vor*, die das Gericht zu der berechtigten Annahme veranlassen, dass über die Forderung gegenüber dem Schuldner in der Hauptsache voraussichtlich zugunsten des Gläubigers entschieden wird.”

Úgy az angol (sufficient), mint a német (hinreichend) szöveg kellő, elegendő, kielégítő, adekvát bizonyítékot vár el a hitelezőtől annak igazolására, hogy sikerrel járhat majd egy érdemi perben az adósával szemben. A magyar szöveg szerint viszont a *hitelezőnek hitelt érdemlően bizonyítani kell a bíróság előtt* annak jó esélyét, hogy az ügy érdemében sikeres lesz. Megítélésem szerint a magyar fordítás – amit a magyar bíróságok mint hivatalos jogforrást ügyekben alkalmazni fognak – szigorúbb sztenderdet állít fel, mint az angol vagy német nyelvű szöveg. Mindkét idegen nyelvű forrás mintha megelégedne az elegendő, kellően meggyőző bizonyítékkal – ami a bíróság számára nagyobb mérlegelési mozgásteret biztosít –, míg a magyar verzió a potenciális maximum-mértékre, a hiteles, teljes bizonyításra korlátozza a bíróság mérlegelését.

A magyar szövegverzió alapján ítélkező bíróság – szerintem – nem elégedhet meg a bizonyosság csekélyebb fokával, csak a teljességgel, a hitelt érdemlő bizonyítással; vele szemben a két idegen példa csekélyebb sztenderddel is megelégszik a szöveg alapján.

Megítélésem szerint az értelmezési eltérést – ha a bíróságok európai szinten különböző módon fognak eljárni – itt a fordítás okozza majd. A jogi szaknyelv fordítása – köztudottan – egyike a legnehezebb feladatoknak. De ebből a példából az is látszik, hogy a szöveg eltérése tartalmi eltéréshez vezet, ami a szövegből fakadó magatartás (itt: ítélet) különbözőségét eredményezi – a fordítónak tehát óriási felelőssége van.

2. A perjog és annak nyelvezete

Hadd térjek rá a perjogi igényérvényesítést szolgáló eljárási és egyes anyagi szabályok nyelvhasználatára. A perjog – szokták mondani – jogászai jog, nem a laikusok, hanem a jogi képviselők és a bírók joga: azt a táncrendet határozza meg, amelyben a két ellenfél bemutatja ügyét a pártatlan döntőnek, s a kezébe teszi a döntést. Bár ez időben változik, mivel a szocialista perjog éppen laicizálni,¹⁵ a jogi képviselőktől elvenni próbálta a perképviselést, mára visszatért a második világháború előtti rend,¹⁶ lényegében a kötelező jogi képviselést rendje.¹⁷ Ez természetesen a nyelvhasználatra is kihat.

A Pp.¹⁸ modernkori történeti fejlődése közel 160 éves ívet ír le, amely időszakban a magyar nyelv fejlődése is folyamatos volt, úgy belső, mint külső hatásoknak köszönhetően. A Pp.-ben fogalmi és szerkezeti tekintetben a külföldi minták eredendően német gyökereket voltak, de a magyarításra mindig ügyelt a jogalkotó. Mára angolszász áthallások is érezhetők a törvényben, de különösen a technikai fejlődés hatása nyomja rá a bélyegét¹⁹ a szövegre,

15 SCHLEIFFER Pál: Egyéves az új polgári perrendtartás. *Jogtudományi Közlöny*, 1954/3, 90-93.; KENGYEL Miklós: *A Bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben.* (Akadémiai Doktori Értekezés) Pécs, 2003. 209-210. http://real-d.mtak.hu/249/1/Kengyel_Miklos.pdf (2023. 06. 02.)

16 1911. évi I. törvénycikk 96. § „A törvényszék, a kir. ítélőtábla és a kir. Kuria előtt a félnek ügyvéddel kell magát képviseltetnie. A kivételeket a törvény határozza meg.”

17 Pp. 72. §; UDVARY Sándor: Új Pp. - új Perszerkezet. *Advocat*, 2017/1-2, 7.

18 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról.

19 Lásd különösen a Pp. Tizedik rész címét, ami „az elektronikus technológiák és eszközök alkalmazása”, mely már önmagában is több idegen eredetű szót használ magyarítva, nem is beszélve a rész tartalmáról, mely e technológiák alkalmazásának részletes szabályait írja le.

miközben a tartalom lényege sokszor változatlan. Hadd hozzak erre egy példát a közokirat fogalmával illusztrálva, előre bocsátva, hogy a dogmatika az átfogott időszakban hármass feltételrendszerhez kötötte valamely kiemelkedő erővel bíró okirat – itt közokirat – létét: a kiállító speciális személyéhez – ügyköréhez – szigorú alakiságokhoz.

1867. évi LIV. törvénycikk

„165. § Közokiratok, melyek a kiállítók által törvényes illetőségek köréhez tartozó tényekről adatnak ki, teljes bizonyító erővel bírnak mindaddig, míg az ellenfél azok hamisságát vagy szabálytalanságát be nem bizonyítja.”

1911. évi I. törvénycikk

„315. § Az oly okirat, a melyet e törvény hatályosságának területén közhatalóság hivatalos hatáskörén belül, vagy közhitelességgel felruházott személy ügykörén belül az erre nézve megszabott alakban kiállít, mint közokirat, teljesen bizonyítja a benne foglalt intézkedést, határozatot, nyilatkozatot vagy tanúsítást, ugyszintén teljesen bizonyítja azt is, hogy a közhatalóság vagy közhitelességű személy által abban tanúsított nyilatkozatok és egyéb tények a valóságnak megfelelően vannak tanúsítva.”

1952. évi III. törvény

„195. § (1) Az olyan okirat, amelyet bíróság, közjegyző vagy más hatóság ügykörén belül a megszabott alakban állított ki, mint közokirat teljesen bizonyítja a benne foglalt intézkedést vagy határozatot, továbbá az okirattal tanúsított adatok és tények valóságát, úgyszintén az okiratban foglalt nyilatkozat megtételét, valamint annak idejét és módját. Ugyanilyen bizonyító ereje van az olyan okiratnak is, amelyet más jogszabály közokiratnak nyilvánít.”

2016. évi CXXX. törvény 323. § [A közokirat]

„(1) A közokirat olyan papír alapú vagy elektronikus okirat, amelyet bíróság, közjegyző vagy más hatóság, illetve közigazgatási szerv ügykörén belül, a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelő módon állított ki.

(2) A közokiratot az ellenkező bizonyításáig valódinak kell tekinteni, a bíróság azonban az okirat kiállítóját hivatalból is felhívhatja nyilatkozattételre az okirat valóságára tekintetében.

(3) A közokirat teljes bizonyító erővel bizonyítja

a) hogy a kiállító a benne foglalt intézkedést megtette vagy határozatot a benne foglalt tartalommal meghozta,

- b) a közokirattal tanúsított adatok és tények valóságát,
- c) a közokiratban foglalt nyilatkozat megtételét, annak idejét és módját.

(3a) Az elektronikus közokirat teljes bizonyító erővel bizonyítja a közokirat aláírása pillanatában a kiállító személynek az E-ügyintézési tv. szerinti szerepkörét, ha a szerepkört

- a) a szerepkör-tanúsító szolgáltató szerepkör-tanúsítványban igazolta vagy
- b) az azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés szolgáltatás igazolása tartalmazza.

(3b) Elektronikus közokirat esetében jogszabály a (3a) bekezdéstől eltérő módon is lehetővé teheti az E-ügyintézési tv. szerinti szerepkör teljes bizonyító erejű igazolását.

(4) Elektronikus közokirat kiállításához az is szükséges, hogy a közokirat kiállítására jogosult az elektronikus okiraton - ha jogszabály eltérően nem rendelkezik - minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonságú elektronikus aláírást vagy bélyegzőt, és amennyiben jogszabály így rendelkezik időbélyegzőt helyezzen el.

(5) Jogszabály egyéb okiratot vagy - adathordozótól függetlenül - más dolgot közokirattá nyilváníthat.”

Ahogy a fogalom időbeli ívéből látszik, a tartalom tartós, nehezen változó – a nyelvezet is lassan fejlődő. Ha azonban a jogfejlődés, technikai fejlődés indokolja, jelentős változásokat szenved el a szöveg. Ha a közokirat elektronikus formáját vesszük: ennek lényeges jogi tartalma is a hagyományos okirathoz igazodik, de a hangsúly kevésbé a bizonyítás terjedelmére, tartalmára helyeződik, mint inkább az aláíró személyazonosságának az igazolására. Ráadásul egyértelműen felfedezhető az uniós jog angolból fordított terminológiájának a használata, különösen az 'azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés', vagy az 'időbélyegző' (*time-stamp*) fogalma tekintetében.

REGULATION (EU) No 910/2014 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market (EIDAS) – „Art. 3. par. (1) 'electronic identification' means the process of using person identification data in electronic form uniquely representing either a natural or legal person, or a natural person representing a legal person.”

Ezek a fogalmak nemhogy 160 évvel ezelőtt, de 25 éve is ismeretlenek voltak, a robbanásszerű technikai fejlődés hatására kerülnek kodifikálásra és rétegződnek rá a klasszikus nyelvezetre. A jogi szempontból lényeges három feltétel (kiállító személye – ügyköre – alakiságok) azonban tartalom szerint meglepően állandóak, nyilván azért, mert e hármas feltételrendszer

stabilitása által kölcsönözhető a közokiratnak az a fokozott bizonyító erő és az abban rejlő biztonság, amit a társadalom a jogalkotó közvetítésével elvár a kiemelten kezelt okiratoktól.

A jogi nyelv változására az is például szolgálhat, ha valamely fogalom hangzását tekintve nem változik, annak lényeges tartalma viszont jelentős fejlődésen, változáson esik át. A dolog fogalma például több ezer éves gyökerű: *res*-ként²⁰ azonosítottak a rómaiak mindent, ami jogviszony tárgya lehetett, *res corporales*²¹-ként pedig mindent, ami testi tárgy, birtokba vehető (*quae tangi possunt*). Ma a dolog fogalmát ugyan a magyar Ptk.²² közvetlenül nem tartalmazza (szemben például az oPtk.-val²³), de a fogalom dogmatikai meghatározása közvetve megjelenik a Ptk.-ban.

Ptk. 5:14. § [A dolog]

„(1) A birtokba vehető testi tárgy tulajdonjog tárgya lehet.

(2) A dologra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre.

(3) A dologra vonatkozó szabályokat az állatokra a természetüknek megfelelő eltéréseket megállapító törvényi rendelkezések figyelembevételével kell alkalmazni.”

Az (1) bekezdés első pillantásra az ezredéves definícióval hangzik egybe, azonban fel kell hívni a figyelmet egy lényeges változásra: az emberi test nem lehet tulajdonjog tárgya, figyelemmel a rabszolgaság, mint jogilag értékelhető fogalom jogon kívül való helyezésére. A definíció látszólagos változatlansága mögött tehát igen jelentős, más jogi területeken bekövetkezett változás áll. A (2) bekezdés bővíti a dolog fogalmát olyan jelenségekre, amelyek nem (feltétlenül) testi tárgyak, különösen az energia fontos ebben a körben. A dolog hangzása változatlan, tartalma itt bővült. A (3) bekezdés újra szűkülést jelent: az állatok évezredekén át az egyszerű élő dolog fogalma alá tartoztak,

20 NÓTÁRI Tamás: *Római jog*. Szeged, Lectum Kiadó, 2013, 149-150.; LENKOVICS Barnabás: *Magyar polgári jog (Dologi jog)*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2014, 34-35.

21 ERDŐDY János: *A res incorporales fogalma és jelentősége egy új polgári törvénykönyv tükrében*. In: BADÓ Attila; JAKAB Éva; POZSONYI Norbert (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 105-120.

22 2013. évi V. törvény a polgári törvénykönyvről.

23 Az 1811-es osztrák polgári törvénykönyv, németül Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB). 285. § „Alles, was von der Person unterschieden ist, und zum Gebrauche der Menschen dient, wird im rechtlichen Sinne eine Sache genannt.”

az állatvédelmi szabályok megjelenése azonban ezt a tulajdonosi minőségben megjelenő korlátlan hatalmat (*plena potestas*) korlátozza. Az állat tehát dolog marad, de az élettelen dologhoz képest az állatra vonatkozó jogviszonyok tartalma jelentősen eltér.

A dolog fogalmát a technikai fejlődés napjainkban is tovább feszíti. Egy új jelenség az „adat” fogalma és annak a jogi normák rendszerébe illesztése. Parti Tamás felveti azt, hogy az adatot a hatályos Ptk. fogalmai nem tudják megragadni, ezért szükséges lehet azt kifejezetten nevesítve dologként definiálni és ezáltal abszolút magánjogi védelmet biztosítani neki.²⁴ A felvetés erősen vitatott, de az adat vagyoni elem-jellege egyre szélesebb körben nyer elfogadást,²⁵ így nem kizárt e felvetés jogszabállyá transzformálása sem.

A dolog, mint hangzásában nem változó kifejezés mögött tehát az állandóság látszata ellenére egy vibrálóan változó jogi fogalom rejlik, szép példaként a jogi nyelv állandóságára való törekvésnek és a bűvópatakként zúgó, a társadalmi-gazdasági hatások által kiváltott megújulásnak.

3. A határozott nyelvi kifejezés fontossága egy munkajogi példa alapján

A következőkben egy új jogalkotási termék példáján illusztrálom az igényérvényesítés egyes problémáit, amelyek a nyelvi kérdésekkel összefügghetnek. Az Mt.²⁶ (európai uniós hatásra) kodifikálni kívánta a távmunka, illetve a részmunkaidő választásának lehetőségét. A törvényalkotás során észrevételeket tehettem a várható törvényszövegre – nem annak anyagi jogi tartalma, mint inkább annak érvényesíthetősége tekintetében. A mostani megjegyzéseim tehát nem arra fognak vonatkozni, hogy helyeslem-e, elégnék tartom-e ezeket a szabályokat tartalmilag, hanem arra, hogy hatékonyan érvényesíthetőnek látom-e azokat.

Az eredeti szöveg szerint a munkáltató tájékoztatási kötelezettsége kiterjed a jövőben arra, hogy a munkavállalót a részmunkaidő, valamint a távmunka lehetőségéről tájékoztassa. A munkavállaló indokolt kérelmében 'kérheti munkaszerződése módosítását'. Speciális rendelkezések vonatkoznának a nyolcévesnél fiatalabb gyermeket gondozó munkavállalóra, aki a távmunka és a részmunka kérésén felül még a munkavégzés helyének és a munkarend-

24 PARTI Tamás: A digitális adatok tulajdoni adaptációja, a digitális javak vagyoni kölcsönhatásainak tükrében, PhD dolgozat kutatóhelyi vitára, kézirat, 2023, 219., 234.

25 Ld. Így: GYEKICZKY Tamás: *Digitális kihívás – magánjogi válasz*. Budapest, Patrocínium, 2023.

26 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről.

nek a módosítását is kérheti. Erre a munkáltató 15 napon belül nyilatkozik, s helyt adhat vagy elutasíthatja a munkavállalói kérelmet, továbbá a kérelem jogellenes elutasítása vagy a nyilatkozat elmulasztása esetén a bíróság a munkáltató hozzájáruló nyilatkozatát pótolja. Alább idézem az Mt. hatályos szövegét, a kiemelések tőlem származnak, továbbá lábjegyzetben utalok az eredeti előterjesztés, munkaanyag szerinti szövegekre is.

„Mt. 61. § (1) A munkáltató a munkakörök megjelölésével tájékoztatja a munkavállalókat

- a) a teljes vagy részmunkaidős,
- b) a távmunkavégzésre irányuló, valamint
- c) a határozatlan idejű munkaviszony keretében foglalkoztatás lehetőségéről.

(2) A munkavállaló - a munkaviszony első hat hónapját kivéve - az (1) bekezdés szerinti tájékoztatás alapján kérheti munkaszerződése módosítását.²⁷

(3) A munkáltató a munkavállaló ajánlatára a gyermek négyéves koráig – három vagy több gyermeket nevelő munkavállaló esetén a gyermek hatéves koráig – köteles a munkaszerződést az általános teljes napi munkaidő felének megfelelő tartamú részmunkaidőre módosítani.

(4) A munkavállaló gyermeke nyolcéves koráig vagy a gondozást végző munkavállaló - a munkaviszony első hat hónapját kivéve – kérheti.²⁸

- a) a munkavégzési hely,
- b) a munkarend módosítását,
- c) távmunkavégzésben,
- d) részmunkaidőben való foglalkoztatását.

(5) A munkavállaló a (2) vagy (4) bekezdés szerinti kérelmét írásban indokolja, továbbá megjelöli a változtatás időpontját.

(6) A munkavállaló kérelmére a munkáltató tizenöt napon belül írásban nyilatkozik. A kérelem elutasítása esetén a munkáltató nyilatkozatát a 64. § (2) bekezdés szerint megindokolja. A kérelem jogellenes elutasítása vagy a nyilatkozat elmulasztása esetén a bíróság a munkáltató hozzájáruló nyilatkozatát pótolja.”

27 Az eredeti előterjesztés, munkaanyag még így szólt: „A munkavállaló (feltéve, ha munkaviszonya legalább hat hónapja fennáll) (sic!), az (1) bekezdés szerinti tájékoztatás alapján kérheti munkaszerződése módosítását.”

28 Az eredeti előterjesztés, munkaanyag még így szólt: „A munkavállaló gyermeke nyolcéves koráig és a gondozást végző munkavállaló – a munkaviszony első három hónapját kivéve – kérheti.”

Az egyik aggály az volt, hogy elutasítás esetén a munkavállalónak kell pert indítania (!), s számára a bírósági eljárás költséges, kényelmetlen, hosszú, késedelmessége esetén pedig nem valódi, hatékony jogvédelem. A törvényalkotó erre irányuló megoldása az volt (és lett), hogy a Pp.-be soronkívüliséget²⁹ iktatott be ezekre a perekre – ami azt jelenti, hogy perindítás esetén azokat más perek elé kell venni, s elsőként elbírálni. A szakértői aggályokat ez az intézkedés nem oszlatta el, felmerült, hogy ún. nemperes (peren kívüli) eljárásban, mintegy gyorsított formában hozzanak ilyen döntést a bíróságok. Ezt ugyan egyesek szokatlannak találták, de a perjog-tudományi fejtegetések elhanyagolása mellett jelzem, hogy van olyan példa, amikor a bíróság valódi jogvitát old meg nemperes eljárásban³⁰ és tényleg gyorsabb lehet az eljárás ebben a formában – természetesen kevesebb eljárási garanciával.

Ekkor merült fel az ún. ideiglenes intézkedés lehetősége, ami egy előrehozott, átmeneti jogvédelem a per folyamán: ha ezt sikerrel kérik, akkor már a per folyamán abba a helyzetbe hozható munkavállaló a bíróság döntése alapján, mintha megkapta volna a kereseti kérelmében támasztott követelést, itt: megkapta volna a munkáltató hozzájárulását pl. a távmunkához...

A szöveg elemzése során arra jutottam, hogy egyes értelemzavaró fogalmak szerepelnek benne. Így pl. a (3) bekezdés tartalmazza a munkavállaló '*ajánlata*' való utalást, holott lentebb a munkavállaló kérelméről szól: a kettőnek a szöveg egészének értelmezése alapján ugyanannak kellene lennie, mégis külön néven illeti a jogalkotó. A jogértelmezés során az ilyen következetlenségek óhatatlanul arra fognak vezetni, hogy egy bíró a különböző névvel illetett fogalmakat el is különíti (hiszen nem azonosak), majd az '*ajánlat*' fogalmát az általa ismert '*ajánlat*'-fogalomhoz,³¹ konkrétan egy másik törvényhez (a Ptk.-hoz) köti, s ebből jogértelmezési bizonytalanság, zavar fakadhat.

Az idézett § (3) bekezdésében azt is értelemzavarónak találtam, hogy a munkaidő felére való csökkentést kérheti. Ha ezt szigorúan értelmezzük, akkor 8 órás munkaviszony helyett 4 órásat kérhet, de pl. 6 órásat nem... Egy '*legfeljebb*' beiktatásával oldhatta volna meg ezt a jogalkotó – nem tette, s ezzel utat nyitott a merev jogértelmezés felé, a munkavállaló csak a 8 és a 4 óra között választhat, a kettő közé eső időtartamot szorosan értelmezve nem, holott az érdekeinek lehet, hogy az felel meg.

29 Pp. 516. §.

30 Így a házastársi vagyoni közösség életközösség fennállása idején való megosztása esetén vagy a választójogi nemperes eljárások esetén stb.

31 A szerződéses jog által használt hatályos „ajánlat” tartalmát lásd a következő rendelkezésekben: Ptk. 6:64-70. §-ok.

Figyelemre méltó még a (3) bekezdésben a jogalkotó bizonyos hallgatása is – egy olyan jel, amire a jogászoknak gyakran sokkal inkább oda kell figyelniük, mint a törvény kimondott szavaira. A (2) és (4) bekezdések szerinti munkavállalói kérelem indokolásra szorul, míg a (3) bekezdésénél csak a gyermek korát kell igazolni és ez önmagában elég a jogi kötelezettség kiváltásához. Ebből az következik az értelmezés során, hogy a kisgyermekes munkavállaló „ajánlatát” mérlegelés nélkül köteles teljesíteni a munkáltató, az egyszerű munkavállalóénál viszont az indokolt kérelem alapján mérlegelési joga van.

A problémám a (4)-(6) bekezdésnél kezdődik. A munkavállalónak kérelmezési joga keletkezik négy különböző lehetőségre. Ezt írásban indokolni köteles, ami alaki feltétel. Majd a (6) bekezdés alapján a munkáltató 15 napon belül szintén írásban indokolt választ ad – az Mt. 64. § (2) szerint okszerűnek és valósnak kell lennie az indokoknak. Egy rugalmatlan munkáltató e helyzetre könnyen reagálhat mindössze annak rögzítésével, hogy gazdaságilag indokolt a 8 órás foglalkoztatás vagy telephelyi foglalkoztatás fenntartása és pont. Ez (feltéve, ha igaz) okszerű és jogszerű. A munkavállaló ekkor pert indít a kérelme teljesítése érdekében, de a bíróság csak akkor dönthet a kérelem szerint, ha az elutasítás jogellenes volt. S vajon a fenti példában volt valami jogellenes? Megítélésem szerint semmi – viszont érdeksértő igenis lehetett... Valójában szerintem itt érdek mérlegelést kell végeznie a bíróságnak: a munkavállaló írásbeli indokait a munkáltató írásbeli indokaival kell összemérnie.

A problémám tehát az, hogy nem látom azt a kritériumot, ami alapján a munkáltatónak mérlegelnie kellene a kérelem teljesítését, amely mérlegelést a bíróság azt követően jogszerűségi, vagy az előző észrevételem szerint valójában érdek mérlegelési szempontból tartalma szerint felülvizsgálhatja. Ami a (3) bekezdést teljesíthetővé, érvényesíthetővé, végrehajthatóvá teszi, az a (6) bekezdésből nekem hiányzik.

4. Konklúzió

Akadály vagy hatékony eszköz a nyelv? Számomra egyértelmű, hogy mellőzhetetlen eszköz, a rend megtartására irányuló normatív közösségi akaratot más ismert módon ugyanis nem tudjuk kommunikálni. Maga a nyelv – rend. Ugyanakkor azt is kell látni, hogy a hatékonysága még kifejezett jogalkotói hibák hiánya esetén is korlátozott lehet. Ez alatt azt értem, hogy a jogalkotó (vélt és kollektív) akarata – aminek feltárása mindig időben utólagos, bizonytalan, (logikai) műveletekhez kötött, sokszor (akár politikailag) célzatos –, valamint annak nyelvi kifejezése között kialakulhat eltérés. Ezt, mint akadályt

a jogértelmezés hivatott elhárítani, ami azonban szintén a nyelvi korlátok között mozog, a nyelvi és logikai szabályrendszer határozza meg lehetőségeit. S itt beleütközünk az episztemológiai korlátokba, e cikk szempontjából abba, hogy objektíve megismerhető-e egyáltalán a jogalkotó valós akarata? Ha mindjárt több lehetséges akaratot is feltárunk – ahogy egy adott teleologikus értelmezésnél könnyen megeshet –, akkor ez kétségesnek tűnhet.

Konkrét igényérvényesítés esetén ehhez hasonlóan mellőzhetetlen eszköz a nyelv, itt immár a nyelvi formát öltött norma keretrendszerében. A konkrét élethelyzet bíróság elé tárásában itt a felek vannak elsősorban abban a helyzetben, hogy a normához igazított történeti tényállásukat a nyelv eszközeivel kell feltárniuk a bíró előtt, aki egyszerre van a „megértő”, „megismerő” és a „döntő” szerepében. Döntése számtalan hibában szenvedhet az első két szerepkörben elkövetett hibák miatt... Talán ezért számolt le a polgári perjog az objektív igazság³² megismerésének álmával, s helyette a perbeli igazságosságot tűzte ki célként – ez elérhetőbb, mint a világ teljes megismerése és bemutatása nyelvi eszközök útján.

Vajon egy barlangban élünk falhoz láncolva, s a falra vetített képekből próbáljuk megérteni a világunkat? Vajon nem éppen a nyelv, mint a kommunikáció eszköze tart minket a falhoz láncolva? Bízom benne, hogy nem így van...

32 E területen az 1950-es évektől szintén erősen érvényesült a szovjet hatás a perjogban, mely az idő előrehaladtával egyre enyhült. Ld. GURVICS M. A: Az objektív igazság elve a szovjet polgári eljárásban. (A *Szovetszkoe Goszudarsztvo i Pravo* 1964. 9. sz.-ból) *Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény*, 1965/1, 43-52.; HARTAI László: Az igazság érvényesülésének anyagi jogi problémái a polgári perben. *Jogtudományi Közöny*, 1971/7, 350-359. Az objektív és a processzuális igazsággal összefüggésben lásd a 9/1992. (I. 30.) AB határozat indokolását.

A JOGI-KÖZIGAZGATÁSI SZÖVEGEK FORDÍTÁSÁNAK NEHÉZSÉGEI A ROMÁNIAI KÖZIGAZGATÁSBAN HASZNÁLT HIVATALOS ŰRLAPOK KÉTNYELVŰSÍTÉSÉNEK FÉNYÉBEN

SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA MÁRIA
egyetemi adjunktus (SAPIENTIA-EMTE, Marosvásárhelyi Kar)

Absztrakt

A tanulmány elkészítésének célja annak a munkának a bemutatása, amely révén a romániai helyi közigazgatásban használatos űrlapok terminologizálása és fordítása (román–magyar kétnyelvűsítése) zajlott. Elméleti vonatkozásait tekintve a tanulmány utal a hivatalos fordítások kérdéseire, illetve a romániai magyar jogi és hivatalos nyelv korpuszfejlesztési törekvéseire. A munka főként a fordító, kisebb mértékben a terminológus szemszögéből tárgyalja a projekt kihívásait, különös hangsúlyt fektetve arra, hogy ennek a projektnek a keretében nem pusztán fordításról, hanem kétnyelvűsítésről van szó, ami sokkal komplexebbé és bonyolultabbá teszi a folyamatot.

Kulcsszavak: kétnyelvűsítés, fordítás, jogi és hivatalos nyelvi regiszter, korpuszfejlesztés, terminologizáció

THE DIFFICULTIES OF TRANSLATING LEGAL AND ADMINISTRATIVE TEXTS IN THE
LIGHT OF THE BILINGUALISATION OF OFFICIAL FORMS USED IN THE ROMANIAN
ADMINISTRATION

Abstract

The aim of this study is to present the work carried out on the terminology and translation (Romanian–Hungarian bilingualisation) of the forms used in the local administration in Romania. Theoretically, the study refers to the issues of official translations and the efforts to develop the corpus of the Hungarian legal and official language in Romania. The work discusses the challenges of the project mainly from the translator's and, to a lesser extent, from the terminologist's point of view, with a special emphasis on the fact that this project is not only about translation, but also about bilingualisation, which makes the process much more complex and complicated.

Keywords: bilingualisation, translation, legal and official language register, corpus development, terminologisation

1. Bevezetés

Amint a szlovákiai helyzet fényében Lanstyák és Szabó Mihály is rámutatnak, a nyelv művelés eddigi történetét áttekintve megállapítható, hogy a nyelv művelők legtöbb esetben elmarasztalóan szóltak és szólnak a magyar nyelvű hivatali, közéleti és más – különösen a fordítás eredményeként keletkezett – (szak)szövegek minőségéről, megoldást azonban nem kínálnak¹. A problémára – ti., hogy foglalkozni kellene ezen szaknyelv állapotával is – többek között Banczerowski Janusz hívja fel a figyelmet². Kárpát-medencei szinten, a magyar nyelv vonatkozásában egyik legátfogóbb kezdeményezés ennek orvoslására a Termini hálózat projektje, amelynek célkitűzése a korpusz- és státustervezés mellett a magyar nyelv határtalanítása volt.³

Visszatérve azonban a fordítással kapcsolatban felmerült problémákra és a javasolt megoldásokra hivatkozhatunk a Lanstyák és Szabó Mihály által is idézett Hubik Istvánra, aki szerint a nem könyvjellegű fordítások színvonalának emelése végett „a legegyszerűbb megoldás az, ha teljes egészében avatott kezekbe kerül át az egész ügy”, vagyis ha az ilyen feladatokkal csakis hivatásos fordítókat bíznak meg”.⁴

Jelen cikk célkitűzése bemutatni egy olyan projektet, ti. a romániai közigazgatásban alkalmazott úrlapok kétnyelvűsítését, amelynek mind korpusz-, mind státustervezés szempontjából nagy jelentősége van, és amely egyúttal a

1 GRÉTSY László – BÍRÓ Ágnes – KEMÉNY Gábor: *Hivatalos nyelvünk kézikönyve*. Budapest, Pénzügyminisztérium Államigazgatási Szervezési Intézet Kiadója, 1979.

2 BANCZEROWSKI Janus: A szaknyelvek szerepe a civilizációs fejlődésben. *Magyar Nyelvőr*, 2003/3, 277–83.

3 A határtalanítás, ez a sokak számára még furcsán, idegenül csengő szó azokat a nyelvészeti -- jelenleg leginkább lexikológiai és lexikográfiai, valamint korpusz nyelvészeti -- munkálatokat jelenti, melyeknek célja az, hogy az újonnan készülő vagy átdolgozott magyarországi nyelvészeti kiadványokban jelentőségüknek megfelelő mértékben jelenjenek meg a magyar nyelv határon túli változatai: <http://termini.nytud.hu/htonline/present.php?action=hatartalanitas> (2023. 05. 30.).

4 HUBIK István: *A csehszlovákiai magyar fordítás általános problémái*. In: ZALABAI Zsigmond (szerk.): *A hűség nyelve. Csehszlovákiai magyar írók az anyanyelvről*. Bratislava, Madách, 1987, 230–249. LANSTYÁK István – SZABÓ MIHÁLY Gizella: Nyelvi jogaink érvényesítésének nyelvi feltételei. *Fórum*, 200061, 85–98.

jogérvényesítés nyelvi háttérét is hivatott biztosítani a romániai közigazgatási ügyintézésben.⁵

A cikk röviden érinti a jogszabályi háttérrel – ennek részletezése több jogi és szociolingvisztikai tanulmány tárgyát is képezte,⁶ ezért jelen tanulmány nem kívánja részletesen tárgyalni –, majd kitér az ilyen jellegű munkák során felmerülő terminológiai nehézségekre és végül bemutatja a több hónapos munkafolyamat legnagyobb kihívásait.

2. Kisebbségi nyelvhasználat a hivatalokban és a törvényszéken – a jogszabályi háttér

Az utólagosan módosított és kiegészített 215/2001-es közigazgatási törvény értelmében azon településeken, ahol a kisebbségi lakosság száma meghaladja a 20%-ot, használható a kisebbség nyelve. A jogszabály erre vonatkozó 90. cikke, amely 2006. július 21-től hatályos, így fogalmaz:

„Azokban a területi-közigazgatási egységekben, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok részaránya meghaladja a 20%-ot, a helyi közigazgatási hatóságokkal, a szakapparátussal és a helyi tanácsnak alárendelt szervezetekkel való kapcsolattartásban, szóban és írásban is az illető kisebbség anyanyelvén lehet ezekhez fordulni. A választ román nyelven és az illető kisebbség anyanyelvén is ki kell bocsátani. A kapcsolattartással foglalkozó tisztségekbe olyan személyeket is kell alkalmazni, akik ismerik az illető kisebbség anyanyelvét.”⁷

A Román büntetőeljárás törvénykönyv XI. szakaszának 128. cikke (A tolmácsok igénybevételének esetei és eljárása) értelmében:

5 Jelen cikk szerzője külön köszönetét fejezi ki a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet vezetőségének és munkatársainak, hogy bevontak a projektbe és bizalmukkal kitüntetve lehetővé tették, hogy fordítóként vegyek részt a terminológiai munkában és a kétnyelvűsítésben.

6 PÉNTEK János: *Nyelvi tervezés és nyelvstratégia a Kárpát-medencében*. In: EPLÉNYI Kata – KÁNTOR Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest, Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó, 2012, 15–31.; BENŐ Attila: *A szaknyelvek helyzete Erdélyben*. In: KURTÁN Zsuzsanna – SILYE Magdolna – STURCZ Zoltán (szerk.): *Utak és perspektívák a hazai szaknyelvtanításban és -kutatásban*. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2006, 23–27.; VERESS Emőd: *Az erdélyi magyar jogi szaknyelv revitalizációja*. *Magyar Jogi Nyelv*, 2018/2, 27–30.; HORVÁTH István: *Elemzések a romániai magyar kétnyelvűségről*. Kolozsvár, ISPM: Műhelytanulmányok a romániai kisebbségről 8., 2008.

7 <http://rmjk.adatbank.transindex.ro/pdf/06.Veress.pdf> (2023. 05. 21.)

„Ha az egyik fél vagy más olyan személy, akit ki kell hallgatni, nem ismeri a román nyelvet, vagy nem tudja magát kifejezni, a bűnüldöző szervnek vagy a bírói hatóságnak pedig nincs lehetősége arra, hogy megértesse magát vele, tolmács igénybevételét biztosítja számára. A tárgyaláson a feleknek általuk választott tolmács is segédkezhet. Az előző bekezdés rendelkezései megfelelően alkalmazandók abban az esetben is, amelyben az ügy iratcsomójában levő vagy a bíróság előtt felmutatott egyes iratok nem román, hanem más nyelven vannak megszövegezve.”⁸

3. Kodifikáció és egységesítés a romániai magyar közigazgatási nyelv esetében

Ahhoz azonban, hogy a törvény által biztosított jogok – különös tekintettel a közigazgatási vonatkozásokra – érvényesíthetők legyenek, mindenekelőtt szükséges, hogy megfelelő és alkalmas legyen az erdélyi magyar hivatalos és jogi nyelv arra, hogy a romániai jogrend és államigazgatás intézményeit, eljárásait meg lehessen nevezni a segítségével. Ennek megvalósulását több korpusztervezési munka is megelőzte, ezek közül csupán kettőt fogunk megemlíteni. Az egyik az OFFI keretében zajló 2021-es projekt, amelynek címe *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*, amely kötet formájában is megjelent Tamás Dóra Mária és Szoták Szilvia szerkesztésében. A kötet tartalmazza Benő Attila, Kokoly Zsolt és Benő Loránd közös tanulmányát. Ennek címe *A román és a magyar jogi terminológia helyzete Romániában – szaknyelvi problémák és terminológiatervezési feladatok*⁹. Egy másik fontos korpusztervezési munkának tekinthető az a több éve zajló folyamat, amelynek szükségességét Veress Emőd fogalmazza meg, érvekkel támasztva alá, hogy miért is van szükség erdélyi magyar jogi szaknyelvre. Ezen érvek közül az egyik legfontosabb így hangzik: „a jogi szaknyelv léte és megfelelő színvonala a romániai magyarok számára identitásképző tényező, olyan kulturális sajátosság, amely nélkül Romániában a magyar identitás megőrzése hosszú távon nem lehetséges”.¹⁰

8 <http://www.edrc.ro/docs/docs/legis/hu013.pdf> (2023. 05. 24.)

9 BENŐ Attila – KOKOLY Zsolt – BENŐ Loránd: *A román és magyar jogi terminológia helyzete Romániában – szaknyelvi problémák és terminológiatervezési feladatok*. In: TAMÁS Dóra Mária – SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest, OFFI Zrt., 2021.

10 Interjú Veress Emőddel: <http://jog.sapientia.ro/hu/tudomanyos-élet/veress-emod-az-erdelyi-magyar-jogi-szaknyelv-revitalizacioja> (2023. 05. 30)

Gondolatmenetét folytatva Veress a revitalizációs lehetőségek egyikeként megemlíti, hogy „a közigazgatási szaknyelv standardizálása, a köztisztviselők szaknyelvi képzése, a kisebbségi jogok érvényesülésének monitorizálása lenne a legfontosabb”.¹¹

Célként és szükségként fogalmazódik meg, hogy létezzen egy standardizált, magas presztízsű közigazgatási szaknyelv, amely könnyedén alkalmazható nem csupán az előíró (preskriptív) és leíró (deskriptív) jogi szövegekben, hanem az állampolgárok által használandó iratok esetében is (kérelmek, kérvények, beadványok, formanyomtatványok stb.).

A romániai magyar közigazgatási szaknyelv egységesítésének fő kihívását Nótári Tamás egyik, a közigazgatási jog és a romániai magyar jogi szaknyelv kapcsolatát tárgyaló előadásában fogalmazza meg, hangsúlyozva, hogy a romániai magyar közösség nyelvében meghonosodtak olyan fogalmak és elnevezések, amelyeknek hatályos magyar terminusokkal való megfeleltetése nem, vagy csak jelentős jelentéstorzulással lehetséges. Példaként egy, már több tanulmány tárgyát képező¹² terminust emelt ki, a *prefektus* szót, amelyet helytelen lenne a magyar *főispánnal* helyettesíteni.¹³ Elmondható tehát, hogy egyes kifejezéseknek olyan sajátos mögöttes jelentéstartalma van, hogy a fordító nem használhatja a jogrendi megfeleltetés alapján hozzá legközelebb álló magyar terminust, mivel ez félrevezető és inadekvát lenne.

Viktor Knapp szerint a társadalmi-gazdasági viszonyokhoz, az államszervezethez, a közigazgatáshoz, az államon belüli viszonyokat alapvetően meghatározó egyéb normarendszerekhez kapcsolódó szövegek fordítása sajátos problémákat vet fel. A jogi szövegek (elsősorban az elsődleges jogi szövegek, tehát a törvények, jogszabályok) alkalmazása során elkerülhetetlen azok jogalkalmazói interpretálása. Az interpretálás szükségessége a jogi szövegek (ezen belül a fogalmak-megnevezések, a mondat szerkesztés stb.) olykor pontatlan, homályos, nem egyértelmű jellegével függ össze.¹⁴ A fordítás mint metaszöveg is egyfajta interpretáció eredménye és megvalósulási formája, a fordítónak

11 Uo.

12 PÉNTEK János: *A kisebbségi magyar nyelv helyzete, állapota és esélyei*. In: PÉNTEK János – BENŐ Attila (szerk.): *Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban*. Kolozsvár, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének Kiadója, 2003, 9–24.

13 VERES Zoltán: *A romániai magyar jogi szaknyelv állapota és jövője – beszámoló a Lupán Ernő emlékkonferenciáról*. *Iustum Aequum Salutare*, 2021, 17 (3), 289–297. https://ias.jak.ppke.hu/20213sz/15_VARIA_IAS_2021_3.pdf (2023. 05. 21.)

14 KNAPP, Viktor: *Interpretation in Law. The State and the Law* 27. In: TOMASEK, M. (ed.): *Proceedings of the conference on the problems of interpretation in the science of the state and the law*. Praha, Aleko, 1987, 5–15.

a homályos, pontatlan fogalmazású mondatot is értelmeznie, a többértelmű kifejezést „egyértelműsíteni” kell, s ki kell választania az adekvát célnyelvi szót, kifejezést, szerkezetet.¹⁵ Ahhoz, hogy a fordítás sikeres és helyénvaló legyen, a jogi szakfordítónak értenie kell a jogi fogalmakat és tekintettel kell lennie a jogi stílus sajátos mondatszerkesztési szabályaira. A jogi fordítások között különös helyet foglalnak el azok a szövegek, amelyeket nem csupán szakmabeliek olvasnak és használnak, hanem az állampolgárok is, akik a jogi nyelv szempontjából laikusoknak számítanak. Ilyennek tekinthetők azok a hivatalos űrlapok is, amelyek fordítási folyamata a jelen tanulmány tárgyát képezi. Ezen szövegek a hivatalos stílus jegyeit viselik magukon, a megszövegezésük során használt nyelv a társadalomtudományi szaknyelvek jegyeit viseli magán.

Ezen űrlapok fordítása a jogi és hivatalos fordítások körébe tartozik, ugyanakkor mint cselekvés a szakfordítói tevékenységek közé, és mint végtermék a szakfordítások közé sorolható.¹⁶ A tapasztalat azt mutatja, hogy a szakfordítót főként a szöveg és a szöveg mögött rejlő tartalom érdekli, különös tekintettel az információtartalomra és az adatokra, nem taglalja, hogy mi történik a fordítási folyamat során. A szakfordító szempontjából különösen fontos a terminológiai előkészítés. Ennek fontossága még hangsúlyosabbá válik abban az esetben, ha a szóban forgó szaknyelv nyelvi hiányokkal jellemezhető. Ez a helyzet áll fenn az erdélyi jogi és hivatalos nyelv esetében is. Erről nagyon sok szakcikk és tanulmány született, többek között Szilágyi N. Sándor, Péntek János, Benő Attila írásai¹⁷. Az ebből a hiányból fakadó fordítói kihívásokat és fordítási nehézségeket a jelen cikk szerzője is tárgyalta előbbi tanulmányaiban.

É. Kiss Katalin *Anyanyelvünk állapotáról* című munkájában kifejti, hogy a szaknyelvek egységesítése a magyar nyelvterületen elengedhetetlen lenne,

15 KNAPP i.m. 9.; SZABÓMIHÁLY Gizella: *A kisebbségi nyelvhasználati törvény gyakorlati alkalmazása és a szlovák hivatalos (jogi-közigazgatási) szövegek magyarra fordításának kérdései*. 2009. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2009/Tanulmanyok_a_ketnyelvusegrol/pages/009_szabomihaly.htm (2023. 05. 16.)

16 A fordítást többen is cselekvésként határozzák meg, köztük Komisszarov, Barhudarov, Ladmiral, vannak azonban olyan kutatók, akik a végtermékre fókuszálnak, mint például Jakobson, Fjodorov, Kade stb.

17 BENŐ Attila – PÉNTÉK János: *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. Kolozsvár, A Szabó T. Nyelvi Intézet Kiadványai, 2005; BENŐ Attila – SZILÁGYI N. Sándor: *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*. Kolozsvár, A Szabó T. Nyelvi Intézet Kiadványai, 2006; PÉNTÉK János – BENŐ Attila: *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben). A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén (6)*. Kolozsvár – Budapest, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó, 2020.

mivel a szaknyelvek különfejlődése problémát okoz.¹⁸ Ahhoz, hogy a fordított szöveg a célnyelv szempontjából is adekvát legyen, szükséges a megfelelő terminológia alkalmazása, mert a fordítás interpretációja csak így lehet teljes mértékben egyező a forrásnyelvi szöveg értelmezésével. Nida *Toward a Science of Translating* című művében nem a szituáció releváns jegyeinek azonosságát, hanem a befogadó (olvasó, hallgató) reakciójának azonosságát tartja az ekvivalencia feltételének. Ő kétféle ekvivalenciát különböztet meg: formális ekvivalenciát és dinamikus ekvivalenciát.¹⁹ A műfordítás fő célkitűzése a dinamikus ekvivalencia megvalósulása, vagyis az, hogy a célnyelvi olvasóban ugyanolyan érzelmeket keltsen a fordított szöveg, mint amilyeneket az eredeti szöveg váltott ki annak olvasóiból. A szakfordítás – így a jogi és hivatalos nyelvi fordítás – esetében az a fontos, hogy a célnyelvi szöveg olvasója lehetőleg azonos módon értelmezze a szöveget a forrásnyelvi szöveg olvasójával (például egy magyar nyelvről román nyelvre fordított bírói határozatot a román bírónak is ugyanúgy kell értenie és a benne foglaltakat ugyanúgy kell végrehajtatnia, mint a magyar kollégájának).

4. A projekt bemutatása

4.1. Előzmények

A 2021-ben elvégzett munka előzményének tekinthető az a 2010-es kezdeményezés, amely keretében elkészültek a romániai hivatalos űrlapok első magyar verziói, de ezek nem kétnyelvű dokumentumok voltak, hanem a román és a magyar nyelvű szövegek egymástól függetlenül léteztek ugyanabban a dokumentumban (először a román eredeti, majd a magyar fordítás). Ennek főként – amint a gyakorlat igazolta – informatív szerepe volt az állampolgárok szempontjából: amennyiben nem értették a román szöveget, elolvashatták magyar nyelven is, de igazából nem a magyar nyelvű űrlapot töltötték ki, hanem a román nyelvűt, így a magyar dokumentumnak nem volt hivatalos ereje. A 2010-es projekt nyelvi lektorálását is, akárcsak a 2021-esét, a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet biztosította.²⁰

18 É. Kiss Katalin: *Anyanyelvünk állapotáról*. Budapest, Osiris, 2004.

19 NIDA, Eugene: *Toward a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden, Brill, 1964.

20 Az űrlapok a romániai Nemzeti Kisebbségkutató Intézet honlapján voltak elérhetőek orientatív jelleggel: <https://ispmn.gov.ro/proiecte-interne> (2023. 05. 21.)

4.2. Előkészületek

2021-ben a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet felkérésére fordítóként és terminológusként vehettem részt az úrlapok kétnyelvűsítésében. Ez a munka rávilágított arra, hogy nem pusztán fordítási problémák merülnek fel egy ilyen projekt esetében, hiszen nagyon sok jogi és jogrendi kérdést is meg kell válaszolni, mielőtt fordítóként döntünk valamely ekvivalens mellett. Jelen cikk határain túlmutat a fordítási folyamat teljes és részletes bemutatása, azonban a cikk a projekt célkitűzéseinek szempontjából próbál rávilágítani a főbb kihívásokra.

A 2021-es munka fő célkitűzése az volt, hogy a közigazgatási ügyintézés során ténylegesen használható úrlapok keletkezzenek. Ennek érdekében a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet a dél-tiroli jó gyakorlatot²¹ figyelembe véve a kétnyelvűsítés mellett döntött (L'Istituto sudtirolese dei gruppi etnici)²². A munka tényleges elkezdését a glosszárrium elkészítése előzte meg, amely több jogász és nyelvész, illetve fordító közös munkájának eredményeként jött létre. A glosszárriumot folyamatosan fejleszthető és lektorálható Google úrlap formájában hoztuk létre.

4.2.1. A glosszárriumkészítés főbb kihívásai

A terminológiai munka a terminusok gyűjtését, rendszerezését, folyamatos ellenőrzését és kontextusba helyezését ölelte fel.

A főbb kihívások közé tartozott az intézménynevek és a dokumentumok címének fordítása. Egyenként kellett eldönteni, hogy a magyarországi használatos kifejezések közül javasoljunk-e egyet, vagy a forgalomban levő helyi fordítással (*local translation usage*) létrejött kifejezések közül alkalmazzuk-e valamelyiket (sajtónyelvi megjelenések, gyakorisági mutatók alapján), esetleg *ad hoc* alkossanak egy új kifejezést a kontextustól függően. Több esetben bebizonyosodott, hogy az Erdélyben használatossá vált fordítás [ti. románról magyarra] a legalkalmasabb arra, hogy a román terminus legadekvátabb ekvivalensévé váljon (pl. a *CNP – személyi azonosító szám* és semmiképpen nem 'tajsám', vagy a *Consiliul local – Helyi tanács* és nem *önkormányzat).

21 ALBER, Elisabeth – PALERMO, Francesco: *Creating, Studying and Experimenting with Bilingual Law in South Tyrol: Lost in Interpretation?* In: ARZOS, Xabier (ed.): *Studies in International Minority and Group Rights, State Policies and Globalisation Bilingual Higher Education in the Legal Context Series* (vol. 2). Nijhoff, Brill, 2012, 287–309.

22 <https://www.svi-bz.org/it/listituto/> (2023. 05. 21.)

4.2.2. Terminusválasztás, terminusalkotás

A szakszavakkal szemben támasztott követelményeket Fóris és Sermann gyűjtötte össze a fordítási és terminológiai szakirodalom alapján, ezek közül kiemeljük az egyértelműséget, szabatoságot, alkalmasságot, szemléletességet, helyességet, hajlékonyságot, általános használatot, állandóságot és tartósságot.²³ Ezen elvárásoknak a glosszáríumkészítés teljes folyamata alatt megpróbáltunk megfelelni, különös tekintettel az egyértelműségre, alkalmasságra és az általános használatra. Sok esetben azonban nagyon nehéz volt a glosszáríumkészítés során eleget tenni az elvárásoknak, hiszen az egyes többértelmű szavak jelentése csak később, a fordítás során derült ki a kontextusból. Az alábbi táblázat ennek néhány példáját tartalmazza:

1. táblázat: Többértelműség a glosszáríumban

Glosszáríum román terminusa	Fordítás -jelentés 1.	Fordítás - jelentés 2.	Fordítás - jelentés 3.	Fordítás - jelentés 4.
bilanț	könyvelési mérleg (bilanț contabil)	ellátási mérleg (bilanț de aprovizionare)		
bilet	jegy (közlekedésben)	belépő (bilet de intrare)	orvosi küldő (bilet de trimitere)	kezelési utalvány (orv.) (bilet de tratament)
birou	iroda	hivatal	szekreter	munkahely

A glosszáríumba ilyen esetben – a táblázatban is látható módon – több oszlopba kerültek az egyes jelentések és az annak megfelelő funkcionális ekvivalensek. Később a tényleges fordítói munka során minden esetben sor került a kontextus figyelembe vételére és tekintettel voltunk a szókapcsolatokra is, amelyek nem mindig illeszkedtek a tulajdonképpeni glosszáríumba, hiszen ha minden kollokáció bekerült volna, a glosszáríum elvesztette volna glosszáríum jellegét és inkább párhuzamos korpuszá vált volna.

23 FÓRIS Ágota – SERMANN Eszter: A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. *Magyar Terminológia*, 2010, 3 (1), 41–54.; FÓRIS Ágota: A terminológiai norma és az ekvivalencia kérdése műszaki szövegek fordításánál. *Fordítástudomány*, 2005, 7 (2), 41–53.

4.3. A problémák megoldását szolgáló megoldások, eszközök

A glosszáríumkészítés és a teljes fordítási folyamat során elsődleges szempont volt a szakemberekkel való együttműködés, jelen cikk szerzője fordítóként és terminológiai előkészítőként több megbeszélésen is részt vett jogászokkal, szociológusokkal és nyelvészekkel, hogy közösen találjuk meg a megfelelő áthidaló megoldásokat. Emellett a teljes munkafolyamat során használtuk a nyilvános szótárakat (Glosbe, Linguee), az EUR-Lex szövegtárát, elektronikus szótárakat, enciklopédiákat, román és magyar nyelvű törvénytárakat és nagy segítségünkre volt a Sapientia-EMTE Jogi Karának digitális formában elérhető román–magyar jogi szótára.²⁴ Továbbá nagy haszonnal forgattuk a Sapientia-EMTE Jogi Karának magyar nyelvű kiadványait és forrásait, köztük Varga Attila *Alkotmányjogi és államszervezési alapismeretek* c. munkáját, Lupán Ernő – Sztranyiczki Szilárd *Román – magyar magyarázó jogi szótárát* (*Îndrumar de terminologie juridică româno-maghiară*).²⁵ Továbbá fő forrásként használtuk a Fazakas Emese főszerkesztésével megjelent *Román–magyar közigazgatási szótárt* is és a közigazgatási törvény magyarra fordított változatát is.²⁶

5. A kétnyelvűsítési projekt főbb kihívásai

5.1. Kétnyelvű űrlapok létrehozása

Tekintettel arra, hogy a 2010-es kezdeményezéstől eltérően jelen munka során kétnyelvű űrlapok létrehozása volt a cél, problémát jelentett az, hogy a magyar szövegnek közvetlenül a román szövegrészlet után kellett lennie, ezért csak minimális módosításokat lehet eszközölni a szórendben, illetve olyan eset is volt, hogy a szórend megváltoztatása nem volt egyáltalán lehetséges. Fordítóként tudjuk, hogy sok esetben szükség lenne a tagmondatok felcserélésére, de jelen esetben ez nem volt lehetséges, hiszen teljes mértékben kötött a formális ekvivalencia követelménye. További problémát jelentett, hogy az űrlapok táblázatos jellege lehetetlenné tette az explicitációs technikák

24 Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem – Román-magyar jogi szakszótár/Dictionar juridic român/maghiar <http://lex.sapientia.ro/193.16.218.171:8000> (2023. 05. 21.)

25 VARGA Attila: *Alkotmányjogi és államszervezési alapismeretek*. Kolozsvár, Scientia, 2003.; LUPÁN Ernő – SZTRANYICZKI Szilárd (szerk.): *Román–magyar magyarázó jogi szótár: polgárjog, általános rész, jogalanyok. Îndrumăr de terminologie juridică româno-maghiară: drept civil, partea generală, persoanele*. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2011.

26 FAZAKAS Emese et al. (szerk.): *Román – magyar közigazgatási szótár. s.l.*, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 2002.

alkalmazását. Fordítói kihívás elé állítottak minket a betűszók és mozaikszók, hiszen ezek felbontására nincsen fizikailag hely, feloldásuk majd a feloldott változathoz készült magyar mozaikszó alkalmazása pontatlanságot és megértési zavart okozna, ha románul maradnak, az érthetőség kritériuma megmarad, de a kétnyelvűsítés meghiúsul (példák: *CF – carte funciară – telekköny* ≠ TK, *CNP – személyi azonosító szám* ≠ SzASz, *CI – carte de identitate – személyazonossági igazolvány* ≠ SZI). Ilyen esetekben általában igyekeztünk a feloldott változat legpontosabb és legtömörebb fordítását választani ekvivalensként, hogy helytakarékosan és jelentés- és értelemmegőrző módon fogalmazhassunk. Bizonyos esetekben azonban alkalmaztunk új, magyar mozaikszókat is tekintettel arra, hogy helyszűke miatt nem lehetett kibontásos módszerhez folyamodni (*PF – persoană fizică – természetes személy = TSZ, PJ – persoană juridică – jogi személy = JSZ*).

További problémát jelentett az analitikus szerkezetek, szenvedő szerkezetek fordítása (*s-a efectuat plata taxei de timbru, se anexează*) tekintettel arra, hogy a magyar nyelvre ez nem jellemző, ezért ezt a nyelvrendszerbeli különbséget mindig valamilyen szövegszerkesztési, központosítási megoldással hidaltuk át (gondolatjelek alkalmazása, zárójel alkalmazása, kettőspont alkalmazása) (lásd 1. ábra).

**DECLARAȚIE
[NYILATKOZAT]**

Subsemnatul(a) _____ [Alulírott]
 _____ fiul(fica) [apja neve]
 lui _____ și al _____ [anyja neve]

 născut(ă) _____ la _____ data _____ de _____ [születési dátum]
 _____ în localitatea _____ [születési hely, település]
 _____ județul [megye] _____ posesor al
 actului de _____
 identitate [személyazonossági igazolvány] seria [sorozat] _____ numărul [szám]
 _____ proprietar al locuinței din [az alábbi településen és címen
 található lakás tulajdonosa]

1. ábra: A kétnyelvűsítés példája

Mint már előbb említettük, a formális ekvivalencia elvét kellett követni, a táblázatoknak a kétnyelvű változatban is meg kellett maradniuk. Hogy ez nyomdatechnikailag is megvalósítható legyen, a kétnyelvű változat magyar

nyelvű része nem lehet sokkal hosszabb, mint az eredeti szöveg. Ezért a fordítási eljárásként bevett explicitációs technikák alkalmazása nem volt lehetséges (lásd 2. ábra).

Dacă a lucrat în afara țării în ultimii 2 ani? [Dolgozott-e külföldön az utóbbi 2 évben]		☐	Nu [Nem]
În perioada anilor [A következő időszakban]		Țara [Ország]	
☐	Da [Igen]	{	În perioada anilor [A következő időszakban]
		Țara [Ország]	
Venituri totale realizate în luna anterioară depunerii cererii? [A kérvény leadását megelőző hónapban megvalósított összjövedelem]			
Grad de dizabilitate? [Fogyatékosági fok]		☐	Nu [Nincs]
		☐	Da [Van] (se vor atasa acte doveditoare) [szükséges mellékelni a bizonyító okmányokat]
Dacă beneficiază sau a beneficiat de unele drepturi de asistență socială ? [Résztesült-e eddig vagy résztesült-e a jelen pillanatban valamely [szükséges mellékelni a bizonyító okmányokat]			
☐	Nu [Nem]		
☐	Da, din alte țări [Igen, külföldön]	☐	Ajutor Social [Szociális támogatás]
☐	Da, din România [Igen, Romániában]	{	Alocatia pentru Susținerea Familiei [Családtámogatás]
			Drepturi în cur...
		☐	Ajutorul pentru Încălzirea Locuinței (pentru sezonul rece anterior) [Fűtéstámog...
☐	Energie termică [hőenergia]	☐	Gaze naturale [földgáz]
☐	Energie electrică [villamos energia]	☐	Lemn fâșez...

2. ábra. Példa a táblázatos fordítás kötöttségeire

5.2. Panel-elemek fordítása

Az úrlapok szigorú szerkezeti felépítése a rendszeresen ismétlődő panel-elemek gyakoriságában is kifejezésre jut. Ezek az elemek eredetileg semmiben nem különböznek a szöveg többi egyszerű lexémájától, a gyakori ismétlődés következtében azonban a jogi és hivatalos nyelvi szövegek – így az úrlapok – többi részéhez viszonyítva merev szerkezeti egységekké válnak.²⁷ Ennek néhány példáját és a javasolt fordításokat tartalmazza a 2. táblázat.

27 KOUTSIVITIS, V. G. *La traduction juridique. Thèse de doctorat.* Paris, Université de la Sorbonne. 1987.; KURIÁN Ágnes: Az interpretatív modell a jogi szakfordításban. *Fordítástudomány*, 1999, 1 (1), 52–66.

2. táblázat: Panel-elemek a hivatalos űrlapokban

Román nyelvű panel-elem	Javasolt magyar megfelelő (panel-elem, frazéma)
alte mențuni / altele	egyéb megjegyzések/egyebek
am luat la cunoștință	tudomásul vettem
beneficiez/nu beneficiez (indemnizație, venit, drepturi)	részesülök/nem részesülök támogatásban
cade/intră sub incidența legii	hatálya alá tartozik
certific identitatea persoanei	tanúsítom a személyazonosságát
cheltuieli ivite/ocasionate de...	a felmerült /azzal kapcsolatos költségek
cu domiciliul în/domiciliat în	lakhelye:
cunoscând consecințele nerespectării dispozițiilor articolului x...	ismervén a ... cikkely/cikk rendelkezései be nem tartásának következményeit
dacă este cazul	adott esetben / ha szükséges
data în fața mea	kell előttem / aláírta előttem...
dau prezenta adeverință/declarație pentru a-i servi la ...	jelen igazolást/nyilatkozatot kérvényező.... használja fel
declar că	nyilatkozom, hogy

Az űrlapok kétnyelvűsítése során folyamatosan figyelmet szenteltünk annak, hogy egységesen és következetesen használjuk a glosszáriumban szereplő javaslatot.

5.3. Az űrlapok címének és a fejléceknek a kétnyelvűsítése

Mivel az űrlapok többnyire fejléccel is rendelkeznek, amelyben az illetékes hatóság neve, a dokumentum címe és az iktatószám, esetleg bélyegző foglal helyet, oda kellett figyelni arra, hogy a kétnyelvűsítés során az információk se vesszenek el, és az űrlap olvashatósága és értelmezhetősége se csorbuljon. A 3. és 4. ábrák ennek egy-egy példáját szemléltetik.

STEMA UNITĂȚII ADMINISTRATIV – TERITORIALE A KÖZIGAZGATÁSI EGYSÉG CÍMERE	ROMÂNIA [ROMÂNIA] Județul [megye] UNITATEA/SUBDIVIZIUNEA ADMINISTRATIV - TERITORIALĂ [KÖZIGAZGATÁSI EGYSÉG/ALEGYSÉG]. Codul de înregistrare fiscală [Adószám] Adresă/Cont IBAN/tel/fax/e-mail [Székhely/Bankszámlaszám/telefon/fax/e-mail]	Model 2016 ITL - 007 Iratsablon 2016 ITL – 007 Nr. înreg [Iktatószám]. /data [dátum]
Numărul de rol nominal unic [Egyedi iktatószám]		

3. ábra. Példa az űrlapokra jellemző fejlécre

DECLARAȚIE FISCALĂ:
PENTRU STABILIREA IMPOZITULUI/TAXEI PE MIJLOACELE DE TRANSPORT PE APĂ
AFLATE ÎN PROPRIETATEA
[ADÓBEVALLÁS
A TULAJDONBAN LEVŐ VÍZI JÁRMŰVEKRE KIVETHETŐ ADÓ/ILLETÉK
MEGÁLLAPÍTÁSA ÉRDEKÉBÉN]
 persoanelor fizice (PF) persoanelor juridice (PJ)
 [természetes személyek – TSZ] [jogi személyek JSZ]

4. ábra. Példa az űrlapokra jellemző fejlécre/címre

6. Következtetések

Hivatalos jellegük következtében e szövegeknek a formális ekvivalencia feltételeit is tiszteletben kell tartaniuk. A másság egy további okaként az tételezhető fel, hogy a fordítónak az a felelősségteljes feladat jut, hogy a leghelyesebb helyzetben is megoldást találjon, és a funkcionalitás elvét nemcsak a jelentés, hanem a stílus és forma szempontjából is kövesse. Az alábbi táblázatban azt kívánjuk összegezni, hogy a fordítási folyamat során alkalmazható technikák a jelen projekt esetében miért nem használhatók fel.

3. táblázat: A fordítási eljárások alkalmazásának nehézségei

Általánosan bevett eljárások és technikák ²⁸	Jelen munka során felmerülő problémák
Jogi reáliák problémájának jogrendi összevetés útján történő orvoslása	A nagyon specifikus intézménynevek miatt nem alkalmazható technika
Funkcionális ekvivalenciára való törekvés – a szöveg információkat próbál átadni a formák megőrzésének mellőzésével	Mivel konkrétan kétnyelvűsítésről van szó, nem önálló magyar nyelvű dokumentumok létrehozásáról ez a megoldás sem alkalmazható

Annak ellenére, hogy a *tükörfordítás* általában nem elfogadható megoldás, sőt, a legtöbb esetben fordítási hibának minősül, jelen korpusz kétnyelvűsítése során bizonyos esetekben alkalmazhatónak tekinthető, mivel a fordítandó szövegek *legalese*²⁹ jellege miatt³⁰ sok esetben egyszerűen nincsen más fordítói opció.

A projekt megvalósulása során törekedtünk arra, hogy glosszáriumban javasolt egyes terminusokat és fordulatokat következetesen használjuk, illetve következetesen kerüljük az abba inadekvátságuk miatt be nem vett szavakat, szófordulatokat. Egyik fő célkitűzés volt a szavak denotatív jelentésű használata, ehhez nyújtottak fogódzót a fenn említett jogi szakkönyvek és szótárak. A gyűjtőszavak és mindenféle homályosság kerülése szintén követendő cél volt a munka során, ami azonban leginkább nehezítette a munkát, mivel semmiféle konkretizáló vagy magyarázó bővítményt, technikát nem alkalmazhattunk.

28 KLAUDY Kinga: *Fordítás II. Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest, Scholastica, 1997.

29 PALMER, C. Erin – FULLES, Leon: Issues and Solutions in Translation of French Conveyancing Documents. *Translating Today*, 2004/1, 12–14.

30 Ami azt jelenti, hogy a jogi és hivatalos regiszterbe tartozó szövegek már a keletkezésük nyelvén sem egyértelműek, sok esetben magyarázatra szorulnak.

Glossa Iuridica

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának állam- és jogtudományi folyóirata

Szerkesztési szabályok

A törzsszöveget Calibri betűtípussal, 12-es betűmérettel, normál sorközzel, nullás térközzel, bekezdés előtti és végi sorköz nélkül, sorkizárva kell írni.

Cím:

A CÍM VÉGIG KISKAPITÁLISSAL, KÖZÉPRE ZÁRT
Alcím normál szedéssel, középre zárt

ALATTA A SZERZŐ NEVE („DR.” VAGY MÁS ELŐTAG NÉLKÜL, KIVÉTEL AZ IFJ. STB.)
KISKAPITÁLISSAL, KÖZÉPRE ZÁRT

Szerző neve alatt titulusa és (zárójelben) intézménye kurziválva (vezetői megbízás nélkül)

Például:

ACTIO COLLECTIVA EUROPAE ANTE PORTAS

Európai kollektív igényérvényesítés a kapuk előtt

UDVARY SÁNDOR
egyetemi docens (KRE ÁJK)

Absztrakt és kulcsszavak:

A címet és a szerző(k) nevét követően egy 8-10 soros, a tanulmány elkészítésének okait, a mű céljait, módszereit és eredményeit röviden összefoglaló absztraktot, valamint a tanulmányban használt legfontosabb fogalmakat és kifejezéseket rögzítő rövid felsorolást (kulcsszavak) is kérünk. A magyar változat mellett kérjük a tanulmány címének angol nyelvű változatát, valamint az absztrakt és kulcsszavak angol fordítását is.

A törzsszöveg tagolása:

A szöveg tagolása elsődlegesen **félkövér** szedésű és arab számozású fejezetcímekkel történik. Az esetleges további tagolás mélysége összesen legfeljebb négy egység lehet, azzal, hogy a második egység esetében a cím szintén **félkövér**, a harmadik egység esetében normál, míg a negyedik esetében *dőlt* szedésű.

Például:

1. A jog

1.1. A jog fogalmi elemei

1.1.1. Magatartásszabály

1.1.1.1. *Tilalom*

Az automatikus számozást kérjük kikapcsolni. A bekezdéseket csak ENTER választja el, behúzás, tabulátor használata kerülendő. Amennyiben azonos bekezdésen belül szeretne új sort kezdeni, sortörés alkalmazandó (shift+enter). A bekezdések végső formájukat a tördelés során nyerik el.

A törzsszövegben a kiemelést a kurziválással lehet jelölni, minden más stílus (aláhúzás, **félkövér**, KISKAPITÁLIS) használata a törzsszövegen belül kerülendő.

Szakirodalmi hivatkozás:

A cikkben végjegyzet nem használható, kizárólag folyamatos (arab) számozású, 10-es betűméretű lábjegyzetek használhatók. A cikkhez irodalomjegyzék nem csatolható.

Könyv idézése:

SZERŐ VEZETÉKNEVE KISKAPITÁLISSAL, utóneve normál betűvel: *Az idézett könyv teljes címe kurziválva* [Többkötetes mű esetén a teljes cím után zárójelben kell utalni a kötet számára római számmal (pl. I. kötet), szükség esetén annak címével.]. Megjelenés helye, kiadó neve, a megjelenés éve, oldalszám

(bármilyen oldalra való további utalás, pl.: p., pp., o., old., oldal szövegszerű használata nélkül!).

Például: SZLADITS Károly: *Magyar Magánjog (I. kötet. Általános rész – Személyi Jog)*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1941, 271–273.

Külföldi szerző esetén a szerző családi neve áll elől, ezt követi keresztnéve (utóneve). Ilyenkor a két név között vessző áll. Ha idegen nyelvű a kézirat, és magyar szerző magyar művére utal, a vezetéknev áll elől, majd vesszővel elválasztva jön a keresztnév. *Utóbbi három szabály a tanulmánykötetben, illetve folyóiratban megjelenő írásokra utalás esetén is irányadó.* A kiadás helye után szükség esetén a (kiadás országa) zárójelben megadható.

Például: JONES, Craig: *Theory of Class Actions*. Toronto (Canada), Irwin Law Inc., 2003, 14–15.

Az oldalszámok között nagyköötőjel (–) használata szükséges.

Idézés tanulmánykötetben szereplő cikkből:

SZERZŐ VEZETÉKNEVE KISKAPITÁLISSAL, keresztnéve normál betűvel: *Az idézett tanulmány teljes címe kurziválva.* In: A TANULMÁNYKÖTET SZERKESZTŐJÉNEK VEZETÉKNEVE KISKAPITÁLISSAL, utóneve normál betűvel (szerk.): *Tanulmánykötet címe normál betűvel.* Megjelenés helye, kiadó, a megjelenés éve, oldalszám.

Például: UDVARY Sándor: *Szenzorok mátrixában. Jogi aggályok a digitális világ felépítésében.* In: GYEKICZKY Tamás (szerk.): *Határtér: Digitális kihívások a jogban.* Budapest, Patrocinium Kiadó, 2021, 159–171.

Idegen nyelven megjelent mű esetén a szerkesztésre utalás is az adott nyelvhez igazodjon. Leggyakrabban: (ed.), (eds.), illetve (Hrsg.).

Cikk folyóiratból:

SZERZŐ VEZETÉKNEVE KISKAPITÁLISSAL, utóneve normál betűvel: *Az idézett cikk teljes címe („In” nélkül!). Folyóirat címe kurzívval,* a megjelenés éve/a folyóirat lapszáma, oldalszám. A megjelenés évét követően – tipikusan egyes nem magyar folyóiratok esetében – megadható az évfolyam- és lapszám is: év, évfolyam (lapszám) formában.

Például: ALEXANDER, Larry: *A unifying theory? Impossible.* *Denver University Law Review*, 1995/7, 1007–1010. vagy ALEXANDER, Larry: *A unifying theory? Impossible.* *Denver University Law Review*, 1995, 72 (7), 1007–1010.

A folyóiratok általánosan (esetleg hivatalosan) használt rövidítései a jegyzetekben nem használhatók. (pl. JTK a Jogtudományi Közlöny helyett nem lehet).

Internetes hivatkozás:

Az URL megjelölésével és a letöltés időpontjának megjelölésével történik a hivatkozás

Például: www.echr.coe.int/Convention/webConvenHUN.pdf (2016. 03. 17.)

Ismételt hivatkozás:

Már idézett műre hivatkozás: SZERZŐ VEZETÉKNEVE KISKAPITÁLISSAL i. m. + oldalszám

Például: VÉKÁS i. m. 233.

Ha már a szerző több művére történt hivatkozás, akkor a hivatkozott mű megjelenésének éve zárójelben kiegészíti az előbbit – pl. VÉKÁS (1994) i. m. 233.

Ha egy szerzőnek azonos évben több műve is megjelent, melyek hivatkozásra kerülnek, betűjellel teszünk különbséget (ezt az első, teljes hivatkozásnál már jelezni kell):

Így első alkalommal ALEXANDER, Larry: A unifying theory? Impossible. *Denver University Law Review*, 1995/7, 1007–1010. [a továbbiakban: ALEXANDER (1995a)]

Ezt követően ALEXANDER (1995a) i. m. 1008.

Ha a következő lábjegyzet ugyanabból a műből származik: Uo. 34.

Lábjegyzet mindig nagybetűvel kezdődik, a végén pont zárja le, vö., ld., pl. rövidítéseket használhatjuk (a nagybetűs kezdés és a ponttal való lezárás nem érvényesül internetes hivatkozásnál). Az op.cit., ibid., cf., e.g. és egyéb rövidítések a magyar nyelvű tanulmányokban kerülendők.

Idegen szöveg idézése:

Az idézet elején és végén nyomdai idézőjelet használunk: tehát „idézet” és nem „idézet”. Ha nem pontosan úgy kezdenénk az idézetet, ahogy az az eredetiben szerepel, akkor a korrekcióra szögletes zárójelet használunk: „[I] dézet”. Ugyanígy járunk el, ha az idézetből kihagyunk részeket ([...]), vagy ha értelemzavaró részt korrigálunk. Az idézetben belüli idézet jelölése a hagyományos módon, ún. lúdlábbal történik („a »clear and present danger« elve alapján...”).

Lábjegyzetben történő idézés esetén a lábjegyzetszövegben idézünk, anélkül, hogy megtörnénk a lábjegyzetszöveget (nem kell tehát új bekezdés).

Az idézetet sehol nem kell kurziválni.

Például: „[Mivel] a pártok a politikai rendszer meghatározó részei, helyénvaló, hogy az általános rendelkezések között [...] szól róluk az Alkotmány. [...] [A] pártok más alkotmányokban [is] az állami szervek és az alapjogok fejezetein kívül, vagy a szuverenitáshoz, vagy a választójoghoz illeszkedve szerepelnek.”

Kiemelés:

Nem dupla, hanem szimpla idézőjellel, pl. ‘jogrend’ (és nem „jogrend”)

Kiemelhető: egy-egy fontos szó, sajátos értelemben használt szó, idegen szó, általánosan használt jogi alapelv.

Kurziválás:

Akkor alkalmazzuk, ha hangsúlyozni akarunk valamit (az idézetet önmagában még nem kurziváljuk).

